

Knjižnice

OBVLADOVALKE PODATKOV?

Kongres ZBDS 2019

Maribor, IZUM,
25.–27. september
2019

102 asm - Slovenija 105 ac - portret f - ovezlja

70211 3836895

900 0 3536163 5z - drugo aKosovel

1010 aslv - slovenski

lba - latinica

2000 alzhbrane pes

1904-1926 vLitarame študije ZNUK - Splošni slovenski geslovnik

1904-1926 vLitarame študije ZNUK - Splošni slovenski geslovnik

900 1 3536163 5z - drugo aKosovel bSrečko

3536163 5z - drugo aKosovel bS

3536163 aKosovel bSrečko 4070 - avtor 1010 aslv - slovenski

001

an - nov zapis ba - tekstovno gradivo, tiskano cm - mo

900 1 3536163 5z - drugo aKosovel bSrečko

add

1931 h

gluredi in uvod napisal A

210

aV Ljubljani diskovna zadru

900 0 3536163 5z - drugo

900 1 3536163 5z - drugo 9gre - grški (moderni 1453-) aKosobel bSreč

a821-163.6-1 s82 - Književnost vUDCMRF 2006 c821 163.6 - Slovenska knj

215

a171 str. cavorj. sl d20 cm

210

aV Ljubljani d

KONGRES ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
SLOVENIAN LIBRARY ASSOCIATION CONGRESS

Kongres Zveze bibliotekarskih društev Slovenije
KNJIŽNICE – OBVLADOVALKE PODATKOV?
Zbornik referatov

Slovenian Library Association Congress
DATA MANAGEMENT IN LIBRARIES
Proceedings

Urednika / Editors-in-chief:
Tomaž Bešter in Damjana Vovk

Jezikovni pregled angleščine in prevodi / English language editing and translations:
Irena Sešek

Programski odbor / Programme committee:
mag. Zoran Krstulović, Narodna in univerzitetna knjižnica
Tomaž Bešter, Narodna in univerzitetna knjižnica
dr. Ema Dornik, Institut informacijskih znanosti
mag. Dunja Legat, Univerzitetna knjižnica Maribor
Nataša Knap, Narodna in univerzitetna knjižnica
mag. Gordana Mazič, Institut informacijskih znanosti
Matjaž Kragelj, Narodna in univerzitetna knjižnica
dr. Jan Pisanski, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Oddelek za bibliotekarstvo,
informacijsko znanost in knjigarstvo
Damjana Vovk, Narodna in univerzitetna knjižnica

Založila in izdala / Published by:
Zveza bibliotekarskih društev Slovenije / Slovenian Library Association

Oblikovanje in prelom / Book design by: Grafični atelje Visočnik
Tisk / Printed by: Dravska tiskarna
Naklada / Circulation: 200 izvodov / 200 copies
Cena / Price: 20 EUR

Prispevki niso recenzirani. Za vsebino in jezikovno pravilnost besedil odgovarjajo avtorji.

Izdajo zbornika je finančno podprlo Ministrstvo za kulturo RS.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

004.6:026/027(082)

ZVEZA bibliotekarskih društev Slovenije. Kongres (2019 ; Maribor)
Knjižnice – obvladovalke podatkov? : zbornik referatov = Data management
in libraries : proceedings / Kongres Zveze bibliotekarskih društev Slovenije,
Maribor, 25.–27. september 2019 = Slovenian Library Association Congress,
Maribor, 25.–27. September 2019 ; [urednika Tomaž Bešter in Damjana Vovk].
- Ljubljana : Zveza bibliotekarskih društev Slovenije = Slovenian Library
Association, 2019

ISBN 978-961-6683-42-5
1. Gl. stv. nasl. 2. Vzp. stv. nasl. 3. Bešter, Tomaž, 1980-
COBISS.SI-ID 301705216

KONGRES ZVEZE BIBLIOTEKARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

KNJIŽNICE – OBVLADOVALKE PODATKOV?

Maribor, IZUM, 25.–27. september 2019

ZBORNİK REFERATOV

SLOVENIAN LIBRARY ASSOCIATION CONGRESS

DATA MANAGEMENT IN LIBRARIES

Maribor, IZUM, 25.–27. September 2019

PROCEEDINGS

Ljubljana, 2019

SPONZORJI KONGRESA

ZLATA SPONZORJA

EBSCO Information Services, Berlin, Nemčija

Clarivate Analytics, Barcelona, Španija

BRONASTI SPONZOR

Emerald Group Publishing, Bingley, Velika Britanija

Tenzor, Ptuj, Slovenija

ENODNEVNI SPONZORJI

Elsevier, Amsterdam, Nizozemska

Walter de Gruyter, Berlin, Nemčija

ProQuest, Cambridge, Velika Britanija

GENERALNI POKROVITELJ

Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

PROGRAM KONGRESA

Sreda, 25. september 2019

- 8.00–16.00 › Registracija udeležencev
- 9.30–10.00 › Otvoritev Kongresa ZBDS 2019 in pozdravni nagovori
- 10.00–11.00 › Irena Sešek, mag. Dunja Legat: *Strokovna avtopoetika Čopovih nagrajenk*
- 11.00–12.00 › Aljoša Bagola: *Kako biti v redu?* (vabljeni predavanja)
- 12.00–12.20 › Pavel Synek: *How to upgrade to Online Library 2.0* (EBSCO)
- 12.20–12.40 › Josef Jílek: *Enrich Slovenian research providing full Web of Science content* (Clarivate Analytics)
- 12.40–14.00 › KOSILO

moderira mag. Dunja Legat

- 14.00–14.30 › dr. Aida Slavič: *Classification in Library Linked Data Environment: Opportunities and Challenges* (vabljeni predavanja)
- 14.30–15.00 › mag. Darija Rozman: *Ovladovanje UDK*
- 15.00–15.15 › Katarzyna Kryszczuk: *Challenges in research data management* (Elsevier)
- 15.15–15.45 › Matjaž Kragelj: *Razvoj metodologije za avtomatično klasifikacijo elektronskih publikacij v univerzalno decimalno klasifikacijo – UDK*
- 15.45–16.15 › ODMOR

moderira Damjana Vovk

- 16.15–16.45 › dr. Petra Javrh: *Klasični vs. digitalni svet branja – bralna pismenost odraslih. Podatki iz raziskave Spretnosti odraslih PIAAC* (vabljeni predavanja)
- 16.45–17.15 › Ivan Kanič: *Od luknjane kartice do spletnega kataloga in od tipkanega seznama do spletnega slovarja: pretvorbe podatkov in migracije v enem življenju bibliotekarja – digitalnega migranta*
- 17.15–17.45 › mag. Marijan Špoljar: *Podatki in začetek strukturne spremembe*
- 17.45–18.00 › Katja Bevk, mag. Špela Zupanc: *Cilji trajnostnega razvoja*
- 20.00 › Podelitev nagrade Kalanovega sklada in najvišjih strokovnih nazivov v knjižnični dejavnosti
Lutkovno gledališče Maribor

Četrtek, 26. september 2019

- 8.00–16.00 › Registracija udeležencev

moderira mag. Zoran Krstulović

- 9.00–9.45 › dr. Maja Žumer: *IFLA Library Reference Model: kje smo in kam gremo?* (vabljeni predavanja)
- 9.45–10.15 › mag. Gordana Mazič: *Usklajevanje UNIMARC-a z RDA in LRM in možnost prenašanja novih konceptov v COMARC*
- 10.15–10.45 › Mihela Pauman Budanović, dr. Maja Žumer: *Primerjava miselnih procesov katalogizatorjev pri prostem opisu publikacij in pri katalogizaciji*
- 10.45–11.15 › ODMOR

moderira mag. Gordana Mazić

- 11.15–11.45 › dr. Ema Dornik: *Žagotavljanje kakovosti COBIB.SI: kako uspešni smo?*
- 11.45–12.15 › Irena Kavčič: *Posodabljanje katalogizacijske prakse v skladu z RDA: resource description and access*
- 12.15–12.45 › dr. Katarina Švab: *Moč bibliografskih podatkov pri Petelinjem zajtrku*
- 12.45–14.15 › KOSILO

moderira Matjaž Kragelj

- 14.15–14.45 › Urška Obal, Boris Rifl: *Slovenska retrospektivna bibliografija člankov 1797–1945: snovanje bibliografije in redakcija podatkovne zbirke*
- 14.45–15.30 › Jacek Lewinson: *De Gruyter Evidence Based Acquisition – Freedom for Libraries* (delavnica) (De Gruyter)
- 15.30–16.00 › mag. Zoran Krstulovič, Janko Klasinc: *Zajem, ohranjanje in dostop do spletnih publikacij med načelom celovitosti in stvarnimi možnostmi*
- 16.00–16.30 › ODMOR

moderira Nataša Knap

- 16.30–17.00 › dr. Tjaša Jug, dr. Maja Žumer: *Opisovanje knjig za potrebe knjižnega trga*
- 17.00–17.30 › Jurij Dobravec: *Hibridni zapisi – stabilnost povezav in trendi na primeru 'knjige' Orgle Slovenije*
- 17.30–18.00 › dr. Teja Koler Povh, Maja Kuhar: *Kako visokošolski knjižničarji obvladujemo izzive odprte znanosti in kakšna so pričakovanja raziskovalcev*
- 20.00–23.59 › Mreženje v praksi

Petek, 27. september 2019

- 8.00–10.00 › Registracija udeležencev

moderira dr. Ema Dornik

- 9.00–9.15 › Urška Bonin, Urška Orešnik: *Poročila s konferenc – IFLA*
- 9.15–9.45 › Tanja Jurjovec, Eva Potisek, Marjetka Sluga, Damjana Vovk: *Osebni podatki uporabnikov knjižnic*
- 9.45–10.00 › Katja Bevk, Saša Vidmar: *Poročila s konferenc – ALA*
- 10.00–10.30 › Gregor Matevc: *SUSHI, COUNTER in statistika uporabe elektronskih virov*
- 10.30–10.45 › Barbara Kavčič: *Poročila s konferenc – LIBER*
- 10.45–11.00 › Eva Czeglédi: *Constructing library resources for the real-world needs of faculty and students* (Proquest)
- 11.00–11.30 › ODMOR

moderira Tomaž Bešter

- 11.30 – 11.45 › Barbara Cesar: *Poročila s konferenc – Next Library*
- 11.45 – 12.15 › Gregor Škrlič: *Osnovnošolska knjižnica in upravljanje s podatki*
- 12.15 – 12.45 › dr. Urška Repinc, Marija Helena Logar: *Projekt Erasmus+ kot priložnost za razmislek o obvladovanju podatkov*
- 12.45 – 13.00 › Ksenija Medved: *Poročila s konferenc – Konferenca KNOTS: Vrednotenje virov: evalvacija mednarodnega srečanja »KNOTS« v Španiji*
- 13.00–13.30 › Zaključek Kongresa ZBDS 2019
- 13.30–14.30 › KOSILO

VSEBINA

CONTENTS

- 4 SPONZORJI KONGRESA
- 5 PROGRAM KONGRESA

UVODNIK / EDITORIAL

mag. Zoran Krstulovič

- 13 Uvodnik

PRISPEVKI / PAPERS

Jurij Dobravec

- 17 Hibridni zapisi – stabilnost povezav in trendi na primeru ‘knjige’
Orgle Slovenije
Hybrid publications – the web-link accessibility and trends noticed
by *the Pipe organs* of Slovenia example

dr. Ema Dornik

- 35 Zagotavljanje kakovosti COBIB.SI: kako uspešni smo?
COBIB.SI quality assurance: how successful are we?

dr. Tjaša Jug, dr. Maja Žumer

- 51 Opisovanje knjig za potrebe knjižnega trga
Describing books for the book market needs

Tanja Jurjovec, Eva Potisek, Marjetka Sluga, Damjana Vovk

- 67 Osebni podatki uporabnikov knjižnic
Library users’ personal data

dr. Teja Koler Povh, Maja Kuhar

- 89 Kako visokošolski knjižničarji obvladujemo izzive odprte znanosti
in kakšna so pričakovanja raziskovalcev
How Slovenian academic librarians handle the challenges in open
science and what are the expectations of researchers

Janko Klasinc, mag. Zoran Krstulović

- 111 Zajem, ohranjanje in dostop do spletnih publikacij med načelom celovitosti in stvarnimi možnostmi
Harvesting, preservation, and access to web publications between the integrity principle and real possibilities

Gregor Matevc

- 129 SUSHI, COUNTER in statistika uporabe elektronskih virov
SUSHI, COUNTER and statistics on the use of electronic resources

Urška Obal, Boris Rifl

- 145 Slovenska retrospektivna bibliografija člankov 1797–1945: snovanje bibliografije in redakcija podatkovne zbirke
Slovene retrospective article bibliography 1797–1945: the composition of the bibliography and the redaction of the database

Mihela Pauman Budanovič, dr. Maja Žumer

- 163 Primerjava miselnih procesov katalogizatorjev pri prostem opisu publikacij in pri katalogizaciji
A comparison of the cataloguers' thought process between free description of publications and cataloguing

dr. Urška Repinc, Marija Helena Logar

- 179 Projekt Erasmus+ kot priložnost za razmislek o obvladovanju podatkov
Erasmus+ project as an opportunity for consideration of data management

mag. Darija Rozman

- 187 Obvladovanje UDK
Mastering UDC

Gregor Škrlič

- 203 Osnovnošolska knjižnica in upravljanje s podatki
A Primary School Library and Data Management

mag. Marijan Špoljar

- 211 Podatki in začetek strukturne spremembe
Data and the initiation of structural change

dr. Katarina Švab

- 225 Moč bibliografskih podatkov pri *Petelinjem zajtrku*
The power of bibliographic data of the *Rooster's breakfast*

NA KRATKO / IN BRIEF

Pavel Synek

- 243 Kako nadgraditi online knjižnico 2.0?
How to upgrade to online library 2.0

Josef Jilek

- 244 Izboljšanje raziskovalnega dela slovenskih raziskovalcev z uporabo celotne vsebine
Web of Science Enrich Slovenian research providing full Web of Science content

Katarzyna Kryszczuk

- 245 Izzivi pri upravljanju raziskovalnih podatkov
Challenges in research data management

Jacek Lewinson

- 246 De Gruyterjev Model Evidence Based Acquisition – prosta izbira za knjižnice
De Gruyter Evidence Based Acquisition – Freedom for Libraries

Eva Czegledi

- 247 Razvoj knjižničnih virov za dejanske potrebe visokošolskih učiteljev in študentov
Constructing library resources for the real-world needs of faculty and students

UVODNIK

EDITORIAL

UVODNIK

Tema letošnjega kongresa, naslovljena »Knjižnice – obvladavalke podatkov?«, je ozko povezana s sodobno paradigmo, po kateri so podatki ključni element (surovina!) sodobne globalne ekonomije, ki jo poganja spletni medij. Za snovalce novih poslovnih modelov, zlasti spletna središča moči, ki se transformirajo v nepogrešljivo podporo interesom politike, so poleg vseh vrst podatkov zanimive tudi ali predvsem nezavedne sledi, ki jih v obliki različnih spletnih aktivnosti prek računalnikov in drugih naprav puščamo povsod po spletu, strežniki pa te nesnovne zapise vestno beležijo in ohranjajo. Kakšna bo slika današnjega sveta, ki jo bodo izluščili raziskovalci prihodnosti na podlagi danes zbranih podatkov? In kakšna bo prihodna družba, ki se bo izoblikovala na temelju dognanj, izluščenih z analizo velikanskih množic podatkov? Z zbiranjem, povezovanjem, obdelavo in vrednotenjem podatkov, iz katerih nato ustvarjajo in tudi dobro prodajajo informacije, so lastniki danes najbolj obiskanih spletnih mest, postali poslovna središča sodobne družbe. Prav podatki so osnova za informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki so s svojim razvojem poskrbele za ogrodje sodobnega življenja na vseh nivojih družbe. **Podatki so v srcu informacijske družbe.**

Znotraj tako opredeljenega tematskega polja smo želeli nasloviti vsa področja ustvarjanja podatkov v knjižnicah, problematiko njihovega ohranjanja in vse načine uporabe le-teh, ob tem pa tudi zaznati in opredeliti priložnosti, ki jih odpirajo sodobne tehnologije obdelave podatkov ter ovire, ki jih srečujemo pri vsakdanjem delu.

Knjižnice so v informacijsko družbo vstopile že zdavnaj. Stoletja veljamo za varuhe znanja in organizatorje informacij, zato tu nastajajo podatki, sistematično urejeni in javnosti dostopni prek knjižničnih katalogov in zbirk. Knjige in drugo gradivo opisujemo z bibliografskimi podatki, z njimi predstavljamo rokopise, zapuščine, zadnja desetletja tudi elektronske vire in spletne publikacije. Ti podatki so jedro sodobne knjižnice. Danes so v ospredju digitalne tehnologije – katalogi so računalniški, priročno so na voljo tudi celotne vsebine publikacij. Tako v knjižnicah stremimo k povečevanju dostopa do informacij. Prihajajo nove naloge, novi izzivi: poleg klasičnih skladišč je treba poskrbeti za trajno hranjenje digitalnih podatkov, od bibliografskih do računalniško ustvarjenih. Brez dobrih podatkov namreč ni zagotavljanja sodobnih poti do ustvarjenega znanja, ni uporabnikov in ni knjižnic, brez ohranjenih podatkov bo družba prihodnosti brez zgodovinskega spomina. A tu so spet novi izzivi. Informacijska doba je poskrbela za dostopnost digitalnih vsebin, kakršne še nismo imeli; pri tem smo zavezani k spoštovanju avtorske pravice, hkrati pa tudi k etični in ustvarjalni ponovni uporabi vsebin, kjer

se odpirajo vprašanja v zvezi s pravico do zasebnosti. Podatki v knjižnicah resnično živijo v čisto vsem, kar počnemo. Sodobni razmislek o podatkih v knjižnici terja veliko podporo strokovnih kolegov, iskrivo izmenjavo mnenj, spoznavanje najnovejših trendov in smernic, pogumno soočanje s problemi in težavami, pozornost dobrim praksam in predvsem kritični pogled v ogledalo, ki skozi refleksijo vse dognano pošilja v uspešno prihodnost. Želimo si dobre skrbi za podatke, želimo si sodobne pismenosti na vseh ravneh upravljanja s podatki v knjižnicah. Želimo si obvladovanja podatkov.

Zato nujno potrebujemo kontekste znanja in refleksije o podatkih, izmenjave izkušenj, pogovore s kolegi ter strokovne uvide teoretičnih in praktičnih stališč, ki bodo poskrbeli za priložnosti, da se kot skupnost organizatorjev informacij, zbiralcev gradiva, graditeljev zbirk in posredovalcev znanja lahko kritično zazremo v ogledalo. Le tako bomo **na poti obvladovanja podatkov** in najboljšega ravnanja z najbolj dragoceno dobrino sodobnega časa.

Kongres ZBDS 2019 je priložnost za ponovni premislek o bibliografski (podatkovni?) obdelavi gradiva, bibliografijah, digitalizaciji, metapodatkih, zajemu svetovnega spleta, repozitorijih, uporabniških vmesnikih, spletnih storitvah, avtorski pravici in zasebnosti, problematiki podatkov o uporabnikih, prisluhniti dobrim praksam in zgodovinskimi pregledom. Tako bomo skupaj prikazali pomen podatkov v sodobni knjižnici.

Poznate svoje podatke? In, ali obvladate svoje podatke?

mag. Zoran Krstulović

PRISPEVKI

PAPERS

EBSCO

Knjižnični pomočnik do uspeha.

Dosezimo uspeh skupaj.

www.ebsco.com

HIBRIDNI ZAPISI – STABILNOST POVEZAV IN TRENDI NA PRIMERU 'KNJIGE' ORGLE SLOVENIJE

HYBRID PUBLICATIONS – THE WEB-LINK ACCESSIBILITY AND TRENDS NOTICED BY *THE PIPE ORGANS OF SLOVENIA* EXAMPLE

Jurij Dobravec

Društvo Jarina Bohinj, Srednja vas v Bohinju
e-pošta: jurij.dobravec@jarina.org

UDK 025.3

IZVLEČEK

Namen: Razprava se osredotoča na dilemo arhiviranja in ohranjanja povezav med klasično knjigo na papirnem nosilcu in z njo integralno povezanih vsebin na spletu. T. i. hibridne publikacije namreč izgubijo vrednost, če se arhiviranje obeh tipov gradiv izvede ločeno glede na nosilec, kar povzroči bistveno spremembo uporabnikove izkušnje in nezanemarljiv odmik od zasnove, kakršno so si zamislili avtorji in izdajatelji.

Metodologija/pristop: V treh izbranih hibridnih publikacijah, kjer tiskani del vsebuje povezave v splet, je bila strojno in/ali ročno izvedena analiza njihovega delovanja in ocenjena dejanska ali potencialna uporabnost po določenem obdobju od izdaje.

Rezultati: Na osnovi rezultatov analize ter iz izkušenj ob konkretni pripravi hibrida knjige *Orgle Slovenije* in spletne strani www.orgle.si so bile ugotovljene nekatere pomanjkljivosti sedanjega arhiviranja in simulirani potencialni scenariji v prihodnje. Podani so trije predlogi, pri katerih se rešitve omejujejo na postopke v stiku med izdajateljem in arhivsko službo: postopek pridobivanja CIP, oddaja gradiva na SVAROG in možnosti trajnega arhiviranja domenskih imen.

Omejitve: Analiza in predlagane rešitve so pripravljene s pogledom izdajatelja, brez neposrednega vpogleda v interno načrtovanje pristojnih ustanov.

Izvirnost/uporabnost: Prispevek o arhivskem sistemu knjig v Sloveniji odpira vprašanje, ali ni za ohranitev uporabniške izkušnje poleg fizičnih in digitalnih nosilcev vsebin nujno treba najti ustrezne arhivske rešitve tudi za ohranitev aktivne medsebojne povezanosti vsebine.

Ključne besede: hibridne publikacije, arhivi, spletne povezave, katalogizacija, uporabniške izkušnje

ABSTRACT

Purpose: The article reveals the problem of preserving the hybrid publications, specifically the broken connections of printed web-link addresses and their digital targets on web pages that occur during the archiving process. I claim that hybrid publications lost their innovative value in cases when the paper-based part is deposited separately from the digital part. By such separation, the user experience is diminished and the result deviates significantly from the idea of the authors and publishers.

Methodology/approach: An analysis of the accessibility and functionality of three hybrid publications (2011, 2013, 2018), which contained the links to the Web besides the paper-based part, has been carried out using computer-based and/or manual checking after a specified period of publication.

Results: Based on the results of the analysis of examples and firsthand experience of the preparation of the hybrid publication “*Orgle Slovenije*” and the website *www.orgle.si* (Pipe Organs of Slovenia), some deficiencies of the archiving system were identified and possible scenarios for the future were anticipated. Three proposed solutions focus on the procedures between publishers and national depository organization: a Cataloguing-in-Publication (CIP) application, mandatory deposit process in SVAROG (The system for secure archiving of e-publications) and web domain-name assignment.

Limitations: The research with its analysis and results represents the author’s and publisher’s viewpoint, without an insight into the internal policies of library authorities.

Originality/practical implications: The examination of the digital and paper preservation in Slovenia initiates the question if both, publishers and authorities should reconsider the methodological separation of paper and digital publications to maintain the user experience of active interconnectedness of the content.

Keywords: hybrid publications, archives, hyperlinks, cataloguing, user experience

1 Uvod

V Sloveniji sta vsebina in oblika javne knjižnične dejavnost določeni s posebnim zakonom, ki določa tudi, kaj je knjižnično gradivo. V 3. členu Zakona o knjižničarstvu (2001) je navedeno, da so knjižnično gradivo vsi »objavljeni tiskani, zvočni, slikovni, elektronski ali kako drugače tehnično izdelani zapisi.« Znotraj knjižničnega sistema se zagotavlja tudi trajna hramba gradiv. Pri tem se naloge knjižnic deloma prekrivajo z arhivsko dejavnostjo in varstvom drugih tipov kulturne dediščine.

Računalniška tehnologija je v knjižnice vstopila dokaj zgodaj. V Sloveniji imamo tako, po več razvojnih stopnjah, danes dovršen in uporabniško razvejan večnivojski informacijski servis. Za splošno javnost sta pomembna predvsem vzajemna bibliografska kataložna baza, ki je del sistema COBISS in z nadgradnjami deluje od leta 1987, ter Digitalna knjižnica Slovenije – dLib.si, ki je bila vzpostavljena leta 2005 (Kavčič - Čolič, 2011, str. 29). Prva predstavlja metabazo različnih 'tehnično izdelanih zapisov', druga pa dejanski arhiv digitalnih ali digitaliziranih vsebin.

V pol stoletja, odkar so prvo knjigo postavili z elektronskimi pripomočki (Winograd, 1996), sta se priprava in izdajateljstvo knjig popolnoma preselila na digitalno področje. To pomeni, da vsaka knjiga – četudi je bila izdana le v papirni obliki – dejansko obstaja tudi v digitalni. Dvojnost izdaj ima danes predvsem praktičen pomen, saj nekateri raje berejo papirno, drugi digitalno obliko, vsaka pa ima svoje prednosti in slabosti. Podvajanje glede na nosilec informacije je na mednarodni ravni rešeno z dvojnimi ISBN in/ali sorodnimi oznakami. Kar se tiče arhiviranja pa obstoj digitalne različice pomeni, da bi v prihodnje zadostoval digitalni arhiv, saj je dokončno oblikovano publikacijo v njeni izvorni obliki moč kadarkoli natisniti na fizični nosilec.

Napredek digitalne tehnologije zadnjih deset let pa vse bolj omogoča in spodbuja hibridne publikacije,¹ kjer ne gre le za podvajanje iste vsebine na različnih nosilcih oziroma medijih, ampak se različni tipi 'tehnično izdelanih zapisov' z isto tematiko dopolnjujejo, povezujejo in prepletajo (Houghton, 2016). Tako že dalj časa poznamo knjige v papirni obliki, ki jih dopolnjuje priložen optični disk, ali pa takšne, v katerih nas natisnjeni naslovi spletnih povezav vodijo do dodatnih tipov vsebin, ki jih v tiskovini ni mogoče prikazati, npr. zvok ali video. Med temi prevladujejo učbeniki, katalogi in popotniški vodniki. Hibridi lahko pomembno prispevajo k znižanju cene celotne publikacije (Rokusek in Cooke, 2019), olajšajo medrevijalno znanstveno citiranje (Mayer-nik, Phillips in Nienhouse, 2016) in, nenazadnje, zmanjšujejo porabo papirja, tudi v primerih, ko papir kot klasika ostaja izhodišče.

Knjižnice se napredku prilagajajo na različne načine in glede na pristojnosti. Kadar govorimo o prilogi v obliki digitalnega medija, lokalna knjižnica večinoma skrbi zgolj za trajnost plošče z zapisom. Za trajnejšo hrambo in arhiviranje odgovorna regionalna ali nacionalna knjižnica uredi ustrezen nadzor ohranjenosti in izdelave dvojnikov (Kunej, 2011). Večji izziv za knjižničarstvo že desetletje predstavljajo spletne vsebine (Kodrič-Dačić, 2018), še posebej,

¹ Za oznako gradiv, v katerih so vsebine prepletene objavljene na papirnem nosilcu in v digitalni obliki v prispevku uporabljamo tujko 'hibridna publikacija' ali skrajšano 'hibrid'. Podoben izraz 'hibridna knjiga' je sicer uveljavljen za digitalni zapis knjižne vsebine, v katerem je poleg besedila in statičnih slik tehnološko omogočen prikaz videa, predvajanje glasbe ipd.

če so vsebinsko gledano integralni del neke natisnjene knjige, in se njihova vsebina – podobno kot neodvisne spletne vsebine – tudi po objavi in oddaji obveznega izvoda nadgrajuje in dopolnjuje. Nad temi knjižnice ali knjižnični informacijski sistemi (še) nimajo neposrednega nadzora, saj vsebine niso shranjene v knjižnicah, ampak na drugih mestih, najpogosteje na strojni oziroma mrežni infrastrukturi izdajateljev oziroma založnikov, nad katerimi knjižnični sistem nima nadzora. Zadovoljivih rešitev za enkrat ne prinašajo niti državni e-arhivi, ki sistematično shranjujejo spletne strani (Kavčič-Čolić, 2011, str. 16), saj je to ločeno od shranjevanja fizične knjige v arhivu ali knjižnici. Zaradi te ločitve shranjevanja glede na medij je torej pričakovati, da bo v prihodnje uporabnikom onemogočena celovita izkušnja papirno-digitalnega hibrida, kakršnega so jim namenili avtorji in izdajatelji.

2 METODA

V prispevku obravnavamo enosmerne in večsmerne povezave tiskane knjige s spletnimi vsebinami. Izhodišče analize so trije primeri naslovov z različnimi letnicami izida, 2011, 2013 in 2018, od katerih se vsak v splet povezuje na nekoliko drugačen način, z drugačnimi oblikami ali tehničnimi pristopi ter z drugim namenom. Za posamezni primer smo ugotavljali predvsem ažurnost in trajnost povezave obeh medijev. Konkreten način in tehnični del metode je opisan pri vsakem primeru posebej. Iz obravnavanih primerov in ob pregledu še drugih primerov smo v razpravi inducirali možne splošne scenarije oziroma potencialne težave uporabnikov pri sedANJI uporabi in/ali uporabi, ko bodo publikacije javno dostopne le še v arhivski obliki. V sklepnem delu razprave predlagamo nekaj možnih rešitev arhiviranja hibridnih sistemov. Naloga je bila izvedena z namenom priprave in objave hibridne knjige *Orgle Slovenije* in spletne strani www.orgle.si.

3 PREGLED IZBRANIH HIBRIDNIH IZDELKOV

Napredek digitalne tehnologije je izdajateljem knjig in revij odprl široke možnosti dodatnih vsebin ter mreženja informacij, ki jih v tiskani knjigi ni mogoče prikazati. Nazorni primeri so npr. video in avdio priloge, večdimenzionalnost in interaktivnost vsebine nekaterih šolskih učbenikov, zvočni posnetki zgodb za majhne otroke ali osebe z motnjami vida, prevodi v tuje jezike in podobno.

Za namen te razprave se bomo omejili na spletne (ali internetne) priloge, ki jih delimo v dve skupini, enosmerne in interaktivne. Enosmerne priloge tukaj imenujemo tiste, pri katerih spletni dodatki natisnjene vsebine samo dopolnjujejo. Interaktivne priloge pa so tiste, kjer informacija poteka v obe smeri oziroma mreženje poteka krožno in večsmerno. Torej kazalke iz knjige kažejo

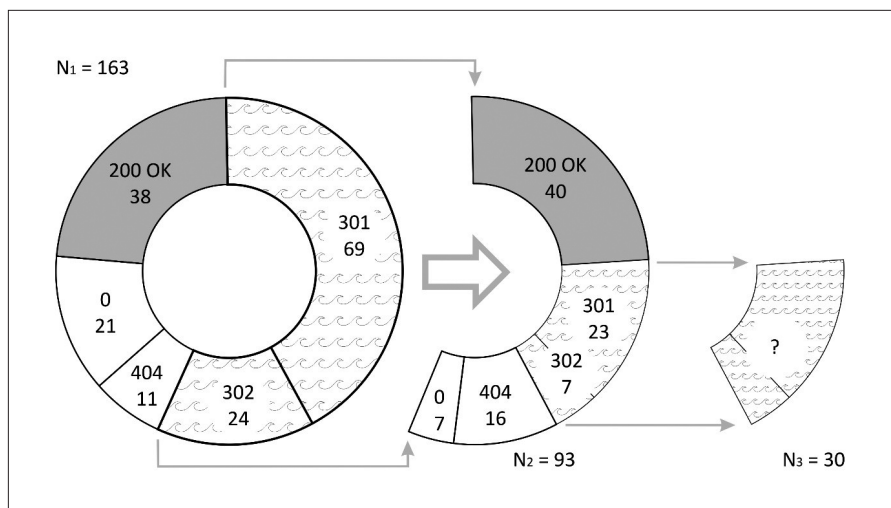
na spletne vsebine, kazalke s spletne strani pa uporabnika na različne načine vodijo tudi nazaj na vsebino v tiskani knjigi. Značilnost obeh vrst prilog je, da tiskan izdelek ostaja statičen, digitalni del pa je mogoče spreminjati in dopolnjevati tudi po natisu tiskane izdaje.

3.1 Primer enosmernih kazalk

Navedba virov je v znanstveni literaturi standard. Danes znanstvene in strokovne knjige ali revije v seznamu citirane ali uporabljene literature posameznim standardizirano oblikovanim navedbam vse pogosteje dodajajo spletno povezavo ali pa je spletna povezava sploh edini vir neke trditve ali reference (Mukherjee, 2009). Tako dobimo npr. v opombah ali poglavju *Literatura in dodatno branje* (še) spletni naslov. V dobro organiziranih publikacijah je spletni naslov običajno standardiziran v obliki DOI, lokalno se uveljavljajo tudi drugi sistemi, pri nas npr. dLib.si uporablja identifikator URN, kjer za standard skrbi Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK). Ob bolj prosti uredniški politiki običajno srečamo naslove, ki sledijo zgolj tehničnim standardom. Danes najpogostejši tehnični oznaki spletnega protokola <http://> tako sledi daljše število alfanumeričnih znakov. Kadar gre izvorno za publikacijo v digitalni obliki – najpogosteje v Adobe pdf, ki omogoča široko paleto nadaljnjega povezovanja – izdajatelj vsako povezavo lahko tehnično aktivira ('na klik'). Za razliko od zapisa v tiskani knjigi to pomeni, da uporabniku nerazumljivega alfanumeričnega niza znakov ni potrebno pretipkati v digitalno napravo, s čemer se izogne tipkarskim napakam.

Kot primer smo vzeli tematsko številko revije Knjižnica, letnik 55, št. 1 iz leta 2011 z naslovom *Trajno ohranjanje digitalnih virov v Sloveniji* (urednica Kavčič - Čolič). Zaradi tipične vsebine ta številka vsebuje reference na spletne strani. Tiste povezave, ki običajno referenco zgolj podvajajo, v bistvu ne moremo prišteti med značilnosti hibridne publikacije. Je pa med njimi nekaj takšnih, ki se sklicujejo zgolj na splet, kar pa lahko uvrstimo v kategorijo hibrida, kakor ga tu obravnavamo. Na osnovi preliminarnega ročnega preizkusa delovanja spletnih povezav, ki jih je v obravnavanem zvezku te revije 176, sem izvedel strojno preverjanje. Seznam spletnih povezav je bil iz pdf izvoda številke izvožen in obdelan s pomočjo programske opreme PDFLinkEditor. Nestandardne rešitve priprave linkov so bile strojno popravljene in dodatno pregledane (npr. vključena delitev besed naredi – (minus), ki ni del spletnega naslova; prelom vrstice, presledki, različne kodne tabele ipd.). Dvojniki so bili izločeni, prav tako niso upoštevani naslovi [http](http://), ki ne predstavljajo povezav, ampak samo ponazarjajo spremljajoče besedilo (Kavčič - Čolič, 2011, str. 202). Opuščena je bila obdelava protokolov [ftp](ftp://) (Kavčič - Čolič, 2011, str. 215) in na več mestih »mailto«. Vsak od končno dobljenih 163 spletnih naslovov je vzet v obdelavo tak, kot je zabeležen v ozadju povezave, in ne tak kot je natisnjen; pri večini se sicer zapisa skladata. Stanje aktivnosti URL naslova smo preverjali na dva

načina, on-line z orodjem URLCHECKR² in off-line z orodjem HEADMasterSEO 1.2.

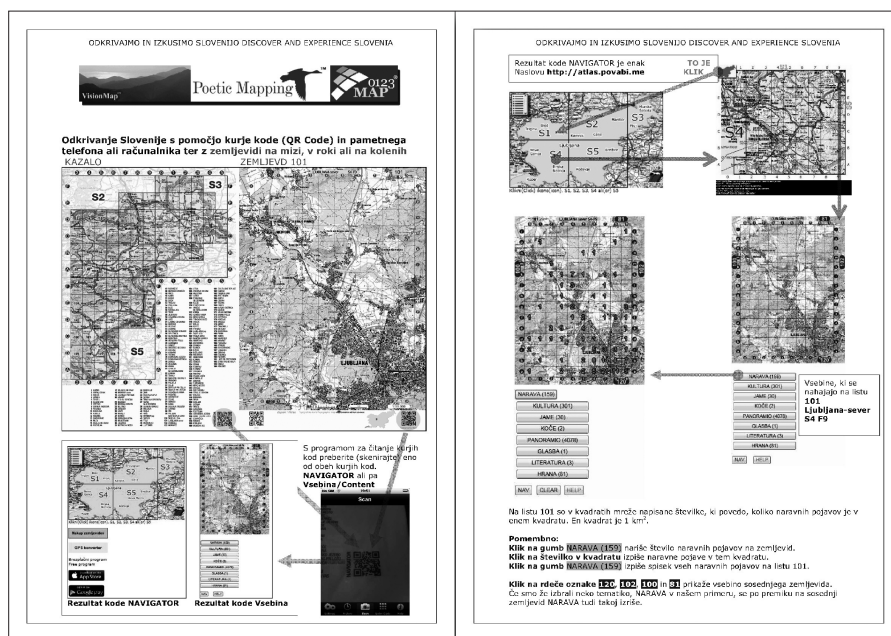
Slika 1: Dostopnost spletnih povezav leta 2019 (revija Knjižnica, letnik 55, št. 1). Kode http v zgornji vrstici vsake oznake označujejo: 200 OK, 301 Moved Permanently, 302 Moved Temporarily/Found, 404 Not Found, 0 Error in request. Spodnje številke na vsaki rezini predstavljajo številčni rezultat, ki je razložen v besedilu.

Pri rezultatu dvostopenjskega strojnega preverjanja delovanja 163-ih povezav (Slika 1) izstopa podatek, da je na povsem istem naslovu po osmih letih le še 23 % (38) digitalnih referenc. Trajnih in začasnih preusmeritev na strani spletnih strežnikov je 55 % (69 + 24 = 93). Ostale povezave so javljale napako. Tudi preusmeritve (http kode 3xx) v nekaterih kombinacijah operacijskih sistemov in programske opreme ne delujejo. Orodja, ki sem jih uporabil, so iz teh 93 preusmeritev naknadno, na drugi ravni, uspele najti še dodatnih 24 % (40) delujočih strani. Skupaj je torej po osmih letih delujočih še dobrih 47 % (78) navedenih spletnih naslovov, kar je na Sliki 1 označeno s sivo in OK. Z drugimi besedami, razpolovna doba obstoja citiranih referenc je manj kot 10 let. Morebitne tretje stopnje preusmeritev z uporabljenimi metodami ni bilo mogoče ugotoviti (označeno z ?). Ob rezultatih je treba opozoriti, da s strojno metodo preverjanja seveda ni mogoče preveriti, če je vsebina teh strani še enaka, kot je bila v času referiranja.

² Glej: <https://beta.urlcheckr.com>.

3.2 Primer knjige z dodatnimi spletnimi vsebinami

Leta 2013 je zasebno podjetje Globalvision v Tehnološkem parku Jožefa Stefana v Ljubljani izdalo popotniški atlas z naslovom *Odkrivajmo in izkusimo Slovenijo* (Peček, 2013). Topografske karte v merilu 1:50.000 so na posamezne liste razrezane nekoliko drugače, kot to poznamo pri listih Geodetske uprave ali Atlasa Slovenije. Avtorji so si hibridni sistem zamislili tako, da so nekatere vsebine zemljevida nadomestili z vsebino na spletnih straneh. Z namenom dodatne motivacije za odkrivanje Slovenije so tako s tiskanih zemljevidov odstranili oznake kulturne dediščine, naravnih fenomenov in drugih zanimivosti. Za uporabnika to pomeni, da je tiskana knjiga brez povezanosti v splet bistveno okrnjena. Za dostop do 'manjkajočih' vsebin ima vsak list pod natisnjenim zemljevidom dve QR kodi (Quick Response Codes, avtorji publikacije jih hudomušno imenujejo 'kurja koda'), preko katerih se na spletni dodatek vsake konkretne strani lahko povežemo.

Slika 2: Del navodil za uporabo interaktivnega atlasa *Odkrivajmo in izkusimo Slovenijo*, na katerem so razložene nekatere povezave (vir: *Odkrivanje Slovenije ...*, B. d.)

Prva koda, 'vsebina', uporabnika pripelje do spletne rubrike 'zanimivosti', v kateri so javni podatki in jih popotnik na prikazanem območju lahko vidi, npr. naravne in kulturne znamenitosti, planinske kočje, ekokmetije ipd. Kategorije so grupirane, ob prikazu števila objektov v posameznih kvadrantih pa se z dotikom ali klikom na kvadrant odpre seznam in kratek opis. Pri

opisu posameznega objekta lahko izberemo lokacijo, od nje pa se povežemo na Google navigacijo. Te vsebine operaterji sicer lahko nadgrajujejo, vendar posebne dinamike doslej ni bilo in je tudi ni pričakovati, saj se število zanimivih objektov v Sloveniji ne povečuje prav izrazito.

Druga koda, 'info', je v času analize s posameznega lista v knjigi pripeljala do komercialnih vsebin z lokacijami gostišč, prenočišč in nekaj demonstracijskimi podatki, npr. lokacijami bankomatov. Nekatera gostišča so izčrpno predstavljena s fotografijami, video vsebinami in opisom ponudbe. Iz opisov vodijo tudi povratne povezave na spletni zemljevid, ne pa povratno na stran v tiskani knjigi. Snovalci interaktivnega atlasa so pri teh kategorijah verjetno pričakovali večjo dinamiko pristopanja zainteresiranih podjetij s storitvami, ki bi bile po eni strani zanimivimi za popotnike, po drugi pa bi pripomogle k sofinanciranju sistema.

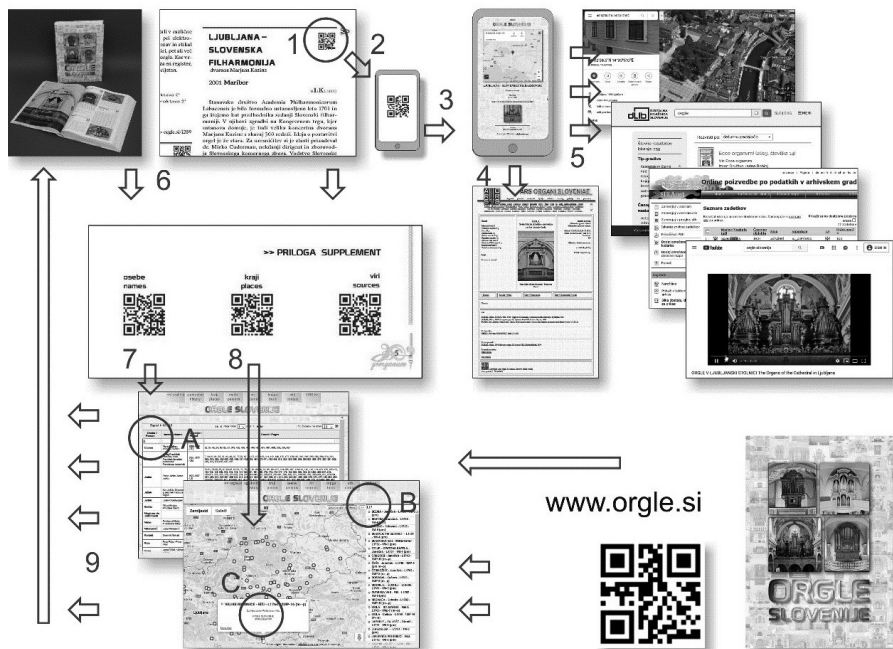
Analiza je pokazala, da spletne povezave delujejo, zato smo ročno preverjali vsebino in obliko. Po petih letih spletni del v vsebinskem in tehničnem smislu kaže šibko dinamiko. Vsebine o odprtosti nekaterih restavracij – kar je za popotnika pomembno – v mnogih naključno preverjenih primerih niso ažurne. Kar se tiče tehnike, je spletni del izdelan v za sedanje razmere zastareli obliki in z že skoraj opuščeni oblikovalskimi protokoli. Kar se tiče lokacije na spletu je bilo ugotovljeno, da se vsebine selijo na različne spletne naslove oziroma se podvajajo: www.kaj.si, www.jd6.be, atlas.povabi.me. Selitve/podvojitve lahko uporabniku povzročajo nekaj težav, saj medsebojne povezave niso povsem dosledno izpeljane.

2.3 Primer knjige in spleta v kompleksni interakciji

Korak naprej pri povezovanju tiskanih in spletnih vsebin predstavlja knjiga *Orgle Slovenije*, ki jo je skupaj s povezano spletno stranjo www.orgle.si v okviru svojega inštituta *Ars organi Sloveniae* izdalo Društvo Jarina Bohinj. Vsebinsko gre za katalog celotne orgelske dediščine v Sloveniji. V primeru tega hibrida je mreženje enosmerno, večsmerno in tudi krožno, interno in eksterno (Slika 3). To pomeni, da spletna stran ni le dinamični podaljšek tiskane knjige, ampak tudi kazalke s spletne strani kažejo nazaj na vsebine tiskane knjige. Te povratne kazalke so v času analize bili digitalno razširjeni indeksi, pripravljalci pa napovedujejo tudi dodatne inovativne storitve.

QR oznake v knjigi so dveh kategorij, manjše in večje. Kode manjših velikosti ob vsakem kataložnem zapisu vodijo k spletnemu dodatku vsakih posameznih orgel (Slika 3, oznake 1–5). Ta povezava je enosmerna in se v več različnih internih in eksternih smereh razveja na spletu: od osnovnih podatkov o orglah in oznake lokacije so interno pripravljene ali v pripravi avdio in video vsebine, dodatne tehnične podrobnosti in slike, historiat, sezname virov in podobno.

Eksterno se zemljevid nadaljuje v raznolike možnosti Google Maps storitev, viri podatkov pa dobivajo aktivne povezave na spletne servise npr. na dLib, si, Sistory, Siranet in podobne.

Slika 3: Shema glavnih povezav v hibridni publikaciji *Orgle Slovenije* – www.orgle.si ob nastanku leta 2018. Pomen oznak: 1 – QR koda v knjigi ob vsakih orglah, 2 – strojno branje v mobilno napravo, 3 – povezava mobilne naprave na spletno stran vsakih orgel, 4 – interna povezava na podrobne podatke, ki so javno dostopni (specifikacije, foto, zvok, viri ...), 5 – povezave v druge servise (Google Maps, YouTube, dLib, Siranet ...), 6 – velike QR kode v knjigi, 7 – povezava na spletni indeks oseb, 8 – povezava na spletni zemljevid, 9 – povezava s spletnih indeksov na določeno stran v knjigi, A – filter osebnih imen, abecedno sortiranje, sortiranje po letih, B – zemljevidni filter krajev, orglarjev, letnic in značilnosti, C – oznaka strani v knjigi, kjer so na voljo informacije in povratne povezave na vire in podrobnosti o posameznih orglah na spletnih straneh drugih ustvarjalcev.

Večje QR kode nas povežejo v krožno mreženje. Doslej sta izvedena spletni imenski indeks in interaktivni spletni zemljevid. Smisel in namen tovrstne rešitve je olajšati raziskovalno delo, pri katerem so pripravljavci želeli ohraniti osnovo v obliki tiskane knjige, indeksne podatke/storitve pa prilagoditi uporabnikom, ki uporabljajo prenosne ali namizne digitalne pripomočke. Pri indeksih torej informacija potuje dvosmerno oziroma krožno (Slika 3, oznake 6–9). Kaj to pomeni? V primeru imenskega indeksa iz tiskane knjige s pomočjo pretipkane spletne povezave ali s strojnimi branjem QR kode pridemo do spletne razpredelnice. Ta predstavlja imenski indeks oziroma indeks oseb, ki jih knjiga omenja. Vendar je za razliko od statičnega imenskega indeksa spletno

razpredelnico mogoče razvrščati in filtrirati po stolpcih. Pri razvrščanju to pomeni, da indeks ni le abecedni, ampak si ga lahko preuredimo v časovnega, če razporedimo stolpec z letnicami. Pri filtriranju pa je prednost ta, da lahko nekega avtorja iščemo tudi v primerih, če poznamo le del njegovega naziva, morda le različico osebnega imena. Iz izpisa številke strani se potem vrnemo k podrobnim informacijam v tiskani knjigi. Spletni sistem je mogoče nadgrajevati z dodatnimi stolpci in vsebinami.

Razširitev knjige v interaktivni spletni zemljevid predstavlja idejo zemljevidno razširjenega krajevnega indeksa, ki je dodatno obogaten z nekaterimi podatki o orglah in njihovih izdelovalcih. Ko uporabnik preko namenske QR kode iz knjige odpre spletno stran, zagleda zemljevid lokacij vseh orgel v Sloveniji. Ob tem zemljevidu, ki v prvi fazi deluje na podlagi Google Maps (načrtovan je prehod na interni geororientiran sistem ali GIS kulturne dediščine v Sloveniji), je seveda mogoče uporabiti vse servise, ki jih Google uporabnikom nudi, npr. oddaljevanje in približevanje, iskanje najkrajše poti ali ulični pogled. Vidne so tudi lokacije sosednjih inštrumentov, kar je pomembno za komparativno delo. Poleg označbe same lokacije v aplikaciji vsaka aktivna točka vsebuje nekaj osnovnih podatkov o orglah in številko strani v tiskani knjigi, kjer je podrobnejše podatke mogoče dobiti in filtrirati. Kot vidimo, gre dejansko za krajevni indeks, pri katerem poleg pregledovalne vloge tukaj lahko lokacije tudi filtriramo. Tako si lahko omejimo iskanje in povečamo učinkovitost raziskovalnega dela.

Kot je razvidno iz opisa in Slike 3, gre za inovativen sistem publikacije, ki na eni strani vztraja pri obliki klasične tiskane knjige, po drugi pa ravno zaradi narave predstavljene vsebine orgel (glasba, multimedija, večstranski mednarodni pomen, možnosti prevodov, georeference ...) vsebuje enako pomembno spletno komponento, ki bo z novimi tehnologijami v prihodnje gotovo omogočala še dodatne možnosti.

4 RAZPRAVA

Namen knjižnic je zagotavljati celovite in kakovostne storitve, povezane s knjigami in drugimi nosilci informacij. To pomeni na eni strani korektno hrambo in ponudbo različnih 'tehnično izdelanih zapisov', kakor so si jih zamislili izdajatelji ali založniki, na drugi strani pa servis za uporabnike, ki celovitost storitve neke publikacije upravičeno pričakujejo tudi v prihodnje.

Iz obravnavanih primerov manjše ali večje stopnje prepletenosti tiskanih in digitalnih podatkov ter njihove potencialno povezane uporabe v prihodnje, poleg že sproti navedenih težav, ugotavljam vsaj naslednje možne scenarije, zaradi katerih bo uporabnikova izkušnja okrnjena ali onemogočena. Te težave praviloma ne bodo nastale zato, ker bi vsebine ne bile arhivirane, ampak

predvsem zato, ker so/bodo tiskane vsebine, v katerih so vključene povezave na digitalne vsebine, arhivirane drugače in drugače kot tiste digitalne, na katere kažejo.

Od tehničnih težav izpostavljam:

- sprememba strukture podatkov, npr. iz statičnih naslovov v strukturiran podatkovni sistem tipa SQL-PHP, kjer je robotsko arhiviranje omejeno,
- sistemske spremembe spletnih protokolov in tehnično-oblikovalskih standardov, npr. nekdanji preprosti html v danes prevladujoči css in javascript,
- ukinjanje programske berljivosti nekaterih ukazov (npr. v preteklosti zelo radikalni obrat v jeziku html za tag <frame>),
- prehod servisa iz kode v brskalniku na samostojno aplikacijo za mobilne naprave, ki je vezana na tip operacijskega sistema odjemalca, kar ponudniki neredko izvedejo iz komercialnih razlogov,
- spremembe resolucije zaslonov naprav pri odjemalcih in posledično tehnična zastarelost vsebin, neuskladjena resolucija slikovnega gradiva, nepriljubljenost ali celo neuporabnost,
- sprememba varnostnih protokolov ali predpisov za zaščito potrošnika, kjer v nekaterih primerih tehnološko zastarelega načina prikaza vsebina postane nedostopna,
- neizdelani protokoli arhiviranja ali sledenja spremembam pri ponudnikih,
- občasne ali trajne težave s strojno opremo.

Vsebinske težave so med drugimi naslednje:

- izdajatelj del tiskanih vsebin iz pedagoških, komercialnih ali drugih razlogov nadomesti z digitalno vsebino, ki se potem arhivira na povsem ločeno lokacijo,
- izdajatelj spremeni vsebino povezane strani; ker tega ne navede pomeni, da se lahko neka referenca iz drugega dokumenta sklicuje na nekdanje informacije, ki danes ne veljajo več,
- neažurnost podatkov, ki jih uporabniki v tiskani knjigi dojemajo drugače kot pri spletnih vsebinah (pri knjigi razumemo letnico tiska, na spletu je metapodatek časa nastanka zapisa uporabniku redko neposredno viden, datum vpogleda pa ne zagotavlja dejanske datacije vira).

Seveda so možne in verjetne tudi organizacijske spremembe, kot npr.:

- zaprtje založniškega podjetja ali povezane ustanove, ki skrbi za podatkovni del 'knjige',
- sprememba imena podjetja in/ali imena spletne domene.

Težave so tudi širše narave, ki jih zaradi obsežnosti tu le povzemam. V zakonodaji so namreč pristojnosti za varstvo in ohranjanje premične in nesnovne dediščine razdeljene na muzeje, arhive in knjižnice. Vsaka skupina ustanov ima svojo področno zakonodajo in podzakonske akte ter interna sistemska in operativna pravila. Žal sistemi niso poenoteni. Kot navaja Kodrič-Dačić

(2018) celo posamezne knjižnice uporabljajo različne pristope in standarde. Tako kljub zakonodaji še ne obstaja celovita in metapodatkovno standardizirana nacionalna evidenca npr. domoznanskih zbirk (Kodrič-Dačić, 2018). Pri arhivih je s stališča uporabnikov gradiv predstavljena dilema dveh iskalnikov: Arhiv RS uporablja svojega, pokrajinski arhivi SIRANET. Na področju muzejske dediščinske dejavnosti sicer obstaja sistem Galis (Semantika ..., 2019), vendar posamezni javni zavodi vanj pristopijo prostovoljno in zaradi članarine v okviru finančnih zmožnosti, sistem pa po svoji strukturi zahteva podvojevanje inventarjev, kar je povezano s kadrovskimi omejitvami. Za razliko od večine drugih tipov dediščine je evidenca orgel celovito in za vse slovenske orgle urejena v zasebni zbirki nevladne organizacije (Dobravec, 2016).

Eden pomembnejših razlogov za naštete in potencialne scenarijev je torej, da se večina dosedanjih rešitev arhiviranja nanaša ločeno na fizične nosilce in ločeno na digitalne, arhiviranje v prihodnosti pa gledamo kot izključno digitalno v smislu, da bo tudi informacija iz fizične knjige lahko v povsem enaki obliki shranjena v pdf zapisu. Vendar ni izključeno, da bomo v prihodnje vseeno želeli ohraniti dopolnjujoče se informacije na obeh nosilcih, kot klasično knjigo in kot vanjo povezan dinamični splet, torej hibride. Pri tej hrambi ne bo pomembna le ohranitev fizične knjige v ustrezno klimatiziranih depojih na eni, in ustrezni varnostno-kopirni sistemi digitalnega dela na drugi strani. Najpomembnejše pri hrambi hibridov bodo povezave med vsebinami na vsakem od nosilcev. Te povezave same na sebi so in bodo dediščina, ki jo bo po vsebinski, oblikovni in tehnološki plati smiselno vključiti v slovensko dediščino.

5 PREDLOGI REŠITEV

Za potrebe nastajajočih hibridnih publikacij je o standardih in ustreznih rešitvah smiselno začeti razmišljati že danes. Gre namreč za splošno obvezo sedanjega časa, ki jo Ustava RS (1991) v svojem 73. členu nalaga z besedami: »Vsakdo je dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike. Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine.« Zakon o varstvu kulturne dediščine (2008) jo deli na »materialno in nesnovno dediščino. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina,« in določa »Varstvo dediščine je v javno korist.« Dediščina se med seboj povezuje in sodobna orodja nam povezave omogočajo na mnoge inovativne načine. Med seboj so povezani tudi podatki o dediščini.

Knjiga in hibridni sistemi knjig, kakršne obravnava ta prispevek, sodijo večinoma na področje nesnovne dediščine, čeprav so obravnavane vsebine lahko povsem materialna dediščina. V najbolj izpostavljenem primeru tega prispevka so ti predmeti orgle, ki so stvarna dediščina in po svoji naravi

muzejski eksponat v uporabi na terenu.³ Knjižne izdelke in fizične nosilce podatkov prav tako uvrščamo v materialno premično dediščino, za spletne podatkovne in drugačne sisteme pa se zdi, da kategorizacija in z njo povezane pristojnosti še niso povsem jasne, ob dinamiki morda niti potrebne ne, kar pa seveda ni ovira za arhiviranje, ki ga sistematično izvaja Narodna in univerzitetna knjižnica.

Z rešitvami, kakršne so se kazale ob analizi hibridnih publikacij, ne moremo in nimamo namena posegati v notranjo organizacijo pristojnih ustanov. V dveh predlogih obravnavamo nadgradnjo procedur na točkah, v katerih se stikajo izdajatelji in arhivske ustanove. Tretji predlog je nekoliko bolj vizionarski in posega na področje registra domenskih imen. Pri rešitvah smo zasledovali stanje že objavljenih hibridnih publikacij, uporabniško izkušnjo in potrebe v sedanjosti, hkrati pa v največji močni meri predvideli trende prihodnjega razvoja miselnosti in tehnologije. Pri reševanju je zelo pomembno, da stanju in trendom interaktivno sledita pripravljavec gradiv in izdajatelj.

5.1 CIP rešitev

CIP (cataloguing-in-publication) je akronim za mednarodni kataložni zapis o publikaciji. Vsebuje bibliografski opis in večino elementov za dostop v knjižničnem katalogu. Pravila določajo, za katere publikacije je oznaka obvezna in za katere ne. Med spletnimi publikacijami oznako dobijo le »e-knjige in druge elektronske publikacije na fizičnih nosilcih ali spletno dostopne« (CIP ..., 2019). Spletna stran torej kljub dejstvu, da gre za publikacijo, ne potrebuje te oznake. Posledično je ne potrebuje niti 'nesamostojna' spletna stran, ki je integralni del hibridne knjige, kakršna sta obravnavana primera orgel in popotniškega atlasa, deloma pa serijska publikacija Knjižnica.

Predlog: Pri vlogi za CIP naj se doda obveza, da izdajatelj sporoči, če gre za hibridno publikacijo. Če ja, in če gre po presoji strokovnih služb za nacionalno pomembno vsebine, ki jih je treba arhivirati, naj pristojna ustanova poleg CIP oznake določi tudi URL, kamor so bodo časovne plasti digitalnega dela na Spletni arhiv NUK⁴ v prihodnje shranjevale. Ta URL se v CIP zapis fizične (ali digitalne) knjige hibridnega sistema vpiše kot obvezni del. Univerzalna rešitev po zgledu ISBN bi bila seveda uvedba nečesa, kar bi zaradi hibridnosti publikacije preseglo sedanji sistem podvajanja ISBN za fizično in digitalno kopijo, in bi ga npr. imenovali 'ISWN International Standard Webpage Number'.

³ Glede na določbe ZVKD-1 dve tretjini slovenskih orgel predstavlja 'nacionalno bogastvo', po analizi starosti pa imamo več kot sto glasbil s posebno zgodovinsko vrednostjo (Škulj in Dobravec, 2018, str. 666).

⁴ Danes <http://arhiv.nuk.uni-lj.si>.

5.2 SVAROG rešitev

Oddaja digitalnih, na tem mestu predvsem serijskih publikacij, kakršna je obravnavana revija Knjižnica, v Sloveniji poteka preko pregledno urejenega portala SVAROG – sistema za varno arhiviranje oddanega gradiva. Stopnja javnosti določa izdajatelj oziroma zavezanec za obvezni izvod spletnih publikacij. Oddano gradivo se interno evidentira in po obdelavi objavi na spletni strani dLib.si⁵ oziroma arhivira. Glede na rezultat, ki se prikaže na dlib.si, med to obdelavo poteka vsaj pretvorba pdf oblike v neoblikovano besedilno datoteko txt, ki je potem na voljo uporabnikom, olajša delo iskalcem po besedilu in zmanjša obremenitev strežnikov.

Predlog 1: Zavezanec naj v primeru hibrida poleg publikacije kot celote odda tudi seznam povezav oziroma URL naslovov, ki jih ta oddani izvod vsebuje. S tem seznamom bi verjetno z moduli, ki bi jih dodali obstoječemu robotskemu sistemu, omogočili tudi arhiviranje povezav hibridnih publikacij. Ta sistem bi deloval predvsem v primerih, ko izdajatelj za povezovanje v spletni del hibrida uporablja QR kodo ali podobne sisteme strojnega prepoznavanja.

Predlog 2: Med interno obdelavo na strežniškem sistemu SVAROG naj se iz oddanih gradiv razberejo vse izpisane in skrite URL povezave ter zapišejo v spremljevalno datoteko oziroma metapodatkovni niz, iz katerega bo tudi arhivskemu strežniku omogočeno funkcionalno povezovanje vsebin.

5.3 Arhiv imen domen

Ta predlog rešitve navajam zgolj v razmislek, saj radikalno posega na področje standardov dodeljevanja spletnih domen.

Za nacionalne domenske končnice podrobne pogoje in pravila določajo nacionalni registri, pri nas ARNES (Splošni pogoji ..., 2016). Pravnoformalno so to interna pravila. Imena domen so praviloma na voljo prosto na trgu. To pomeni, da lahko neko ime po prenehanju ali odpovedi registracije uporabi kdorkoli. Morebitne spore rešuje posebno razsodišče (Pravila postopka ..., B. d.). Po pravilniku ARNES sta v Sloveniji rezervirani samo domeni 112.si in 113.si, pravila pa odpirajo možnosti, da določene ustanove trajno ohranjajo ali celo prevzamejo domensko ime. V praksi to pomeni, da je domena www.vlada.si po dogovoru rezervirana za točno določeno ustanovo. Podobno je smiselno, da npr. domena www.arnes.si ali www.tnp.si vedno veljata za javna zavoda Academic and Research Network of Slovenia – Akademsko raziskovalno

⁵ Glej: <http://www.dlib.si>.

omrežje Slovenije in Triglavski narodni park, ker gre za uradne kratice in državne/javne ustanove.

Predlog: Ker ime domene predstavlja integralni del neke dediščine, naj se za izbrane primere uredi, da za nacionalno pomembne hibridno objavljene vsebine to ime postane del arhiva. S tem bi bila omogočena trajna arhivska povezanost med vsebino fizične knjige in med spletno vsebino.

Konkretno, v primeru domene www.orgle.si, bi torej v primeru prenehanja delovanja sedanjega skrbnika spletnega dela hibridne publikacije, arhivsko gradivo skupaj z imenom domene prevzela pristojna državna arhivska ustanova. Za izvedbo bi bila v splošnem med drugim potrebna:

- povezava med evidenčnimi sistemi Registra domen na ARNES in evidence publikacij v Narodni in univerzitetni knjižnici,
- na obeh straneh nadgradnja internih pravil glede arhivskega imena domene,
- ureditev financiranja vzdrževanja imena domene, kar bi verjetno predstavljalo sorazmerno zelo majhen delež glede na stroške celotnega shranjevanja,
- pravila v primerih ponovne aktivacije že arhiviranega imena spletne domene z obvezo možnosti preusmerjanja na aktivno stran ali na izbrano obdobje časovnega traka.

V splošnem bi bilo treba nujno pripraviti tudi pravila, ki bi izdajateljem preprečevala zlorabo arhiviranja izbranih primerov nacionalne dediščine.

Predlogi rešitev v segmentih so vsebinsko blizu že sistemom MLA (Museum-Library-Archives) ali Larchivium (Library-Archives-Museum), ki jih uvajajo v nekaterih državah (Vandi in Djebbari, 2011; Baker, 2012), zelo intenzivno npr. v Koreji (Park, 2015). Ti sistemi dejansko povezujejo vsebine, ki na različnih lokacijah in v različnih oblikah obravnavajo iste reči. Tudi podatkovni sistem *Orgle Slovenije*, kot je že bilo omenjeno, povezuje stvarno dediščino glasbil z besedili, podatkovnimi nizi in fotografijami, ki so tiskani na eni strani, ter na drugi strani multimedijskimi vsebinami z zunanjimi povezavami na spletu, ki so digitalne.

6 SKLEPNE MISLI

Problem, ki sem ga v prispevku prednostno naslavljal so t. i. hibridne publikacije, natančneje, dileme njihove trajne hrambe. Pod nazivom hibridna publikacija so bili obravnavani primeri, kjer ne gre za podvojitev istih vsebin na različnih nosilcih in obliki, ampak se klasično knjižno (ali drugačno) gradivo bodisi dopolnjuje bodisi prepleta z digitalnimi vsebinami.

Kot vemo, zakonske, vsebinske in tehnične rešitve za hranjenje vsakega segmenta posebej že obstajajo, torej, po enem protokolu shranimo digitalno vsebino, po drugem pa fizično publikacijo (ali njeno digitalno različico). Vendar, ker je osnovni smisel in cilj hibridne publikacije prav povezanost in preplet vsebin v različnih formatih, se ravno ta dinamična dimenzija, ki je za avtorje, izdajatelje in končnega uporabnika konceptualnega pomena, izgubi.

Ob sklepu razprave, iz katere se verjetno odpira več vprašanj kot ponuja rešitev, se vrnemo na izhodišče. Eno od temeljnih načel arhivske – tudi arhivsko-knjižnične – dejavnosti je trajno ohranjanje. Če smo doslej razmišljali o trajnosti gradiv in vsebin v smislu objektov, metodološko pa v smislu različnih nosilcev, se zdi, da bo treba v prihodnje že pri nastajanju gradiv dodatno pozornost nameniti ohranjanju medsebojne povezanosti in ohranjanju inherentne dinamike vsakovrstnega ustvarjenega gradiva.

NAVEDENI VIRI

Baker, T. (2012). Libraries, languages of description, and linked data: a Dublin Core perspective. *Library hi tech*, 30(1), 116–133. doi: 10.1108/07378831211213256

Dobracev, J. (2016). Podatkovna zbirka slovenskih orgel Ars organi Sloveniae – stanje in možnosti = The Slovene pipe organ database Ars organi Sloveniae – current situation and opportunities. *Varstvo spomenikov*, (49), 124–141.

CIP – kataložni zapis o publikaciji [spletna stran]. (B. d.). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 4. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.nuk.uni-lj.si/informacije/cip>

Houghton, B. (2016). Preservation challenges in the digital age. *D-lib magazine*, 22(7–8). doi: 10.1045/july2016-houghton

Kavčič - Čolić, A. (2011). Pregled stanja trajnega ohranjanja digitalnih virov v Sloveniji. *Knjižnica*, 55(1), 15–38.

Kodrič-Dačić, E. (2018). Pisna kulturna dediščina v slovenskih knjižnicah: izziv za knjižničarsko stroko in za pristojno ministrstvo. *Knjižnica*, 62(3), 9–29.

Kunej, D. (2011). Vpliv nekaterih ključnih dejavnikov okolja na življenjsko dobo optičnih nosilcev podatkov. *Knjižnica*, 55(1), 139–157.

Mayernik, M. S., Phillips, J. in Nienhouse, E. (2016). Linking publications and data: challenges, trends, and opportunities. *D-lib magazine*, 22(5–6). doi: 10.1045/may2016-mayernik

Mukherjee, B. (2009). The hyperlinking pattern of open-access journals in library and information science: a cited citing reference study. *Library and information science research*, 31(2) 113–125.

Odkrivanje Slovenije s pomočjo kurje kode (QR Code) in pametnega telefona ali računalnika ter z zemljevidi na mizi, v roki ali na kolenih [spletna stran]. (B. d.). Pridobljeno 5. 5. 2019 s spletne strani: http://www.povabi.me/upload/files/OIS_Uporaba.pdf

Park, O. N. (2015). Development of linked data for archives in Korea. *D-lib magazine*, 21(3–4). doi: 10.1045/march2015-park

Peček, D. (ur.). (2013). *Odkrivajmo in izkusimo Slovenijo: topografski zemljevidi*. Ljubljana: samozal.

Pravila postopka alternativnega reševanja domenskih sporov pod vrhno domeno .si (Pravila postopka ARDS) [spletna stran]. (B. d.). Ljubljana: ARNES. Pridobljeno 5. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.register.si/wp-content/uploads/2014/04/postopekARDS.pdf>

Rokusek, S. in Cooke, R. (2019). Will library e-books help solve the textbook affordability issue? Using textbook adoption lists to target collection development. *Reference librarian*, 3(60), 169–181. doi: 10.1080/02763877.2019.1584597

Semantika, Sistem GALIS [spletna stran]. (2019). Maribor: Semantika. Pridobljeno 4. 5. 2019 s spletne strani: <http://semantika.eu/sl-si/Produkti/Galis>

Splošni pogoji za registracijo domen pod vrhno domeno .si: objava 1. 7. 2016, veljavnost od 1. 8. 2016 [spletna stran]. (2016). Ljubljana: ARNES. Pridobljeno 4. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.register.si/wp-content/uploads/2016/08/splosni-pogoji.pdf>

Škulj, E. in Dobravec, J. (2018). *Orgle Slovenije / Pipe Organs of Slovenia*. Srednja vas v Bohinju: Ars organi Sloveniae.

Ustava RS. (1991). *Uradni list RS*, št. 33/1991-I, 42/1997, 66/2000, 24/2003, 69/2004, 68/2006 in 47/2013.

Vandi, C. in Djebbari, E. (2011). How to create new services between library resources, museum exhibitions and virtual collections. *Library hi tech news*, 28(2), 15–19.

Winograd, T. (ur.). (1996). *Bringing design to software*. New York: Addison-Wesley Publishing.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK in 92/2015.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). (2008). *Uradni list RS*, št. 16/2008, 123/2008 in 8/2011.

UPORABLJENI VIRI

Ars organi Sloveniae – Orgelska umetnost na Slovenskem [spletna stran]. (2005–2019). Bohinj: Jarina Bohinj, kulturno društvo. Pridobljeno 4. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.arsors.org>

Corrado, E. M. in Heather, M. S. (ur.). (2017). *Digital preservation for libraries, archives, and museums*. Lanham: Rowman and Littlefield.

Dobravec, J. (2016). *Vrednotenje in kategorizacija najdragocenejših slovenskih orgel s predlogi ukrepov: projektno poročilo*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo RS.

Institut informacijskih znanosti. (B. d.). *Status in dejavnost* [spletna stran]. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 4. 5. 2019 s spletne strani: https://www.izum.si/o_izumu.htm

Kavčič - Čolić, A. (ur.). (2011). Trajno ohranjanje digitalnih virov v Sloveniji. *Knjižnica*, 55(1).

Navodila za oddajo periodičnih publikacij za potrebe pridobitve sofinanciranja s strani ARRS [spletna stran]. (2014). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 5. 5. 2019 s spletne strani: http://www.dlib.si/documents/2015/navodila_arsr_oddaja.pdf

Verheul, I. (2006). *Networking for digital preservation: current practice in 15 national libraries*. München: K. G. Saur.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA). (2006). *Uradni list RS*, št. 30/2006 in 51/2014.

ZAGOTAVLJANJE KAKOVOSTI COBIB.SI: KAKO USPEŠNI SMO?

COBIB.SI QUALITY ASSURANCE: HOW SUCCESSFUL ARE WE?

dr. Ema Dornik

Institut informacijskih znanosti, Maribor
e-pošta: ema.dornik@izum.si

UDK 025.345-021.465(497.4)

IZVLEČEK

Namen: Kakovost bibliografskih podatkov v COBIB.SI je izjemnega pomena, saj vpliva na vse storitve, ki so na voljo uporabnikom knjižnic in njenih storitev, raziskovalcem, ustvarjalcem, študentom ipd.

Metodologija/pristop: Z analizo podatkov za opazovano obdobje (2016–2018), zbranih ob izvajanju dveh aktivnosti v okviru sistema zagotavljanja kakovosti v COBIB.SI, želimo ugotoviti, kako uspešni smo pri odpravljanju napak ter preprečevanju nastajanja novih. V opazovanem obdobju smo v skupini Bibliografska kontrola sprožili vrsto naporov za dvig ravni kakovosti bibliografskih podatkov. Gre za več fragmentiranih aktivnosti, analizo pa smo opravili za dve: identifikacija zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi (A1) ter spremljanje kakovosti zapisov dnevne produkcije (A2).

Rezultati: V pregled smo zajeli skupaj 31.910 bibliografskih zapisov ter o (potencialnih) napakah v 24.937 bibliografskih zapisih (78,1 %) poslali 4.960 obvestil 735 katalogizatorjem. Podatki analize kažejo, da so katalogizatorji odzivni, ter da napake odpravijo v več kot 60 % ($\bar{x}_{A1} = 61,5\%$: A1-N1 = 67,1 %; A1-N3 = 64,3 %, A1-N4 = 53,3 %, $\bar{x}_{A2} = 62\%$). Pojavnost istih napak se znižuje.

Izvirnost/uporabnost: Sistem spremljanja kakovosti COBIB.SI in aktivnosti, izvedene v letu 2016 so bile delno že predstavljene (Dornik, Badovinac, Kos in Farkaš, 2017), prvič pa so prikazani podatki za opazovano obdobje (2016–2018), ter narejena analiza uspešnosti posameznih aktivnosti.

Gljučne besede: katalogizacija, vzajemni katalogi, bibliografski zapisi, normativni zapisi, kakovost podatkov, Slovenija

ABSTRACT

Purpose: The quality of bibliographic data in COBIB.SI is of utmost importance as it has an impact upon all the services available to library users, including researchers, authors, students, etc.

Methodology/approach: By analysing the data based on two activities performed within the COBIB.SI quality assurance system, we aimed to find out how successful we were at correcting and preventing errors. In the observed period (2016–2018), the Bibliographic Control Department made a lot of effort to improve the quality level of bibliographic data. This included several fragmentary activities and two of them were analysed: identification of records with deficiencies of the same type (A1) and monitoring of records of daily production (A2).

Results: In total, 31,910 bibliographic records were checked and 4,960 notifications about (potential) errors in 24,937 bibliographic records (78.1%) were sent to 735 cataloguers. Data analysis shows that cataloguers were very cooperative and that more than 60% of errors were corrected ($\bar{x}_{A1} = 61.5\%$: A1-N1 = 67.1%; A1-N3 = 64.3%, A1-N4 = 53.3%, $\bar{x}_{A2} = 62\%$). The incidence of errors of the same type is being reduced.

Originality/practical implications: The COBIB.SI quality monitoring system and activities carried out in 2016 have already been partially presented (Dornik, Badovinac, Kos in Farkaš, 2017). However, the data for the observed period (2016–2018) and an analysis of the effectiveness of individual activities is introduced for the first time.

Keywords: cataloguing, union catalogues, bibliographic records, authority records, data quality, Slovenia

1 Uvod

Vzajemna katalogizacija omogoča racionalno delitev dela in prihranek pri zahtevnem postopku obdelave knjižničnega gradiva in vodenju katalogov. Za vsako enoto zadošča samo ena obdelava, nakar je zapis preko vzajemne bibliografsko-kataložne baze podatkov COBIB dostopen vsem udeležencem v sistemu in v mreži COBISS.net (Vzajemna katalogizacija ..., 2018). Poudarek je na upoštevanju standardov (Turner, 2010), a se srečujemo s številnimi novimi izzivi, saj se potrebe in namen kataloga spreminjajo skladno s spremembami v okolju, s potrebami uporabnikov, povečujejo se obseg in načini objav, vse to pa predstavlja dodatne in nove izzive za bibliografski opis.

Katalogizacija ima v Sloveniji bogato tradicijo, v vzajemni katalogizaciji danes sodeluje 298 knjižnic (COBISS3 – Knjižnice, 2019) s 681 imetniki aktivnega dovoljenja za vzajemno katalogizacijo monografskih publikacij. V sistemu COBISS.net, kot organizacijskem modelu povezovanja knjižnic, je konec leta

2018 sodelovalo 1.321 knjižnic (COBISS.Net v številkah, 2019), v COBISS.SI pa je bilo vključenih 910 polnopravnih članic knjižnic (IZUM, 2019). Gre za nacionalni knjižnični informacijski sistem z vzajemno katalogizacijo, vzajemno bibliografsko-kataložno bazo podatkov COBIB.SI in lokalnimi bazami podatkov sodelujočih knjižnic, bazo podatkov o knjižnicah COLIB, normativno bazo podatkov CONOR ter s številnimi drugimi funkcijami (Organizacijski model ..., 2018).

Izjemnega pomena pri vzajemni katalogizaciji predstavlja zagotavljanje kakovosti, saj bibliografski zapisi ne predstavljajo le podatkov za uporabo v »lokalnem« knjižničnem katalogu. Kakovost dela katalogizatorjev ima velike razsežnosti in posledično vpliv na storitve, ki so na voljo uporabnikom knjižnic v knjižnici in izven nje (Dornik, 2017). Ne gre prezreti, da je sistem zagotavljanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov v COBIB.SI večplasten. Dojemanje in vrednotenje kakovosti podatkov pogojujejo med seboj prepleteni dejavniki, kot so končni uporabnik, enotna obdelava, organizacija/racionalizacija delovnega procesa, katalogizator in tehnologija/programska oprema. Zato se zavzemamo za pristop, da je kakovost podatkov v katalogizaciji treba razumeti kontekstualno (Badovinac, 2018). Pojem kakovost podatkov se je razvijal skupaj z oblikovanjem katalogizacije in bibliografske kontrole. V ameriškem prostoru ga je zaznati že v 19. stoletju, sredi 20. stoletja se izpostavlja v kontekstu produktivnosti; v 70-tih in 80-tih letih prejšnjega stoletja pa je vzporedno s pojavom kooperativnih mrež največ pozornosti dobil v okviru baz podatkov (Badovinac, 2017). Kakovost bibliografskih podatkov v sistemih vzajemne katalogizacije je neločljivo povezana (tudi) s katalogizacijskimi pravili. Bistveno je zavedanje, da so znanje, izkušnje in sistematično delo katalogizatorjev ključnega pomena za raven kakovosti sistema kot celote. Za kakovost zapisov so v prvi vrsti odgovorni katalogizatorji sami in tudi vodstvo knjižnic, ki je dolžno spremljati delo svojih katalogizatorjev (Dornik idr., 2017). Poleg katalogizatorjev in knjižnic pa za kakovost bibliografskih in normativnih zapisov v COBIB.SI skrbijo tudi v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) in na Institutu informacijskih znanosti v Mariboru (IZUM).

1.1 Namen

Namen prispevka je predstaviti analizo uspešnosti izvajanja dveh aktivnosti v okviru sistema zagotavljanja kakovosti v COBIB.SI, ki ga izvaja IZUM. Z analizami vzajemnega kataloga in zaključki analiz, ki nastajajo na podlagi aktivnosti spremljanja kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov, želimo zaznati težave, na podlagi katerih se oblikujejo nadaljnje aktivnosti izboljšav kakovosti podatkov, kar je naslednji nivo v splošnem okviru zagotavljanja njihove kakovosti (npr. uvedba programskih kontrol, dopolnjevanje uporabniške

dokumentacije ipd.). Spremljanje kakovosti podatkov obravnavamo z vidika kvantitativnih in kvalitativnih kazalcev.

Ugotoviti želimo, ali izvajanje dveh aktivnosti za zagotavljanje višje kakovosti, tj. identifikacija zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi (A1) ter spremljanje kakovosti zapisov dnevne produkcije (A2), vplivata na manjšo pojavnost napak v COBIB.SI.

2 METODE

2.1 Postopek zbiranja podatkov in vzorec

V spremljanje kakovosti bibliografskih zapisov v COBIB.SI in normativnih zapisov v CONOR.SI smo zajeli podatke za opazovano obdobje od 1. 1. 2016 do 31. 12. 2018. V analizo so vključeni bibliografski zapisi, ki so jih v vzajemni katalog prispevali katalogizatorji. Analiza uspešnosti je potekala po posamezni aktivnosti ter na stanju baze COBIB.SI v trenutku preverjanja odprave napak.

V opazovanem obdobju smo uporabili različne oblike vzorčenja bibliografskih zapisov s pripadajočimi normativnimi zapisi in v pregled vključili skupaj 31.910 bibliografskih zapisov. O (potencialnih) napakah v 24.937 bibliografskih zapisih (78,1 %), ki so pregledani brez predloge, smo poslali 4.960 obvestil 735 katalogizatorjem. Podana priporočila za izbrane zapise so temeljila na strokovnem pregledu ter veljavnih katalogizacijskih pravilih in formatu COMARC. V vseh aktivnostih smo katalogizatorje zaprosili za ročno odpravo pomanjkljivosti.

2.2 Opis poteka raziskave in obdelave podatkov

V analizo smo vključili dve aktivnosti v okviru zagotavljanja višje kakovosti podatkov v COBIB.SI, s katerimi skušamo ugotoviti in odpraviti težave ter pomanjkljivosti nastale pri katalogizaciji gradiva.

2.2.1 Aktivnost 1: Identifikacija zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi (A1)

V okviru te aktivnosti je bilo obravnavanih preko 60 napak tako v bibliografskih kot normativnih zapisih. Izpostavimo nekaj generičnih: napačna raba oznak (npr. znak za razvrščanje), napačne kode v podpoljih, manjkajoča polja, napačen vrstni red podpolj, neujemanje podatkov ipd. O napakah smo obveščali po e-pošti zadnjega redaktorja ali kreatorja zapisa (na dan zajema podatkov), ali pa kontaktno osebo za COBISS, če uporabniško ime ni bilo več aktivno.

V podrobnejšo analizo smo vključili 4 vsebinske napake, vezane na bibliografske zapise:

1. Napaka (A1-N1): raba napačnega znaka za razvrščanje v bloku 2 in 5. V analizo smo vključili podatke iz podpolj: 200a,e,d,i,h; 210c; 225a,v; 500a; 510a; 517a; 530a; 540a, saj napake posledično vplivajo na iskanje in izpise. Opravili smo iskalni niz z metodo skeniranja baze: 200a=*** &or 200e=*** &or 200d=*** &or 200i=*** &or 210c=*** &or 215i=*** &or 215h=*** &or 225a=*** &or 225v=*** &or 500a=*** &or 510a=*** &or 517a=*** &or 530a=*** &or 540a=***, ter pregledali podatke iz izbranih podpolj. Iz analize smo izpustili sistemsko vnesene zapise (npr. zapisi, kot posledica ažuriranja baze podatkov ELINKS.SI). Aktivnost smo izvedli 3 krat. Kontrolno analizo smo opravili 17. 5. 2019 za isto časovno obdobje.
2. Napaka (A1-N2): tipkarske napake v splošni oznaki gradiva (200b) smo v COBIB.SI poiskali dne 17. 3. 2016 ter naredili ročno analizo s pomočjo pregleda pojmov: Braillova pisava, Kartografsko gradivo, Elektronski vir, Slikovno gradivo, Garnitura, Več medijev, Film, Predmet, Glasbeni tisk, Zvočni posnetek, Dva medija, Projicirno gradivo in Videoposnetek. V kontrolno analizo smo vključili katalogizatorje (n = 7), ki smo jih obvestili o tipkarskih napakah v 20 ali več zapisih ter so imeli na dan testa (21. 5. 2019) aktivno uporabniško ime za delo v COBISS3/Katalogizaciji.
3. Napaka (A1-N3): bibliografski zapisi za izvedeno delo z odvečnima poljema 210 in/ali 215. Aktivnost smo izvedli 1x, e-obveščanje katalogizatorjev je potekalo v januarju in februarju 2017. V pregled smo zajeli 1.611 bibliografskih zapisov, ki so vsebovali polji 210 in/ali 215 (ki ju v tovrstne zapise ne vnašamo). Po COBIB.SI smo iskali: dm=2016* and dt=d and rt=u; ter dodali skeniranje: 210a=* &or 215a=*. Za pregled teh zapisov smo se odločili, ker so ti bibliografski zapisi po število kreiranih (na letni ravni) na 3. mestu.
4. Napaka (A1-N4): koda za vrsto avtorstva 34* v podpoljih 7004/7014. V COBIB.SI smo zaznali, da se v poljih za primarno (700) ali alternativno (701) avtorstvo pojavijo kode za sekundarno vrsto odgovornosti, ki se začnejo s kodo 34. V primerih npr., če avtor nosi tako primarno kot sekundarno vrsto odgovornosti, je to pravilno/dopustno; pogosto pa opažamo vnos v napačno polje ali pa je uporabljena napačna koda za vrsto avtorstva. Zapise smo poiskali na COBIB.SI z iskalnim nizom: dm=20130101:20180323/mon ali dm=20130101:20180323/art; ter metodo skeniranje: 7004=34* &or 7014=34* ¬ 7004=070 ¬ 7014=070 ¬ 7004=690 ¬ 7004=300 ¬ 7014=690 ¬ 7014=300 ¬ 7004=040 ¬ 7014=040 ¬ 7004=904 ¬ 7014=904 ¬ 7004=470 ¬ 7014=470 ¬ 7004=600 ¬ 7014=600 ¬ 7004=230 ¬ 7014=230. Aktivnost smo izvedli v letu 2018, saj vnos pravilne oziroma napačne kode za vrsto avtorstva, vpliva tako na izpise osebnih in drugih bibliografij, na pravilno vrednotenje/točkovanje za sofinanciranje projektov v okviru razpisov Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, tudi na pravilen izpis/

točkovanje osebnih bibliografij oziroma Bibliografskih kazalcev uspešnosti za izvolitev v naziv.

2.2.2 Aktivnost 2: Metoda sprotnega spremljanja kakovosti COBIB.SI (A2)

Aktivnost je zasnovana na sprotne spremljanju kakovost bibliografskih zapisov, v katero enkrat tedensko zajamemo vzorec naključnih 10 % zapisov kreiranih na določen dan (t. i. dnevna produkcija). Vzorčimo s pomočjo Excel funkcije=RANDBETWEEN. Pregled zapisov poteka brez predloge, glavni namen je sprotno odpravljanje pomanjkljivosti v novejših zapisih. V opazovanem obdobju je bilo v okviru te aktivnosti v vzorec zajetih in pregledanih 7.425 bibliografskih zapisov, v 1.718 (23,1 %) zapisih je bila opažena večja pomanjkljivost, na kar smo opozorili 706 katalogizatorjev.

3 REZULTATI

3.1 Identifikacija zapisov z istovrstnimi pomanjkljivostmi (A1)

V sklopu aktivnosti smo analizirali 4 vsebinske napake, ter preverili v kolikšni meri so zaznane napake odpravljene, ter delno preverili pojavnost istih napak tudi po izvedbi aktivnosti.

3.1.1 Napačna raba znakov za razvrščanje (A1-N1)

Pri spremljanju kakovosti bibliografskih zapisov COBIB.SI smo opazili napačno rabo znakov za razvrščanje. Pojavnost napačnega znaka vpliva tako na iskanje kot razvrščanje zadetkov, zato smo aktivnost skozi čas večkrat ponovili. Prvo obvestilo o napačni rabi znakov za razvrščanje smo izvedli že pred opazovanim obdobjem junija 2015. V ročni pregled smo zajeli podatke v podpoljih 200a, 200e, 200d, 200i, 200h, 210c, 225a, 225v, 500a, 510a, 517a, 530a in 540a, ter kreirane bibliografske zapise med 1. 1. 2013 in 31. 5. 2015. Z metodo skeniranja smo iskali pojavnost *##*#. Katalogizatorjem (n = 38) smo pripravili izpis (seznam zadetkov n = 76) s prej opisano napako, v izpis vključili COBISS.SI-ID, naslov in navedbo odgovornosti, podatek o kreatorju in zadnjemu redaktorju ter jih pozvali k preverjanju zapisov in odpravi napak (napačne znake (#) nadomestiti s pravimi znaki za razvrščanje (≠) – prečrtanim enačajem).

A1-N1 smo drugič ponovili v maju 2017, kjer smo v pregled zajeli zapise kreirane med 1. 1. 2015 in 8. 5. 2017, ter v 166 bibliografskih zapisih detektirali pojavnost znakov ##*. Katalogizatorjem (n = 47) smo pripravili sezname zapisov z opisano napako (n = 163) ter jih pozvali k sodelovanju za odpravo napačnih znakov.

V letu 2018 smo A1-N1 tretjič ponovili, a opazovano obdobje razširili, ter katalogizatorjem (n = 139) posredovali iskalni niz v ukaznem načinu: dm=2010101:20180202, v kombinaciji z metodo skeniranja: 200a=**** &or 200e=**** &or 200d=**** &or 200i=**** &or 210c=**** &or 215i=**** &or 215h=**** &or 225a=**** &or 225v=**** &or 500a=**** &or 510a=**** &or 517a=**** &or 530a=**** &or 540a=****. Iskalni niz je na COBIB.SI vrnil 653 zapisov, brez časovne omejitve pa 2.971 zadetkov.

Analiza istega opazovanega obdobja dm=2010101:20180202 opravljena na dan 17. 5. 2019 je pokazala, da je za izbrano obdobje v bazi prisotnih 257 zapisov. Zapise smo ročno pregledali in izločili 49 sistemsko uvoženih zaradi ažuriranja baze podatkov ELINKS.SI, ki vsebujejo napake (žal) že v izvornih zapisih, ter 3 zapisi, kjer je znak # pravilno zapisan (npr. nanaša na imenovanje programskih jezikov F# in C#). V COBIB.SI je tako za izbrano obdobje prisotnih še 215 zapisov z napako, kar pomeni, da so katalogizatorji zmanjšali pojavnost napake za 67,1 %. Ista analiza za obdobje po tretji ponovitvi (dm=20180203:20190520) je pokazala, da je le še 23 zapisov z napačno rabo znakov za razvrščanje.

3.1.2 Tipkarske napake v splošni oznaki gradiva (200b) (A1-N2)

Ugotovili smo, da so se, ob prehodu na COBISS3/Katalogizacijo, pojavljale težave pri vnosu podatkov v podpolje 200b – *Splošna oznaka gradiva*. Prva analiza je nastala na osnovi opozorila katalogizatorja, ki je v letu 2016 opozoril, da je v bibliografskih zapisih (n = 164) v podpolju 200b vpisana koda »er«, ne pa njena razrešitev »Elektronski vir«, kar je bila posledica napačne nastavitve lastnosti podpolja in (upo)rabe šifranta za lažji vnos podatkov. Po prvi analizi smo obvestili 13 katalogizatorjev, jih opozorili na pravilne nastavitve lastnosti podpolja 200b ter jih pozvali k popravkom zapisov (\bar{x} = 12). Posledično smo pregledali pojavnost tipkarskih napak v COBIB.SI ter zaznali tipkarske napake v 729 zapisih, ki jih je kreiralo 164 katalogizatorjev. Vsem katalogizatorjem smo pripravili izpis s seznamom zadetkov (\bar{x} = 4) z napako, v izpis smo vključili COBISS.SI-ID, naslov in navedbo odgovornosti, podatek o kreatorju in zadnjemu redaktorju ter jih pozvali k preverjanju zapisov in odpravi napak. Priložnost smo izkoristili tudi za ozaveščanje, da lahko podpolje 200b izpolnujemo tudi s pomočjo šifranta (pomoč pri vnosu) in tako preprečimo nastanek tipkarskih napak.

V kontrolno analizo smo vključili vzorec katalogizatorjev (n = 9), ki smo jih v letu 2016 obvestili o tipkarskih napakah v podpolju 200b z 20 ali več zajetimi bibliografskimi zapisi z napako, ter so na dan testa (21. 5. 2019) imeli aktivno uporabniško ime za delo v COBISS3/Katalogizaciji. Analizo smo opravili za izbrane katalogizatorje na vseh zapisih kreiranih v letu 2018, z izpolnjenim podpoljem 200b (iskalni niz v ukaznem načinu: dm=2018* and gm=*) ter

ročnim pregledom zapisov. Preverjanje tipkarskih napak je bilo opravljeno tudi s pomočjo programskega paketa Amebis Besana Mini. Rezultati pregleda so predstavljeni v Preglednici 1.

Preglednica 1: Kontrolna skupina katalogizatorjev in pojavnost tipkarskih napak v 200b

Katalogizator	Število bibliografskih zapisov z 200b	Število tipkarskih napak v 200b
1	126	0
2	279	0
3	164	1
4	40	0
5	1.273	1
6	883	1
7	219	1
8	2	0
9	419	1
Skupaj	3.405	5

Rezultati kontrolnega pregleda kažejo, da se je pojavnost tipkarskih napak v 200b pri katalogizatorjih z največ napakami iz opazovanega obdobja bistveno zmanjšala, saj smo napako zaznali le v 0,1 % zapisov kreiranih v letu 2018.

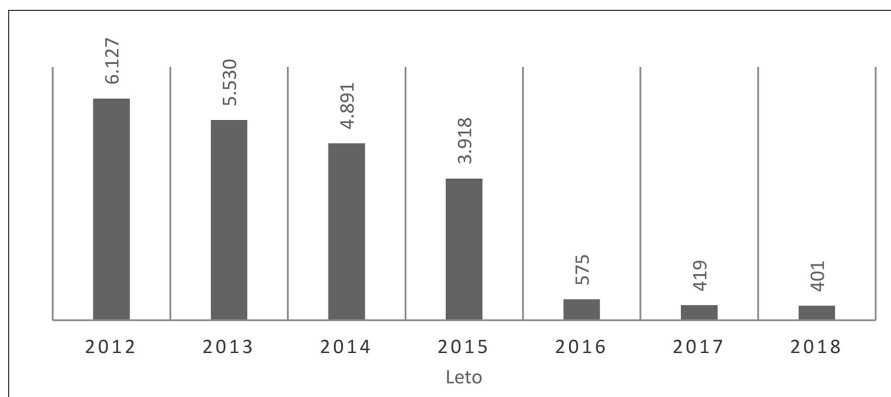
3.1.3 Izvedeno delo z odvečnim poljem 210 in/ali 215 (A1-N3)

V izvajanje aktivnosti za zagotavljanje višje kakovosti podatkov v slovenski vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov smo vključili tudi pregled zapisov za izvedena dela, ki se v COBIB.SI vnašajo za potrebe vodenja osebnih bibliografij. V letih 2016–2018 kreirani bibliografski zapisi za izvedena dela v COBIB.SI so po rangi števila kreiranih bibliografskih zapisov (od največje do najmanjše vrednosti) na 3. mestu. V letu 2016 predstavljajo 6,42 %, v letu 2017 predstavljajo 7,36 %, v letu 2018 pa 7,71 % delež vseh kreiranih bibliografskih zapisov na letni ravni.

Obvestilo smo poslali kreatorjem bibliografskih zapisov ($n = 128$), ter jih pozvali, da zapise preverijo in ustrezno popravijo. Priložili smo jim seznam zadetkov ($\bar{x} = 12$) za njihovo uporabniško ime. Opozorili smo jih na navodila in primere za pomoč pri oblikovanju zapisov za dogodke, ki so dostopna v priročniku COMARC/B (2018) v Dodatek F.9, ki je bil objavljen v letu 2013.

Kontrolni pregled smo izvedli na dan 28. 5. 2019, kjer smo v COBIB.SI z isto iskalno zahtevo preverjali v koliko zapisih, na katere smo opozorili v letu 2018, so napake odpravljene. Ugotovili smo, da so napake odpravljene v 64,3 % ($n = 1.036$) zapisih, še vedno pa prisotne v 35,7 % ($n = 575$) bibliografskih zapisih. Glede na vse kreirane zapise za izvedena dela v letu 2016, preostale napake na letni ravni predstavljajo 5 %. Analiza za opazovano obdobje (2016–2018) kaže,

da se pojavnost napak znižuje, še vedno pa so napake prisotne pri dobrih 3 % zapisih za izvedena dela (Slika 1).

Slika 1: Število zapisov za izvedena dela s poljema 210 in/ali 215 (2012–2018)

3.1.4 Koda za vrsto avtorstva 34* v podpoljih 7004/7014 (A1-N4)

Aktivnost A1-N4 smo izvedli v marcu 2018. V pregled smo zajeli bibliografske zapise za daljše časovno obdobje (2013–2018) od opazovanega obdobja, a analiza z dne 29. 5. 2019 kaže, da se je, za isto časovno obdobje v bazi COBIB.SI, število napak zmanjšalo za 53,3 %. V ročni pregled zapisov za A1-N4 smo vključili 475 bibliografskih zapisov, ter obvestilo poslali 200 katalogizatorjem in jih pozvali k ročnim popravkom. Ob tem smo katalogizatorjem posredovali le iskalni niz ter podali dodatna navodila. Priložnost smo uporabili za opozorilo na katalogizacijsko pravilo, da urednike pri monografskih publikacijah, ki so v zapisih (pravilno) navedeni v prvi odgovornosti (200f), vpišemo v polje za sekundarno avtorstvo (702), ter da dodatni vpis (ind. 11) dobi le prvi urednik, za katerega izdelamo glavni vpis pod stvarnim naslovom ali pod korporativno značnico (Dimec, Hočevar in Kavčič, 2001, str. 114). Možna je tudi napaka z napačno kodo za vrsto avtorstva, zato smo katalogizatorje hkrati pozvali, da preverijo kode. Kadar v 200f ni navedena vrsta odgovornosti (npr. uredili, edited by, editors, a cura di, herausgegeben von ipd.), gre lahko za vnos napačne kode v poljih 700–701. Predlagali smo, da si iskanje omejijo na svoje uporabniško ime ali imena, če jih imajo več in jim posredovali predlagan iskalni niz: dm=20130101:20180323/mon and cr,re=akronim uporabniško ime*. Analiza uspešnosti A1-N4 je pokazala, da so napake ostale v 222 bibliografskih zapisih, a je med njimi 48 oziroma 21,6 % takih, ki so bili prevzeti iz WorldCat in Library of Congress.

Opravili smo ročen pregled zapisov tudi za članke, ki so v poljih za primarno (700) ali alternativno (701) avtorstvo, vpisali kode za sekundarno vrsto

odgovornosti, ki se začnejo s 34*. Kreatorje, ki so kreirali zapise za primere, kjer je avtor nosil primarno in sekundarno vrsto odgovornosti, nismo opozarjali, saj je vnos kode za sekundarno vrsto odgovornosti v omenjeni polji dopusten. Obvestili pa smo kreatorje zapisov, kjer se je izkazalo, da so uporabili napačno kodo za vrsto avtorstva in bi bile pravilne kode npr.: 070-avtor, 010-prireditelj ... Opomnili smo jih tudi na to, da je »individualen primarni avtor – sestavljalec slovarja, bibliografije, leksikona, statističnega pregleda, zbirke formul itn. (izraz sestavljalec pomeni avtorja, ki je podatke zbral in/ali obdelal)« (Dimec idr., 2001, pogl. 12.1.1.).

Pri preverjanju uspešnosti svoje aktivnosti (na dan 29. 5. 2019), smo s pomočjo iskanja po COBIB.SI z iskalno zahtevo: `dm=20180324:20190528/mon in skeniranjem: 7004=34* &or 7014=34* ¬ 7004=070 ¬ 7014=070 ¬ 7004=690 ¬ 7004=300 ¬ 7014=690 ¬ 7014=300 ¬ 7004=040 ¬ 7014=040 ¬ 7004=904 ¬ 7014=904 ¬ 7004=470 ¬ 7014=470 ¬ 7004=600 ¬ 7014=600 ¬ 7004=230 ¬ 7014=230` našli 67 zadetkov, kar je dober pokazatelj, da se je število napak bistveno znižalo in se v novejših zapisih pojavljajo manj pogosto. V COBIB.SI pa sta v omenjenem obdobju prisotna le še 2 zapisa za članka z vneseno kodo za sekundarno odgovornost v poljih za primarno /alternativno odgovornost.

Ista iskalna zahteva za opazovano obdobje (2016–2018) vrne skupaj 93 zapisov, med njimi je 25,8 % (n = 24) takih, ki so prevzeti iz drugih baz in napaka verjetno izvira iz nepozornosti katalogizatorja, saj je znano, da v tujih bazah, ki temeljijo na formatu MARC21, ne ločijo primarnih, alternativnih in sekundarnih odgovornosti in je v takih primerih potreben ročen popravek oziroma prenos podatkov v polje (702) za sekundarno odgovornost.

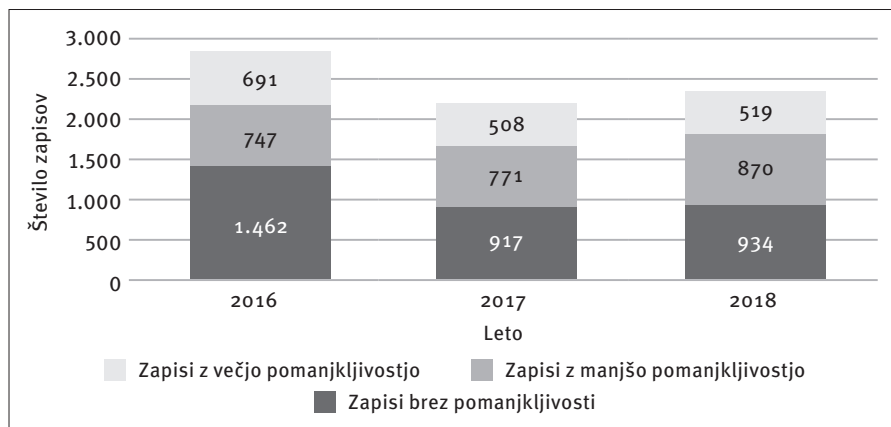
3.2 Metoda sprotnega spremljanja kakovosti COBIB.SI (A2)

Z izvajanjem A2 smo pričeli sredi leta 2015. V letu 2016 smo zajem izvedli 50 krat, z iskalno zahtevo, ki je iz zajema izločila zbirne zapise (dt=c), zapise, označene za brisanje (rs=d), predhodne nepopolne kataložne zapise oziroma CIP-zapise (rs=p), zapise, ki so bili vpisani s konverzijami lokalnih baz (cr=*old), programsko kreirane zapise, ki so vpisani iz baz Springer (cr=ctk springer) in Ebrary (cr=uplsi*) in drugi virov, npr. ISSN baze v bazo ELINKS ipd. (cr=knt izum_) ter zapise, ki so jih kreirali ali redaktirali katalogizatorji iz NUK-a (cr=nuk*, re=nuk*). Iz analize podatkov smo izločili katalogizatorje novince (tak status imajo vsi novinci v prvem letu od pridobitve Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo). V 50 zajemih podatkov v 2016 je bilo zajetih 29.630 bibliografskih zapisov, kar predstavlja 16,3 % letnega prirasta bibliografskih zapisov za leto 2016 (Statistika ..., 2017). V 10 % naključni vzorec je bilo vključenih 2.900 bibliografskih zapisov, med pregledanimi zapisi jih je bilo 1.462 (50,4 %) brez ugotovljenih napak, 747 oziroma 25,7 % zapisov je

vsebovalo manjšo pomanjkljivost. V 691 zapisih (23,8 %) smo zasledili večje pomanjkljivosti, ki so se vezale zlasti na format COMARC/B, na kar smo pisno opozorili 260 različnih katalogizatorjev. Med 414 pregledanimi katalogizatorji je bilo 48 katalogizatorjev, ki niso imeli niti enega zapisa s pomanjkljivostjo (Dornik idr., 2017).

V letu 2017 smo izvedli 40 zajemov (skupaj 22.051 zapisov). V vzorec je bilo vključenih in pregledanih 2.196 zapisov, ki jih je kreiralo 378 različnih katalogizatorjev iz 185 različnih ustanov. Ustrezne kakovosti je bilo 41,8 % zapisov, 33,9 % zapisov je imelo manjšo pomanjkljivost, 1 % zapisov ni dobil preglednega komentarja (zapisi začetnikov s statusom novinci, nedoročena katalogizacijska pravila, brisani zapisi). V 23,1 % oziroma 508 zapisih smo zasledili večje pomanjkljivosti, na kar smo opozorili s 435 elektronskimi sporočili, ki smo jih poslali 227 različnim katalogizatorjem iz 133 različnih ustanov.

V letu 2018 smo izvedli 42 zajemov (skupaj 23.261 zapisov). V vzorec je bilo vključenih 2.323 zapisov, ki jih je kreiralo 372 različnih katalogizatorjev iz 190 različnih ustanov. Zapisov z ustrezno kakovostjo je bilo 40,2 %, 35,6 % zapisov je vsebovalo manjšo pomanjkljivost, 1,8 % (43) zapisov ni dobilo preglednega komentarja (zapisi začetnikov s statusom novinci, nedorečena katalogizacijska pravila, brisani zapisi). Večje pomanjkljivosti smo zasledili v 519 oziroma 22,2 %. Na pomanjkljivosti smo opozorili s 452 elektronskimi sporočili (v povprečju 10 sporočil na vzorec), ki smo jih poslali 220 različnim katalogizatorjem iz 125 različnih ustanov (Badovinac, 2019) (Slika 2).

Slika 2: Aktivnost 2: Metoda sprotnega spremljanja kakovosti COBIB.SI (2016–2018)

Uspešnost pregleda dnevne produkcije smo preverili z vzorčenjem 10 % zapisov, na katera smo poslali sporočila s priporočili. Za leto 2016 smo pregledali 69 »kontrolnih« zapisov in zabeležili 83 % odzivnost katalogizatorjev. V 68 % zasledimo ustrezne popravke zapisov, 15 % delno ustrezne, 12 % zapisov v

času preverjanja (še) ni bilo popravljenih. Neustrezno priporočilo smo podali v 4 %. Za leto 2017 smo pregledali 51 »kontrolnih« zapisov, ki jih je kreiralo 45 različnih katalogizatorjev iz 35 različnih ustanov. Ugotovili smo 82 % odzivnost; 57 % zapisov je imelo ustrezne popravke in 19 % zapisov pa delno ustrezne popravke. Delno ustrezne popravke smo zasledili pri obsežnih priporočilih. 17 % zapisov v času preverjanja (še) ni bilo popravljenih, 4 % zapisov pa je bilo popravljenih neustrezno. V enem primeru smo ugotovili neustreznost našega priporočila. V letu 2018 smo izbrali 52 »kontrolnih« zapisov, ki jih je kreiralo 47 različnih katalogizatorjev iz 38 različnih ustanov. Ugotovili smo 80 % odzivnost; 61 % zapisov je imelo ustrezne popravke, 19 % zapisov pa delno ustrezne popravke. Delno ustrezne popravke smo zasledili pri obsežnih priporočilih. V času analize odzivnosti katalogizatorjev in ustreznosti naših priporočil 19 % zapisov (še) ni bilo popravljenih. V letu 2018 nismo zaznali neustreznih popravkov ali napak v priporočilih (Badovinac, 2019).

4 DISKUSIJA

Spremljanje kakovosti in postavljanje kazalnikov kakovosti v katalogizaciji je ena izmed pomembnih nalog skupine Bibliografska kontrola, ki deluje na IZUM-u. Če kakovosti ne merimo sistematično in ne raziskujemo dejavnikov, ki jo pogojujejo, tudi ne moremo zaznati učinkov kakovostnega dela katalogizatorjev. Preučili in analizirali smo izvajanje dveh aktivnosti za zagotavljanje višje kakovosti bibliografskih podatkov v slovenski vzajemni bibliografsko-kataložni bazi podatkov COBIB.SI. Rezultati analize so pokazali, da so aktivnosti pripomogle k identifikaciji in odpravi nekaterih napak, tudi da je odzivnost katalogizatorjev dobra, napake pa se odpravijo v več kot 60 %.

Spremljanje kakovosti bibliografskih in normativnih zapisov se je začela že pred opazovanim obdobjem, tekla je tudi ves čas izvajanja pomembnega projekta prehoda na COBISS3/Katalogizacijo. Po zaključku tega projekta pa smo začeli intenzivneje izvajati sicer fragmentirane aktivnosti spremljanja in zagotavljanja višje kakovosti podatkov v COBIB.SI

Izkazalo se je, da smo dosegli večjo odzivnost med katalogizatorji, v primerih večkratnega opozarjanja na isto napako v različnih časovnih obdobjih oziroma so se v bazi odpravile v večjem deležu, a le za zapise, na katere smo opozorili. Pri izvajanju aktivnosti A1-N1 se je izkazalo, da so katalogizatorji odpravili le napake na katere smo jih opozorili, a je to verjetno posledica tega, da smo jim posredovali seznam zapisov, ostalih morebitnih napak pa sami katalogizatorji niso poiskali. Tovrstna izkušnja je posledično spodbudila, da smo katalogizatorjem posredovali iskalni niz in jih pozvali, da sami poiščejo (predvsem svoje) zapise, ki bi vsebovali morebitno napako. Posledično se je število napak bistveno znižalo, a le za obdobje, ki smo ga izpostavili.

Morebitno odpravljanje vseh napak v bazi je zahtevno, saj se katalogizacijska pravila in napotila skozi čas tudi spreminjajo, katalogizatorji, ki so v preteklosti kreirali zapise, več nimajo aktivnih uporabniških imen, starejši zapisi niso enako aktualni kot novejši ipd. Znak za razvrščanje se ni spreminjal, zato je odprava take »tehnične« napake bistveno preprostejša, ni pa je mogoče izvesti z morebitnimi programskimi rešitvami. Analiza A1-N1 za isto časovno obdobje po tretji ponovitvi (dm=20180203:20190520) je pokazala, da je v COBIB.SI le še 23 zapisov z napačno rabo znakov za razvrščanje, zato ocenjujemo, da smo z aktivnostjo dosegli namen in napačnega znaka za razvrščanje katalogizatorji ne ponavljajo več oziroma se je pojavnost napake bistveno znižala. Za preprečevanje nadaljnje rabe napačnih znakov za razvrščanje bi lahko pripravili opozorilno programsko kontrolo.

Analiza A1-N2 je pokazala, da se je pojavnost tipkarskih napak zmanjšala v opazovani skupini na 0,1 %, a rezultata ne moremo posploševati, saj smo analizo naredili na manjšem vzorcu. Predvidevamo, da je dober rezultat tudi posledica ozaveščanja o možnosti rabe globalnega šifranta oziroma šifrant za pomoč pri vnosu, kakor tudi permanentnega izobraževanja katalogizatorjev, kjer se tovrstne funkcionalnosti v katalogizaciji izpostavi.

Uspešnost A1-N3 se kaže v 64,3 % odpravi napak v bibliografskih zapisih za opozorjeno obdobje. Pojavnost napak se znižuje, a je še vedno prisotna v 3 % bibliografskih zapisih opazovanega obdobja. Navodila za pripravo zapisov za izvedena dela so se pripravila v letu 2013, zato za zapise kreirane pred tem obdobjem, ne moremo pričakovati, da bodo pripravljena v skladu s temi navodili. Po izvedbi naše aktivnosti je pojavnost napak bistveno nižja, a je še vedno prisotna, kar kaže na to, da bi morali aktivnost izvesti ponovno.

Tudi rezultate aktivnosti A1-N4 ocenjujemo kot uspešne, saj so pokazali, da se je za isto časovno obdobje v bazi COBIB.SI, število napak zmanjšalo za 53,3 %. Ocenjujemo, da bi lahko bilo napak še manj, če bi se več pozornosti usmerilo na zapise, prevzete iz drugih baz podatkov.

Spremljanje in zagotavljanje višje kakovosti podatkov COBIB.SI v večini primerov temelji na ročni analizi. Začetki so temeljili na individualnem pristopu s posredovanjem seznamov zapisov, s telefonskimi stiki, a se je ta pristop izkazal za precej neefektivnega. V želji, da odpravimo čim več napak ter z obveščanjem tudi ozaveščamo (o določenih novostih ali pripomočkih pri delu katalogizatorja), smo pozornost usmerili v napake in ne osebe/katalogizatorje. V primerih, ko je to mogoče, posredujemo iskalni niz ter z e-obveščanjem dosežemo večjo množico katalogizatorjev, tako tudi pričakujemo odpravo napak v večji meri. Kljub spremljanju pojava napak v zapisih kreiranih v novejšem času, se zgodi, da katero od uporabniških imen več ni aktivnih. V takih primerih obvestilo posredujemo kontaktni osebi knjižnice in jih prosimo za pomoč pri pregledu zapisov in odpravi morebitnih napak.

Uspešnost naših aktivnosti dokazujejo tudi podatki, pridobljeni na vzorcu A2. Kažejo, da so katalogizatorji odzivni (več kot 80 %), ter napake odpravijo v več kot 60 %. Z izborom kazalcev smo preverili vnose odvečnih, napačnih, priporočljivih in neujemajočih podatkov v obdobju 2015–2018 ter ugotovili, da ima aktivnost pozitiven učinek na kakovost baze (Badovinac, 2019).

Vse naše aktivnosti in podatke o spremljanju kakovosti COBIB.SI beležimo v interni register zagotavljanja kakovosti COBIB.SI. Ti so na voljo vsakemu katalogizatorju/registriranemu uporabniku v okviru Portala izobraževanje IZUM, pod *Dovoljenja za vzajemno katalogizacijo, Pregled mojih aktivnosti*.

5 ZAKLJUČEK

Ugotovitve spremljanja kakovosti zapisov so v pomoč vsem, ki sodelujejo v kooperativnem bibliografskem sistemu in servisih COBISS.SI. Pri delu se pogosto oblikujejo predlogi za izboljšanje programskih orodij in bibliografskih formatov, poleg tega pa katalogizatorjem s priporočili posredujemo informacije o novostih s področja katalogizacije. Pri tem je izrednega pomena sodelovanje z NUK, npr. s Komisijo za katalogizacijo pri NUK.

Glede na dober odziv katalogizatorjev na izvajanje naših aktivnosti, ocenjujemo, da tudi katalogizatorji v sistemu COBISS razumejo potrebo po (vzajemnem) katalogu s kakovostnimi podatki. Pomembno je zavedanje, da bodo aktivnosti in ukrepi prinesli dobre rezultate le v primeru, če bodo vsi deležniki sistema pri tem sodelovali. Pomemben doprinos pa ima tudi permanentno izobraževanje in dodatno usposabljanje katalogizatorjev.

V tokratni analizi smo spremljali, koliko napak se je odpravilo kot tudi ali se je pojavnost istih napak zmanjšala. Analize nismo opravili iz vidika oseb oziroma katalogizatorjev, tako tudi nismo preverili, koliko istih oseb napak ne ponavlja več. To ostaja odprto vprašanje za eno izmed naslednjih analiz.

V Sloveniji smo še dokaj šibki na področju spremljanja kakovosti in postavljanja kazalnikov kakovosti v katalogizaciji. Če kakovosti ne merimo sistematično in ne raziskujemo dejavnikov, ki jo pogojujejo, tudi ne moremo zaznati učinkov kakovostnega dela katalogizatorjev. V prihodnje bi si želeli zagotavljati celovito upravljanje kakovosti bibliografskih podatkov COBIB.SI.

ZAHVALA

Zahvaljujemo se vsem katalogizatorjem za sodelovanje in pozitiven odziv ter za dragocene predloge za nove aktivnosti v sistemu zagotavljanja kakovosti

COBIB.SI. Hvala sodelavki mag. Branki Badovinac za podatke zbrane pri izvajanju aktivnosti A2.

NAVEDENI VIRI

Badovinac, B. (2017). Izhodišča za proučevanje kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih: kakovost podatkov v kontekstu in raziskovalne usmeritve v katalogizaciji. *Knjižnica*, 61(1–2), 119–154.

Badovinac, B. (2018). Nabor dimenzij za opredelitev kakovosti podatkov v bibliografskih in normativnih zapisih. *Organizacija znanja*, 23(1–2), 2–10.

Badovinac, B. (2019). »Pikice in vejice« pod drobnogledom: spremljanje kakovosti zapisov v letu 2018 [blog zapis]. V *Blog COBISS*. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 27. 5. 2019 s spletne strani: <http://blog.cobiss.si/2019/05/27/pikice-in-vejice-pod-drobnogledom/#more-2126>

COBISS.Net v številkah [spletna stran]. (2019). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 3. 4. 2019 s spletne strani: https://www.cobiss.net/doc/Stat_kazalci_2018.pdf

COBISS3 – Knjižnice [spletna stran]. (2019). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 4. 4. 2019 s spletne strani: <http://home.izum.si/cobiss/cobiss3/>

COMARC/B – format za bibliografske podatke. (2018). *Bibliografski zapis za izvedeno delo (dogodek), dodatek F.9*. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 10. 5. 2019 s spletne strani: http://home.izum.si/izum/e-priročniki/1_COMARC_B/Dodatek_F9.pdf

Dimec, Z., Hočevar, M. in Kavčič, I. (ur.). (2001). *Prekat: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dornik, E. (2017). Razsežnosti in vpliv kakovostnega dela katalogizatorjev [blog zapis]. V *Blog COBISS*. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno o 15. 5. 2019 s spletne strani: <http://blog.cobiss.si/2017/10/12/razseznosti-in-vpliv-kakovostnega-dela-katalogizatorjev/>

Dornik, E., Badovinac, B., Kos, J. in Farkaš, B. (2017). Sistem zagotavljanja kakovosti COBIB.SI: izbrane aktivnosti za leto 2016. *Knjižnica*, 61(1–2), 191–205.

IZUM. (2019). *Kazalci rasti* [spletna stran]. Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 4. 4. 2019 s spletne strani: <https://www.cobiss.si/kazalci/>

Organizacijski model sistema COBISS [spletna stran]. (2018). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 4. 5. 2018 s spletne strani: <https://www.cobiss.net/si/platforma-cobiss.htm#c2>

Statistika COBIB.SI in lokalnih baz podatkov [spletna stran]. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 16. 5. 2019 s spletne strani: http://home.izum.si/cobiss/o_cobissu/dokumenti/STAT_PRIRAST_SI_2016_1.pdf

Turner, A. H. (2010). OCLC WorldCat as a cooperative catalog. *Cataloging and classification quarterly*, 48(2–3, special iss.), 271–278.

Vzajemna katalogizacija (COBISS3/Katalogizacija) [spletna stran]. (2018). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 15. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.cobiss.net/si/platforma-cobiss.htm#c4>

OPISOVANJE KNJIG ZA POTREBE KNJIŽNEGA TRGA

DESCRIBING BOOKS FOR THE BOOK MARKET NEEDS

dr. Tjaša Jug

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: tjasa.jug@ff.uni-lj.si

dr. Maja Žumer

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: maja.zumer@ff.uni-lj.si

UDK 001.103.2:655.42

IZVLEČEK

Namen: Kvalitetni metapodatki za knjige so odvisni tako od opisovalca kot tudi od sistema, ki opis omogoča. Za pripravo CIP zapisa in za katalogizacijo elektronskega gradiva se v Sloveniji uporablja orodje CatSi, ki sloni na podatkih, pri-skrbljenih s strani založnikov. Čeprav vmesnik predstavlja osnovo morebitnega bodočega enotnega sistema za opis knjig, bi bilo za to potrebno vpeljati nekatere nove funkcije in razširiti nabor predvidenih metapodatkovnih elementov.

Metodologija/pristop: V raziskavi smo preverjali, kakšne funkcije založnikom omogočajo obstoječi sistemi za opis knjig in vpis katerih metapodatkov podpi-rajo. S tem namenom smo junija in julija 2018 izvedli ekspertno študijo dveh slovenskih in dveh tujih založniških sistemov za vnos metapodatkov o knjigah.

Rezultati: S testiranjem sistemov smo dobili dober pregled funkcionalnosti in predvidenih metapodatkovnih elementov, ki bi jih bilo smiselno vključiti v CatSi za njegovo optimizacijo in morebitno transformacijo v enoten sistem za opis knjig.

Omejitve: Analiza različnih sistemov je koristen pristop za pregled stanja in kon-strukcijo idej, predstavlja pa tudi glavno omejitev raziskave. Rezultatov namreč ne moremo posploševati, poleg tega pa zaradi raznolikosti knjižnih trgov ne moremo zagotovo predvidevati, da bi bilo prevzemanje tujih praks učinkovito tudi pri nas.

Izvirnost/uporabnost: Ugotovitve raziskave so pomembne za snovalce sistemov za opisovanje knjig ter za založnike in knjižničarje, ki so glavni uporabniki teh

sistemov. Gre za prvo tovrstno raziskavo v Sloveniji, njen namen pa je predvsem opozoriti na pomanjkljivosti trenutnih sistemov, kar lahko služi tudi kot spodbuda za izboljšave.

Ključne besede: sistemi za opis knjig, metapodatki, knjižni trg, LRM, ekspertne študije

ABSTRACT

Purpose: Quality book metadata depends on both: the descriptor and the system for describing books. In Slovenia, a tool named Catsi, which uses data provided by publishers, is used for preparing CIP (Cataloguing-in-Publication) and catalogue records for electronic publications. Although this system presents the basis for the possible future universal system for book description, it would be necessary to introduce some new functions and expend the current set of expected metadata elements.

Methodology/approach: In our research, we wanted to identify which features are currently available to publishers in the existing systems for book description and entry of which metadata they support. For this purpose, we carried out an expert study of two Slovenian and two foreign systems for entering publishers' book metadata in June and July 2018.

Results: By testing various systems, we gained good insight of the functionality and expected metadata elements that could be included in Catsi for its optimization and possible transformation into a unified system for describing books.

Limitations: The analysis of different systems is a useful approach for examining the current situation and idea construction; however, it also represents the main limitation of this research. Our results cannot be generalized, and furthermore, we cannot assume that the adoption of foreign practices would also be effective in our case.

Originality/practical implications: Our findings are important for developers of book description systems, as well as for publishers and librarians, who are their main users. This is the first study of its kind in Slovenia. Its purpose is mainly to emphasize the shortcomings of current systems, which can also serve as stimulus for improvements.

Keywords: systems for book description, metadata, book market, LRM, expert studies

1 UVOD

Glavni akterji na slovenskem knjižnem trgu se na področju metapodatkov za knjige pogosto soočajo s težavami, ki izvirajo tudi iz odsotnosti enotnih standardov in kompatibilnih sistemov za upravljanje in posredovanje podatkov. Opise za iste knjige je namreč treba, glede na potrebe prejemnikov, v rahlo

spremenjeni obliki prek različnih sistemov poslati večkrat, kar pomeni podvajanje dela in dovzetnost za napake, ki se lahko izrazita v pomanjkljivih in nepravilnih zapisih. V tujini so večji založniki za ustvarjanje in posredovanje metapodatkov za svoje knjige že začeli uporabljati profesionalna orodja in enotne standarde, na primer ONIX, ustvarjene pa so bile tudi preslikave med založniškimi in knjižničarskimi standardi, ki avtomatizirajo proces priprave CIP zapisa in katalogizacije. Takšni projekti poročajo o prihranku časovnih in finančnih sredstev ter o izboljšanju kvalitete bibliografskih zapisov, ki so na ta način uporabnejši za končne uporabnike.

Tudi v Sloveniji se je že izrazila potreba po optimizaciji ustvarjanja in upravljanja z metapodatki. Razvoj obrazca E-prijava knjig, ki pa ni doživel splošne uporabe, predstavlja enega izmed prvih poskusov standardizacije knjižnih metapodatkov pri nas. Trenutno dobro osnovo za to nalogo ponuja CatSi, spletni vmesnik za katalogizacijo e-gradiva, ki že delno avtomatizira postopke pri opisovanju knjig. Omenjen sistem pa bi bilo za ta namen treba nadgraditi tako z vidika funkcionalnosti kot tudi v smislu omogočenega nabora metapodatkovnih elementov na način, da bi ustrezal večjemu številu uporabnikov in prejemnikov knjižnih zapisov.

2 PREGLED LITERATURE

Metapodatki knjigo spremljajo prek njenega celega življenjskega kroga, saj so sprva ustvarjeni s strani založnikov, ki jih kasneje posredujejo različnim partnerjem (Register in McIlroy, 2015). Le-ti podatke o knjigah končnim uporabnikom prikazujejo v bibliografskih informacijskih sistemih, ki naj bi podpirali uporabniška opravila, kot so najdenje, identifikacija, izbira in pridobitev gradiva ter raziskovanje zbirke (Riva, Bœuf in Žumer, 2017). Opise za iste knjige se zaradi raznolikih potreb akterjev na knjižnem trgu ter zaradi neoptimalnih postopkov in orodij pogosto kreira večkrat (O'Leary, 2012; Register in McIlroy, 2015), kar poleg podvajanja dela lahko pripelje tudi do nepopolnih, nekonsistentnih in za ostale organizacije neobvladljivih zapisov (Coviello in Bell, 2016; Kasdorf, 2014; Luther, 2009; Tallent, 2016).

V tujini se je leta 2000 kot odgovor na povečanje količine in potrebe po raznolikosti informacij o knjigah razvil enotni založniški standard Online Information eXchange (ONIX). Le-ta omogoča preprosto in hkratno posredovanje bogatih podatkov vsem poslovnim partnerjem. V večini primerov je tako za knjigo potrebno kreirati le en opis, ki je primeren za vse prejemnike, kar občutno zmanjša stroške in možnost napak (Kasdorf, 2014; ONIX, 2019). V nekaterih državah so na podlagi preslikav med standardi tudi razvili orodja za avtomatično pretvorbo založnikovega ONIX zapisa v knjižničarski MARC, ki omogoča avtomatizirano ustvarjanje CIP-a in olajša katalogizacijo (Cato in Haapamäki, 2009; Debus-López, Williamson, Saccucci in Williams, 2012;

Godby, 2010, 2012; OCLC metadata ..., 2010). Dosedanje izkušnje z uporabo takšnih orodij nakazujejo na zmanjšanje časa, porabljenega za kreiranje bibliografskih opisov, obenem pa naj bi dodatni založniški podatki zagotavljali tudi bogatejše zapise (Debus-López idr., 2012). Kljub pozitivnim odzivom na take projekte se sodelujoče knjižnice zavedajo težav, ki lahko nastanejo zaradi zunanjega ustvarjanja metapodatkov. Ena od teh je nestandardizirano navažanje imen avtorjev, zato knjižničarji priporočajo uvedbo normativne kontrole oziroma povezavo na že obstoječe normativne baze, ki bi zagotavljale enotno navajanje imen in bi bile dostopne vsem akterjem na knjižnem trgu (Burton, 2001; Hider, 2013).

Kljub razmahu uporabe ONIX-a manjši založniki pri upravljanju z metapodatki še vedno ne uporabljajo enotnih standardov in se za opisovanje in posredovanje metapodatkov poslužujejo predvsem Excelovih datotek, internih formatov, spletnih obrazcev in tiskanih katalogov (Breznik Močnik, Trplan in Milohnič, 2013; Jug, 2014; Luther, 2009; Register in McIlroy, 2015). Podobno stanje lahko zasledimo tudi v Sloveniji, kjer morajo založniki podatke o svojih knjigah sprva posredovati knjižnicam za pripravo CIP zapisa, pridobitev identifikatorjev in za katalogizacijo. Trenutno oddaja teh podatkov poteka na dva različna načina, in sicer po elektronski pošti za tiskano gradivo in prek sistema CatSi za elektronske publikacije. Čeprav se po opravljeni katalogizaciji večina podatkov v nekatere druge sisteme na knjižnem trgu pretoči iz knjižničnega kataloga, morajo založniki v ločenem sistemu SVAROG oddati obvezni izvod elektronskih publikacij, dodati podatke v sistem Enotna cena knjige in na različne načine posredovati opise svojim partnerjem.

Sistem CatSi kljub trenutnim omejitvam predstavlja dobro osnovo sistema, v katerem bi lahko slovenski založniki preko enega vmesnika izvedli večino zakonsko potrebnih postopkov. Za ta namen pa bi bilo treba to orodje preoblikovati ter dodati nekatere funkcionalnosti ter širši nabor metapodatkovnih elementov, ki bi ustrezali večjemu številu prejemnikov. Enoten sistem za opisovanje knjig bi namreč moral zadovoljiti potrebe celotnega knjižnega trga in bi moral omogočati opis lastnosti vseh tipov knjig ter ustvarjanje povezav med povezanimi deli in njihovimi verzijami. Glede na to, da knjižničarska skupnost že prehaja na katalogizacijo v skladu z entitetno-relacijskim modelom Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR) (Functional Requirements ..., 1998) oziroma na harmoniziran Library Reference Model (LRM) (Riva idr., 2017), bi moral tudi založniški vmesnik podpirati opis vseh osrednjih entitet oziroma nivojev abstrakcije knjige (*delo, izrazna oblika, pojavna oblika in enota*).

Poleg tega bi moral sistem za povečanje uporabniške prijaznosti slediti smernicam za načrtovanje uporabniških vmesnikov. V literaturi najdemo veliko takšnih priporočil, pogosto pa se načrtovalci zgledujejo po napotilih oziroma osmih »zlatih pravilih«, ki jih je pred več kot tridesetimi leti podal

Shneiderman in so v različnih posodobitvah uporabna še danes. Avtor pravi, da si je pri načrtovanju interaktivnih sistemov treba prizadevati za konsistentnost ter da je pogostim uporabnikom treba omogočiti uporabo bližnjic. Za vsako akcijo je treba ponuditi povratne informacije, sekvence akcij pa je treba načrtovati tako, da tvorijo logično celoto. Omogočeno mora biti preprečevanje napak in enostavno morebitno vračanje za posamezen korak. Uporabnik mora imeti pri rokovanju s sistemom občutek nadzora, treba pa je poskrbeti tudi za čim manjšo obremenitev njegovega kratkoročnega spomina (Shneiderman in Plaisant, 2010, str. 70–71). Četudi je sistem optimalno zasnovan tako, da uporabniki ne potrebujejo dodatne dokumentacije, je v nekaterih primerih treba ponuditi tudi pomoč in ostale pomembne informacije. Le-te naj bi bile kratke, lahke za uporabo in iskanje ter fokusirane na uporabniška opravila (Nielsen, 1994).

Glede na predhodne ugotovitve o stanju metapodatkov na slovenskem knjižnem trgu bi bilo smiselno razmisliti o enotnem sistemu za opis knjig, ki bi na podlagi enotnega standarda omogočal upravljanje in posredovanje metapodatkov vsem večjim akterjem. Vendar, če si želimo zamisliti funkcije takšnega sistema, si moramo najprej ogledati že obstoječe obrazce za opis knjig v Sloveniji in v tujini ter identificirati njihove prednosti in šibkosti.

3 METODOLOGIJA

Namen raziskave je ugotavljanje trenutnih funkcionalnosti in nabora predvidenih metapodatkovnih elementov različnih sistemov za opis knjig. Ugotovitve bi namreč razkrile dobre prakse in pomanjkljivosti, kar bi lahko pripomoglo pri snovanju učinkovitega enotnega vmesnika za vpis založniških metapodatkov. S tem namenom smo zastavili naslednja raziskovalna vprašanja:

- Katere funkcije omogočajo različni sistemi za opis knjig?
- Katere podatke o knjigah zahtevajo različni sistemi za opis knjig?
- Kakšen način vnosa podatkov predvidevajo različni sistemi za opis knjig?

Z željo po pridobivanju odgovorov na raziskovalna vprašanja smo junija in julija 2018 izvedli ekspertno študijo štirih slovenskih in tujih sistemov ter njihovih vmesnikov za vnos metapodatkov. V vzorec smo izbrali slovensko spletno aplikacijo E-prijava knjig, ki naj bi na podlagi enotnega standarda založnikom omogočala preprosto opisovanje publikacij in izmenjavo podatkov v XML obliki. Kot njegov ekvivalent smo obravnavali ONIXEDIT, kanadsko profesionalno orodje, ki je namenjeno vsem organizacijam v knjižni verigi za ustvarjanje, prejemanje in posredovanje podatkov v ONIX formatu. Želeli smo preveriti tudi funkcionalnost knjižničarskega orodja CatSi ter obrazec s podobno funkcijo hrvaške Nacionalne i sveučilišne knjižnice (NSK).

V ekspertni študiji nas je zanimal tako nabor metapodatkov, ki ga zahtevajo izbrani sistemi, kot njihova uporabnost in uporabniška prijaznost. V prvi fazi smo si izbrane sisteme ogledali z vidika uporabnika in preverili njihovo funkcionalnost. Pri tem smo se uprli na nekatere Shneidermanove principe za načrtovanje vmesnikov.

V drugi fazi smo na podlagi pregleda obrazcev ustvarili seznam vseh identificiranih metapodatkovnih elementov za opis knjig, nato pa preverili, v katerih sistemih se pojavljajo in kakšno metodo vnosa vrednosti predvidevajo. Medtem ko nekateri elementi zahtevajo vnos besedila v prazna okenca, uporabniki na določenih mestih lahko izberejo ali označijo primerno vrednost iz (spustnega) seznama. Elemente prvega tipa smo označili kot »tekstovne«, drugega tipa pa kot »izbirne«. Kot kombinacijo izbirnih in tekstovnih smo označili tiste elemente, kjer je mogoče s seznama izbrati kvalifikator elementa (npr. tip avtorstva), njegovo vrednost pa je treba vnesti v prazna okence.

Cilj naše raziskave ni bilo primerjanje, kateri izmed obravnavanih sistemov je boljši, saj služijo različnim namenom in uporabljajo različno tehnologijo. V ospredje smo postavili predvsem pregled njihovih funkcionalnosti, ki bi bile v pomoč pri snovanju sistema za enoten opis knjig na specifičnem knjižnem trgu.

4 Rezultati

4.1 Funkcije obravnavanih sistemov

V prvem koraku sta nas zanimala predvsem delovanje izbranih sistemov in uporabniška prijaznost njihovih vmesnikov. Pregled funkcionalnosti si lahko ogledamo v Preglednici 1, kjer smo prisotnost določene funkcionalnosti označili s plusom (+), delno prisotnost s krogcem (o) in odsotnost z minusom (-).

Preglednica 1: Vrednotenje uporabniških vmesnikov obravnavanih sistemov

	ONIXEDIT	E-prijava	NSK	CatSi
Konsistentnost	+	+	+	+
Logična celota	+	+	+	+
Enostavno vračanje	+	+	+	+
Občutek nadzora	+	+	+	+
Preglednost	+	+	+	o
Dokumentacija	+	+	o	+
Sprotna pomoč	+	o	+	o
Povratne informacije	+	o	o	o
Preprečevanje napak	+	o	o	o
Prilagoditev vmesnika	+	-	-	-

Glede na to, da obravnavani sistemi za vpis podatkov o knjigah ponujajo preproste obrazce, ni presenetljivo, da so vsi vmesniki dokaj konsistentni in tvorijo logično celoto. Med vnosom je mogoče vsako vpisano vrednost popraviti, uporabniki pa imajo ob uporabi stalen občutek nadzora ter se zavedajo, da se sistemi na njihove akcije odzivajo.

Načeloma so vsi obravnavani vmesniki tudi pregledni. ONIXEDIT omogoča opisovanje knjig v ločenih sklopih oziroma zavihkih, obrazec E-prijave knjig zapolnjuje celotno stran, po obrazcu NSK, kjer so polja za vnos podatkov razporejena v smiselne sklope, pa se lahko pomikamo z drsnikom. Delno pregleden je le vmesnik CatSi, kjer so skupine podatkov sicer med seboj ločene s črtami, vendar vrstni red sklopov ni vedno logično povezan, saj je na primer navedba prevajalcev ločena od okenc za vpis jezika besedila in izvornika ter od ostalih avtorjev. Po našem mnenju je v tem obrazcu najbolj problematična izbira žanra, ki je omogočena v obliki zelo dolgega hierarhičnega seznama 109 elementov, izmed katerih uporabnik lahko izbere največ dva. Na seznamu ni moč zaslediti le raznolikih žanrov, ampak tudi različne tematike, ciljno skupino in tip gradiva.

Spremljevalna dokumentacija, ki se običajno nahaja v ločenih dokumentih, je prisotna v vseh sistemih, z izjemo NSK. Kljub temu, da gre za edini sistem pri katerem nismo našli dokumentacije z dodatnimi informacijami in s pomočjo, to ne predstavlja ovire za njegove uporabnike. Na vrhu strani se namreč nahaja kratek opis namena obrazca in navodila za njegovo uporabo. Poleg tega uporabnika pri delu z vmesnikom spremljajo dobro vidne ikone, ki po želji razkrijejo dodatne razlage in navodila za vnos vrednosti, na primer definicijo elementov ali zahtevano obliko vrednosti. Tudi ONIXEDIT omogoča poljubni vklop sprotnih navodil za vnos vrednosti, ki se prikažejo ob premiku kazalca nad specifično polje. Omejeno sprotno pomoč pa le delno ponujata obrazca CatSi in E-prijava knjig, saj so razlage prisotne le pri nekaterih elementih.

Največja pomanjkljivost sistemov Catsi, obrazca NSK in E-prijave knjig je v neoptimalnem načinu podajanja povratnih informacij in preprečevanja napak. Pravilnost vpisanih vrednosti se namreč izvaja le ob poskusu shranjevanja oziroma oddaje zapisa, ko nas sistemi opozorijo na manjkajoče ali napačno oblikovane vrednosti, ki jih je treba popraviti za uspešno zaključevanje procesa. Za razliko od ostalih obrazcev ONIXEDIT z rdečimi obrobami nakazuje na obveznost nekaterih polj in na takojšnjo nepravilnost vnosa vrednosti, saj sproti preverja, ali je oblika podatkov pravilna.

ONIXEDIT je tudi edino orodje, kjer glede na kompleksnost gradiva in raven znanja uporabnik lahko preklaplja med enostavnim in naprednim obrazcem. Poleg tega omogoča prilagajanje večkratnim uporabnikom in predhodno shranjevanje določenih vrednosti, kot so podatki o avtorju ali privzete lastnosti gradiva, ki se nato pojavijo v vseh novih zapisih.

4.2 Nabor zahtevanih podatkov

V drugem koraku smo pod drobnogled vzeli prisotnost metapodatkovnih elementov v izbranih sistemih. Ugotovili smo, da ONIXEDIT omogoča vpis največjega števila različnih elementov in s tem tudi opis kompleksnejših oblik publikacij, najpogosteje pa ponuja tudi možnost izbire primernih vrednosti s spustnega seznama, saj deluje na podlagi ONIX-a in njegovega kontroliranega slovarja. Medtem obrazca CatSi in NSK predvidevata vnos vrednosti za podobne metapodatkovne elemente, razlikujeta pa se predvsem glede načina in količine vnosa podatkov. Obrazec E-prijava knjig je najbolj skromen in zato omogoča le opis enostavnejših publikacij, poleg tega pa je najmanj omejen v smislu vnosa vrednosti elementov. Celoten nabor elementov knjige, ki jih je mogoče vpisati v izbrane obrazce, si lahko ogledamo v Preglednicah 2–5. Prikazi so zaradi preglednosti poenostavljeni, saj so v njem predstavljeni tako atributi entitet *delo*, *izrazna oblika*, *pojavnna oblika* in *enota* kot tudi druge entitete (avtorji in založniki), ki se nanje navezujejo, in relacije med entitetami.

Na ravni *dela* lahko uporabniki v vseh obravnavanih sistemih vpišejo podatke o avtorjih ter opišejo vsebino knjige. Obrazec NSK poleg imena in priimka do treh glavnih avtorjev in do 10 ostalih avtorjev zahteva tudi vpis drugih podatkov, kot so leto rojstva in smrti, kraj rojstva, naziv in avtorjevo polno oziroma pravo ime, ko gre za psevdonim. ONIXEDIT omogoča vpis še podrobnejših informacij, na primer ostalih krajev, povezanih z osebo, biografije, pripadnosti in celo dodajanje 37 različnih identifikatorjev za osebe, kot sta ISNI in ORCHID. Obrazec NSK in ONIXEDIT pri dodajanju večjega števila ustvarjalcev za vsakega posameznika predvidevata svoj nabor biografskih podatkov, kar igra pomembno vlogo pri njihovi identifikaciji. Vsi obrazci omogočajo tudi vpis jezika in naslova *dela* (oziroma izvirnika), ki ga ne vključuje le E-prijava knjig, v obrazec ONIXEDIT pa lahko vpišemo tudi leto prvega izida *dela*.

ONIXEDIT, CatSi in obrazec NSK omogočajo tudi izbiro teme in žanra knjige. Medtem ko ONIXEDIT za ta namen ponuja sezname oznak različnih standardov, je potrebno v CatSi z dolgega hierarhičnega seznama 109 elementov, ki predstavljajo žanre, tipe publikacij in ciljno skupino, označiti največ dve kategoriji. V obrazcu hrvaške nacionalne knjižnice moramo s pomočjo spustnega seznama obvezno izbrati eno izmed 26 ponujenih tematik, lahko pa označimo tudi kategorijo »drugo«, kar ne zahteva dodatne definicije. Po želji lahko izberemo tudi enega izmed osmih žanrov ali kategorijo »drugo«.

CatSi, obrazec NSK in ONIXEDIT omogočajo tudi definiranje ciljne skupine publikacije. V CatSi to lahko storimo z izbiro kategorij v skupini žanrov, obrazec NSK pa ponuja polje, kjer prosto vpišemo način uporabe in ciljno skupino. ONIXEDIT za ta namen omogoča vrsto kod za starostno stopnjo in težavnost besedila.

ONIXEDIT je edini sistem, ki omogoča tudi vzpostavljanje relacij med *deli* z izbiro ONIX-ovih kod in z dodajanjem identifikatorjev podobnih *del*, drugih *del* v zbirki ali drugih *del* istega avtorja. S pomočjo obrazca lahko tudi označimo, da opisano *delo* izhaja iz *drugega dela* in obratno ter da zanj obstajajo povezana študijska in učna gradiva (Preglednica 2).

Preglednica 2: Podatki na ravni dela

ELEMENT	ONIXEDIT	E-prijava	CatSi	NSK
Avtorji	Izbirno/Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Jezik izvirnika	Izbirno	Izbirno	Izbirno	Tekstovno
Opis	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Naslov dela	Tekstovno	x	Tekstovno	Tekstovno
Ciljna skupina	Izbirno	x	Izbirno	Tekstovno
Žanr in tema	Izbirno	x	Izbirno	Izbirno
Čas nastanka	Tekstovno	x	x	x
Povezana dela	Izbirno/Tekstovno	x	x	x

Obravnavani sistemi omogočajo tudi opis atributov in entitet, povezanih z vključenimi *izraznimi oblikami*, kot so drugi avtorji (prevajalci in pripovedovalci) in jezik besedila, ki ga je večinoma mogoče določiti s pomočjo spustnih seznamov. Obrazec NSK je edini, ki za vpis jezikov ne uporablja kontroliranih vrednosti, saj jih lahko v kateri koli obliki vpišemo v primerno okence. V sistemu ONIXEDIT lahko definiramo tudi vrsto izdaje, na primer (ne)okrajšana izdaja, predelana izdaja, poenostavljena izdaja ipd., ter s pomočjo kod in identifikatorjev še natančneje definiramo odnose med različnimi *izraznimi oblikami* (Preglednica 3).

Preglednica 3: Podatki na ravni izrazne oblike

ELEMENT	ONIXEDIT	E-prijava	CatSi	NSK
Avtorji izrazne o.	Izbirno/Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Izbirno/Tekstovno
Jezik izrazne o.	Izbirno	Izbirno	Izbirno	Tekstovno
Vrsta izdaje	Izbirno	x	x	Tekstovno
Povezane izrazne o.	Izbirno/Tekstovno	x	x	x

Obravnavani obrazci se osredotočajo predvsem na opis atributov in entitet, povezanih s *pojavno obliko* knjige. Tako vsi vključujejo vpis podatkov, kot so avtorji povezani s *pojavno obliko* (npr. uredniki), naslov *pojavne oblike*, podnaslov, ISBN, datum izida, obseg, naslov zbirke, cena in podatki o založnikih. ONIXEDIT in obrazec NSK za vsakega sodelavca omogočata vpis izčrpnih biografskih podatkov, podobno pa je treba vpisati tudi dodatne informacije o založnikih. ONIXEDIT omogoča poleg vpisa večjega števila imen sodelujočih založnikov tudi dodajanje njihovih vlog (založnik, sozaložnik,

tiskar, knjigovez ipd.), spletnih strani in identifikatorjev, kot so ISNI, MARC identifikator organizacije, kode založnikov različnih ISBN agencij ipd. Obrazec NSK omogoča vpis do treh založnikov, kjer lahko dodamo njihov naziv, naslov, telefonsko številko, elektronsko pošto in podatke kontaktne osebe. Tudi E-prijava knjig omogoča vpis podrobnih podatkov založnika, kot so naziv podjetja, naslov, matična in davčna številka, bančni račun, odgovorna oseba in podatki o dobavitelju. CatSi podobno kot E-prijava knjig omogoča vpis le enega založnika, vendar za razliko od E-prijave knjig dovoljuje le navedbo njegovega imena.

Medtem ko ostali obrazci omogočajo označevanje tipa nosilca in njegovih dimenzij, CatSi ne predvideva vpisa teh informacij, saj je namenjen le opisu elektronskih publikacij. Program ONIXEDIT omogoča vpis najobširnejših atributov *pojavnne oblike* in nosilca, saj lahko natančno določimo tako vrsto medija (npr. knjiga, trdo vezana knjiga, CD, kasetna ipd.), kot njegove lastnosti (majhna knjiga, odišavljena, vezana v usnje ipd.) in tip izdaje (obogatena elektronska izdaja, Braillova izdaja, ilustrirana izdaja, izdaja z velikim tiskom, dvojezična izdaja, omnibus ipd.). Obrazec hrvaške nacionalne knjižnice omogoča tudi označevanje prisotnosti dodatkov, kot so opombe o avtorju, predgovor, intervju, bibliografija, izvleček ali kazalo. V ONIXEDIT poleg tega lahko navedemo vse naslove vključenih *del* oziroma *izraznih oblik* ter s tem natančneje opisujemo tudi agregate. CatSi na podlagi oddajanja zahtevka oziroma vpisa različnih ISBN-jev za elektronske formate ustvarja nekakšno povezavo med različnimi *pojavnimi oblikami*, ONIXEDIT pa še natančneje definira odnos (vsebuje, je faksimile, je posebna izdaja druge verzije, je elektronska verzija tiskane izdaje, je alternativni format ipd.) in identifikacijo povezanih *pojavnih oblik* (njihov ISBN, nosilec in lastnosti nosilca). Tudi pri obrazcu NSK lahko označimo, da je delo izšlo že prej. Pri tem se nam odpre prazno okence, v katerega lahko vpišemo nekontrolirano vrednost glede tipa izdaje. V sistemu ONIXEDIT lahko dodamo tudi kodo razpoložljivosti publikacije in s tem definiramo, ali je izdelek že izšel, ali je na zalogi, je še v prodaji ipd. (Preglednica 4).

V sistemu ONIXEDIT je do neke mere mogoče označiti tudi lastnosti točno določene *enote*, saj lahko izberemo, da gre za podpisano verzijo ali za izdajo, kjer je vsak izvod individualno oštevilčen. Za elektronske knjige lahko tudi označimo, da je knjigo mogoče posojati, kar pomeni, da določena *enota* izposojevalcu ni na voljo v času, ko jo uporablja nekdo drug.

ONIXEDIT je tudi edino orodje, ki omogoča vpisovanje izčrpnjših dodatnih informacij, kot so avtorjeva biografija, izvleček, kritike, povezava do spletnih strani avtorjev, založnikov in knjige, ter nagrade, kjer je mogoče natančneje definirati tip, državo in žirijo. Poleg tega omogoča tudi vpis avtorskih pravic, ki se nanašajo na različne entitete modela LRM. Poleg prodajnih pravic določene *pojavnne oblike* je mogoče navesti tudi nosilce pravic, torej osebe in

korporacije, ki jih je mogoče identificirati z množico različnih identifikatorjev (Preglednica 5).

Preglednica 4: Podatki na ravni pojavne oblike

ELEMENT	ONIXEDIT	E-prijava	CatSi	NSK
Avtorji pojavne o.	Izbirno/Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Izbirno/Tekstovno
Naslov pojavne o.	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Podnaslov	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
ISBN/EAN	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Založnik	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Datum izida	Tekstovno	Tekstovno	Izbirno	Tekstovno
Število strani	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Zbirka	Izbirno/Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Cena	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno	Tekstovno
Slika naslovnice	Izbirno	Izbirno	Izbirno	x
Medij	Izbirno	Izbirno	x	Izbirno
Lastnosti medija	Izbirno	x	Izbirno	x
Dimenzije/obseg	Izbirno/Tekstovno	Tekstovno	x	Tekstovno
Kraj izida	Tekstovno	x	Tekstovno	x
Vrsta izdaje	Izbirno	x	x	Tekstovno
Vključene izrazne o.	Izbirno/Tekstovno	x	x	Izbirno
Razpoložljivost	Izbirno	x	x	x
Kazalo	Tekstovno	x	x	x
Povezane pojavne o.	Izbirno/Tekstovno	x	Izbirno/Tekstovno	x

Preglednica 5: Drugi podatki

ELEMENT	ONIXEDIT	E-prijava	CatSi	NSK
Ključne besede	Tekstovno	x	Tekstovno	Tekstovno
Kritike	Tekstovno	x	x	x
Povezane spletne strani	Tekstovno	x	x	x
Nagrade	Izbirno/Tekstovno	x	x	x
Avtorske pravice	Izbirno/Tekstovno	x	x	x

5 RAZPRAVA

S pomočjo ekspertne študije in uporabe izbranih sistemov smo dobili dober vpogled v funkcionalnosti in predvidene elemente, ki jih zahtevajo različni obrazci za vpis založniških metapodatkov. Na podlagi teh ugotovitev si lahko

zamislimo, kaj bi moral uporabnikom ponujati učinkovit enoten sistem za opis knjig, ki bi bolje zadostil potrebam knjižnega trga.

Pomembna funkcija sistema je njegova prilagodljivost glede na tip in zahteve uporabnika, kakršno omogoča orodje ONIXEDIT. Vnašalec lahko glede na trenutne potrebe oziroma znanje preklaplja med enostavnim in naprednim obrazcem, prijava založnika v sistem pa omogoča tudi shranjevanje določenih informacij ter s tem odpiranje že obstoječih zapisov in avtomatično izpolnjevanje nekaterih vrednosti. Registracija založnika v sistem CatSi že omogoča pregled stanja in popraviljanje ustvarjenih opisov, vendar ne ponuja drugih prednosti, na primer uporabe predlog ali kopiranja že ustvarjenega opisa, kjer bi bilo ob morebitnem izidu nove verzije mogoče spremeniti le nekatere podatke.

Kljub temu, da večina obravnavanih sistemov ponuja pomembno spremljevalno dokumentacijo, ni nujno, da jo bodo uporabniki tudi odkrili in prebrali. Rešitev te težave leži v nudenju sprotne pomoči, preprečevanju napak in podajanju takojšnjih povratnih informacij. Najučinkovitejša pomoč je po našem mnenju razkrivanje informacij s premikom miškega kazalca na primerno polje ali s klikom na ikono ob polju, ki smo jo zasledili v obrazcih ONIXEDIT in NSK. Na ta način nov uporabnik hitro pridobi navodila oziroma priporočila za oblikovanje vrednosti, ki pa so skrita pogostim uporabnikom, ki takšnih informacij ne potrebujejo. V primeru napačno oblikovanih vrednosti bi moral sistem vpisovalca na to takoj jasno opozoriti in podati predloge za popravke, saj je zahteva po spremembah ob poskusu oddaje opisa, ko je uporabnik že pripravljen na naslednji korak, lahko zanj zelo frustrirajoča.

Enoten sistem bi moral podpirati opisovanje vseh tipov publikacij, za kvaliteten opis, ki bi služil vsem akterjem na knjižnem trgu, pa je potreben tudi dober metapodatkovni nabor in učinkovit pristop kontrole vnesenih vrednosti. Z izjemo sistema ONIXEDIT ostale platforme ponujajo omejen nabor vpisa dodatnih informacij in neoptimalen način ustvarjanja povezav z drugimi *deli* ter različnimi verzijami iste knjige. Trenutno se vsi obravnavani obrazci osredotočajo predvsem na opisovanje točno določene *pojavnne oblike* neke knjige, čuti pa se odsotnost vpisovanja lastnosti in identifikacije *del* ter *izraznih oblik*, ki so osnova za povezovanje vseh verzij neke knjige. Za podporo uporabniškimi postopkom v informacijskih sistemih za knjige so izredno koristne tudi dodatne informacije, kot so kazalo vsebine, izvleček in avtorjeva biografija, ki knjigo naredijo vidnejšo in pomagajo pri dodatni obdelavi s strani prejemnikov. Dober zahtevan nabor metapodatkovnih elementov ima do neke mere tudi izobraževalno funkcijo, saj založnikom posredno sporoči, kakšni podatki za knjige so pomembni in katere informacije bi bilo smiselno vključiti v opis za končne uporabnike.

Za zagotavljanje korektnih vrednosti in nedvoumne identifikacije entitet bi sistem moral poleg sprotne pomoči s sezname možnih vrednosti omogočati ne le čim manj ročnega vnosa, ampak tudi dodajanje kontroliranih vrednosti povsod, kjer je to primerno. V primeru dodajanja teme bi to lahko storili s povezovanjem obrazca z že obstoječimi kontroliranimi seznamami, lahko pa bi se ustvaril tudi nov seznam, ki bi bil usklajen s knjižničarko vsebinsko obdelavo. Smiselno bi bilo tudi razmisliti o povezavah na obstoječe normativne datoteke (npr. VIAF) in o uporabi identifikatorjev za osebe in organizacije, kot sta ISNI in ORCHID, ali identifikatorje slovenskih registrov ZAL/ISBN in CONOR.SI. Kot sta ugotavljala že Burton (2001) in Hider (2013) bi uporaba kontroliranih vrednosti in normativnih imen doprinesla k pravilnejšim in konsistentnejšim opisom, kar bi podpiralo interoperabilnost med različnimi sistemi in optimiziralo organizacijo naslovov v informacijskih sistemih.

6 ZAKLJUČEK

Kljub trenutnim omejitvam CatSi ponuja primerno osnovo za sistem, ki bi omogočal enoten opis knjig za slovenski knjižni trg. Le-ta bi po našem mnenju razrešil trenutne težave večkratnega opisovanja iste publikacije za različne prejemnike, ki je časovno zelo potratno in podvrženo napakam. Kljub temu, da bi bilo za zadovoljevanje zahtev celotnega trga potrebno vpisati veliko podatkov, bi bilo to mogoče storiti le enkrat, kar bi lahko vplivalo na pravilnost in konsistentnost opisov. To pomeni, da bi se na knjižnem trgu lahko uveljavil enotni metapodatkovni standard, ki bi imel podobne prednosti kot ONIX. Prek istega obrazca bi tako lahko založniki na primer zaprosili za CIP, ustvarili zapis za svojo spletno knjigarno, oddali obvezni izvod elektronske knjige in poslali opis na portal Bližji knjigi. V primeru, kjer bi določena področja obdržala svoje standarde, kot je na primer knjižničarski MARC, bi bilo mogoče ustvariti preslikave med standardi, podobno, kot to prakticirajo v tujini (Cato in Haapamäki, 2009; Godby, 2010, 2012; OCLC metadata ..., 2010). Pri tem bi vsak prejemnik iz popolnega zapisa lahko pridobil le podatke, ki jih potrebuje. Pri načrtovanju vključitve nabora metapodatkovnih elementov je zato treba dobro poznati in upoštevati potrebe uporabnikov sistemov za opisovanje knjig in predvidenih prejemnikov teh informacij. Medtem ko knjižnice za opis gradiva in izgradnjo zbirk potrebujejo predvsem objektivne informacije, ki se nahajajo na sami publikaciji, bi morda knjigotržci v spletnih knjigarnah želeli izpostaviti čim več promocijskega materiala. V ospredju priprave prikaza opisov knjig na spletu so vsekakor bralci, ki za opravljanje svojih postopkov (najti, identificirati, izbrati, pridobiti in raziskovati) potrebujejo različne tipe podatkov. Tako pri načrtovanju sistemov in vmesnikov za opis knjig ni dovolj le pregled obstoječih praks, ampak so potrebne tudi nadaljnje študije, ki bi razkrile potrebe in želje potencialnih uporabnikov.

NAVEDENI VIRI

Breznik Močnik, M., Trplan, T. in Milohnič, A. (2013). *Model razvoja e-založništva v javnem interesu v Sloveniji ter primerjava s stanjem in podatki iz primerljivih evropskih držav*. Ljubljana: Mirovni Inštitut.

Burton, C. (2001). *ONIX for libraries: an investigation into the feasibility of using ONIX International as a standard for bibliographic data transmission between the book trade and libraries in the UK*. London: Book Industry Communication.

Cato, A. in Haapamäki, T. (2009). Cooperation with publishers: integration and sharing of metadata. V M. Žumer (ur.), *National bibliographies in the digital age: guidance and new directions* (str. 103–110). München: Saur.

Coviello, R. in Bell, G. (2016). *Bic Bites: introduction to BIC basic metadata*. London: Book Industry Communication. Pridobljeno 10. 5. 2019 spletne strani: http://www.bic.org.uk/files/pdfs/BIC%20BITES/BIC%20Bites%20Introduction%20to%20BIC%20Basic%20Metadata_FINAL.pdf

Debus-López, K., Williamson, D., Saccucci, C. in Williams, C. (2012). Bringing publisher metadata directly to the library. *Library resources and technical services*, 56(4), 266–279.

Functional requirements for bibliographic records: final report. (1998). München: K. G. Saur.

Godby, C. J. (2010). *Mapping ONIX to MARC*. Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center.

Godby, C. J. (2012). *A crosswalk from ONIX version 3.0 for books to MARC 21*. Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center.

Hider, P. (2013). *Information resource description: creating and managing metadata*. Chicago: American Library Association.

Jug, T. (2014). *Metapodatki na knjižnem trgu*. Magistrsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Kasdorf, B. (2014). A guide to the many dimensions of metadata. *Book business*, 17(1), 18–23.

Luther, M. J. (2009). *Streamlining book metadata workflow*. Dublin, Ohio: OCLC.

Nielsen, J. (1994). Enhancing the explanatory power of usability heuristics. V *Proceedings of the SIGCHI Conference on human factors in computing systems* (str. 152–158). New York: ACM.

OCLC metadata services for publishers. (2010). Dublin: OCLC.

O’Leary, B. (2012). *Development, use, and modification of book product metadata: assessment and recommendations*. New York: Book Industry Study Group.

ONIX: overview [spletna stran]. (2019). London: EDItEUR Limited. Pridobljeno 10. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.editeur.org/83/Overview/>

Register, R. in McIlroy, T. (2015). *The metadata handbook: a book publisher’s guide to creating and distributing metadata for print and ebooks*. Columbus: Datacurate.

Riva, P., Le Boëuf, P. in Žumer, M. (2017). *IFLA library reference model: a conceptual model for bibliographic information*. Haag: IFLA.

Shneiderman, B. in Plaisant, C. (2010). *Designing the user interface: strategies for effective human-computer interaction*. Boston: Addison Wesley.

Tallent, J. (2016). *Learning metadata for book publishing* [videoposnetek]. Carpinteria, California: Lynda.com. Pridobljeno 15. 12. 2018 s spletne strani: <https://www.lynda.com/Digital-Publishing-tutorials/Learn-Metadata-Book-Publishing-Basics/482053-2.html>

OSEBNI PODATKI UPORABNIKOV KNJIŽNIC

LIBRARY USERS' PERSONAL DATA

Tanja Jurjovec

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: tanja.jurjovec@nuk.uni-lj.si

Eva Potisek

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: eva.potisek@nuk.uni-lj.si

Marjetka Sluga

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: marjetka.sluga@nuk.uni-lj.si

Damjana Vovk

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: damjana.vovk@nuk.uni-lj.si

UDK 023.4: 351.755(497.4)

IZVLEČEK

Namen: Prispevek obravnava varstvo osebnih podatkov članov in drugih uporabnikov knjižnic. Namen članka je ugotoviti, kakšna je praksa slovenskih knjižnic na tem področju.

Metodologija/pristop: Z anketno metodo med vsemi slovenskimi knjižnicami smo ugotavljali, katere osebne podatke zbirajo slovenske knjižnice, namen zbiranja, načine in dolžino hranjenja. Podatke smo pridobili s pomočjo kombiniranega vprašalnika, ki so ga anketiranci poleti 2019 reševali na spletni strani 1ka.si. K izpolnjevanju smo povabili vodje knjižnic, njihove podatke smo pridobili s spletnih strani knjižnic. Drugi del raziskave je bil izveden s primerjalno analizo.

Rezultati/analiza: Rezultati so pokazali različno prakso knjižnic pri zbiranju podatkov. Čeprav vse knjižnice pri zbiranju osebnih podatkov omejujeta Zakon o varstvu osebnih podatkov in Zakon o knjižničarstvu, knjižnice zbirajo različno število podatkov o uporabnikih, prav tako se razlikujejo tudi nameni zbiranja ter načini hranjenja. Knjižnice o članu hranijo povprečno pet osebnih podatkov, minimalno enega in maksimalno deset. Večji delež knjižnic podatke hrani

v elektronski in tiskani obliki. V prispevku so popisani tudi različni pristopi knjižnic pri izbrisu oziroma uničenju podatkov o članih.

Omejitve raziskave: Domnevamo, da so anketiranci v odgovorih podali stanje, kot ga želijo imeti in niso opisali trenutne prakse. Predvidevamo tudi, da veliko anketirancev ni želelo sodelovati v raziskavi zaradi občutljivosti obravnavane teme.

Izvirnost/uporabnost raziskave: Raziskava nam je omogočila vpogled v ravnanje z osebnimi podatki uporabnikov v slovenskih knjižnicah. Primerjalna analiza pridobljenih podatkov je služila kot osnova za pripravo priporočil, katere osebne podatke naj knjižnice zbirajo, kako naj jih hranijo ter kdaj in kako naj z njihovo hrambo prenehajo.

Ključne besede: osebni podatki, uporabniki, knjižnice, Slovenija

ABSTRACT

Purpose: The article deals with the protection of personal data of the members and other library users. It aims to identify the practice in this field in the Slovenian libraries.

Methodology/approach: The survey method was used among all Slovenian libraries to determine what personal data is collected, the purpose of the collection, the methods and the length of storage. The data were obtained using a combined questionnaire, which was filled in by the respondents in spring 2019 on the website 1ka.si. Library executives were invited to participate and their data was obtained from the libraries' websites. The second part of the research was carried out by a comparative analysis.

Results/analysis: The results show different library practices in the data processing. Although all libraries must comply with the Personal Data Protection Act and the Librarianship Act when processing personal information, libraries collect various amounts of user data, and the purposes of collection and storage vary. Libraries keep an average of six pieces of personal information per member, a minimum of four and a maximum of ten. Most libraries keep information in electronic and paper form. The article also describes the different approaches of libraries in deleting or erasing the member data.

Research limitation: We assume that the respondents described the desired situation and not their current practice. We also assume that many respondents were reluctant to participate in the survey because of the sensitivity of the topic discussed.

Originality/practical implications: The survey provides an insight into the handling of users' personal data in the Slovenian libraries. The comparative analysis of the obtained data serves as a basis for making recommendations as to what personal information the libraries should process, how they should store it, and when and how they should erase it.

Keywords: personal data, users, libraries, Slovenia

1 Uvod

Knjižnice so zakladnice podatkov. Nabavljajo, obdelujejo in hranijo knjižnično gradivo oziroma zagotavljajo dostop do informacijskih virov, v katerih je znanje človeštva. Poleg podatkov, ki so v omenjenem gradivu, knjižnice zbirajo, urejajo, shranjujejo tudi osebne podatke o svojih uporabnikih in članih. Te podatke imamo večkrat za samoumevne in jim ne posvečamo toliko pozornosti, kot npr. bibliografskim podatkom o knjižničnem gradivu. Nimamo izobraževanj in priročnikov o tem, kako v knjižnicah ravnati z osebnimi podatki članov, knjižnicam kot vodilo služijo le Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1) (2001), Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1) (2007) ter od 25. maja 2018 Splošna uredba EU o varstvu osebnih podatkov (GDPR) (2016).

Namen prispevka je ugotoviti, kakšna je praksa slovenskih knjižnic pri varstvu osebnih podatkov. V prvem delu članka predstavljamo, kaj so osebni podatki ter kakšen je njihov pomen, čemur sledi zgodovinski oris zbiranja osebnih podatkov v slovenskih knjižnicah. V drugem delu predstavljamo rezultate raziskave, ki je bila poleti 2019 izvedena med slovenskimi knjižnicami in s katero smo želeli pridobiti vpogled v podatke, ki jih knjižnice zbirajo, načine hranjenja ter potrebe slovenskih knjižnic po izobraževanjih na to temo. Ker je raziskava nastala leto dni po začetku uporabe Splošne uredbe (2016), nas je zanimalo tudi kakšne spremembe je ta prinesla knjižnicam.

2 OSEBNI PODATKI

Osebni podatek je katerikoli podatek, ki se nanaša na posameznika, ne glede na obliko, v kateri je izražen (Zakon o varstvu ..., 2007, 6. člen). Osnutek novega Zakona o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-2), ki je v času pisanja tega prispevka še v fazi medresorskega usklajevanja, prinaša naslednjo definicijo: »osebni podatki pomenijo katerokoli informacijo v zvezi z določenim ali določljivim posameznikom; določljiv posameznik je tisti, ki ga je mogoče neposredno ali posredno določiti, zlasti z navedbo identifikatorja, kot je ime, identifikacijska številka, podatki o lokaciji, spletni identifikator, ali z navedbo enega ali več dejavnikov, ki so značilni za fizično, fiziološko, gensko, duševno, gospodarsko, kulturno ali družbeno identiteto tega posameznika« (Zakon o varstvu ..., 2019, 6. člen). Definicija v osnutku novega Zakona je enaka kot v Uredbi.

Osebni podatek je lahko ime in priimek, naslov stalnega bivališča, elektronski naslov (sestavljeno kot ime.priimek@...), številka osebnega dokumenta, podatek o lokaciji (npr. z mobilnega telefona), IP naslov, identifikator oglaševanja ipd. (European Commission, B. d.) Osebni podatki so tudi tisti podatki, ki sami po sebi ne pomenijo nič, lahko pa identificirajo posameznika s preverbo (npr. prstni odtisi, DNK ali informacija, kot je »30-letni knjižničar, ki

živi na Turjaški 7, pogosto spi na delovnem mestu«). Osebni podatki danes predstavljajo veliko tržno vrednost, predvsem v komercialnem svetu. Zato lahko zasledimo številne primere zlorab osebnih podatkov, kot so obdelovanje osebnih podatkov brez podlage, kraje osebnih podatkov (npr. vdor v računalniško vodeno zbirko podatkov), kraja identitete (lažno predstavljanje osebe) ipd. (Kazenski zakonik, 2012).

Beseda »obdelava« v kontekstu osebnih podatkov pomeni nekaj drugega kot v kontekstu npr. bibliografskih podatkov. »*Obdelava osebnih podatkov* pomeni kakršnokoli delovanje ali niz delovanj, ki se izvaja v zvezi z osebnimi podatki, ki so avtomatizirano obdelani ali ki so pri ročni obdelavi del zbirke osebnih podatkov ali so namenjeni vključitvi v zbirko osebnih podatkov, zlasti zbiranje, pridobivanje, vpis, urejanje, shranjevanje, prilagajanje ali spreminjanje, priklicanje, vpogled, uporaba, razkritje s prenosom, sporočanje, širjenje ali drugo dajanje na razpolago, razvrstitev ali povezovanje, blokiranje, anonimiziranje, izbris ali uničenje; obdelava je lahko ročna ali avtomatizirana (sredstva obdelave).« (Zakon o varstvu ..., 2007, 6. člen) Zgolj nekoliko popravljeno definicijo prinaša tudi osnutek novega Zakona o varstvu osebnih podatkov (2019): »obdelava pomeni vsako dejanje ali niz dejanj, ki se izvaja v zvezi z osebnimi podatki ali nizi osebnih podatkov z avtomatiziranimi sredstvi ali brez njih, kot je zbiranje, beleženje, urejanje, strukturiranje, shranjevanje, prilagajanje ali spreminjanje, priklic, vpogled, uporaba, razkritje s posredovanjem, razširjanje ali drugačno omogočanje dostopa, prilagajanje ali kombiniranje, omejevanje, izbris ali uničenje.«

Z izrazom »obdelava« zajamemo torej vse procese, ki jih knjižnice izvajajo z osebnimi podatki članov oziroma uporabnikov. Knjižnice osebne podatke povečini obdelujemo s sredstvi informacijske tehnologije, tj. avtomatizirana obdelava. V primeru, da knjižnice uporabljajo tiskane obrazce za zbiranje podatkov, so ti obdelani ročno.

Obdelava osebnih podatkov je pomemben proces, tako zaradi natančnosti, ki je pri tem potrebna, kot tudi zaradi njihovega pomena. S pojavom družbenih omrežij, aplikacij za mobilne telefone, digitalizacijo poslovanja ipd. se je povečal pretok osebnih podatkov in s tem tudi možnosti za zlorabe ter kršitve pravice do zasebnosti. Zato so Evropski parlament, Evropski svet in Evropska komisija pripravili Splošno uredbo EU o varstvu osebnih podatkov, katere namen je okrepiti in poenotiti zaščito osebnih podatkov znotraj Evropske unije. Uredba je začela veljati 25. maja 2016, njene določbe pa so v državah članicah EU postale zavezujoče dve leti kasneje. Treba je poudariti, da Uredba velja tudi za vsa tuja podjetja, ki spremljajo in obdelujejo osebne podatke državljanov EU.

Uveljavitev Uredbe je pri ljudeh spodbudila razmislek o tem, komu vse zapajo osebne podatke. Uredba vključuje nekatere elemente zaščite osebnih

podatkov, ki jih je v Sloveniji urejal že ZVOP-1 (npr. osebna privolitev posameznika), novost pa je uvedba načel, med katerimi bi izpostavili načelo najmanjšega obsega podatkov in načelo odgovornosti. Prvo organizacije usmerja k minimalizaciji števila zbranih osebnih podatkov, drugo pa od upravljavcev zahteva sposobnost, da dokažejo skladnost obdelave s temeljnimi načeli Uredbe. Upravljavci so tudi zavezani poročati o kršitvah varstva osebnih podatkov.

2 OSEBNI PODATKI O ČLANIH IN DRUGIH UPORABNIKIH KNJIŽNICE

Varstvo osebnih podatkov uporabnikov knjižnic je bilo aktualno že pred avtomatizacijo njihove obdelave. V štiridesetih letih preteklega stoletja je v Združenih državah Amerike Zvezni preiskovalni urad (FBI) začel spremljati, kaj berejo ljudje. Trend se je nadaljeval tudi desetletje kasneje, ko so v časa makartizma¹ preverjali izposojno knjig s komunistično ideologijo. Podobna preverjanja so se dogajala še v naslednjih desetletjih hladne vojne, povečala pa so se po 11. septembru 2001, ko je FBI želel pridobiti sezname vseh, ki so si izposodili določeno gradivo, npr. biografijo Osame bin Ladna (Bowers, 2006). Predvidevamo lahko, da je bila podobna praksa prisotna tudi v državah, ki so bile enako ali manj demokratične od Združenih držav Amerike.

Ob uvajanju avtomatizacije obdelave osebnih podatkov o članih knjižnic so te morale najprej pridobiti zaupanje članov do novega načina poslovanja knjižnic (Fouty, 1993). Z večanjem uporabe informacijske tehnologije za potrebe obdelave, naročanja in izposoje knjižničnega gradiva so knjižnice morale začeti uveljavljati tehnološke rešitve (Davies, 1997). Poskrbeti bi morale tudi za sprejetje politik za zaščito osebnih podatkov, a so to storile le v manjšem obsegu (Schepman, Koren, Horvat, Kurtovic in Hebrang Grgic, 2008; Henkoğlu in Özenç Uçak, 2015).

Z uvedbo Uredbe so morale določene spremembe uvesti tudi knjižnice (Dempsey, 2019; Katulić, 2018), med drugim tudi nove tehnološke rešitve (Thomchick in San Nicolas-Rocca, 2018). Varstvo osebnih podatkov je postalo sestavni del knjižničnih aktivnosti tudi drugod po svetu (Beck, 2018). Knjižnice morajo biti pozorne na skladnost svojega delovanja z Uredbo zaradi večih razlogov: kazni, glob, pravnih tveganj in ugleda. Morda najpomembnejši razlog je zagotavljanje osebnih podatkov članov in uporabnikov. Ko jim damo pravico odločanja, kako bomo uporabili njihove podatke, jim pomagamo, da se počutijo varne, jih postavimo na prvo mesto in tako z njimi vzpostavimo boljši odnos (MacDonald in Klebe, 2018).

¹ Izraz makartizem poimenuje obdobje in pojav neusmiljenega boja in obračuna s komunističnimi sovražniki in s tem povezano uporabo vseh sredstev in mehanizmov v političnem delovanju za doseganje tega cilja.

2.1 Osebni podatki v slovenskih knjižnicah

Pred uvedbo avtomatizacije je večina slovenskih knjižnic osebne podatke o članih zbirala s pomočjo obrazcev, ki jih je leta 1968 začela izdajati Državna založba Slovenije; obrazce je pripravila republiška matična služba Narodne in univerzitetne knjižnice (Korže-Strajnar, 1988, str. 4). Obrazci so bili glede na namen razvrščeni v dve glavni področji: na tiste, namenjene evidentiranju in kontroli knjižničnega gradiva ter na tiste za poslovanje in delo z uporabniki. V leta 1988 izdani številki Obvestil republiške matične službe je Miša Sepe zapisala »Že dalj časa opažamo v Sloveniji potrebo po trdnejših napotkih za poslovanje knjižnic, prav tako pa tudi potrebo po temeljiti reviziji zastarelih obrazcev, ki jih za to poslovanje imamo. ... Enotno in bolj urejeno poslovanje bo nedvomno knjižnicam olajšalo delo, omogočilo pa bo tudi bolj zanesljive in primerljive skupne evidence.« (Sepe, 1988, uvod)

V 80-ih letih preteklega stoletja so se v slovenskih knjižnicah uporabljali naslednji obrazci za kontrolo poslovanja z uporabniki: imenik uporabnikov knjižnice, kartoteka uporabnikov, izkaznica, preglednica oziroma bralčev list, opomini in razni drobni delovni pripomočki, kot npr. žeppek za zavarovanje knjižnega listka (Korže-Strajnar, 1988). Na obrazcih so lahko knjižnice beležile naslednje podatke o članih: ime in priimek, datum rojstva, poklic, stalni naslov, začasni naslov in številka osebne izkaznice (Banič, Berčič, Filo in Veselko, 1987). Zaradi zastarelosti obrazca so proti koncu 80-ih let številne knjižnice oblikovale kartoteko po svojih potrebah in željah, »da bi imele čim bolj točne podatke o svojih uporabnikih, ne glede na to ali jih potrebujejo ali ne.« (Korže-Strajnar, 1988, str. 26) Ančka Korže-Strajnar (1988, str. 26) je že takrat zapisala »Že zaradi zaščite identitete osebnosti, ki je vsakemu občanu z ustavo zagotovljena, je potrebno določiti mejo med željami po popolnosti podatkov in dejanskimi potrebami knjižnice.«

Z avtomatizacijo izposojevalnega procesa je računalnik prevzel vodenje evidence uporabnikov, evidence izposoje in vračanja gradiva, rezervacijo izposojenega gradiva za naslednjega uporabnika, izpis opominov za nevrnjeno gradivo ter statistično obdelavo podatkov o uporabnikih in frekvenci izposoje (Banič idr., 1987). Število podatkov, ki so jih lahko beležile knjižnice, oziroma število vnosnih polj se je povečevalo; knjižnice so lahko zbirale podatke kot so npr.: stopnja šolske izobrazbe, občina, krajevna skupnost, poklic, ki ga član opravlja, podjetje zaposlitve, dejavnost podjetja, interesno področje ipd.

V 90-ih letih so knjižnice zbirale podatke o uporabnikih knjižnice iz dveh temeljnih razlogov: za oblikovanje temeljne zaloge knjižničnega gradiva ter za zavarovanje knjižničnega gradiva (Novljan, 1994). Količina in vsebina osebnih podatkov, ki so jih zbirale knjižnice, se je med njimi razlikovala, tako po vrsti knjižnice kot tudi po velikosti: »Zbiranje podatkov je prilagojeno knjižnicam, zato naj bodo računalniški programi oblikovani dovolj svobodno

in široko, da knjižnice svoje posebnosti lahko uveljavijo, npr. tudi takrat, ko dopustijo, da posameznik, ki ne želi dati določljivega podatka, namesto tega uveljavi drugega. Tak primer je določljiv podatek EMŠO, ki ga nekatere knjižnice ne zbirajo in jim zadostuje rojstni podatek.« (Novljan, 1994, str. 4) Novljan (1994, str. 4) zagovarja zbiranje širšega nabora osebnih podatkov, saj »noben pravilnik, zakon zbiranja ne izključuje, ne omejuje, preprečuje le zlorabo.« V devetdesetih letih so morale knjižnice pri zbiranju osebnih podatkov upoštevati Zakon o varstvu osebnih podatkov ter od uporabnika pridobiti pisno privolitev za zbiranje osebnih podatkov.

Sredi devetdesetih let je bil na skupščini Zveze bibliotekarskih društev Slovenije sprejet Etični kodeks slovenskih knjižničarjev (1995). Kodeks knjižničarje zavezuje k varovanju uporabnikove zasebnosti tako glede osebnih podatkov kot tudi glede iskanih gradiv in informacij.

Novembra 2001 je začel veljati nov Zakon o knjižničarstvu, ki v 15. členu predpisuje, katere podatke smejo zbirati knjižnice. »Knjižnice imajo za potrebe izvajanja svoje dejavnosti, zavarovanja knjižničnega gradiva ter nudenja posebnih ugodnosti določenim kategorijam članov pravico, da v skladu s predpisi o varstvu osebnih podatkov zbirajo in obdelujejo naslednje osebne podatke svojih članov: ime in priimek, datum in kraj rojstva, naslov stalnega oziroma začasnega bivališča, kategorijo člana, podatke za obveščanje (telefonska številka oziroma naslov elektronske pošte). Z osebno privolitvijo člana lahko zbirajo tudi podatek o izobrazbeni ravni, ki ga uporabljajo za potrebe načrtovanja nabave knjižničnega gradiva ter organizacije storitev za ciljne skupine članov.« (Zakon o knjižničarstvu, 2001) Zakon je močno zmanjšal število podatkov, ki jih knjižnice smejo zbirati. Določil je tudi, da smejo knjižnice podatke o članih hraniti še največ eno leto od poteka članstva, potem pa jih morajo izbrisati oziroma anonimizirati. Posledično se je v knjižnicah zmanjšalo število podatkov, ki so jih obdelovale.

3 METODOLOGIJA

Z raziskavo smo želeli ugotoviti, katere osebne podatke zbirajo slovenske knjižnice. Zanimali so nas predvsem namen zbiranja, načini in dolžina hranjenja. Ugotoviti smo želeli tudi, kako knjižnice skrbijo za varstvo osebnih podatkov, kako rešujejo vprašanja v zvezi z varstvom osebnih podatkov ter če pogrešajo izobraževanja s tega področja. Podatke smo pridobili s pomočjo kombiniranega vprašalnika, ki so ga anketiranci reševali na spletni strani lka.si.

Anketni vprašalnik je sestavljalo 24 vprašanj s skupaj 93 spremenljivkami. Število vprašanj, na katera so odgovarjali posamezni anketiranci, je bilo odvisno tudi od tega, ali zbirajo podatke o uporabnikih in v kakšni obliki jih hranijo. Anketirance smo spraševali o osebnih podatkih o uporabnikih,

osebnih podatkih o članih, varstvu osebnih podatkov v knjižnici, zastavili pa smo jim tudi štiri vprašanja o knjižnici sami. Anketiranci so odgovarjali od 19. julija do 20. avgusta 2019.

Na e-naslove vseh slovenskih knjižnic smo poslali vabilo za izpolnjevanje anketnega vprašalnika ter povezavo nanj. Skupaj je v spletno anketo vstopilo (klik na nagovor) 191 oseb, izpolnjevati jo je začelo (klik na anketo) 148 oseb, v celoti je na vprašanja odgovorilo 79 anketirancev. Primernih anket za statistične analize je bilo po zaključku anketiranja 105. Poleg odgovorov na vprašanja anketnega vprašalnika smo iz štirih knjižnic prejeli odgovore po e-pošti, da osebnih podatkov o uporabnikih oziroma članih ne zbirajo. Teh odgovorov v analizo nismo vključili.

Ker smo povabilo za sodelovanje v raziskavi pošiljali tako na splošne naslove knjižnic (info@..., uprava@..., knjiznica@...) kot tudi na vodje knjižnic, smo vabljeni zaposlili, da vsaka knjižnica vprašalnik izpolni samo enkrat.

4 REZULTATI

Pri anketiranju je sodelovalo 26 splošnih, 36 šolskih, 2 visokošolski in 17 specialnih knjižnic. Vrste knjižnic niso enakomerno zastopane. Ker imajo šolske in specialne knjižnice manjše število zaposlenih, med respondenti prevladujejo knjižnice z enim zaposlenim ali manj. Od 6 do 30 zaposlenih ima 21 sodelujočih knjižnic (26 %; n=81), med katerimi so izključno splošne knjižnice (Preglednica 1).

Preglednica 1: Število zaposlenih v sodelujočih knjižnicah po vrstah knjižnic (n=81)

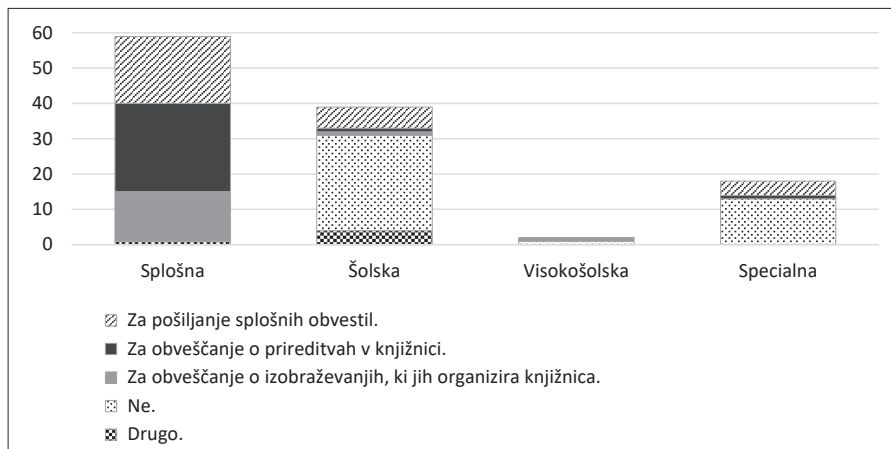
Število zaposlenih v knjižnici (EPZ)	Splošna	Šolska	Visokošolska	Specialna
1 ali manj	0	29	0	13
od 2 do 5	0	7	1	4
od 6 do 30	21	0	0	0
več kot 30	5	0	1	0

4.1 Podatki o uporabnikih knjižnic

Prvi sklop vprašanj anketnega vprašalnika je bil namenjen zbiranju podatkov o uporabnikih knjižnic. Obseg in namen zbiranja teh podatkov namreč nista določena z Zakonom o knjižničarstvu (2001), na ta način zbrane osebne podatke knjižnice obdelujejo na podlagi osebne privolitve.

Tretjina anketiranih knjižnic zbira podatke o uporabnikih za pošiljanje splošnih obvestil ter obveščanje o prireditvah v knjižnici. Med njimi prevladujejo splošne knjižnice (Slika 1). Po ena knjižnica zbira osebne podatke za pošiljanje

obvestil o poteku roka izposoje, za obveščanje o nepredvidenih dogodkih ter za obveščanje o izposoji in vračanju gradiva. Ena knjižnica je izrazila, da bi želela zbirati podatke za podane namene. Dobra polovica sodelujočih knjižnic podatkov o uporabnikih ne zbira (Preglednica 2).

Slika 1: Zbiranje podatkov o uporabnikih po vrstah knjižnic (n=81)

Preglednica 2: Ali zbirate podatke o uporabnikih za katerega od naslednjih namenov? (n=105)

Namen	Število odgovorov
za pošiljanje splošnih obvestil	37
za obveščanje o prireditvah v knjižnici	37
za obveščanje o izobraževanjih, ki jih organizira knjižnica	21
ne	56
drugo	4

Knjižnice, ki zbirajo podatke o uporabnikih za zgoraj navedene namene, smo povprašali, na kakšen način te podatke pridobivajo (Preglednica 3). Največkrat uporabniki podatke posredujejo ob osebnem obisku knjižnice (z izpolnitvijo tiskanega obrazca ali kako drugače) ali pa jih vnesejo v namenski obrazec, objavljen na spletni strani knjižnice. Štiri knjižnice so pod »drugo« navedle, da podatke vzamejo iz drugih baz, npr. e-asistent.

Preglednica 3: Na kakšen način knjižnice pridobivajo podatke o svojih uporabnikih (n=51)

Pridobivanje podatkov	Število odgovorov
ob osebnem obisku uporabnika	46
uporabniki nam jih sporočijo po telefonu	6
uporabniki nam jih posredujejo preko elektronske pošte	8
uporabniki jih vnesejo v namenski obrazec, objavljen na spletni strani knjižnice	12
drugo	14

Večina knjižnic podatke briše na zahtevo uporabnika. Med šolskimi knjižnicami prevladuje odgovor, ki so ga podale pod »drugo«, da brišejo podatke po zaključenem šolanju oziroma zaposlitvi na šoli (11 odgovorov) (Preglednica 4).

Preglednica 4: *Koliko časa knjižnice hranijo podatke o svojih uporabnikih za potrebe obveščanja ipd. (n=51)*

Čas hrambe	Število odgovorov
brišemo jih na zahtevo uporabnika	27
brišemo jih v primeru zavrnjene pošte/elektronskega sporočila	2
podatkov ne brišemo	5
podatke avtomatično briše orodje (aplikacija), ki ga uporabljamo za obveščanje uporabnikov	5
drugo	12

4.2 Podatki o članih knjižnic

Vse sodelujoče knjižnice zbirajo imena in priimke članov. 71 (73 %) jih zbira podatek o naslovu stalnega bivališča, 69 (71 %) datum rojstva ter 64 (66 %) naslov elektronske pošte in 51 (53 %) telefonsko številko (Preglednica 5).

Preglednica 5: *Katere podatke knjižnice zbirajo na podlagi Zakona o knjižničarstvu (n=97)*

Podatek	Število odgovorov
ime in priimek	97
datum rojstva	69
kraj rojstva	20
naslov stalnega bivališča	71
naslov začasnega bivališča	42
telefonska številka	51
naslov elektronske pošte	64

12 sodelujočih knjižnic (n=97) ne zbira drugih podatkov, medtem ko jih 57 (59 %) beleži podatek o spolu, 41 (42 %) občino stalnega bivališča, 36 (37 %) oddelek/letnik šole, 26 (27 %) ime šole, 24 (25 %) zaposlitev oziroma državljanstvo ter 21 (22 %) ime in priimek poroka. Manjše število knjižnic na podlagi osebne privolitve zbira še naslednje podatke: stopnja izobrazbe, naslov bivališča poroka, oddelek zaposlitve, smer/program študija, način oziroma stopnja študija, status ter oviranost uporabnika (npr. slabovidnost).

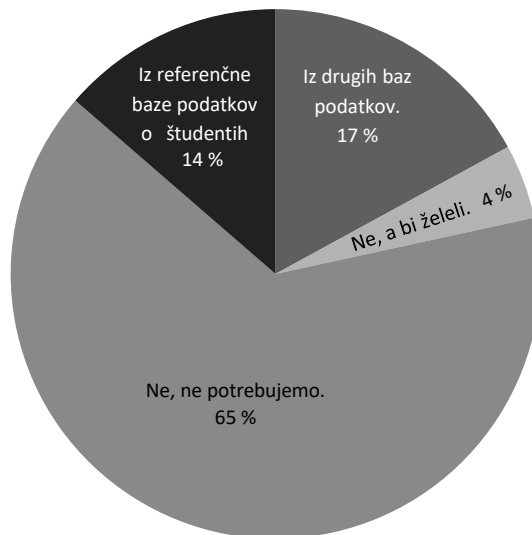
31 (35 %) knjižnic (n=88) zbira podatke o članih na podlagi osebne privolitve za potrebe organizacije storitev za ciljne skupine članov, 17 (19 %) za potrebe načrtovanja nabave knjižničnega gradiva ter le 12 (44 %) zaradi zagotavljanja oddaljenega dostopa do elektronskih informacijskih virov. Domnevamo

lahko, da je ta odstotek tako nizek, ker sta v raziskavi sodelovali zgolj dve visokošolski knjižnici. 5 knjižnic tako zbrane podatke uporablja za obveščanje članov o dogodkih in prireditvah, kar so navedle pod »drugo« (Preglednica 6).

Preglednica 6: S kakšnim namenom knjižnice zbirajo podatke na podlagi osebne privolitve (n=88)

Namen	Število odgovorov
za potrebe načrtovanja nabave knjižničnega gradiva	17
za potrebe organizacije storitev za ciljne skupine članov	31
zaradi zagotavljanja oddaljenega dostopa do elektronskih informacijskih virov	12
tovrstnih podatkov ne zbiramo	39
drugo	8

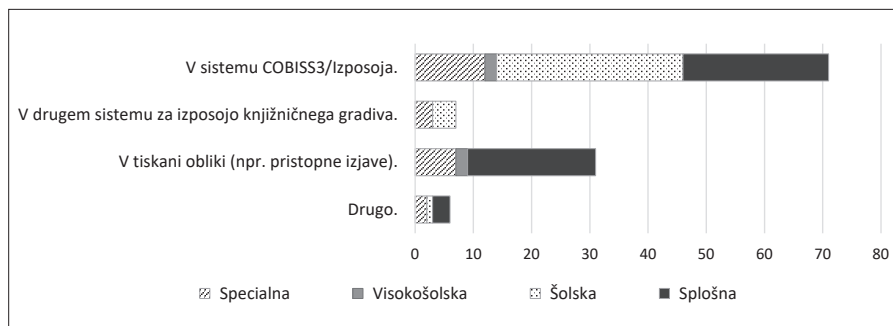
Kar 58 knjižnic (65 %, n=88) ne prevzema podatkov o članih iz drugih baz podatkov in tega tudi ne potrebuje. Prevzemati podatke iz drugih baz si želijo štiri knjižnice (14 %). 12 knjižnic (14 %) podatke prevzema iz referenčne baze o študentih, 15 (17 %) pa iz drugih baz kot so kadrovska evidenca zaposlenih, e-asistent, seznam učencev ipd. (Slika 2).

Slika 2: Prevzemanje podatkov o članih iz drugih baz podatkov (n=88)

Večina sodelujočih knjižnic (74 oziroma 87 %, n=85) podatke o članih hrani v sistemu COBISS3/Izposoja. V drugem sistemu za izposajo knjižničnega gradiva osebne podatke hrani 10 (12 %) knjižnic, 3 (4 %) knjižnice zbirajo podatke v programih, ki niso namenjeni izposoji knjižničnega gradiva, ena uporablja kar evidenco zaposlenih, kar so navedle pod »drugo«. Osebne podatke v

tiskani obliki (npr. pristopne izjave) še vedno hrani 32 (38 %) knjižnic (Slika 3), med katerimi je 22 splošnih knjižnic. Nobena od sodelujočih šolskih knjižnic osebnih podatkov ne hrani v tiskani obliki.

Slika 3: Oblika hranjenja osebnih podatkov o članih po vrstah knjižnic (n=47)

Knjižnice, ki hranijo podatke v tiskani obliki smo povprašali, na kakšen način skrbijo za njihovo varovanje. Največkrat knjižnice za hranjenje uporabljajo poseben prostor z nadzorovanim dostopom, v kovinskih predalnikih z vgrajeno ključavnico. Pod »drugo« so anketiranci navedli omaro s kontroliranim dostopom, omaro z nekontroliranim dostopom ter fascikle v skladiščih (Preglednica 7).

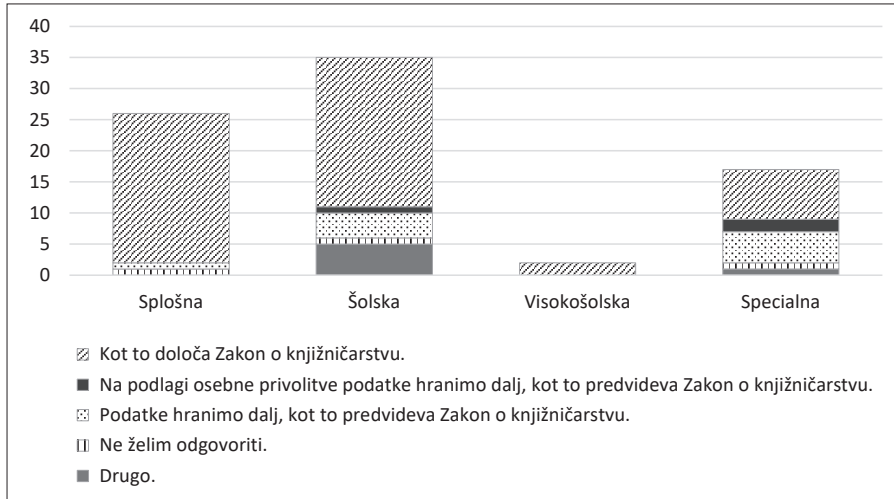
Preglednica 7: Kje knjižnice hranijo osebne podatke v tiskani obliki (n=32)

Način hrambe	Število odgovorov
pisarna, prostor v katerega lahko vstopijo vsi zaposleni	6
poseben prostor z nadzorovanim dostopom	10
navadni predalniki	6
predalniki z vgrajeno ključavnico	7
kovinski predalniki	8
drugo	3

15. člen Zakona o knjižničarstvu določa, da mora knjižnica leto dni po poteku članstva izbrisati osebne podatke o članu. Večina knjižnic (65 oziroma 77 %, n=84), ki so izpolnile anketni vprašalnik, hrani osebne podatke tako dolgo, kot to določa Zakon o knjižničarstvu. Dlje kot to predvideva Zakon podatke hrani 13 knjižnic (16 %), izmed katerih tri knjižnice tako ravna na podlagi osebne privolitve. 4 knjižnice (5 %) na vprašanje niso želele odgovoriti, dve knjižnici pa sta pod »drugo« podali odgovor, da takih podatkov ne hranijo (Preglednica 8, Slika 4).

Preglednica 8: *Koliko časa knjižnice hranijo podatke o neaktivnih članih (n=84)*

Dolžina hranjenja podatkov o neaktivnih članih	Število odgovorov
kot to določa Zakon o knjižničarstvu	65
na podlagi osebne privolitve podatke hranimo dalj, kot to predvideva Zakon o knjižničarstvu	3
podatke hranimo dalj, kot to predvideva Zakon o knjižničarstvu	10
ne želim odgovoriti	4
drugo	2

Slika 4: *Koliko časa knjižnice hranijo podatke o neaktivnih članih po vrstah knjižnic (n=81)*

Sistem COBISS3/Izposoja, za katerega smo ugotovili, da v njem hrani osebne podatke o članih večina knjižnic, omogoča dnevno brisanje podatkov o neaktivnih članih. Ugotovili smo, da nobena od knjižnic, ki so sodelovale v raziskavi, osebnih podatkov ne briše tako pogosto. 3 knjižnice (3 %, n=86) osebne podatke brišejo mesečno, 13 (15 %) nekajkrat letno, večina (45 oziroma 52 %) pa enkrat letno. Redkeje kot enkrat na leto podatkov ne briše 9 (10 %) knjižnic, podatkov pa sploh ne briše 8 (9 %) knjižnic. Pod »drugo« so respondenti navedli, da jih brišejo na dve leti, da niso zadolženi za to oziroma da podatke brišejo na zahtevo člana (Preglednica 9).

Brisanje osebnih podatkov o članih iz avtomatiziranih sistemov za obdelavo osebnih podatkov je navadno veliko bolj enostavno kot odstranjevanje in uničevanje osebnih podatkov v tiskani obliki. Odstranjevanje osebnih podatkov naj bi potekalo v prostoru, ki je ločen od uporabnikov. Opravilo zahteva izjemno natančnost ter veliko časa. Zato smo od knjižnic želeli izvedeti, kako pogosto izločajo in uničujejo osebne podatke v tiskani obliki. Knjižnice (13 oziroma 41 %) to počnejo hkrati z izbrisom podatkov iz avtomatskega sistema oziroma nekajkrat letno (4 oziroma 13 %) ali redkeje. Pod »drugo« je en

respondent odgovoril z »ne vem«, drugi pa je navedel, da podatke brišejo na dve leti (Preglednica 10).

Preglednica 9: Pogostost brisanja podatkov o neaktivnih članih (n=86)

Pogostost brisanja podatkov o neaktivnih članih	Število odgovorov
mesečno	3
nekajkrat letno	13
letno	45
redkeje	9
podatkov ne brišemo	8
ne želim odgovoriti	4
drugo	4

Preglednica 10: Pogostost izločanja in uničevanja osebnih podatkov v tiskani obliki (n=32)

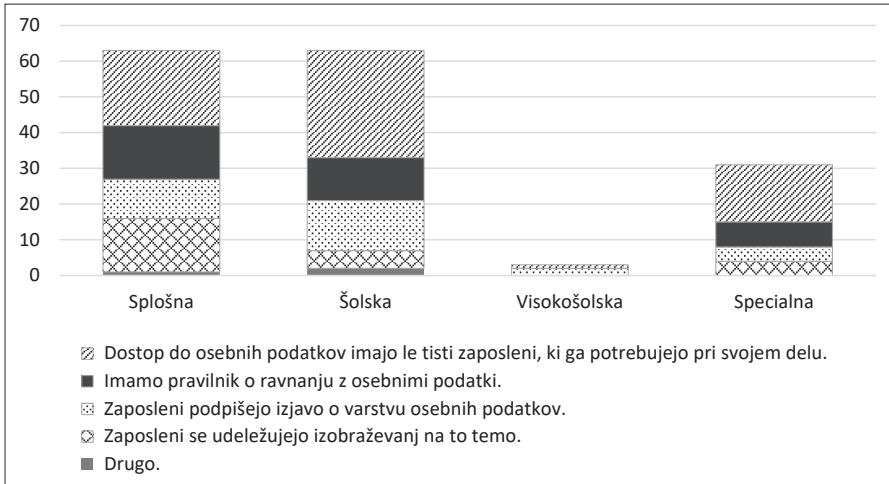
Pogostost izločanja in uničevanja	Število odgovorov
ob vsakem brisanju članov iz sistema za izposajo knjižničnega gradiva	13
nekajkrat mesečno	0
nekajkrat letno	4
letno	10
redkeje	1
ne želim odgovoriti	2
drugo	2

4.3 Varstvo osebnih podatkov v knjižnici

Želeli smo ugotoviti tudi, kako knjižnice skrbijo za varstvo osebnih podatkov o svojih uporabnikih in članih. Večina, 70 sodelujočih knjižnic (84 %, n=83), dovoljuje dostop do osebnih podatkov le tistim zaposlenim, ki podatke potrebujejo za svoje delo. Pravilnik o ravnanju z osebnimi podatki ima 35 knjižnic (42 %), v 31 knjižnicah (37 %) morajo zaposleni podpisati izjavo o varstvu osebnih podatkov. 24 knjižnic (29 %) je vsaj enega od zaposlenih poslalo na izobraževanje na to temo. Pod »drugo« so respondenti navedli, da ima dostop do osebnih podatkov zgolj ena oseba oziroma da knjižnica ne izvaja nobene od naštetih možnosti za varstvo osebnih podatkov (Preglednica 11, Slika 5).

Preglednica 11: Ukrepi za varstvo osebnih podatkov v knjižnicah (n=82)

Ukrep	Število odgovorov
dostop do osebnih podatkov imajo le tisti zaposleni, ki ga potrebujejo pri svojem delu	70
imamo pravilnik o ravnanju z osebnimi podatki	35
zaposleni podpišejo izjavo o varstvu osebnih podatkov	31
zaposleni se udeležujejo izobraževanj na to temo	24
drugo	2

Slika 5: Ukrepi za varstvo osebnih podatkov v knjižnicah po vrstah knjižnic (n=81)

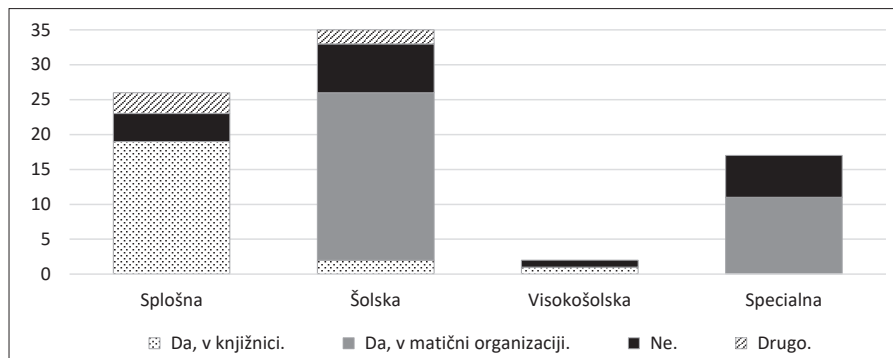
Pooblaščen osebno za varstvo osebnih podatkov je imenovalo 23 (28 %) knjižnic, pooblaščenca v matični organizaciji ima 35 (43 %) knjižnic. Pod »drugo« je en anketiranec odgovoril, da imajo pooblaščen osebno iz druge knjižnice, drugi, da jo imajo izven ustanove, tretji pa ne ve, ali tako osebo sploh imajo (Preglednica 12, Slika 6).

Preglednica 12: Pooblaščen osebno za varstvo osebnih podatkov (n=83)

Pooblaščen osebno za varstvo osebnih podatkov	Število odgovorov
da, v knjižnici	23
da, v matični organizaciji	35
ne	19
drugo	5

Večina knjižnic (54 oziroma 66 %; n=82), ki so sodelovale v raziskavi, zaradi uveljavitve Uredbe ni uvedla nikakršnih sprememb pri obdelavi osebnih podatkov. 28 knjižnic (34 %) je spremembe uvedlo, od tega jih je 23 knjižnic te spremembe tudi opisalo. Iz opisov je vidno, da so knjižnice postale bolj pozorne na pridobivanje osebnih privolitvev (5 knjižnic), obenem pa so zmanjšale število podatkov, ki jih zbirajo (6 knjižnic). Tri knjižnice so opustile tiskane pristopne izjave, v dveh so začeli zaklepati omare s pristopnimi izjavami, v štirih so popravili obrazce za delo z uporabniki, prav toliko jih je izpostavilo imenovanje pooblaščen osebno za varstvo osebnih podatkov. V eni od knjižnic lahko le pooblaščen osebno obdeluje podatke neaktivnih članov (briše iz evidenc in uničuje pristopne izjave). Dve knjižnici sta uvedbo Uredbe izkoristili za brisanje neaktivnih članov, ena je ob tem preuredila tudi hranjenje tiskanih izjav. Štiri knjižnice so uvedle obrazce za pridobivanje soglasij za obveščanje o dogodkih. V treh knjižnicah so že oziroma še spreminjajo pravilnik o ravnanju

z osebnimi podatki. Udeležbo zaposlenih na izobraževanjih s tega področja omenjata dve knjižnici.

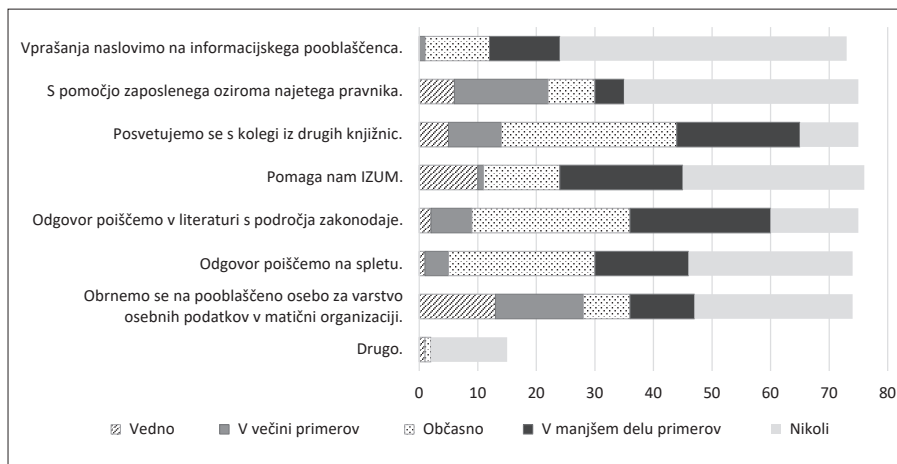

Slika 6: Pooblaščenca oseba za varstvo osebnih podatkov po vrstah knjižnic (n=81)

Ker se pri delu z osebnimi podatki pogosto pojavljajo različna vprašanja, nas je zanimalo, kako jih knjižnice rešujejo. Iz odgovorov respondentov lahko ugotovimo, da se knjižnice najpogosteje obračajo na pooblaščenca osebo za varstvo osebnih podatkov v matični organizaciji (13 vedno, 15 v večini primerov; n=76) ali na zaposlenega oziroma najetega pravnika (6 vedno, 16 v večini primerov). Pogosto se posvetujejo tudi s kolegi iz drugih knjižnic (5 vedno in 9 v večini primerov) ali jim pomaga IZUM (10 vedno, 1 v večini primerov). Na informacijskega pooblaščenca se nikdar ne obrne 49 knjižnic (67 %), pravnik ne obišče 40 knjižnic (53 %), 31 (41 %) pa jih še nikdar ni za pomoč prosilo IZUM (Preglednica 13, Slika 7). Pod »drugo« je respondent navedel, da se držijo zakonodaje s področja osnovnih šol.

Preglednica 13: Načini reševanja vprašanj v zvezi z varstvom osebnih podatkov (n=76)

	Vedno	V večini primerov	Občasno	V manjšem delu primerov	Nikoli
obrnemo se na pooblaščenca osebo za varstvo osebnih podatkov v matični organizaciji	13	15	8	11	27
s pomočjo zaposlenega oziroma najetega pravnika	6	16	8	5	40
posvetujemo se s kolegi iz drugih knjižnic	5	9	30	21	10
odgovor poiščemo na spletu	1	4	25	16	28
pomaga nam IZUM	10	1	13	21	31
odgovor poiščemo v literaturi s področja zakonodaje	2	7	27	24	15
vprašanja naslovimo na informacijskega pooblaščenca	0	1	11	12	49
drugo	1	0	1	0	13

Slika 7: Načini reševanja vprašanj v zvezi z varstvom osebnih podatkov (n=76)

Zanimalo nas je tudi, ali se knjižničarji udeležujejo izobraževanj na temo varstva osebnih podatkov oziroma ali bi si to želeli (Preglednica 14).

Preglednica 14: Udeležba na izobraževanjih na temo varstva osebnih podatkov (n=81)

Se je kdo iz knjižnice že udeležil izobraževanja na temo varstva osebnih podatkov?		Bi se udeležili izobraževanja na temo obdelave osebnih podatkov v knjižnicah?	
	Število odgovorov		Število odgovorov
da	38	da	40
mogoče / ne vem	14	mogoče	23
ne	25	ne	16
drugo	4	drugo	2

Izobraževanj na to temo so se zagotovo udeležili zaposleni iz 38 knjižnic (47 %; n=81), mogoče iz 14 (17 %). Vseeno obstaja velik interes za tovrstna izobraževanja, saj bi se jih zagotovo oziroma mogoče udeležili zaposleni iz 63 knjižnic (78 %). Pod »drugo« so anketiranci pri prvem vprašanju (ali se je kdo iz knjižnice že udeležil izobraževanja) v treh primerih navedli, da so se udeležili izobraževanja znotraj matične organizacije, en pa si je ogledal izobraževanje, ki ga je na spletnem portalu YouTube objavil IZUM. Pod »drugo« pri drugem vprašanju je en respondent navedel, da se je izobraževanja že udeležil, drugi pa je odgovoril z »če bi me delodajalec napotil«.

Anketni vprašalnik smo zaključili vnosnim poljem, ki je anketirance vabilo k podajanju mnenj in predlogov v zvezi z varstvom osebnih podatkov v knjižnicah. Možnost je izkoristilo 5 anketirancev, če ne štejemo tistih, ki so ob tej priložnosti pošiljali pozdrave avtoricam prispevka. Dva respondenta sta podala mnenje, da si knjižnice želijo več praktičnih nasvetov, predavanj, priročnikov, navodil o postopkih: »glede na to, da vsi počnemo bolj ali manj

isto, bi se lahko postopki/dokumenti/pravila poenotila za vse (splošne) knjižnice«. Dva respondenta sta izhajala iz okolja šolskih knjižnic, en je podal težave v zvezi z izvajanjem Uredbe (»gdpr je ena zmešnjava predvsem, če je povezana s šolskimi knjižnicami«), drugi je želel poudariti razliko med splošnimi in šolskimi knjižnicami glede dolžine hranjenja osebnih podatkov. En respondent je pojasnil, da se trenutno njihova knjižnica združuje z drugo, da bodo ob tej priložnosti prešli na uporabo programa COBISS3/Izposoja ter da bodo pri tem uporabili podatke o zaposlenih, ki jih vodi kadrovska služba.

5 ZAKLJUČEK

Čeprav so sredi 90-ih let 20. stoletja strokovnjaki zagovarjali, da knjižnice zbirajo čim širši nabor podatkov o svojih članih (Novljan, 1994), pa se je s sprejemom Zakona o knjižničarstvu (2001), pred kratkim pa tudi z uvedbo Splošne uredbe EU o varstvu osebnih podatkov (2016), kot smo ugotovili v opisani raziskavi, število podatkov, ki jih knjižnice zbirajo o uporabnikih in članih, zmanjšalo.

Knjižnice poleg namena, ki ga določa Zakon (»za potrebe izvajanja svoje dejavnosti, zavarovanja knjižničnega gradiva ter nudenja posebnih ugodnosti določenim kategorijam članov«), zbirajo tudi podatke o osebah, ki niso včlanjene v knjižnico, jih pa npr. zanimajo obvestila o prireditvah v knjižnici, sodelujejo pri literarnih natečajih ter želijo prejemati informacije o izobraževanjih ipd. Preden se knjižnica odloči zbirati te podatke, mora poskrbeti, da bodo ustrezno zavarovani, da bo uporabnik seznanjen z rokom hranjenja teh podatkov ter možnostjo njihovega izbrisa.

Med anketiranimi knjižnicami prevladujejo tiste, ki zbirajo 5 podatkov o uporabnikih na podlagi Zakona o knjižničarstvu. Več kot polovica knjižnic na podlagi osebne privolitve zbira podatek o spolu, ostale podatke pa zahteva manj kot polovica knjižnic. Zanimivo je, da 96 od 105 knjižnic, ki so sodelovale v raziskavi, zbira podatke, za katere nima podlage v Zakonu o knjižničarstvu. Vseeno jih 39 trdi, da ne zbirajo podatkov na podlagi osebne privolitve, zato sklepamo, da imajo podlago za zbiranje v kakem drugem dokumentu.

Večina knjižnic sama zbira osebne podatke in nimajo potrebe po prevzemanju tovrstnih podatkov iz drugih evidenc. Verjetno bi bil rezultat drugačen, če bi na vprašanje odgovorilo več visokošolskih knjižnic.

10 knjižnic osebne podatke hrani dalj časa, kot to predvideva Zakon o knjižničarstvu, dodatne 4 knjižnice pa so izbrale odgovor »ne želim odgovoriti«. Vzroki, zakaj knjižnice osebne podatke hranijo toliko časa, so lahko različni in ni nujno, da je tovrstna hramba v nasprotju z zakonodajo. Bi pa to morali ugotoviti s posebno raziskavo.

Ugotovili smo, da večina knjižnic podatke o neaktivnih članih briše nekajkrat letno ali redkeje. Vzrok za to je verjetno iskati v tem, da to opravilo navadno izvaja le eden od zaposlenih, pri knjižnicah, ki obenem hranijo osebne podatke tudi v tiskani obliki, pa je povezano tudi z izločanjem in uničevanjem teh. Opravilo je časovno zahtevno in mora biti izvedeno v prostorih, do katerih uporabniki nimajo dostopa.

Knjižnice pri varovanju osebnih podatkov skušajo ravnati preventivno, večina (84 %) dostop do podatkov dovoljuje le osebam, ki jih nujno potrebujejo pri svojem delu, 42 % jih ima sprejet pravilnik o ravnanju z osebnimi podatki, v 37 % knjižnic morajo zaposleni podpisati izjavo o varovanju podatkov uporabnikov in članov.

Knjižnice pomoč pri reševanju vprašanj v zvezi z varstvom osebnih podatkov najpogosteje poiščejo pri pooblaščenim osebam za varstvo osebnih podatkov, ki jo ima v knjižnici oziroma v matični organizaciji v okviru katere knjižnica deluje kar 71 % v raziskavi sodelujočih knjižnic. Poleg pooblaščenih oseb je tretjina knjižnic uvedla spremembe ob uveljavitvi Splošne uredbe EU o varstvu osebnih podatkov (2016). Anketirane knjižnice so navajale izboljšave na več področjih, kar kaže na to, da so v knjižnicah na področju varstva osebnih podatkov še vedno možne izboljšave. Za potrditev te domneve bi bilo treba izvesti podrobnejšo raziskavo.

Knjižnicam svetujemo ponoven razmislek o tem, kateri od zbiranih podatkov so potrebni za izvajanje posameznih storitev, za njihov razvoj in poročanje. Minimalno število osebnih podatkov zmanjšuje možnost za napake, če pa do kakšne vseeno pride, pa je zlorabi izpostavljena manjša količina podatkov. Knjižnicam tudi priporočamo, da osebne podatke hranijo le v elektronski obliki, v za ta namen pripravljenih računalniških aplikacijah. Te naj poleg zbiranja osebnih podatkov ter privoljenj omogočajo tudi izposojajo knjižničnega gradiva ter obveščanje uporabnikov. Tovrstni sistemi morajo omogočati tudi preprost pregled in izbris neaktivnih članov knjižnice. Smiselno je redno (vsaj enkrat letno) brisanje neaktivnih članov knjižnic. Knjižnicam, ki podatke hranijo dalj časa na podlagi osebne privolitve, svetujemo, da jih uporabijo za obveščanje neaktivnih članov o prireditvah in storitvah oziroma skušajo ugotoviti vzrok, zakaj storitev knjižnice ne uporabljajo, ter jih tako pritegnejo k aktivaciji članstva.

V raziskavi je sodelovalo 105 knjižnic, zelo slabo so bile zastopane visokošolske knjižnice, ki bi jih bilo treba ponovno povabiti k izpolnjevanju anketnega vprašalnika. Prav tako bi bila ponovna izvedba raziskave smiselna po izvedbi izobraževanja oziroma po uvedbi novega Zakona o varstvu osebnih podatkov. Zanimivo bi bilo ugotoviti tudi, katera so tista glavna vprašanja, ki se knjižničarjem porajajo pri obdelavi osebnih podatkov; anketiranci jih pri izpolnjevanju našega vprašalnika niso eksplicitno navedli. Take raziskave ne bi mogli

izvesti na ravni knjižic, temveč med knjižničarji samimi, saj domnevamo, da posamezniki tovrstnih vprašanj ne razrešujejo s svojimi nadrejenimi.

Mnjenje večine knjižnic je, da potrebujejo dodatno pomoč, izobraževanja in priročnike v zvezi z varstvom osebnih podatkov v knjižnicah, zato sklepamo, da ostajajo nejasnosti. Z dilemami se najtežje spopadajo manjše knjižnice z enim zaposlenim. Vsekakor pa bodo knjižnice po sprejemu novega Zakona o varstvu osebnih podatkov potrebovale pomoč pri interpretiranju njegovih določil. Veliko knjižnic se že sedaj obrne po nasvet v drugo knjižnico, zvezo knjižnic ali knjižničarjev, to prakso pa bi bilo smiselno še razširiti med manjšimi knjižnicami. Ugotovili smo, da se na kolege iz drugih knjižnic redno obrača ena, občasno 13, redkeje 14, nikoli pa 10 knjižnic, ki imajo zaposlenega manj kot enega knjižničarja. Osebnih podatki, ki nam jih zaupajo naši uporabniki in člani, so dragoceni. Zaupanje javnosti v ustrezno ravnanje z osebnimi podatki v knjižnicah lahko hitro izgubimo in zelo težko ponovno pridobimo. Zato moramo vse, ki jih obdelujejo, čim bolje usposobiti za ustrezno delo z njimi.

ZAHVALA

Najlepša hvala vsem, ki ste sodelovali pri izpolnjevanju anketnega vprašalnika. Hvala tudi vsem, ki ste kakor koli pripomogli k izboljšanju tega prispevka.

VIRI IN LITERATURA

Banič, T., Berčič, B., Filo, B. in Veselko, M. (1987). *Osnove knjižničarstva*. Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.

Beck, E. (2018). The personal data of library users: managing the issues. *Documentation and bibliothèques*, 64(1), 16–27.

Bowers, S. L. (2006). Privacy and library records. *Journal of academic librarianship*, 32(4), 377–383.

Breeding, M. (2018). The systems librarian: strengthening patron engagement while protecting privacy. *Computers in libraries*, 38(8), 18–20.

Davies, J. E. (1997). Data protection management in university libraries in the UK. *Journal of information science*, 23(1), 39–59.

Dempsey, S. (2019). The general data protection regulation is here, and it's not going anywhere. *AALL Spectrum*, 23(5), 18–21.

Etični kodeks slovenskih knjižničarjev [spletna stran]. (1995). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 2. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node3/20>

- European Commission. (B. d.). *What is personal data?*. Luksemburg: European Commission. Pridobljeno 2. 5. 2019 s spletne strani: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/what-personal-data_en
- Fouty, K. G. (1993). Online patron records and privacy: service vs. security. *Journal of academic librarianship*, 19(5), 289–293.
- Henkoğlu, T. in Özenç Uçak, N. (2015). Üniversite Kütüphanelerinde Kişisel Verilerin Korunması. *Bilgi Dünyası*, 16(1), 45–74.
- Katulić, A. (2018). Obveze knjižnica prema općoj uredbi o zaštiti podataka: izazovi, pristupi i moguća rješenja. *Vjesnik bibliotekara hrvatske*, 61(2), 343–365.
- Kazenski zakonik (KZ-1). (2012). *Uradni list RS*, št. 50/2012, 6/2016, 54/2015, 38/2016 in 27/2017.
- Korže-Strajnar, A. (1988). Delovni pripomočki za organizacijo poslovanja knjižnic. *Obvestila republiške matične službe*, (1), 1–88.
- MacDonald, S. in Klebe, S. (2018). GDPR: understanding its impact and why library vendors rushed to comply. *Online searcher*, 42(5), 24.
- Novljan, S. (1994). Zbiranje osebnih podatkov o uporabnikih knjižnice. *Knjižničarske novice*, 4(3), 3–6.
- Schepman, T., Koren, M., Horvat, A., Kurtovic, D. in Hebrang Grgic, I. (2008). Anonymity of library users in The Netherlands and Croatia. *New library world*, 109(9–10), 407–418.
- Sepe, M. (1988). Uvod. *Obvestila republiške matične službe*, (1).
- Splošna uredba EU o varstvu osebnih podatkov. (2016). *Uradni list EU*, št. L 281.
- Thomchick, R. in San Nicolas-Rocca, T. (2018). Application level security in a public library: a case study. *Information technology and libraries*, 37(4), 107–118.
- Zakon o knjižničarstvu. (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001.
- Zakon o varstvu osebnih podatkov*. (2019). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije. Pridobljeno 2. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.iusinfo.si/Priloge/PRIPMIN/PRIPM101E2018M2030M00450.pdf>
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1). *Uradni list RS*, št. 94/2007.

KAKO VISOKOŠOLSKI KNJIŽNIČARJI OBVLADUJEMO IZZIVE ODPORTE ZNANOSTI IN KAKŠNA SO PRIČAKOVANJA RAZISKOVALCEV

HOW SLOVENIAN ACADEMIC LIBRARIANS HANDLE THE CHALLENGES IN OPEN SCIENCE AND WHAT ARE THE EXPECTATIONS OF RESEARCHERS

dr. Teja Koler Povh

Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: teja.povh@fgg.uni-lj.si

Maja Kuhar

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: maja.kuhar@ff.uni-lj.si

UDK 001.891:027.7:655.411(497.4)

IZVLEČEK

Namen prispevka je predstaviti pogled visokošolskih knjižničarjev treh javnih slovenskih univerz ter visokošolskih učiteljev in raziskovalcev dveh fakultet Univerze v Ljubljani na odprto znanost in naloge visokošolskih knjižničarjev kot podpornikov raziskovalcem v gibanju odprte znanosti. Raziskavo smo izvedli z metodo spletnega anketiranja, poleti 2018 med knjižničarji, zaposlenimi na treh javnih univerzah v Sloveniji, spomladi 2019 med raziskovalci Filozofske fakultete (UL FF) in Fakultete za gradbeništvo in geodezijo (UL FGG). Odzivnost med knjižničarji je bila 50 %, med raziskovalci pa 7,25 % (UL FF) in 12 % (UL FGG). Rezultati kažejo, da se visokošolski knjižničarji premalo zavedajo nabora dejavnosti, združenih v pojmu odprta znanost. Mnogi pod tem pojmom razumejo le odprti dostop do znanstvenih objav ter raziskovalnih podatkov in metapodatkov. Raziskovalci prepoznajo nabor vseh aktivnosti znotraj odprte znanosti, nanizanih v anketnem vprašalniku. Pričakujejo podporo s strani vseh deležnikov. Anketiranje vsake od ciljnih skupin smo izvedli v petih delovnih dneh, posledično je odziv slab in vzorec majhen. V raziskavo med visokošolskimi knjižničarji so bili vključeni tudi knjižničarji, zaposleni v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK) in Centralni tehniški knjižnici (CTK), kjer so zadolžitve posameznika bolj specializirane kot v manjših visokošolskih knjižnicah. Zavedamo se, da se z uporabo anketnega vprašalnika zaprtega tipa ne moremo v celoti izogniti pojavu družbeno zaželenih odgovorov. Pričujoča raziskava je

prva v slovenskem prostoru, s pomočjo katere je bilo pridobljeno mnenje visokošolskih knjižničarjev kot potencialnih podpornikov in raziskovalcev ter visokošolskih učiteljev kot uporabnikov te podpore pri razvoju odprte znanosti. Na podlagi rezultatov menimo, da v slovenskih visokošolskih ustanovah obstajajo potrebe in možnosti za večje vključevanje knjižničarjev v delo na področju odprte znanosti.

Ključne besede: odprta znanost, visokošolske knjižnice, vloga knjižničarja

ABSTRACT

The purpose of this paper is to present the views of academic librarians from three Slovenian public universities and professors and researchers from two University of Ljubljana's faculties on open science and their views on librarians' tasks as supporters for researchers in open science. The data was collected with an online survey method among librarians employed by three Slovenian public universities in summer 2018. The professors and researchers working at the Faculty of Arts (hereinafter UL FF) and Faculty of Civil and Geodetic Engineering (hereinafter UL FGG) were surveyed in spring 2019. The response rate among librarians was 50%, among researchers 7,25% (UL FF) and 12% (UL FGG). The results show that academic librarians are not aware enough of different work tasks, which they could perform in open science. Many of them interpret the open science notion only as open access to scientific publications, research data and metadata. The researchers recognized all the work tasks in open science listed in a survey. Additionally, they expect support of all the stakeholders. Each of the surveys was active for five working days, which could be the reason for a lower response rate. We also included librarians employed at the National and University Library and Central Technological Library. Librarians in those institutions perform more specialised work tasks. We are aware that by using closed-ended questions we could not avoid the socially desirable responses. Our research is the first in Slovenia to obtain the opinion of academic librarians as potential supporters and researchers as users of that support in development of open science. Based on our findings, we believe there are needs and possibilities in Slovenian academic institutions for greater involvement of librarians in open science work tasks.

Keywords: open science, academic libraries, the role of a librarian

1 Uvod

Tradicionalna vloga knjižnic močno poudarja pomembnost izdelave zbirke, hrambe gradiva in posredovanja le-tega uporabnikom. S pojavom novejših tehnologij vse več uporabnikov pri pridobivanju virov zaobide knjižnico kot posrednika virov (Pečko-Mlekuš, 2004). Takšno informacijsko vedenje je še pogostejše v novejšem času, tudi po zaslugi prodora odprte znanosti.

Odperta znanost se je pojavila na prelomu tisočletja kot ideja, podana s strani raziskovalcev. Za njihovo delo je namreč ključen takojšen dostop do najnovejših raziskovalnih rezultatov, dostop pa je najpogosteje pogojen z naročninami na znanstvene revije. V tradicionalnem modelu založništva, kjer založniki bralcem zaračunavajo naročnino, je dostop do objav zaradi višanja cen in posledično zmanjšanja števila dostopnih revij postajal vedno težji. Raziskovalci so zato na prelomu tisočletja sprožili gibanje odprte znanosti, ki je bilo sprva osredotočeno predvsem na odprti dostop do znanstvenih objav. Odprta znanost je pomemben mejnik v razvoju znanstvene komunikacije, njen pojav pa vpliva na vlogo visokošolskega knjižničarja kot informacijskega strokovnjaka. Pri tem se je treba vprašati, kako to vpliva na dožemanje knjižnic in kaj lahko s svojim znanjem in kompetencami v to okolje prispevajo visokošolski knjižničarji. Z namenom pridobiti informacije o tem, smo izvedli raziskavo, v kateri nas je zanimalo, kako so s področjem odprte znanosti seznanjeni knjižničarji v slovenskih visokošolskih knjižnicah ter raziskovalci in visokošolski učitelji dveh fakultet Univerze v Ljubljani (UL). V njej smo proučili v kolikšni meri knjižničarji prepoznajo in opravljajo naloge, povezane z odprto znanostjo, in v kolikšni meri jih raziskovalci prepoznajo v tej vlogi.

2 PREGLED LITERATURE

Razvoj odprte znanosti se je začel v devetdesetih letih prejšnjega stoletja v Združenih državah Amerike, v Evropo se je preselil na prelomu tisočletja v obliki odprtega dostopa do znanstvenih objav, sprožili so ga raziskovalci sami zaradi potreb po dostopu do rezultatov javno financiranih objav (Suber, 2015; Turk, 2004). V novejšem času se je gibanje razširilo v odprto znanost, ki jo Riera Madurell (2017) definira skozi štiri kategorije:

- »pravičen odprti dostop do recenziranih znanstvenih publikacij,
- odprti dostop do raziskovalnih podatkov in do metapodatkov,
- odprtodostopna programska oprema,
- odprtodostopni laboratorijski dnevnik» (Definicija odprte znanosti, B. d.).

Pomemben mejnik v razvoju odprte znanosti v slovenskem okolju je Rektorska konferenca RS, na kateri je bila 2. 11. 2009 podana pobuda za vzpostavitev nacionalnega repozitorija za odprti dostop do objav in podatkov raziskav (Open access Slovenia, B. d.). Prve odprte dostopne repozitorije so na UL že leta 2011 vzpostavile UL FGG – repozitorij DRUGG, delujoč do konca 2017, Fakulteta za računalništvo – repozitorij e-Prints, in Pedagoška fakulteta – repozitorij Pef-Prints (Koler-Povh, Turk in Mikoš, 2012; Kuhar in Koler Povh, 2018). Za izgradnjo repozitorija so jih motivirale predvsem zahteve strokovne javnosti po odprtem dostopu do strokovnih objav in zaključnih del.

Nacionalna infrastruktura odprtega dostopa (Nacionalni portal odprte znanosti), ki danes povezuje repozitorije vseh štirih slovenskih univerz in tudi

drugih, predvsem raziskovalnih in višješolskih ustanov, ter nekaterih zbirk s celotnimi besedili, je bila vzpostavljena leta 2013 (Kuhar, 2018). Preko nacionalne infrastrukture je javnosti v maju 2019 dostopnih 215.000 objav s celotnimi besedili, največ člankov (100.000) in diplomskih nalog (82.000) (Nacionalni portal odprte znanosti, B. d.). Med njimi je 1110 korpusov podatkov, arhiviranih v Arhivu družboslovnih podatkov (Arhiv družboslovnih podatkov, 2019).

Glavni namen vzpostavitve portala je bil na enem mestu omogočiti iskanje po več zbirkah hkrati in izvesti preverjanje podobnosti vsebin (Ojsteršek idr., 2014). Po zgledu evropskih določil in teženj je bila leta 2015 sprejeta *Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020* (2015), v kateri so zaveze za slovenske raziskovalce, da recenzirane objave (so)financiranih projektov in raziskovalne podatke objavijo v odprtem dostopu. V dokumentu so stroški zlate objave opredeljeni kot opravičljivi stroški projekta.

V septembru 2018 je bil sprejet Načrt S, ki ga je podpisalo 11 evropskih nacionalnih raziskovalnih agencij, tudi ARRS, združenih v zavezništvu Science Europe, ki sodeluje z Evropsko komisijo in Evropskim raziskovalnim svetom (Vuga, 2018b). Namen Načrta S je, da materialne avtorske pravice ohranijo avtorji oziroma mandatarji (npr. univerza). »Osrednji cilj pobude je oblikovati pogoje, da bodo od 1. januarja 2020 v odprtem dostopu ali na platformah, ki zagotavljajo odprt dostop, objavljene vse znanstvene publikacije, ki so nastale v okviru aktivnosti, podprtih z javnim financiranjem.« (Vuga, 2018a) V določilih Načrta S so opredeljene tri dopustne poti za zagotavljanje odprtega dostopa, te so:

1. zlate objave v zlatih revijah, za katere je pogosto potrebno plačilo pristojbine APC, ki pa je upravičen strošek projekta,
2. zelene objave – to so v repozitorijih arhivirane objave v obliki uredniške različice ali avtorjevega sprejetega rokopisa brez časovnega odloga – embarga,
3. objave v hibridnih znanstvenih revijah, ki so ohranile naročnine, posamezni članki pa so v njih objavljeni kot zlati odprto dostopni, zanje je skladno z Načrtom S potreben dogovor o preoblikovanju (angl. under transformative agreement).

Načrt S založnike znanstvenih in strokovnih revij, sofinanciranih z javnimi sredstvi, obvezuje, da zagotovijo takojšnji odprti dostop do objav, komercialnim založnikom pa nalaga, da objavam, za katere avtorji ne prispevajo pristojbine APC, omogočijo takojšnje arhiviranje v repozitoriju. Prav tako morajo biti odprto dostopni raziskovalni podatki, ki so podlaga objavam. Možnosti arhiviranja raziskovalnih podatkov v Sloveniji že od leta 1997 v sklopu Fakultete za družbene vede nudi Arhiv družboslovnih podatkov (Štebe, 2015).

Odpri dostop do recenziranih znanstvenih publikacij kot del odprte znanosti nudi prednosti vsem vpletenim. Uporabniki brezplačno dostopajo do strokovnih in znanstvenih objav, poveča se vidnost objav in citiranost avtorjev (Koler-Povh, Južnič in Turk, 2014), založniki, ki ponujajo model odprtega dostopa, pridobivajo na prestižnosti. Ker so se v preteklosti mnoge funkcije knjižnic navezoval na uporabo knjižnične zbirke, ob pojavu odprte znanosti pa knjižničar ni več nujno posrednik gradiva pač pa lahko do tega uporabnik dostopa samostojno, se morajo znotraj odprte znanosti vloge knjižničarjev nekoliko preoblikovati. Bosc in Harnad (2005), Burns (2014) in Mercer (2011) menijo, da so knjižničarji še vedno pomembni za zagotavljanje dostopa do znanstvene dokumentacije v odprtem dostopu, predvsem je pomembno njihovo skrbništvo nad institucionalnimi repozitoriji. Auckland (2012) je poudarila pomen povezovanja knjižničarjev z raziskovalci. Po njenem mnenju bi morali knjižničarji svoje vključevanje v raziskovalni proces pričeti z upravljanjem in ohranjanjem raziskovalnih podatkov in diseminacijo raziskovalnih rezultatov. Tenopir idr. (2017) menijo, da je ključnega pomena za uveljavitev modela odprte znanosti porazdelitev finančnih sredstev knjižnice. Te naj sredstva, ki jih porabijo za naročnine, preusmerijo neposredno v financiranje APC pristojbin.

Hoorn (2014) vidi knjižničarja v odprti znanosti kot svetovalca, strokovnjaka za programsko podporo in storitve, povezane z odprtimi recenzijskimi postopki. Omenja tudi primer dobre prakse, kjer visokošolski knjižničarji ponujajo raziskovalcem pomoč pri vprašanjih in dilemah objavljanja v odprtem dostopu. Tudi Rodriguez (2015) kot možnosti vključitve knjižničarjev v raziskovalni proces navaja pomoč raziskovalcem pri izpolnjevanju zahtev za objavo v odprtem dostopu na področju avtorskih pravic. V Angliji je že bila izvedena raziskava (Awre, Stainthorp in Stone, 2016), v kateri so ugotovili, da knjižničarji svojo vlogo prepoznajo kot pomembno pri upravljanju metapodatkov in shranjevanju objav. Večina v raziskavo vključenih knjižnic je imela vsaj enega zaposlenega, ki je bil specializiran za delo na področju odprtega dostopa. V Sloveniji je Žaucer (2001) zapisal, da je namen knjižnic zagotavljanje dostopa in da poklic knjižničarja v prihodnosti ne bo izginil, pač pa se bo preoblikoval, kar je podprla tudi Ambrožič (2005), ko je izpostavila pomembnost prilagajanja knjižničarjev zahtevam okolja in novim kadrovskim profilom. Z vidika odprtega dostopa je Koler-Povh (2016) med nalogami visokošolskega knjižničarja izpostavila trajnostno arhiviranje dokumentov s celotnimi besedili v repozitorijih. Po zgledu Univerze v Mariboru (UM) je UL v sklopu uvedbe avtomatizirane oddaje elektronske različice zaključnega dela v visokošolski informacijski sistem e-VIS v letu 2015 pripravila platformo za hkratno izvajanje pregleda sorodnosti vsebin kot ene od pomembnih aktivnosti v sklopu odprte znanosti.

Skladno z navedenim smo zasnovali raziskavo o pogledu visokošolskih knjižničarjev in raziskovalcev ter visokošolskih učiteljev na UL na vlogo visokošolskega knjižničarja v prizadevanjih za odprto znanost.

3 METODE IN RAZISKAVA

3.1 Anketa med slovenskimi visokošolskimi knjižničarji

V prvem delu smo raziskovali vlogo visokošolskega knjižničarja na področju odprte znanosti. Zanimalo nas je, v kolikšni meri so slovenski visokošolski knjižničarji seznanjeni s pojavom odprte znanosti in kako dojemajo svoje naloge na delovnem mestu in preoblikovanje le-teh za potrebe odprte znanosti. Pri tem smo postavili znanstveno trditev: visokošolski knjižničarji prepoznava svojo vlogo v odprti znanosti zgolj kot skrbniki digitalnih repozitorijev.

Za preverbo domneve smo izbrali metodo anketiranja. Visokošolskim knjižničarjem treh javnih slovenskih univerz ter zaposlenim v NUK in CTK smo po elektronski pošti poslali povabilo za reševanje anketnega vprašalnika na spletni strani www.1ka.si. Elektronske naslove knjižničarjev smo pridobili iz baze COLIB.SI. Anketo smo poleti 2017 poslali na 198 naslovov, vrnjenih smo dobili 82 izpolnjenih vprašalnikov. Analizo smo izvedli na podlagi vprašalnikov, ki so bili izpolnjeni v celoti, takih je bilo 64. Anketa je bila aktivna pet dni, od 23. do 27. 7. 2018 do polnoči. Vprašalnik je bil anonimen in je vseboval šest vprašanj, od tega eno demografsko. Tri vprašanja so bila zaprtega tipa, dve od njih sta zahtevali rangiranje odgovorov od nepomembno do zelo pomembno, odgovori na vprašanje o viru informacij o odprti znanosti pa od »sploh ne spremljam« do »sam sem vir informacij o odprti znanosti«. Dodatna tri vprašanja so bila kombiniranega tipa, kjer so anketiranci imeli možnost zapisati tudi odgovor, drugačen od ponujenih.

3.2 Anketa izvedena med slovenskimi raziskovalci

V drugem delu raziskave smo želeli pridobiti vidik visokošolskih učiteljev in raziskovalcev na odprto znanost in predvsem, kako oni prepoznava vlogo visokošolskega knjižničarja v njej. Postavili smo trditev, da visokošolski učitelji in raziskovalci pričakujejo podporo visokošolskih knjižničarjev pri zagotavljanju odprte znanosti. Anketo smo razposlali na naslove 150 raziskovalcev in visokošolskih učiteljev na UL FGG in 331 na UL FF, kjer sta zaposleni avtorici prispevka. Anketa je bila aktivna pet dni, od ponedeljka, 25. 3. do petka, 29. 3. 2019 do polnoči. Tudi pri teh anketah smo pri analizi upoštevali le v celoti izpolnjene vprašalnike. Za namen primerjave rezultatov smo raziskovalcem zastavili tri enaka vprašanja kot knjižničarjem, četrtemu smo odgovore ustrezno prilagodili, dodali pa smo dve povsem novi vprašanji. Uvodoma nas je zanimalo, katere vidike odprte znanosti poznajo raziskovalci in visokošolski učitelji ter kako pomembne so zanje posamezne značilnosti odprte znanosti. Povprašali smo jih o potencialnih poklicanih za nudenje podpore pri zagotavljanju odprte znanosti in o njihovem dojetanju nalog visokošolskih knjižničarjev. Dodatno so nas zanimali še njihovi viri informacij

in podpore za uspešno delovanje v odprti znanosti. Tudi raziskovalci so odgovarjali na vprašanja zaprtega tipa in kombiniranega tipa ter pri posameznih vprašanih rangirali odgovore, enako kot visokošolski knjižničarji.

Za vrednotenje odgovorov smo v obeh raziskavah izračunali povprečne vrednosti ocene, ki so jo pri posameznem odgovoru podali respondenti. Pri računanju povprečja smo ordinalnim spremenljivkam »nepomembno«, »manj pomembno«, »pomembno«, »bolj pomembno« in »zelo pomembno« priredili vrednosti od ena do pet, pri čemer ena predstavlja spremenljivko »nepomembno« in pet »zelo pomembno«. Če je izračunano povprečje podanih ocen dve, lahko rečemo, da je trditev anketirancem v povprečju »manj pomembna«.

3.3 Omejitve raziskave

Verjetno je bila glavna omejitev raziskave čas izvajanja ankete. Ta je bila za visokošolske knjižničarje aktivna pet dni v juliju 2018, za raziskovalce in visokošolske učitelje na UL FGG in UL FF pa pet dni v marcu 2019. Pri slednjih je bil odziv majhen, predpostavljamo, da predvsem zaradi nepriljubljenosti anket in da tudi daljši razpoložljivi čas tega ne bi bistveno spremenil. Odziv med visokošolskimi knjižničarji je bil kljub poletnemu času presenetljivo visok, še posebej ob dejstvu, da smo s 14 % elektronskih naslovov prejeli obvestila o odsotnosti zaradi letnega dopusta. Omejitev predstavlja tudi dejstvo, da so med visokošolskimi knjižničarji bili v raziskavo vključeni tudi knjižničarji, zaposleni v NUK in CTK, kjer se zaposleni, zaradi osrednje vloge knjižnice, ukvarjajo z bolj specializiranim delom. Smiselno bi bilo, da bi jih v anketi obravnavali ločeno.

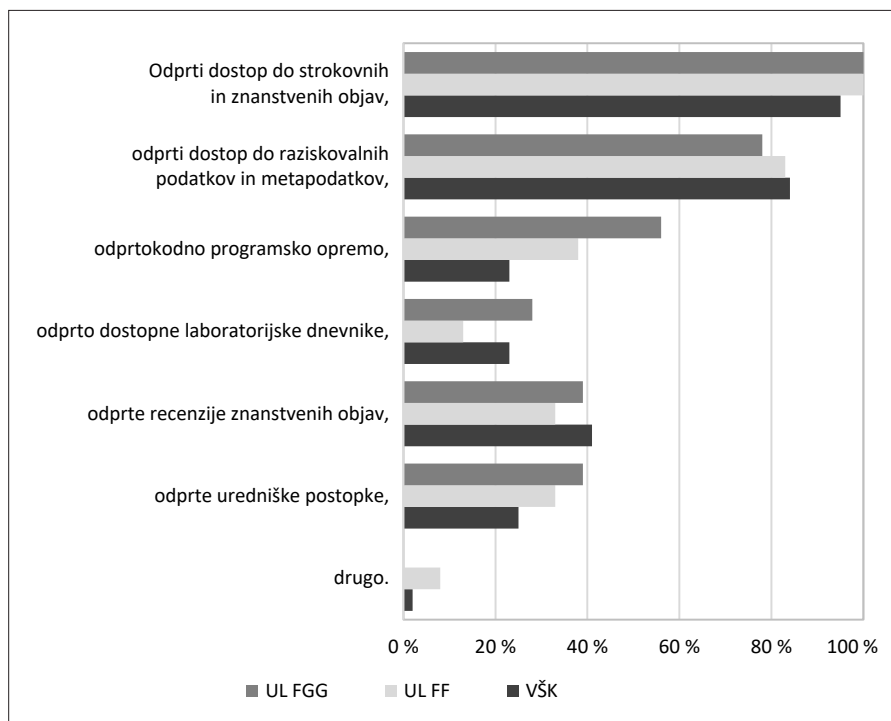
Zavedamo se tudi dejstva, da se z uporabo anketnega vprašalnika zaprtega tipa ne moremo v celoti izogniti pojavu družbeno zaželenih odgovorov.

3.4 Rezultati

Pri prvem vprašanju nas je zanimalo, kaj anketirani razumejo pod pojmom odprta znanost (Slika 1). Možnih je bilo več odgovorov. Vsi raziskovalci in skoraj vsi (96 %) visokošolski knjižničarji so izbrali odgovor »odprti dostop do strokovnih in znanstvenih objav«. Hkrati je dobrih 80 % vseh izbralo odgovor »odprti dostop do raziskovalnih podatkov in metapodatkov«. Le redki so izrabili možnost zapisa svojega odgovora, tisti, ki so jo, so tam izpostavili »preverjanje podobnosti vsebine«. Med visokošolskimi knjižničarji je svoj odgovor pripisal le en sam respondent.

Vsi anketirani se močno zavedajo pomena brezplačne dostopnosti do rezultatov javno financiranih raziskav (več kot 90 % vseh v vsaki od treh skupin

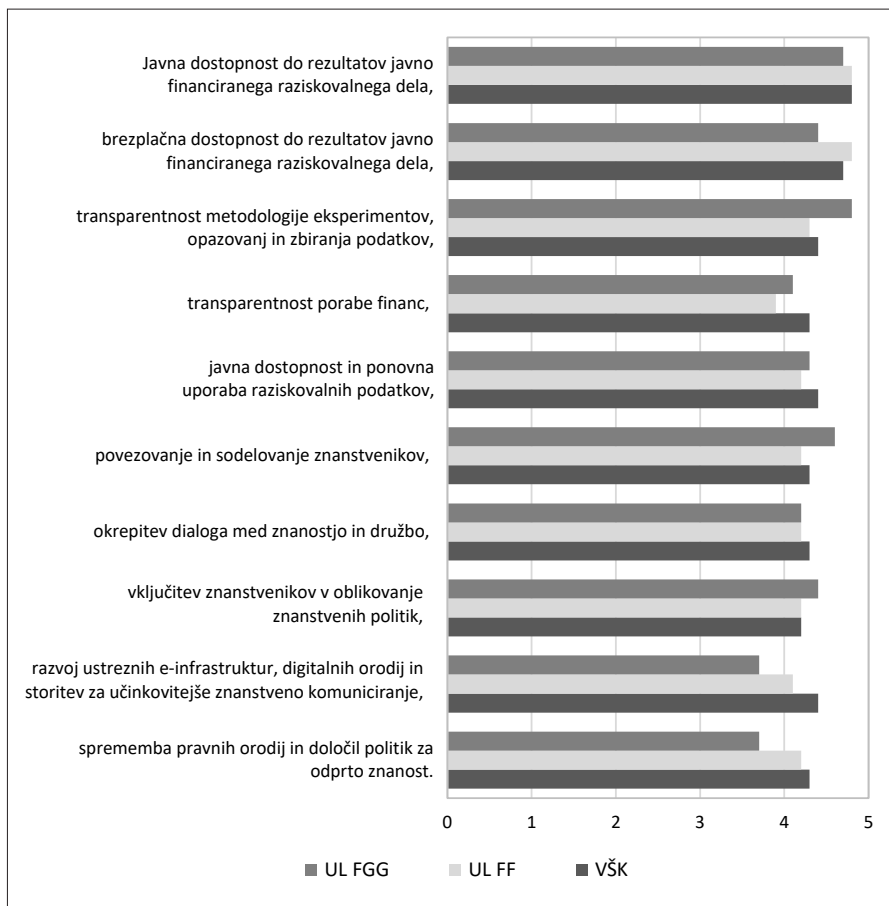
anketirancev) in s tem zagotavljanja transparentnosti metodologije raziskovalnega dela. Javno dostopnost in ponovno uporabo raziskovalnih podatkov so kot zelo pomemben doprinos odprte znanosti prepoznali visokošolski knjižničarji v višji meri (90 %) kot raziskovalci (okrog 85 %), med njimi več gradbenikov in geodetov kot družboslovcev in humanistov

Slika 1: Kaj anketirani razumejo pod pojmom odprta znanost

Pomen odprte znanosti za razvoj ustreznih e-infrastruktur, digitalnih orodij in storitev za učinkovitejše znanstveno komuniciranje je kot pomembnega opredelilo med 75 % in 85 % anketiranih (Slika 2).

Vse tri skupine anketirancev so v dokaj enaki meri (več kot 80 %) kot najpomembnejše naloge visokošolskega knjižničarja izpostavile izgradnjo repozitorija in s tem zagotavljanje ohranjanja digitalne kulturne dediščine. V visokošolskem knjižničarju prepoznajo potencial za zagotavljanje podpore pri prizadevanjih za ohranjanje avtorskih pravic za odprto dostopne objave, podatke in programe tako raziskovalci kot visokošolski knjižničarji sami. Vsi so enotni, da aktivnosti v odprti znanosti zagotavljajo najdljivost ustreznih informacij v množici vseh (Slika 3).

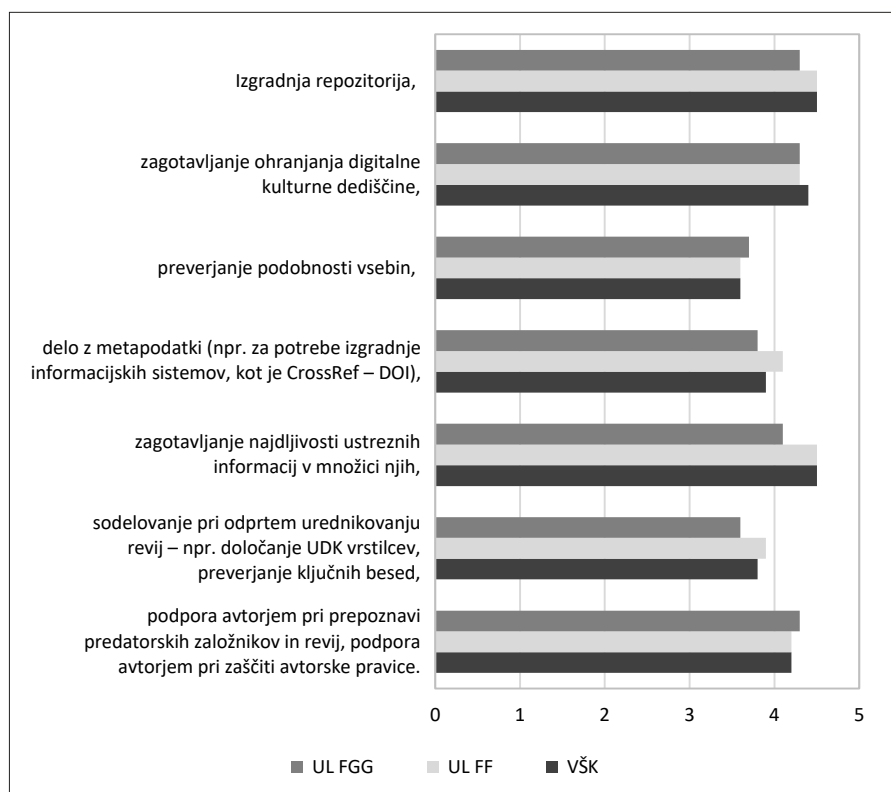
Slika 2: Pogled anketiranih na značilnosti odprte znanosti

Med raziskovalci UL FF skoraj 60 % respondentov redno, 33 % pa občasno spremlja obvestila domače ali tuje univerze. 76 % respondentov pridobiva informacije o odprti znanosti od raziskovalne agencije. Iz obvestil domicilne knjižnice je o dogajanjih v odprti znanosti obveščeni 60 % respondentov, 20 % se jih je opredelilo kot vir informacij o odprti znanosti (Slika 4).

Vsak drugi respondent pridobiva informacije z občasnim poljudnim brskanjem po spletu in objavljenih obvestilih v poljudnih občilih. V enaki meri vsak drugi izpostavlja pomen stikov z raziskovalci in brskanje po portalih o odprti znanosti.

75 % respondentov UL FGG redno spremlja obvestila domače knjižnice, ki je v tem pogledu zanje najpomembnejši vir informacij. 60 % raziskovalcev UL FGG redno izmenjuje informacije o odprti znanosti s stiki z raziskovalci

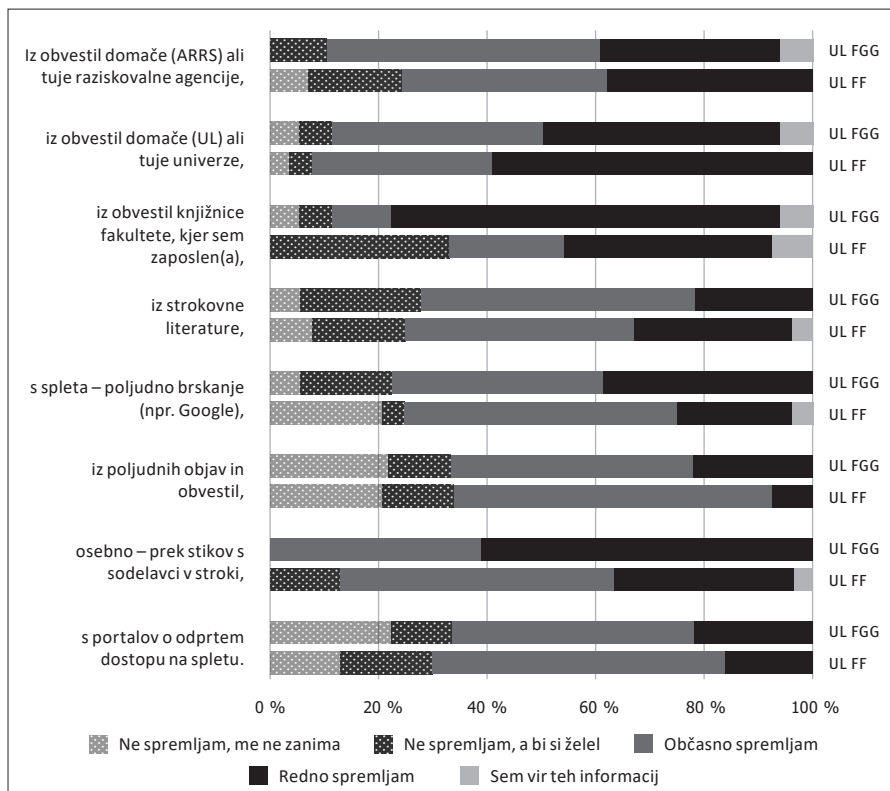
vrstniki. 40 % jih redno spremlja tudi objave matične ali tujih univerz in raziskovalnih agencij.

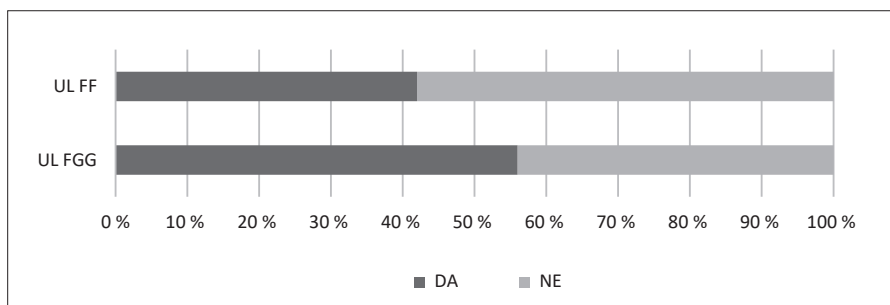
Slika 3: *Kako pomembne so anketirancem posamezne naloge visokošolskega knjižničarja za podporo v odprti znanosti*

Raziskovalci UL FGG menijo, da so o dogajanjih v odprti znanosti dovolj dobro obveščeni, medtem ko raziskovalci UL FF ne (Slika 5). Oboji pričakujejo podporo za delovanje v odprti znanosti od tistih, ki od raziskovalcev to zahtevajo. To pričakovanje je med raziskovalci UL FF pogosteje prisotno (60 % respondentov) kot med raziskovalci UL FGG (40 % respondentov). V enaki meri se strinjajo tudi, da jim to podporo lahko/morajo zagotavljati podporne službe fakultete, v obeh ustanovah je to mnenje izrazilo po 45 % respondentov.

Iz Slike 6 je razvidno, da na UL FF dobrih 60 % respondentov pričakuje podporo za delovanje v odprti znanosti od tistih, ki jo od raziskovalcev zahtevajo, medtem ko na UL FGG dobrih 40 % respondentov največjo vrednost ocene dodeljuje podpornim službam fakultete. Ko seštejemo zgornji dve najvišji oceni, ugotovimo, da tako raziskovalci UL FF (84 % respondentov) kot UL FGG (72 % respondentov) podporo pričakuje od tistih, ki jo od njih zahtevajo.

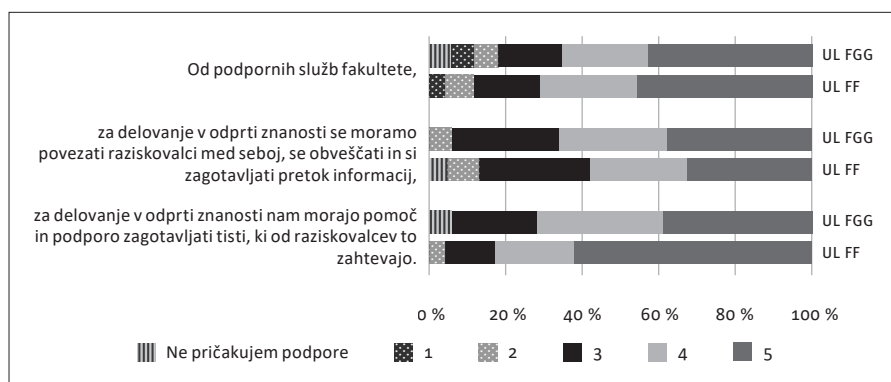
Slika 4: Vir informacij o odprti znanosti za raziskovalce

Slika 5: Ali anketiranci menijo, da so dovolj dobro obveščeni o dogajanjih v odprti znanosti

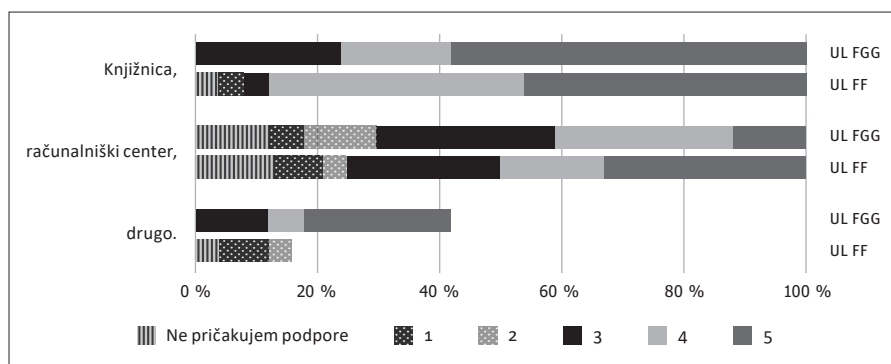
Vsi respondenti z UL FGG so prepričani, da jim podpora pri storitvah odprte znanosti mora/zmore nuditi knjižnica, to so izrazili z izbiro zgornjih treh od šestih vrednostnih ocen. Najvišjo oceno je izbralo skoraj 60 % vseh respondentov z UL FGG. Med respondenti z UL FF je knjižnico kot primerno za podporo prepoznalo dobrih 85 % respondentov, ti so ji dodelili zgornji dve vrednostni

oceni. Zanimivo pa je dejstvo, da so anketirani izbrali tudi najnižjo oceno, s katero sporočajo, da te podpore ne pričakujejo (Slika 7).

Slika 6: Mnenje raziskovalcev o potencialnih podpornikih za njihovo delovanje v odprti znanosti

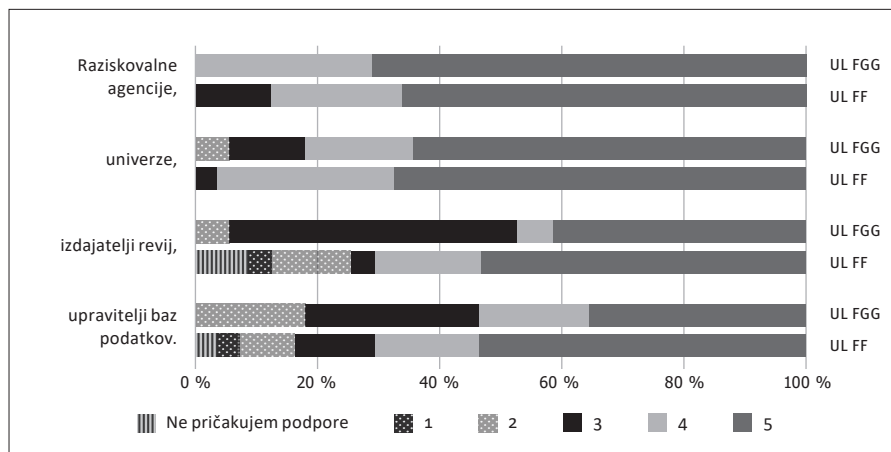
Raziskovalci obeh fakultet so podporo računalniškega centra ocenili s celotnim možnim naborom ocen. Tudi z občutno manjšim deležem najvišje ocene ali najvišjih dveh ocen so jasno izrazili svoje mnenje, da podporo pričakujejo od visokošolskih knjižničarjev. Med raziskovalci UL FF so so najnižje ocene v pomenu »podpore ne pričakujem« dodatno podkrepjene z izjavo, da bi bila podpora podpornih služb fakultete še kako pomembna in dobrodošla, vendar je ne pričakujejo, ker po njegovem mnenju ni možna. Pričakujejo pa dodatno odprte kode za analize podatkov.

Slika 7: Mnenje raziskovalcev o podpornikih na fakulteti za njihovo delovanje v odprti znanosti

Tako raziskovalci UL FF kot UL FGG pričakujejo zelo močno podporo (okoli 70 % anketiranih) od univerz in raziskovalnih agencij. Respondenti z UL FGG v le 40 % pričakujejo močno podporo od izdajateljev revij in upraviteljev

baz podatkov, medtem ko je pri raziskovalcih UL FF ta odstotek okoli 50 %. Kljub temu so anketirani na UL FF pri teh dveh odgovorih večkrat izbrali tudi odgovore, ki ciljajo na šibkejšo ali ničelno podporo (Slika 8).

Slika 8: Mnenje raziskovalcev o podpornikih, ki zahtevajo delovanje v odprti znanosti

4 RAZPRAVA

Namen prispevka je predstaviti pogled visokošolskih knjižničarjev treh javnih slovenskih univerz in visokošolskih učiteljev in raziskovalcev dveh fakultet UL na odprto znanost in naloge visokošolskih knjižničarjev kot podpornikov visokošolskim učiteljem in raziskovalcem v gibanju odprte znanosti.

Iz naše raziskave je razvidno, da so pri definiranju aktivnosti znotraj odprte znanosti predstave visokošolskih knjižničarjev ter visokošolskih učiteljev in raziskovalcev obeh ustanov poenotene za dostop do strokovnih in znanstvenih objav in do raziskovalnih podatkov in metapodatkov. Glede na naravo dela in področja ni presenetljivo, da so raziskovalci UL FGG kot pomembno aktivnost znotraj odprte znanosti prepoznali tudi dostop do odprtokodne programske opreme (skoraj 60 % respondentov), zaskrbljujoče pa je, da je to aktivnost kot tisto, do katere je potrebno zagotoviti odprti dostop, prepoznalo zgolj 22 % visokošolskih knjižničarjev. Vse tri skupine anketirancev so kot pomemben del odprte znanosti prepoznale tudi zagotavljanje odprtih recenzij do znanstvenih objav.

Razhajanje v pojmovanju pomena odprtega dostopa do programske opreme in laboratorijskih dnevnikov med visokošolskimi knjižničarji v primerjavi z raziskovalci verjetno izraža skrb knjižničarjev o lastnih kompetencah. Pričakovanje raziskovalcev o njihovi podpori pri tem je verjetno še preuranjeno.

Vse tri kategorije anketiranih so si bile enotne, da je pomen odprte znanosti v zagotavljanju brezplačnega dostopa svetovni javnosti do objav in raziskovalnih podatkov javno financiranih raziskav. Do pomena odprte znanosti za razvoj ustreznih e-infrastruktur, digitalnih orodij in storitev za učinkovitejše znanstveno komuniciranje so najbolj skeptični raziskovalci s področja tehnike, bolj kot raziskovalci družboslovci in humanisti so zadržani tudi pri trditvi, da odprta znanost more doseči spremembe v avtorskopравnih določilih za odprte znanstvene objave, saj se jih je za ta odgovor odločilo le 75 %, medtem ko je med raziskovalci humanisti in družboslovci ter visokoškolskimi knjižničarji ta odgovor kot zelo pomemben izbralo okrog 85 % respondentov.

Skladno s tem je zelo pomembna visoka stopnja zavesti vseh raziskovalcev o podpori visokošolskega knjižničarja pri njihovih prizadevanjih za delovanje v konceptu odprte znanosti. Vse tri skupine anketirancev so v dokaj enaki meri (več kot 80 % odziv) kot najpomembnejše naloge visokošolskega knjižničarja izpostavile izgradnjo repozitorija in s tem zagotavljanje večje vidnosti znanstvenih objav. Danes je v slovenskih repozitorijih že preko 200.000 objav s celotnimi besedili, prevladujejo visokošolska dela, delež znanstvenih objav pa je v porastu. V prihodnje bi bila zanimiva raziskava o tem, koliko od teh objav so dejansko v repozitorije arhivirali knjižničarji, koliko pa avtorji sami, še posebej v duhu stanja, ko podpora za odprti dostop do recenziranih znanstvenih objav raziskovalcev s strani visokoškolskih knjižničarjev še ni sistematično vzpostavljena in zahtevana ter je prepuščena pobudam posameznih knjižničarjev ali knjižnic.

5 ZAKLJUČEK

Pojav odprte znanosti prinaša mnoge možnosti preoblikovanja nalog knjižničarjev, kot je na primer sodelovanje pri izgradnji institucionalnega repozitorija, podpora avtorjem pri arhiviranju objavljenih del v njem, pri prepoznavanju izdajateljev odprto dostopnih publikacij in njihovih pogojev, pri prepoznavanju predatorskih založnikov in revij, pri prizadevanjih za ohranitev avtorske pravice ter pri pogajanjih za še sprejemljiv časovni odlog shranitve avtorskega recenziranega rokopisa kot različice objave v repozitorijih ali na spletnih straneh ustanov. Visokoškolski knjižničar je usposobljen za prispevek dodane vrednosti tudi v študijskem procesu, z izvajanjem tehničnega pregleda oblike zaključnih del študijev in s svetovanjem pri navajanju virov. Podobno zmore nuditi podporo in pomoč pri vključevanju objav in podatkov v obstoječe informacijske sisteme, ki zagotavljajo vidnost (COBISS, DOAJ, repozitoriji), sledljivost (WOS, SCOPUS) in zagotavljajo trajnostno hranjenje e-oblike (dLib z označevalcem URN, CrossRef z DOI). Vse to so izzivi, ki jih visokoškolski knjižničar zmore že danes. Vse to visokoškolski učitelji in raziskovalci od njih tudi pričakujejo.

NAVEDENI VIRI

Ambrožič, M. (2005). Sodobne potrebe in izzivi v izobraževanju knjižničarjev. V M. Ambrožič (ur.), *Informacijski viri in storitve knjižnic v elektronskem okolju: zbornik referatov* (227–248). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Arhiv družboslovnih podatkov. (2019). *Katalog ADP* [spletna stran]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov. Pridobljeno 24. 4. 2019 s spletne strani: https://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/leta_produkcije/

Auckland, M. (2012). *Re-skilling for research: an investigation into the role and skills of subject and liaison librarians required to effectively support the evolving information needs of researchers*. London: Research Libraries UK. Pridobljeno 24. 4. 2019 s spletne strani: <https://www.rluk.ac.uk/wp-content/uploads/2014/02/RLUK-Re-skilling.pdf>

Awre, C. L., Stainthorp, P. in Stone, G. (2016). Supporting open access processes through library collaboration. *Collaborative librarianship*, 8(2), article 8.

Bosc, H. in Harnad, S. (2005). In a paperless world a new role for academic libraries: providing open access. *Learned publishing*, 18(2), 95–99. doi:10.1087/0953151053585028

Burns, C. S. (2014). Academic libraries and open access strategies. *Advances in library administration and organization*, 32, 147–211.

Definicija odprte znanosti [spletna stran]. (B. d.). Ljubljana: Open access Slovenia. Pridobljeno 15. 7. 2018 s spletne strani: <https://www.openaccess.si/odprta-znanost/>

Hoorn, E. (2014). Diamond open access and open peer review: an analysis of the role of copyright and librarians in the support of a shift towards open access in the legal domain. *European journal of current legal issues*, 20(1).

Koler-Povh, T. (2016). Vloga knjižničarja pri izgradnji institucionalnega repozitorija: izziv ali nuja?. V *Upravljanje znanja v knjižnicah* (3 str.). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije. Pridobljeno 24. 4. 2019 s spletne strani: <http://www.zbds-zveza.si/?q=node5/posvetovanje-sekcij-upravljanje-znanja-v-knjiznicah2016-program>

Koler-Povh, T., Južnič, P. in Turk, G. (2014). Impact of open access on citation of scholarly publications in the field of civil engineering. *Scientometrics*, 98(2), 1033–1045. doi: 10.1007/s11192-013-1101-x

Koler-Povh, T., Turk, G. in Mikoš, M. (2012). Repozitorij kot pridobitev za uporabnike in izziv za knjižničarje. V A. Kavčič-Čolić in I. Vodopivec (ur.), *Izzivi sodobnih tehnologij: konkurenčna prednost knjižničnih storitev: zbornik referatov* (217–234). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Kuhar, M. (2018). *Odprta znanost in vloga visokošolskega knjižničarja*. Magistrska naloga. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Mercer, H. (2011). Almost halfway there: an analysis of the open access behaviors of academic librarians. *College and research libraries*, 72(5), 443–453. doi:10.5860/crl-167

Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. (2015). Ljubljana: Vlada Republike Slovenije. Pridobljeno 11. 7. 2018 s spletne strani: <http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/>

pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/StrateStra/Nacionalna_strategija_odprtega_dostopa.pdf

Nacionalni portal odprte znanosti [spletno mesto]. (B. d.). Pridobljeno 24. 4. 2019 s spletne strani: <https://openscience.si/default.aspx>

Ojsteršek, M., Kotar, M., Ferme, M., Hrovat, G., Borovič, M., Bregant, A., ... Brezovnik, J. (2014). Vzpostavitev repozitorijev slovenskih univerz in nacionalnega portala odprte znanosti. *Knjižnica*, 58(3), 15–39.

Open access Slovenia. (B. d.). *Pregled aktivnosti* [spletna stran]. Ljubljana: Open access Slovenia. Pridobljeno 15. 7. 2018 s spletne strani: <https://www.openaccess.si/pregled-aktivnosti/>

Pečko-Mlekuš, H. (2004). Visokošolski knjižničar – enakopraven partner pri prenosu znanja v pedagoškem procesu na univerzi. V A. Rožič-Hristovski in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 97–105). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Riera Madurell, T. (2017). Open science: a framework to foster quality of research. V *Europe's future: open innovation, open science, open to the world: reflections of the RISE group* (str. 60–65). Bruselj: Evropska komisija. Pridobljeno 14. 12. 2018 s spletne strani: <http://ec.europa.eu/research/openvision/pdf/publications/ki0217113enn.pdf>

Rodriguez, J. E. (2015). Scholarly communications competencies: open access training for librarians. *New library world*, 116(7–8), 397–405. doi: 10.1108/NLW-12-2014-0140

Suber, P. (2015). *Open access overview: focusing on open access to peer-reviewed research articles and their preprints* [spletna stran]. Richmond, Indiana: Earlham College. Pridobljeno 28. 7. 2018 s spletne strani: <https://legacy.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm>

Štebe, J. (2015). *Razlogi za odprti dostop do raziskovalnih podatkov: politike, načela, koristi* [predstavitev]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov. Pridobljeno 24. 4. 2019 s spletne strani: https://www.adp.fdv.uni-lj.si/media/publikacije/predavanja/2015/2015_sidih_pred_stebe.pdf

Tenopir, C., Dalton, E. D., Christian, L., Jones, M. K., McCabe, M., Smith, M. in Fish, A. (2017). Imagining a gold open access future: attitudes, behaviors, and funding scenarios among authors of academic scholarship. *College and research libraries*, 78(6), 824–843. doi:10.5860/crl.78.6.824

Turk, Ž. (2004). Knjižnice v okolju odprtega znanstvenega publiciranja. V A. Rožič-Hristovski in K. Hacin-Ludvik (ur.), *Vloga specialnih in visokošolskih knjižnic v procesu evropske integracije: zbornik referatov* (str. 157–162). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Vuga, T. (2018a). *Koalicija S za popolni in takojšnji odprti dostop objavila Navodila za izvedbo Načrta S*. Ljubljana: Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS. Pridobljeno 28. 4. 2019 s spletne strani: <https://www.arrs.si/sl/obvestila/18/koalicijaS-načrtS.asp>

Vuga, T. (2018b). *Skupina evropskih agencij v sodelovanju z Evropsko komisijo in ERC za odločnejše uresničevanje odprtega dostopa do leta 2020*. Ljubljana: Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS. Pridobljeno 28. 4. 2019 s spletne strani: <http://www.arrs.si/sl/obvestila/18/odprti-dostop-2020.asp>

Žaucer, M. (2001). Digitalna univerzitetna knjižnica: so knjižnice Univerze v Ljubljani pripravljene na spremembe?. V M. Ambrožič (ur.), *Digitalna knjižnica: zbornik referatov* (str. 107–122). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

PRILOGA 1: ANKETNI VPRAŠALNIK ZA VISOKOŠOLSKE KNJIŽNIČARJE

Spoštovani,

sem Maja Kuhar, študentka na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo na Filozofski fakulteti UL. V okviru raziskave za magistrsko delo z naslovom *Odperta znanost in vloga visokošolskega knjižničarja*, ki jo pripravljam pod mentorstvom doc. dr. Teje Koler Povh, sem pripravila anketo. Vljudno vas prosim za sodelovanje v anonimni anketi, ki vsebuje le 6 vprašanj in vam bo vzela zgolj 5 minut vašega dragocenega časa, saj so vaši odgovori za mojo raziskavo ključnega pomena. Pridobljeni podatki bodo uporabljeni izključno za namene magistrskega dela. Anketa je odprta samo pet dni, to je do petka, 27. julija 2018 do polnoči.

Za vaše sodelovanje se vam že vnaprej zahvaljujem in vam želim lepe poletne dni.

Maja Kuhar

Q1 – Kaj razumete pod pojmom odprta znanost?

Možnih je več odgovorov.

- Odprti dostop do strokovnih in znanstvenih objav,
- odprti dostop do raziskovalnih podatkov in metapodatkov,
- odprtokodno programsko opremo,
- odprto dostopne laboratorijske dnevnikne,
- odprte recenzije znanstvenih objav,
- odprte uredniške postopke,
- drugo (navedite kaj):

Q2 – Spodaj so našteje značilnosti odprte znanosti. Ustrezno označite, kako močno vsaka izmed njih opredeljuje vaš pogled na odprto znanost.

	nepo- membno	manj po- membno	pomemb- no	bolj po- membno	zelo po- membno
Javna dostopnost do rezultatov javno financiranega raziskovalnega dela,	☐	☐	☐	☐	☐
brezplačna dostopnost do rezultatov javno financiranega raziskovalnega dela,	☐	☐	☐	☐	☐
transparentnost metodologije eksperimentov, opazovanj in zbiranja podatkov,	☐	☐	☐	☐	☐
transparentnost porabe financ,	☐	☐	☐	☐	☐
javna dostopnost in ponovna uporaba raziskovalnih podatkov,	☐	☐	☐	☐	☐
povezovanje in sodelovanje znanstvenikov,	☐	☐	☐	☐	☐
okrepitev dialoga med znanostjo in družbo,	☐	☐	☐	☐	☐

	nepo- membno	manj po- membno	pomemb- no	bolj po- membno	zelo po- membno
vključitev znanstvenikov v oblikovanje znanstvenih politik,	☐	☐	☐	☐	☐
razvoj ustreznih e-infrastruktur, digitalnih orodij in storitev za učinkovitejše znanstveno komuniciranje,	☐	☐	☐	☐	☐
sprememba pravnih orodij in določil politik za odprto znanost.	☐	☐	☐	☐	☐

Q3 – Spodaj so našete naloge visokošolskega knjižničarja, s katerimi lahko prispeva k razvoju odprte znanosti. Ustrezno označite, kako pomembna se vam zdi vsaka od teh nalog pri knjižničarjevem delu na področju odprte znanosti.

	nepo- membna	manj po- membna	pomemb- na	bolj po- membna	zelo po- membna
Izgradnja repozitorija,	☐	☐	☐	☐	☐
zagotavljanje ohranjanja digitalne kulturne dediščine,	☐	☐	☐	☐	☐
preverjanje podobnosti vsebin,	☐	☐	☐	☐	☐
delo z metapodatki (npr. za potrebe izgradnje informacijskih sistemov, kot je CrossRef – DOI),	☐	☐	☐	☐	☐
zagotavljanje najdljivosti ustreznih informacij v množici njih,	☐	☐	☐	☐	☐
sodelovanje pri odprtem urednikovanju revij – npr. določanje UDK vrstilcev, preverjanje ključnih besed,	☐	☐	☐	☐	☐
podpora avtorjem pri prepoznavi predatorskih založnikov in revij, podpora avtorjem pri zaščiti avtorske pravice.	☐	☐	☐	☐	☐

Q4 – Kako ste vi osebno vključeni v opravljanje nalog v vaši visokošolski knjižnici, ki so povezane z odprto znanostjo?

Možnih je več odgovorov.

- Sem skrbnik/-ca institucionalnega repozitorija,
- izvajam preverjanje podobnosti vsebin za visokošolske naloge in dela,
- izvajam preverjanje podobnosti vsebin za potrebe raziskovalcev pri njihovih objavah,
- izvajam preverjanje bibliografske urejenosti visokošolskih nalog in del,
- sem član/-ica uredniškega odbora strokovnih revij s področij matične ustanove (nebibliotekarstva),
- sem član/-ica uredniškega odbora strokovnih revij s področij bibliotekarstva in organizacijske informacijske znanosti,
- neformalno sem vključen/-a v urednikovanje strokovne revije s področij matične ustanove,
- neformalno sem vključen/-a v urednikovanje strokovne revije s področij bibliotekarstva in informacijske znanosti,
- storitve, povezane z odprtim dostopom, v naši knjižnici opravlja za to usposobljena oseba,
- drugo:

Q5 – Od kod prejimate informacije o storitvah odprtega dostopa za potrebe odprte znanosti?

	splah ne spremljam, me ne zanima	ne spremljam, a bi si želel	občasno spremljam	redno spremljam	sam/-a sem vir informacij in jih posredujem strokovni javnosti
Na strokovnih srečanjih bibliotekarjev,	☐	☐	☐	☐	☐
v strokovni literaturi,	☐	☐	☐	☐	☐
na spletu poljudno (npr. Google),	☐	☐	☐	☐	☐
iz poljudnih objav in obvestil,	☐	☐	☐	☐	☐
osebno stik s sodelavci v stroki,	☐	☐	☐	☐	☐
na portalih o odprtem dostopu na spletu,	☐	☐	☐	☐	☐
drugo:	☐	☐	☐	☐	☐

Q6 – Znotraj katere od treh javnih univerz deluje knjižnica, v kateri ste zaposleni?

- Znotraj Univerze v Ljubljani,
 znotraj Univerze v Mariboru,
 znotraj Univerze na Primorskem.

PRILOGA 2: ANKETNI VPRAŠALNIK ZA RAZISKOVALCE IN VISOKOŠOLSKE UČITELJE

Spoštovani,

podpisani Maja Kuhar in doc. dr. Teja Koler Povh izvajava raziskavo o odprti znanosti in vlogi visokošolskega knjižničarja skozi pogled raziskovalcev na Univerzi v Ljubljani. Vključno vas prosiva za sodelovanje v kratki anonimni anketi, ki vsebuje le 6 vprašanj in vam bo vzela zgolj 3 minute vašega dragocenega časa. Pridobljeni podatki bodo uporabljeni izključno za namen te raziskave.

Anketa je odprta pet dni, to je do peta, 29. marca 2019, do polnoči.

Za vaše sodelovanje se vam vnaprej zahvaljujemo.

Maja Kuhar in Teja Koler Povh.

Maja Kuhar je študentka doktorskega študija na Filozofski fakulteti UL, Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo. Doc. dr. Teja Koler Povh je vodja knjižnice na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo UL.

Q1 – Kaj razumete pod pojmom odprta znanost?

Možnih je več odgovorov.

- Odprti dostop do strokovnih in znanstvenih objav,
 odprti dostop do raziskovalnih podatkov in metapodatkov,
 odprtokodno programsko opremo,
 odprto dostopne laboratorijske dnevnikarje,
 odprte recenzije znanstvenih objav,

- odprte uredniške postopke,
 drugo (navedite kaj):

Q2 – Spodaj so naštetе značilnosti odprte znanosti. Ustrezno označite, kako močno vsaka izmed njih opredeljuje vaš pogled na odprto znanost.

	nepo- membno	manj po- membno	pomemb- no	bolj po- membno	zelo po- membno
Javna dostopnost do rezultatov javno financiranega raziskovalnega dela,	☐	☐	☐	☐	☐
brezplačna dostopnost do rezultatov javno financiranega raziskovalnega dela,	☐	☐	☐	☐	☐
transparentnost metodologije eksperimentov, opazovanj in zbiranja podatkov,	☐	☐	☐	☐	☐
transparentnost porabe financ,	☐	☐	☐	☐	☐
javna dostopnost in ponovna uporaba raziskovalnih podatkov,	☐	☐	☐	☐	☐
povezovanje in sodelovanje znanstvenikov,	☐	☐	☐	☐	☐
okrepitev dialoga med znanostjo in družbo,	☐	☐	☐	☐	☐
vklučitev znanstvenikov v oblikovanje znanstvenih politik,	☐	☐	☐	☐	☐
razvoj ustreznih e-infrastruktur, digitalnih orodij in storitev za učinkovitejše znanstveno komuniciranje,	☐	☐	☐	☐	☐
sprememba pravnih orodij in določil politik za odprto znanost.	☐	☐	☐	☐	☐

Q3 – Spodaj so naštetе naloge visokošolskega knjižničarja, s katerimi lahko prispeva k razvoju odprte znanosti. Ustrezno označite, kako pomembna se vam zdi vsaka od teh nalog pri knjižničarjevem delu na področju odprte znanosti.

	nepo- membna	manj po- membna	pomemb- na	bolj po- membna	zelo po- membna
Izgradnja repozitorija,	☐	☐	☐	☐	☐
zagotavljanje ohranjanja digitalne kulturne dediščine,	☐	☐	☐	☐	☐
preverjanje podobnosti vsebin,	☐	☐	☐	☐	☐
delo z metapodatki (npr. za potrebe izgradnje informacijskih sistemov, kot je CrossRef – DOI),	☐	☐	☐	☐	☐
zagotavljanje najdljivosti ustreznih informacij v množici njih,	☐	☐	☐	☐	☐
sodelovanje pri odprtem urednikovanju revij – npr. določanje UDK vrstilcev, preverjanje ključnih besed,	☐	☐	☐	☐	☐
podpora avtorjem pri prepoznavi predatorskih založnikov in revij, podpora avtorjem pri zaščiti avtorske pravice.	☐	☐	☐	☐	☐

Q4 – Od kod prejmate informacije o storitvah odprtega dostopa za potrebe odprte znanosti?

	sploh ne spre- mljam, me ne zanima	ne spre- mljam, a bi si želel	občasno spre- mljam	redno spre- mljam	sam/-a sem vir informacij in jih posredu- jem strokovni javnosti
Iz obvestil domače (ARRS) ali tuje raziskovalne agencije,	☐	☐	☐	☐	☐
iz obvestil domače (UL) ali tuje univerze,	☐	☐	☐	☐	☐
iz obvestil knjižnice fakultete, kjer sem zaposlen(a),	☐	☐	☐	☐	☐
iz strokovne literature,	☐	☐	☐	☐	☐
s spleta – poljudno brskanje (npr. Google),	☐	☐	☐	☐	☐
iz poljudnih objav in obvestil,	☐	☐	☐	☐	☐
osebno – prek stikov s sodelavci v stroki,	☐	☐	☐	☐	☐
s portalov o odprtem dostopu na spletu,	☐	☐	☐	☐	☐
od drugod:	☐	☐	☐	☐	☐

Q5 – Menite, da ste dovolj dobro obveščeni o dogajanjih v odprti znanosti?

- Da.
 Ne.

Q6 – Od koga pričakujete podporo za delovanje v odprti znanosti (zagotavljanje odprtosti objav, svetovanje o avtorskih pravicah) in v kakšni meri? (1 – šibka podpora, 5 – močna podpora)

	Ne pričakujem podpore	1	2	3	4	5
Od podpornih služb fakultete,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
za delovanje v odprti znanosti se moramo povezati raziskovalci med seboj, se obveščati in si zagotavljati pretok informacij,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
za delovanje v odprti znanosti nam morajo pomoč in podporo zagotavljati tisti, ki od raziskovalcev to zahtevajo,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
drugo (od koga):	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q7 – Odgovorili ste, da pričakujete podporo od podpornih služb fakultete? Zanima nas od katerih. (1 – šibka podpora, 5 – močna podpora)

	Ne pričakujem podpore	1	2	3	4	5
Knjižnica,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
računalniški center,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
drugo:	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Q8 – Odgovorili ste, da pričakujete podporo od tistih, ki od raziskovalcev zahtevajo delovanje v odprti znanosti. Zanima nas, od koga? (1 – šibka podpora, 5 – močna podpora)

	Ne pričakujem podpore	1	2	3	4	5
Raziskovalne agencije,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
univerze,	☐	☐	☐	☐	☐	☐
izdajatelji revij	☐	☐	☐	☐	☐	☐
upravitelji baz podatkov.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

ZAHVALA

Avtorici se zahvaljujeva bibliotekarki UL FGG Elizabeti Adamlje ter Emi Karo iz Znanstvenoraziskovalnega inštituta Filozofske fakultete za podporo pri izvedbi ankete. Zahvaljujeva se tudi vsem anonimnim respondentom iz vrst visokošolskih knjižničarjev in visokošolskih učiteljev in raziskovalcev.

ZAJEM, OHRANJANJE IN DOSTOP DO SPLETNIH PUBLIKACIJ MED NAČELOM CELOVITOSTI IN STVARNIMI MOŽNOSTMI

HARVESTING, PRESERVATION, AND ACCESS TO WEB PUBLICATIONS BETWEEN THE INTEGRITY PRINCIPLE AND REAL POSSIBILITIES

Janko Klasinc

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: janko.klasinc@nuk.uni-lj.si

mag. Zoran Krstulović

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: zoran.krstulovic@nuk.uni-lj.si

UDK 021.84:004.738.5(497.4)

IZVLEČEK

Namen: V prispevku obravnavamo konceptualno zasnovo, zakonodajni okvir in možnosti izvajanja zajema, trajnega ohranjanja in omogočanja dostopa do spletnih publikacij pri nas. V dobrih desetih letih od sprejema zadnjega *Zakona o obveznem izvodu publikacij*, ko so spletne publikacije postale predmet obveznega izvoda, je praksa potrdila, da vseh vsebin, ki se pojavijo na spletu, ni možno zajeti. Nekaj omejitev zbiranja spletnih publikacij je že predvidenih v zakonodaji, v praksi pa srečamo še druge ovire, ki onemogočajo uveljavljanje načela celovitosti.

Metodologija/pristop: Analizirali smo določbe *Zakona o obveznem izvodu publikacij* in *Pravilnika o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod* ter zakonodajni okvir primerjali s prakso zajema spletnih publikacij v Narodni in univerzitetni knjižnici. Prav tako smo primerjali metode in načela zajema pri nas z uveljavljenimi načini zajema v svetu.

Rezultati: Praksa zbiranja spletnih publikacij sledi zakonodajnemu okviru. Vendar se izkaže, da je celovitost zajema možna le, kadar imamo opravka z manjšim številom spletišč, pri katerih lahko izvajamo podrobnejšo kontrolo kakovosti in jih lahko tudi pogosteje zajemamo. Pri obsežnih zajemih, kot so zajemi nacionalne spletne domene, ki jih je zaradi množice podatkov treba izvesti v krajšem časovnem okviru, so možnosti za doseganje celovitosti bistveno zmanjšane.

Omejitve: Raziskava je omejena na področje Slovenije.

Izvirnost/uporabnost: Ugotovitve raziskave bodo vplivale na zasnovu zakonodajnega okvira zbiranja spletnih publikacij v prihodnje ter na zavedanje o možnostih implementacije teh konceptov v prakso zajemanja, ohranjanja in dostopnosti spletnih publikacij pri nas.

Ključne besede: spletne publikacije, obvezni izvod, Slovenija

ABSTRACT

Purpose: The paper deals with the conceptual design, the legislative framework and the possibilities to implement harvesting and digital preservation and to provide access to web publications in Slovenia. After ten years since the adoption of the last Legal Deposit Act, when legal deposit of web publications has become compulsory, it has been confirmed in practice that all web content cannot be harvested. Some restrictions regarding the legal deposit of web publications are already provided for in the legislation, but in practice, there are also other obstacles that make the enforcement of the principle of integrity impossible.

Methodology/approach: We analysed the provisions of the Legal Deposit Act and the Regulations on Type and Selection Criteria for Legal Deposit of Electronic Publications and compared the legislative framework and the practice of harvesting web publications at the National and University Library. We also compared the methods and principles of harvesting in Slovenia and worldwide.

Results: The practice of collecting web publications follows the legislative framework. However, the coverage integrity is only possible with a smaller number of sites where a more detailed quality control can be carried out and the site can be harvested more frequently. The chances of achieving integrity are significantly reduced in cases of large-scale harvesting, such as the national Internet domain harvesting, which due to the large amount of data requires to be completed within a shorter time frame.

Limitations: The research is limited to the territory of Slovenia.

Originality/practical implications: The findings of the research will influence the design of the legislative framework for the collection of web publications in the future and the awareness of the possibilities of implementing these concepts in the practice of harvesting, preservation and accessibility of web publications in Slovenia.

Keywords: legal deposit, web publications, Slovenia

1 Uvod

Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub) (2006) je spletne publikacije opredelil kot predmet obveznega izvoda, zapovedal njihovo zbiranje in ohranjanje ter določil način dostopnosti arhiva spletnih publikacij. Na podlagi 13. člena ZOIPub (2006) je bil sprejet in objavljen Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007), ki je bolj podrobno začrtal

postopke zbiranja obveznega izvoda spletnih publikacij, njihovo hranjenje in dostopnost. Dve leti kasneje je bil objavljen Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub-A) (2009), ki je prinesel nekaj manjših sprememb tudi na področju elektronskih oziroma spletnih publikacij. Tehnična infrastruktura za zbiranje elektronskih publikacij in zajem spletnih publikacij je bila zagotovljena leta 2008. Izvajanje postopkov zajemanja spletnih publikacij v časovnem obdobju dobrega desetletja je prineslo izkušnje, na podlagi katerih je možno bolje razumeti značilnosti podatkov na svetovnem spletu in možnosti njihovega zajema in ohranjanja ter hkrati kritično premisliti definicije spletnih publikacij in zakonske opredelitve, ki so podlaga vsem postopkom ohranjanja kulturne dediščine na spletu za prihodnost. Namen prispevka je pregledati zakonske določbe, povezane z zbiranjem spletnih publikacij, opredelitve zapisane v Pravilniku o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007), izkušnje pridobljene pri delu s programskimi orodji za zajem podatkov s spleta ter oblikovati predloge, ki bodo izboljšali celovitost ohranitve zbranih spletnih publikacij.

2 PRAVNA PODLAGA

2.1 Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub) (2006) in Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub-A) (2009)

Po definiciji Zakona o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub) (2006, 2. čl., točka 18) je publikacija »vsak zapis informacije na kateremkoli nosilcu«. Nosilci so lahko fizični (papir, magnetni trak, plošča ...) ali pa je zapis informacije pripravljen za uporabo v javnosti s pomočjo elektronske distribucije.« ZOIPub (2006) podrobno definirana tudi elektronske publikacije in spletne publikacije.

V skladu z definicijo v ZOIPub (2006) so elektronske publikacije gradiva, ki so iz fizičnega sveta prenesena v elektronsko oziroma digitalno okolje, npr. elektronske knjige, elektronski časopisi in časniki, objavljena na fizičnem nosilcu (disketah, zgoščenkah ipd.) ali dostopna na računalniških omrežjih ali svetovnem spletu. Definicija spletnih strani je v ZOIPub-A (2009) v primerjavi z definicijo v ZOIPub (2006) bolj izostrena ter prilagojena dejanskim značilnostim publikacije. V ZOIPub (2006, 2. čl., točka 22) so bile spletne strani definirane kot »elektronske knjige, elektronski časopisi in časniki, dostopni po spletu ter spletne strani in podobno«. V ZOIPub-A (2009) se definicija spletnih publikacij¹ navezuje na definicijo elektronskih publikacij, poudarja različne oblike, ki jih srečamo na spletu, vključno s spletnimi stranmi.

¹ »'Spletne publikacije' so vse elektronske publikacije, ki so dostopne preko spleta in so lahko v besedilni, avdio ali video obliki ali so kombinacija naštetih oblik, vključno s spletnimi stranmi in podobno.« (ZOIPub-A, 2009, 2. čl., točka 29)

V ZOIPub (2006, 4. čl., točka 3) so bile elektronske publikacije² navedene kot ena izmed vrst publikacij, ki so predmet obveznega izvoda, skupaj z npr. tiski, zvočnimi zapisi, slikovnimi zapisi. ZOIPub-A (2009, 2. čl.) je ta odstavek 4. člena ZOIPub (2006) spremenil in opustil naštevanje vrst publikacij, ki so predmet obveznega izvoda. Zato pa je razširjena osnovna definicija predmeta obveznega izvoda.³

Elektronske publikacije so v nadaljevanju omenjene v 6. členu ZOIPub (2006), ki opredeljuje zmanjšano število obveznih izvodov. Spletne strani, kot elektronske publikacije, sodijo med tiste publikacije, za katere ZOIPub (2006, 6. čl.) predvideva zmanjšano število obveznih izvodov, in sicer oddajo enega izvoda elektronskih publikacij, objavljenih oziroma dostopnih na računalniških omrežjih ali svetovnem spletu. ZOIPub-A (2009, 4. čl.) dopolnjuje 6. člen ZOIPub (2006) na način, da je določena tudi obveznost oddaje enega izvoda večjih plakatov v elektronski obliki (in ne v fizični).

Sedmi člen ZOIPub (2006) je v celoti posvečen obveznemu izvodu elektronskih publikacij in določa obveznost oddaje elektronske publikacije brez elektronske zaščite, tako da je možno trajno hranjenje publikacije in njena uporaba vsaj v prostorih nacionalne depozitarne organizacije.

Obvezen del elektronske publikacije je tudi kolofon. Vsebovati mora tiste podatke, ki jih določa prvi odstavek 8. člena ZOIPub (2006) in jih je glede na značilnosti medija objave možno navesti. Poleg teh je nujno navesti spletno lokacijo publikacije.

Zavezanci za obvezni izvod so »založniki, izdajatelji, distributerji in drugi primerljivi subjekti (zavezanci), ki izdajajo, razširjajo, ali objavljajo publikacije ..., tako da so dostopne javnosti, in so pravne ali fizične osebe s sedežem, podružnico ali prebivališčem v Republiki Sloveniji« (ZOIPub, 2006, 9. čl.). Konkretne obveznosti zavezancev določa naslednji, 10. člen. Glede elektronskih publikacij morajo zavezanci nacionalni depozitarni organizaciji zagotoviti dostop do svojih elektronskih publikacij in njihov prevzem. Vendar pa, naslednja alineja določa, da »nacionalna depozitarna organizacija poišče izvod elektronskih publikacij s postopki iskanja po spletu«. V primeru, da to

² »Elektronske publikacije, distribuirane na fizičnih nosilcih in elektronske publikacije, dostopne na računalniških omrežjih ali svetovnem spletu, če so objavljene v Republiki Sloveniji ali namenjene za pretežno dostopnost v Republiki Sloveniji.« (ZOIPub, 2006, 4. čl.)

³ »Obvezni izvod zajema publikacije, ki so bile objavljene v Republiki Sloveniji ali so bile proizvedene zunaj nje, če imajo njihovi založniki sedež ali podružnico v Republiki Sloveniji in so namenjene za distribucijo ali dostopnost v Republiki Sloveniji ter vsebujejo besedilne, zvočne, slikovne ali notne zapise ali njihove kombinacije.« (ZOIPub, 2006, 4. čl.; ZOIPub-A, 2009, 2. čl.)

ni mogoče, mora zavezanec elektronsko publikacijo posredovati sam (ZOIPub, 2006, 10. čl.). Za elektronske publikacije, ki so zaščitene z geslom, ZOIPub (2006) določa tudi rok za oddajo podatka o lokaciji in gesla nacionalni depozitarni organizaciji (ZOIPub, 2006, 11. čl.). Nacionalna depozitarna organizacija potrdi prejem obveznih izvodov in obvesti zavezanca za predajo obveznega izvoda elektronskih publikacij na spletu o datumu prevzema in naslovu vsake prevzete publikacije. Izjema je le zajem obveznega izvoda prosto dostopnih elektronskih publikacij na računalniških omrežjih in na spletu, pri katerih to ni potrebno (ZOIPub, 2006, 12. čl.).

Nacionalna depozitarna organizacija je Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK). Druge depozitarne organizacije so Univerzitetna knjižnica Maribor in osrednje območne knjižnice (ZOIPub, 2006, 13. čl.). Pri elektronskih publikacijah na računalniških omrežjih ali svetovnem spletu nacionalna depozitarna organizacija obdrži vse obvezne izvode, to pomeni, da prejetega gradiva ne distribuira drugim depozitarnim organizacijam (ZOIPub, 2006, 14. čl.).

Poseben člen ZOIPub (2006) je posvečen zajemanju obveznega izvoda elektronskih publikacij na spletu in NUK nalaga obveznost, da izda »pravilnik o vrstah in naboru elektronskih publikacij, katerih obvezni izvod se zbira v skladu s tem zakonom, o načinu in pogostosti zajemanja obveznega izvoda prosto dostopnih elektronskih publikacij na računalniških omrežjih in na spletu ter elektronskih publikacij, zaščitenih z gesli«. Člen v drugi alineji tudi določa zajem spremenjenih različic in izdaj elektronskih publikacij »pri čemer Narodna in univerzitetna knjižnica v pravilniku iz prejšnjega odstavka opredeli, v katerih primerih gre za novo različico ali izdajo elektronske publikacije« (ZOIPub, 2006, 17. čl.).

2.2 Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod

V skladu z zahtevo, zapisano v 17. členu ZOIPub (2006), je NUK pripravil in objavil Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007). Pravilnik podrobneje ureja zbiranje obveznega izvoda elektronskih publikacij, še posebej pa določa način in pogostost zajemanja, merila za zajem, obveznost arhiviranja ter dostopnost obveznega izvoda elektronskih publikacij.

Tretji člen Pravilnika bolj podrobno opredeljuje, katere vrste publikacij se obravnavajo kot spletne publikacije, ki so predmet obveznega izvoda. Določa, da med take sodijo »publikacije ali deli publikacij, objavljeni na svetovnem spletu, ki obstajajo tudi v tiskani obliki ..., poleg teh pa tudi nove vrste publikacij in podobnih objav«, kot so spletna mesta organizacij, oseb in dogodkov, portali, spletno dostopne storitve ipd. V drugi alineji tega člena je tudi določba, po kateri NUK »kot obvezni izvod sprejema ali zajema spletne

publikacije, za katere oceni, da so pomembne za slovensko kulturno dediščino» (Pravilnik ..., 2007, 3. čl.).

Pravilnik razlikuje med zajemom izdaje in različice spletne publikacije. V primeru zajema izdaje se »zajame celotno spletno mesto z vsemi vsebinami, pri čemer se spletno mesto obravnava kot publikacija«. Če se zajema različica, pa se zajamejo le spremenjene ali nove vsebine oziroma elemente že zajetega spletnega mesta. Nacionalni knjižnici je dodeljena možnost, da »v posamičnih primerih opredeli, ali gre za novo izdajo ali različico in odloči o zajemanju njenega obveznega izvoda« (Pravilnik ..., 2007, 4. člen).

Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007, 5. čl.) določa merila, ki so temelj izbora spletne publikacije za zajem. Splošni kriteriji so »klasične« opredelitve slovenike: spletna publikacija je, ali vsebuje, dela slovenskih avtorjev, dela v slovenskem jeziku ali dela o Sloveniji. Določeni so še posebni kriteriji glede na vsebino, odgovornost, strukturo publikacije, domeno objave in format podatkov. Obvezno se zajamejo spletne strani, »katerih vsebina je samostojna in celovita ter trajnejše intelektualne ali umetniške vrednosti« oziroma »publikacije, ki jih objavljajo institucije ter strokovno, umetniško in družbeno priznani avtorji«. Spletno mesto mora biti strukturirano, vsebovati mora metapodatke, pregleden razpored vsebin in podatkov, imeti znano pogostnost obnavljanja ter zagotavljati zanesljive povezave na druge spletne publikacije. Zajemajo se spletne publikacije, ki so izvorno objavljene v domeni .si, vendar tudi tiste objavljene v drugih domenah (.eu, .com, .net ipd.), če izpolnjujejo splošne kriterije za zajem. Za uspešen zajem in ohranjanje je pomemben tudi format datotek, zato se zajamejo spletne strani, ki so izdelane oziroma katerih vsebine so zapisane v razširjenih oziroma standardiziranih formatih. Spletne publikacije za zajem morajo ustrezati vsaj enemu splošnemu in enemu posebnemu kriteriju.

Pravilnik predvideva tudi situacije, ko NUK ne zajema spletnih publikacij, in sicer v primeru, ko zaradi tehnične implementacije ali vrste formata datotek zapisa spletne strani ni mogoče zajeti. V drugi alineji so naštetе nekatere vrste spletnih publikacij, ki jih glede na njihov namen NUK praviloma ne zajema (Pravilnik ..., 2007, 6. čl.). Prav tako »NUK odloča o globini avtomatskega zajemanja spletnih publikacij ter lahko omeji zajem datotek do določene velikosti« (Pravilnik ..., 2007, 8. čl.). Glede na velikost izbrane (pod)domene za zajem, pogostnosti spreminjanja spletne publikacije, zmožnosti orodja (robot) za zajem ter dosegljivost in stabilnosti (pod)domene NUK določi pogostnost zajema spletne publikacije (Pravilnik ..., 2007, 9. čl.).

NUK je dolžan zagotoviti trajno hranjenje spletnih publikacij ter skrbeti za varnost spletnega arhiva (Pravilnik ..., 2007, 10. čl.), zato lahko zajete spletne publikacije »večkrat kopira, reproducira ter prenaša v druge programske oblike oziroma uporabi druge postopke, ki se izkažejo primerni za trajno

hranjenje« (Pravilnik ..., 2007 12. čl.). S Pravilnikom je tudi določeno, da je arhiv obveznega izvoda spletnih publikacij praviloma javen in prosto dostopen (Pravilnik ..., 2007, 11. čl.).

Zadnji člen Pravilnika (2007, 13. čl.) določa strukturo kolofona, minimalen nabor metapodatkov o spletnem mestu ter priporoča standardizirano meta-podatkovno obliko zapisa.

3 ZAJEM IN OHRANJANJE SPLETNIH MEST

3.1 Postopek zajema spletnih mest

Spletna mesta zajemamo in arhiviramo čim bolj sistematično s posebno programsko opremo za samodejni zajem (imenovano tudi spletni robot ali pajek). Cilj zajema je zajeti in ohraniti vse notranje povezave med posameznimi stranmi in datotekami znotraj spletišča. Arhivirano spletno mesto naj bi bilo enako izvirniku v živem spletnem okolju, omogočalo enake funkcionalnosti ter zagotavljalo enako uporabniško izkušnjo.

Pri zajemu posameznega spletnega mesta je možno določiti obseg zajema vsebin glede na globino in širino. Lahko se odločimo zajeti le prvo stran spletnega mesta ali poseči globlje vse do najnižje ravni. V smislu širine zajema lahko pobereмо spletno strani in pripadajoče datoteke le na ciljni domeni ali pa zajem razširimo tudi na druge domene, ki pomembno prispevajo k vsebini spletnega mesta.

Obstajata dva pristopa k zajemanju spletnih mest, ki sta se izoblikovala na podlagi praktičnih izkušenj. Glede na obseg zajema razlikujemo selektivni in celostni zajem. Pri selektivnem zajemu redno zajemamo določeno število izbranih spletnih mest, ta pa poskušamo zajeti čim bolj popolno. Med selektivne zajeme sodijo tudi t. i. tematski zajemi spletnih mest na določeno tematiko oziroma spletnih mest, ki pokrivajo neki dogodek (npr. volitve, olimpijske igre). Pri celostnem zajemu shranimo celotno nacionalno domeno ali podobno obsežen del spleta.

Vsebine spletnih mest se neprestano spreminjajo, zato posamezna spletna mesta zajemamo pogosteje, v določenih časovnih presledkih. Frekvenca zajema je odvisna od pogostosti spreminjanja in obsega spletnega mesta, pa tudi od zmogljivosti strojne opreme, ki je na voljo. Zato je uporabniku arhiva spleta na voljo več različic posameznega spletnega mesta, arhiviranih v različnih časovnih presledkih.

Osnovna aplikacija za zajem spleta je programsko orodje (spletni robot) Heritrix,⁴ ki ga je razvil Internet Archive.⁵ Heritrix danes uporablja večina knjižnic, ki se ukvarjajo z arhiviranjem spleta. Kot uporabniški vmesnik za delo s Heritrixom se uporabljajo različna orodja, ki zagotavljajo upravljanje z robotom in tudi omogočajo uporabniku prijazno vodenje urnikov zajemov, vnos opisnih metapodatkov ter preverjanje kakovosti zajemov. Nekatere ustanove za ta namen uporabljajo lastne rešitve, druge pa odprtokodna orodja, ki so nastala v sodelovanju več ustanov. Tak primer je orodje Web Curator Tool,⁶ ki ga uporablja tudi NUK. Spletni dostop do arhiviranih spletnih mest zagotavlja uporabniški vmesnik Wayback Machine,⁷ ki omogoča dostop do zajetih in shranjenih vsebin ter kronološko pregledovanje v spletnem brskalniku.

3.2 Arhiviranje spletnih mest

Arhiv spleta Narodne in univerzitetne knjižnice vsebuje spletna mesta, ki so bila zajeta in shranjena od leta 2008 dalje. Trenutno je v arhivu shranjenih nekaj več kot 1400 spletnih mest, ki se zajemajo selektivno. Vsebinsko obsegajo večinoma področja javne uprave, visokega šolstva, znanosti in kulture, zajete pa so tudi nekatere serijske publikacije v spletni različici. Zaradi omejenih virov je bilo na začetku izvajanja postopkov za ohranitev spletnih publikacij mogoče zajeti in shraniti le majhen vzorec slovenskega spleta. Z leti se je nabor spletnih mest postopoma širil. Praviloma je vsako spletno mesto zajeto večkrat z določeno časovno frekvenco zajema. Zato so posamezni zajemi v arhivu urejeni po datumu, uporabnik pa si lahko izbere, katero različico spletnega mesta si bo ogledal. Večina spletnih mest se zajema dvakrat letno, manjši del pa štirikrat letno oziroma enkrat mesečno. V nekaterih primerih pokrivanja časovno omejenih dogodkov (npr. volitev) je bil določen izbor spletnih mest zajet tedensko ali celo dnevno.

Pred prvim zajemom določenega spletnega mesta pregledamo njegove tehnične, oblikovne in strukturne značilnosti ter na podlagi izsledkov določimo najprimernejše nastavitve robota za zajem. V prvi vrsti je treba nastaviti globino in širino ter frekvenco zajema spletnega mesta. Včasih so zaradi tehničnih lastnosti spletnega mesta potrebne bolj podrobne nastavitve, da se robot lahko izogne pastem na spletnem mestu (npr. delom spletnih mest, ki generirajo neomejeno število povezav, kot so koledarji ipd.) ali da lahko zajame tudi težje dostopne vsebine. Za kakovosten zajem spletnega mesta je treba določiti izhodiščni enotni identifikator virov (angl. uniform resource

⁴ Glej: <https://github.com/internetarchive/heritrix3/wiki> (pridobljeno 30. 7. 2019).

⁵ Glej: <https://archive.org/> (pridobljeno 30. 7. 2019).

⁶ Glej: <https://webcuratortool.readthedocs.io/en/latest/> (pridobljeno 30. 7. 2019).

⁷ Glej: <http://archive-access.sourceforge.net/projects/wayback/> (pridobljeno 31. 7. 2019).

identifier, URI), ki robotu določi začetno točko zajema in znotraj katerega gostitelja naj pobira datoteke. Med delovanjem robota je možno spremljati potek zajema ter deloma spreminjati nastavitve, če zaznamo, da zajem ne poteka v skladu z načrtom. Po končanem zajemu pregledamo pridobljene vsebine in ocenimo kakovost glede na vsebinsko, strukturno in oblikovno celovitost. Zajem, ki ustreza kriterijem kakovosti, se shrani v spletni arhiv v obliki WARC (Web ARChive)⁸ datotek. Za dostop do arhiviranih spletnih mest in prikaz v spletnem brskalniku je treba opraviti še indeksacijo namenjeno pregledovanju s programskim vmesnikom Wayback Machine, ki omogoča prikaz arhiviranih vsebin v obliki, kot smo je vajeni v realnem spletnem okolju. Na koncu postopka arhiviranja se besedilo slehernega spletnega mesta, ki se nahaja v izvornih HTML datotekah, indeksira, kar uporabniku zagotovi iskanje po celotnem besedilu.

V letu 2018 je bilo opravljenih več kot 3400 zajemov, od teh je bilo uspešnih približno 70 %. Velikost celotnega arhiva (selektivni zajemi) je trenutno približno 30 TB (Narodna ..., 2019, str. 48–49).

Poleg selektivnih je bilo v zadnjih letih opravljenih tudi nekaj tematskih, časovno omejenih, zajemov. Večje število tematskih zajemov je bilo v letu 2014 opravljenih v prvi vrsti zaradi pokrivanja dveh večjih dogodkov, predčasnih volitev v državni zbor in zimskih olimpijskih iger (Narodna ..., 2016, str. 56). V letu 2017 so bili opravljeni trije tematski zajemi. Ob razglasitvi odločitve arbitražnega sodišča o določitvi meje med Slovenijo in Hrvaško je bil opravljen zajem nekaterih člankov, ki so tematiko obravnavali v spletnih medijih. Skupno je bilo zajetih in arhiviranih 55 spletnih mest, ki so v spletnem arhivu NUK dostopna kot posebna zbirka. Poleg tega sta bila opravljena tudi zajema na temo evropskega prvenstva v košarki, na katerem je slovenska reprezentanca osvojila naslov evropskega prvaka (enkratni zajem 180 naslovov spletnih strani) in na temo predsedniških volitev, ki so potekale 12. 11. 2017 (enkratni zajem 49 naslovov spletnih strani in večkratni zajem 6 spletnih domen) (Narodna ..., 2018, str. 51). V letu 2018 so bili prav tako opravljeni trije tematski, časovno zamejeni zajemi. Opravljen je bil tematski zajem ob predčasnih volitvah v Državni zbor RS, ki so potekale 3. 6. 2018. Spletna mesta vseh političnih strank (26 domen) so bila v obdobju od 18. 5. do 28. 6. 2018 arhivirana tedensko, objave strank in kandidatov na družbenih omrežjih pa dvakrat tedensko (65 uporabniških računov). V obdobju od 18. 5. do 16. 9. 2018 so bile vsakodnevno arhivirane tudi objave o volitvah in sestavljanju vladne koalicije na nekaterih večjih medijskih spletnih portalih (štiri domene) (Narodna ..., 2019, str. 49).

⁸ Glej: <https://www.iso.org/standard/68004.html> (pridobljeno 7. 8. 2019).

Na pobudo Ministrstva za javno upravo in Arhiva Republike Slovenije je bil leta 2018 sklenjen dogovor za izvedbo zajema vseh spletnih mest državne uprave, ki so v letu 2019 ukinjena (50 domen), vsebina pa bo premeščena na novo enotno domeno gov.si. Opravljenih je bilo več testnih zajemov na podlagi usklajenega dogovora NUK, Ministrstva za javno upravo, Arhiva Republike Slovenije in Urada Vlade Republike Slovenije za komuniciranje glede načina in termina zajemov. Zajemi so bili izvedeni v prvi polovici leta 2019 z namenom trajne ohranitve vsebin ukinjenih domen (Narodna ..., 2019, str. 49).

Prvi zajem celotne domene .si se je začel v letu 2014 in je bil uspešno zaključen v letu 2015. Zajetih je bilo 85.713 posameznih domen in več kot 55 milijonov različnih datotek. Količina zajetega gradiva znaša 2,8 TB (Narodna ..., 2016, str. 56). Leta 2017 je bil izveden drugi zajem celotne domene .si (trajal je skoraj 3000 ur!). Zajetih je bilo 122.507 domen in poddomen, velikost zajema znaša 6,25 TB gradiva (Narodna ..., 2018, str. 51).

Posameznemu zajemu sledi preverjanje kakovosti zajetih podatkov oziroma vsebin. Praviloma se shranijo zajemi, pri katerih je ohranjen vsaj bistven del vsebine, kljub temu da mogoče manjkajo nekateri oblikovni elementi. V redkih primerih, ko je zaradi tehničnih značilnosti spletnega mesta nemogoče zajeti večji del njegove vsebine, se shranjevanje opusti. Pri zajemih posameznih spletišč praviloma delujejo le notranje povezave med datotekami spletnega mesta, razen v primeru, ko so bila posebej zajeta tudi spletna mesta, do katerih vodijo zunanje povezave. Tudi pri pregledovanju arhiviranih spletnih mest je pogost pojav, enako kot pri živem spletu, da nekatere vsebine niso zadovoljivo prikazane v določenem internetnem brskalniku. V takih primerih je smotrno do arhiva dostopati s spletnim brskalnikom, ki optimalno prikaže shranjene vsebine.

3.3 Spletno mesto arhiva slovenskih spletnih publikacij

Zajeta in shranjena spletna mesta so dostopna na portalu Spletni arhiv Narodne in univerzitetne knjižnice.⁹ Do arhiviranih vsebin je mogoče dostopati s pomočjo iskalnika ali z brskanjem po seznamu vsebinskih področij, tematskih zbirkah in abecednem seznamu naslovov spletnih mest. Iskalnik omogoča iskanje po enoličnih krajevnih vira (angl. uniform resource locator, URL) in po celotnih besedilih shranjenih spletnih mest. Če uporabnik pozna spletni naslov vira, ki si ga želi ogledati, ga lahko vpiše v iskalno vrstico. Iskalnik omogoča tudi iskanje po celotnem besedilu arhiviranih spletnih mest. Z vnosom ene ali več besed v iskalno vrstico izvedemo iskanje po besedilu, ki je vsebovano v HTML datotekah. Brskanje po vsebinskem seznamu omogoča

⁹ Glej: <http://arhiv.nuk.uni-lj.si/> (pridobljeno 2. 8. 2019).

uporabniku preiskovanje shranjenih vsebin po tematskih kategorijah, teh je 12, kot so »družba«, »humanistika«, »naravoslovje in tehnologija«, »šport in rekreacija«, »umetnost in kultura« itd. Znotraj posamezne tematske kategorije so arhivirana spletna mesta razvrščena po abecedi naslovov. Pri predstavljenih zbirkah so na voljo tematski zajemi, in sicer o arbitraži med Slovenijo in Hrvaško, o štirih volitvah v Državni zbor RS v letih 2008, 2011, 2014 in 2018 ter o volitvah predsednika RS leta 2017. V abecednem seznamu so enolični krajevnikeri vira razvrščeni po poimenovanjih spletnih mest. Različice posameznega spletnega mesta so urejene po datumih izvedbe zajema.

4 ZNAČILNOSTI SPLETNIH MEST

Da bi osvetlili najbolj bistvene posebnosti, ki vplivajo na postopek izbora, zajema in ohranitve spletnih mest, moramo najprej prepoznati v čem se ta razlikujejo od publikacij na fizičnih nosilcih. Spletne publikacije so po svoji naravi bistveno krajše obstojnosti kot tiste v fizični obliki. Zaradi njihove minljivosti sta njihova pravočasna identifikacija in celostna shranitev pogosto možni le v teoriji, praktične izkušnje pa kažejo, da je izguba vsebin, ki bi jih bilo treba ohraniti v kontekstu nacionalne zbirke kulturne dediščine ali v drugih kontekstih, neizogibna.

Spletne publikacije so obenem izrazito heterogene v smislu, da je vsebinska celota (spletno mesto), kot jo dojema uporabnik, sestavljena iz številnih datotek najrazličnejših vrst. Od teh je le del takih, ki vsebujejo uporabnikom namenjeno vsebino. Namen preostalih je zagotoviti strukturo, oblikovanje in delovanje spletnega mesta. Da bi ohranili vse značilnosti spletnega mesta, je treba zajeti vse pripadajoče datoteke, saj tudi tiste, ki ne nosijo vsebine, predstavljajo tehnično in drugo dediščino, vredno ohranitve. Poleg tega neuspešen zajem datotek, ki skrbijo za delovanje spletnega mesta, lahko povzroči, da se nekateri vsebinski deli, kljub temu da so bili uspešno zajeti, ne bodo ustrezno prikazali v arhivski kopiji. Zaradi te lastnosti je zagotavljanje celovitosti (popolnosti) zajetih spletnih publikacij veliko večji izziv kot pri tistih na fizičnih nosilcih.

Svetovni splet se je od svojih začetkov precej spremenil. Prvotna spletna mesta so bila dokaj statična in so običajno vsebovala preproste hipertekstovne datoteke s povezavami na druge datoteke. Danes so prerasla v spletne aplikacije, ki uporabnikom ne omogočajo le pasivne uporabe vsebin, temveč tudi posredovanje lastnih vsebin in komuniciranje z drugimi uporabniki. Spletne strani so danes veliko bolj dinamične, saj ne omogočajo le dostopa do vsebin (besedilnih, slikovnih, zvočnih ipd.), temveč najrazličnejše oblike interakcije z uporabnikom.

Upoštevati je treba tudi, da so različne vsebine na svetovnem spletu dostopne na različne načine. Precejšen del vsebin je na voljo le v tako imenovanem globokem oziroma nevidnem spletu. Slovenska Wikipedija (Globoki splet, B. d.) navaja, da je: »Svetovni splet [...] razdeljen na dva nivoja: globoki splet (deep web) in površinski splet (surface web). Slednji vsebuje veliko količino informacij, do katerih lahko prosto dostopamo z navadnimi spletnimi iskalniki, medtem ko je pod površjem teh informacij neprimerljivo več. Te spletne strani niso lahko dostopne, zato je vsebina skrita pred večino uporabnikov spleta.«

Klub temu da je globoki splet dostopen uporabnikom, ki vedo kaj iščejo, je nedosegljiv za spletne iskalnike in druge vrste robotskih programov. Gre za gradivo, do katerega lahko uporabnik dostopa samo ob predhodni prijavi ali ga poišče v podatkovni bazi, ki se skriva za iskalnim oknom. Sem spadajo tudi storitve spletne pošte, elektronsko bančništvo in številne druge plačljive storitve.

Naštete lastnosti spletnih vsebin so pripomogle k široki uporabnosti svetovnega spleta, s stališča zbiranja in ohranjanja kulturne dediščine pa predstavljajo predvsem omejitve, zaradi katerih je njihovo shranitev in ohranitev možno zagotavljati v osnovi precej manj popolno, kot to velja za fizične publikacije.

5 PRISTOPI K ARHIVIRANJU VSEBIN NA SPLETU

Kljub zdaj že dolgoletnim aktivnostim številnih ustanov s področja ohranjanja kulturne in druge dediščine ter količini shranjenih podatkov v obsegu na desetine petabajtov je zajem in ohranitev svetovnega spleta kot celote zaradi njegovega obsega in hitro spreminjajoče se vsebine neizvedljiva naloga.

Organizacije, ki se ukvarjajo z arhiviranjem, pri tem uporabljajo različne pristope. Prvi je zajem podatkov z velikega števila spletnih domen, običajno registriranih v sklopu vrhnje nacionalne domene. Pri tem je v ospredju širina zajema. Ker poskuša orodje za zajem odkriti čim več povezav in ne zajeti vsake domene čim bolj globoko, ti zajemi pogosto izpustijo vsebino, ki se nahaja v globinah spletnih mest. Drug pristop je selektiven, pri čemer skladno z določenimi kriteriji zajemamo manjše število spletnih mest čim bolj globoko in popolno (Huurdemán idr., 2015). Poleg tega nekatere ustanove izvajajo tudi tematske zajeme, pri katerih v določenem časovnem obdobju zajemajo omejeno število spletnih mest ali le posameznih spletnih strani, ki pokrivajo določeno tematiko (npr. volitve).

V Sloveniji smo kot splošni kriterij za (i)zbiranje spletnih vsebin prevzeli koncept slovenike, ki ga že dolgo časa poznamo pri zbiranju publikacij na fizičnih nosilcih. Pravilnik o vrstah in naboru elektronskih publikacij za obvezni izvod (2007) kot splošne kriterije za zajem tako navaja dela slovenskih avtorjev, dela v slovenskem jeziku in dela o Sloveniji. Določeni so tudi nekateri posebni

kriteriji, vendar ti ne spremenijo dejstva, da je predmet zbiranja slovenika na svetovnem spletu.

Pred izvedbo vsakega postopka zajema je seveda treba opraviti korak identifikacije gradiva, ki ga želimo (skladno s kriteriji) zajeti, in lokacij, na katerih se nahaja. Že pri tem prvem koraku naletimo na težavo, ko si pri kriterijih za izbor poskušamo pomagati s tradicionalnimi koncepti, ki so se dobro obnesli pri publikacijah v fizični obliki. Gradivo, ki ga prištevamo k sloveniki, se seveda ne nahaja zgolj v nacionalni domeni .si, temveč je razpršeno po celotnem spletu. Pri identifikaciji slovenike bi si teoretično lahko pomagali z analizo jezika spletnih mest in drugih podatkov, ki nakazujejo »slovenskost« (npr. telefonske številke, poštni naslovi, ključna beseda Slovenija), vendar bi za ta namen morali preiskati celoten svetovni splet, kar je praktično neizvedljiva naloga, sploh če upoštevamo, da bi jo bilo treba izvajati redno, v čim krajših časovnih presledkih. Tudi, če bi bil postopek realno izvedljiv, bi s tem še vedno identificirali le del slovenike na svetovnem spletu.

Zato se mnoge nacionalne knjižnice, vključno z NUK, odločajo za uporabo kombinacije selektivnih globokih zajemov in širokih zajemov celotne vrhnje nacionalne domene. Pri selektivnih zajemih NUK periodično dopolnjuje seznam pomembnejših slovenskih spletnih mest z dvanajstih vsebinskih področij. Hkrati občasno izvaja tematske zajeme, s katerimi bolj osredotočno pokrije določen dogodek ali aktualno dogajanje v družbi. Zajemi celotne domene .si se izvajajo na podlagi seznama registriranih domen, ki ga vzdržuje Arnes,¹⁰ domena se zajame vsaki dve leti.

Ko je izbor gradiva za določen zajem opravljen, naletimo na naslednji izziv, ki izhaja iz tehničnih lastnosti spletnih mest. Pri zajemu je te omejitve do neke mere možno zaobiti s pravilno nastavitvijo robota. Včasih je dovolj že, če uporabimo dodatne URL naslove, ki robota usmerijo tudi na lokacije znotraj določene domene, ki jih sicer ne bi zaznal. Zaznavanje povezav, ki so vsebovane v vrstah datotek, kot so JavaScript, CSS (namenjene oblikovanju strani) in Flash, podaljša čas zajema in bolj obremeni ciljno spletno domeno, vendar s tem lahko pridobimo URL naslove, ki jih robot ne bi zaznal, če bi kot izhodišče uporabil le osnovne HTML datoteke.

Zajem dinamično generiranih vsebin, ki so prisotne predvsem na družbenih omrežjih, in pretočnih video ter zvočnih vsebin predstavlja posebno težavo, ki je z uporabo običajnih robotov pogosto ni možno rešiti. Pri tem je veliko bolj učinkovita uporaba spletnih brskalnikov. Za razliko od robotov so ti namensko

¹⁰ Akademska in raziskovalna mreža Slovenije – Arnes je javni zavod, ki zagotavlja omrežne storitve organizacijam s področja raziskovanja, izobraževanja in kulture ter omogoča njihovo povezovanje in medsebojno sodelovanje ter sodelovanje s sorodnimi organizacijami v tujini. Glej: www.arnes.si (pridobljeno 7. 8. 2019).

razviti, da zagotavljajo pridobitev in prikazovanje najrazličnejših tipov vsebin, ki se pojavljajo na spletu, niso pa primarno namenjeni shranjevanju večje količine podatkov v arhivskem formatu. V preteklosti so različne ustanove glede na lastne zmožnosti razvijale različne specializirane rešitve za tovrstne zajeme, v zadnjem času pa se pojavljajo tudi nekatere bolj standardizirane rešitve, kot so npr. Webrecorder¹¹ ali Browsler (Besser, 2018). Tudi ob uporabi teh novih orodij je treba upoštevati, da so ti zajemi zahtevni in terjajo dodatna sredstva ter znanja s področja informacijske tehnologije, s katerimi mnoge knjižnice ne razpolagajo.

Zajem globokega spleta predstavlja težavo, ki je še precej težje rešljiva. V primeru podatkovnih baz, ki so dosegljive samo prek iskalnikov, bi lahko ustanove, kot so nacionalne knjižnice, ki arhivirajo splet na pravni podlagi v okviru obveznega izvoda, načeloma podale zahtevke lastnikom tovrstnih spletnih mest za oddajo gradiva, ki je robotom nedosegljivo. Vendar je gradivo, pridobljeno na tak način, pogosto neuporabno, saj je za njegovo pregledovanje potreben ustrezen vmesnik. Viri, s katerimi razpolagajo knjižnice, pa niso zadostni, da bi z njimi lahko podprle zahteven razvoj specializiranih vmesnikov za dostop do shranjenih podatkov.

Konkreten primer spletnega mesta, ki ga ni možno v celoti zajeti, je portal *Fran*, ki združuje slovarje in druge jezikovne vire. Uporabnik po vsebinah išče s pomočjo iskalnika po podatkovni bazi, ki je v ozadju. Slovarje je, čeprav so »klasični« primeri obveznega izvoda – slovenike, praktično nemogoče zajeti v taki spletni obliki. Za celovit zajem bi bilo treba prenesti poleg podatkovne baze tudi celotno pripadajočo programsko opremo ter jo implementirati v računalniško okolje depozitarne organizacije. Enako velja za sleherno tovrstno spletno storitev, ki vsebinsko sodi v sloveniko.

NUK se je pri zajemu spletnih vsebin do zdaj zanašal na spletni robot Heritrix, ki je v uporabi za zajeme domene .si, za selektivne postopke zajema pa je v uporabi orodje Web Curator Tool, ki vsebuje vmesnik za učinkovitejšo uporabo robota Heritrix in preprostejše upravljanje z zajemi ter kontrolo njihove kakovosti. Za namene zajema dinamičnih vsebin je NUK razvil učinkovito tehnično metodo za zajem Twitterja (tvitov) s pomočjo spletnega brskalnika. Kljub temu ostaja potreba po razvoju in implementaciji rešitev, ki bi omogočale zajem vsebine drugih dinamičnih spletnih mest in družbenih omrežij, vključno s pretočnimi vsebinami v obliki zvoka in videa.

Posledica tehničnih in drugih lastnosti svetovnega spleta ter možnih pristopov k ohranjanju je, da so spletni arhivi v osnovi nepopolni. K temu dodatno prispeva koncept »nacionalnih spletov«, ki se zgleduje po tradicionalnem

¹¹ Glej: <https://webrecorder.io/> (pridobljeno 7. 8. 2019).

pojmovanju enovite (založniške) produkcije publikacij določene države in je bil brez posebnih sprememb uporabljen za gradivo, ki se nahaja v popolnoma drugačnem okolju. Vse to pomeni, da je predstava o spletnih arhivih kot verodostojnih odslikavah preteklega spleta napačna.

6 SKLEPNI RAZMISLEK O PRIHODNOSTI OHRANJANJA SPLETA

Kot smo ugotovili, spletni arhivi zaradi tehničnih omejitev, dinamičnih lastnosti spleta in zakonskih določb, ki so osnovane na konceptu gradnje nacionalnih zbirk, kot smo bili tega vajeni pri fizičnih publikacijah, predstavljajo le nepopolno sliko preteklega spleta. Ben-David (2019) opozarja, da lahko spletni arhivi postanejo t. i. črne škatle (angl. black box).¹² Po začetnih letih spletnega arhiviranja, ko so bili v ospredju iskanje tehničnih rešitev, priprava zakonskih podlag in razmislek, komu so spletni arhivi namenjeni, so v zadnjih letih prakse na tem področju dosegle relativno zrelost in ustaljenost, kar lahko povzroči, da nehamo preizpraševati o njihovem delovanju in vsebini.

Prišel je čas, ko se lahko začnemo spraševati, kakšne vrste znanja proizvajajo spletni arhivi, kakšne vrednote in ideologije vključujejo ter kakšne so njihove omejitve. Lahko jih razumemo kot koščke preteklega spleta, ki jih skušamo s pomočjo historičnih metod zlepiti skupaj ali pa se postavimo v drugačno pozicijo in jih začnemo dojemati kot aktivne delovalce, ki neizogibno vključujejo določene vrednote, predsodke in politike (Ben-David, 2019).

Izziv pri izboru gradiva in določanju obsega zajema vsebin ni prisoten le v fazi pridobivanja gradiva, temveč se z njim soočajo tudi končni uporabniki spletnih arhivov. Zaradi obsežnosti svetovnega spleta in posledične obsežnosti ter pogosto nepreglednosti spletnih arhivov se z dilemo, kakšen naj bo obseg podatkov, koliko je premalo in koliko je preveč, soočajo tudi raziskovalci, ko se lotijo konkretnih raziskav na podlagi arhiviranih vsebin s spleta (Weber, 2017).

Brügger in Schroeder (2017) navajata, da je bilo v preteklosti sodelovanje med ustanovami, ki se ukvarjajo z arhiviranjem spleta, in raziskovalci, ki jim je namenjeno arhivirano gradivo, skromno. Da bi dohajali neprestan razvoj spletnih tehnologij in pojavljanje vedno novih oblik spletnih vsebin, so se spletni arhivi primarno ukvarjali z razvojem postopkov arhiviranja in strojnih ter programskih rešitev, manj pozornosti pa so bili deležni potencialni uporabniki arhivov in možni načini njihove uporabe. Po drugi strani so pripadniki raziskovalne skupnosti, kot so raziskovalci svetovnega spleta in

¹² Črna škatla je tehniški žargonski izraz za napravo ali za sistem oziroma predmet, katerega notranje zgradbe in delovanja ne poznamo ali nas ne zanima. O škatli vemo predvsem to, kakšen vhod zahteva in kakšen izhod dobimo. Tu in tam lahko skoraj vse smatramo za črno škatlo – na primer tranzistor, Internet (Črna škatla, B. d.).

medijev, zgodovinarji in sociologi, kazali malo zanimanja za ta nov relevanten vir podatkov.

V zadnjih letih se trend nekoliko obrača in danes se spletni arhivi pri razvijanju svoje politike pridobivanja gradiva s spleta in oblikovanju načinov omogočanja dostopa vedno bolj obračajo k raziskovalcem. Hkrati raziskovalci vedno bolj odkrivajo te nove vire podatkov z vsemi izzivi in pastmi, ki jih prinašajo. Spletni arhivi predstavljajo dragocen potencial za inovativne raziskovalne projekte in nove pristope k raziskovanju že dobro poznanih tematik. Da bi lahko izkoristili ta potencial, bo treba vzpostaviti trajna sodelovanja z raziskovalci in razvijati napredne iskalnike ter programska orodja za izvoz, analizo in organizacijo podatkov. Tovrstni razvoj morajo spremljati izobraževalne dejavnosti in diseminacija znanja čim širši raziskovalni skupnosti (Brügger in Schroeder, 2017).

Glede na omejitve spletnih arhivov, ki smo jih opisali, bi bilo poleg sodelovanja z raziskovalci pri izboru smiselno tudi čim bolj podrobno dokumentirati sam postopek izbora gradiva za zajem. To bi lahko vključevalo tako opise postopkov odločanja spletnih arhivistov o izboru gradiva kot tudi nastavitve robota glede globine zajema in drugih modalitet. Dnevniške datoteke, ki jih med zajemom ustvari robot, so prav tako lahko zelo informativne, saj podrobno dokumentirajo vse aktivnosti robota, in so lahko tudi same po sebi predmet raziskovanja.

V vsakem primeru bo spletne arhive tudi v prihodnje zaznamovala določena pristranskost in nepopolnost. Prav je, da ustanove, ki skrbijo za ohranjanje spletne dediščine, to prepoznajo in o tem ozavešajo tudi uporabnike njihovih storitev. Svetovni splet je izjemen vir znanja in informacij. Enako velja za spletne arhive, vendar zaradi specifičnih lastnosti svetovnega spleta, ki je v veliki meri neulovljiv, ti niso zgolj kopija znanja, ki ga vsebuje splet, temveč predstavljajo nove vire znanja z lastnimi značilnostmi. Podobno kot nam analiza vsebine starih zasebnih in drugih knjižnic lahko veliko pove o duhu časa, v katerem so nastajale, ter o značilnostih in zanimanjih posameznikov, ki so jih gradili, nam tudi spletni arhivi govorijo o specifičnih političnih, ideoloških, geografskih, kulturnih in ekonomskih okoliščinah, v katerih nastajajo. S tem pa dodajajo novo plast potencialnih informacij in znanja, ki jih živi splet sam po sebi ne vsebuje.

NAVEDENI VIRI

Ben-David, A. (2019, 11. junij). *Web archives as memoryware: critical reflections on sources and methods for web history* [spletna stran]. Pridobljeno 1. 8. 2019 s spletne strani: <https://www.anatbendavid.info/single-post/2019/06/11/Web-Archives-as-Memoryware-Critical-Reflections-on-Sources-and-Methods-for-Web-History>

Besser, H. (2018, 19. januar). *Making web archiving work for streaming media: archiving the websites of contemporary young composers* [spletna stran]. Berkeley, California: University of California, School of information. Pridobljeno 1. 8. 2019 s spletne strani: <https://www.ischool.berkeley.edu/events/2018/making-web-archiving-work-streaming-media-archiving-websites-contemporary-young>

Brügger, N. in Schroeder, R. (ur.). (2017). *The web as history: using web archives to understand the past and present*. London: UCL Press.

Črna škatla (tehnika) [spletna stran]. (B. d.). V *Wikipedija: prosta enciklopedija*. Pridobljeno 1. 8. 2019 s spletne strani: [https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Crna_%C5%A1katla_\(tehnika\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/%C4%8Crna_%C5%A1katla_(tehnika))

Globoki splet [spletna stran]. (B. d.). V *Wikipedija: prosta enciklopedija*. Pridobljeno 1. 8. 2019 s spletne strani: https://sl.wikipedia.org/wiki/Globoki_splet

Huurdeman, H. C., Kamps, J., Samar, T., de Vries, A. P., Ben-David, A. in Rogers, R. A. (2015). Lost but not forgotten: finding pages on the unarchived web. *International journal on digital libraries*, 16(3–4), 247–265. doi: 10.1007/s00799-015-0153-3

Narodna in univerzitetna knjižnica. (2016). *Letno poročilo NUK 2015*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Narodna in univerzitetna knjižnica. (2018). *Letno poročilo NUK 2017*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Narodna in univerzitetna knjižnica. (2019). *Letno poročilo NUK 2018*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 1. 8. 2019 s spletne strani: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2019/NUK_Porocilo_2018_20190228_NSKD.pdf

Pravilnik o vrstah in izboru elektronskih publikacij za obvezni izvod. (2007). *Uradni list RS*, št. 90/2007.

Weber, M. S. (2017). *The challenges of 25 years of data: an agenda for web-based research* [prispevek predstavljen na konferenci Web Archiving Week, International Internet Preservation Consortium, London]. Pridobljeno 8. 8. 2019 s spletne strani: <https://archivedweb.blogs.sas.ac.uk/files/2017/06/RESAW2017-BruggerLocatelliWeberNanni-Web25.pdf>

Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub). (2006). *Uradni list RS*, št. 69/2006.

Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub-A). (2009). *Uradni list RS*, št. 86/2009.

Setting research free

Emerald Open Research:
Our new open access
platform that supports easy,
rapid & transparent publishing

Visit the Emerald stand
to find out more.

06/19 18968

SUSHI, COUNTER IN STATISTIKA UPORABE ELEKTRONSKIH VIROV

SUSHI, COUNTER AND STATISTICS ON THE USE OF ELECTRONIC RESOURCES

Gregor Matevc

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: gregor.matevc@nuk.uni-lj.si

UDK 025.2:004.6

IZVLEČEK

Namen: COUNTER je neprofitna organizacija, ki skrbi za pravila in smernice, ki založnikom in spletnim ponudnikom omogočajo izdelavo konsistentnih in med seboj primerljivih poročil o uporabi elektronskih virov. SUSHI je ANSI/NISO standard, ki omogoča avtomatizirano zbiranje podatkov o uporabi elektronskih virov. Namen prispevka je podati pregled poročil, ki jih je mogoče pridobiti na tak način in ovrednotiti uporabnost tako pridobljenih podatkov. Podan je pregled različnih načinov za analizo tako pridobljenih podatkov, v glavnih obrisih pa je prikazana tudi razlika med poročili, izdelanimi po 4. izdaji smernic, ki je bila v veljavi do konca leta 2018, in med poročili, izdelanimi po 5. izdaji smernic, ki je stopila v veljavo v letu 2019.

Metodologija/pristop: Definicija in razlaga standardov in protokolov temeljita na javno objavljenih specifikacijah in dokumentaciji. Praktična uporaba (zajem in priprava podatkov ter analiza) je prikazana na osnovi prakse v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK).

Rezultati: Predstavili bomo prednosti in omejitve avtomatiziranega zajema in obdelave podatkov o uporabi elektronskih virov ter uporabnost pridobljenih informacij pri določanju nabavne politike in promocijske strategije.

Omejitve: Prispevek temelji na praksi NUK. Analizirani podatki prikazujejo uporabo elektronskih virov NUK, pri čemer glavnino uporabnikov predstavljajo študentje.

Izvirnost/uporabnost: Prispevek želi vzpodbuditi analizo podatkov o uporabi elektronskih virov, ki jih dajejo na voljo ponudniki. Podatek o uporabi elektronskih virov in spremljanje dolgoletnih trendov uporabe sta ključna pri določanju nabavne politike in pripravi promocijske strategije. Avtomatiziran zajem in zbiranje podatkov na enem mestu močno olajšata pregled in analizo podatkov, predvsem v primerjavi s pregledovanjem poročil posameznih ponudnikov v administrativnem vmesniku ali v preglednicah.

Ključne besede: knjižnice, nabavna politika, elektronski viri, analiza

ABSTRACT

Purpose: COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) is a not-for-profit organization that maintains the rules and guidelines which allow publishers, vendors and information providers to produce consistent and comparable reports on the use of electronic resources. SUSHI (Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative) is an ANSI / NISO standard that provides automated harvesting of statistical usage reports. The purpose of the paper is to give an overview of the available reports and to evaluate the usefulness of the obtained data. The author reviewed different methods to analyse the obtained data and outlined the difference between the reports produced according to the fourth edition of the guidelines (until the end of 2018) and the reports produced according to the fifth edition of the guidelines (in 2019).

Methodology: The definition and interpretation of the standards and protocols are based on the published specifications and documentation. The practical use (data capture, the report preparation and analysis) is demonstrated on the practice of the National and University Library.

Results: The advantages and limitations of automated harvesting and processing of data on the use of electronic resources are displayed and the usefulness of the obtained information in defining the collection development policy and promotion strategy is presented.

Limitations: This research is based on the practice of the National and University Library. The analysed data show the use of its electronic resources, with the majority of users being students.

Originality/practical implications: The aim is to encourage the analysis of data on the use of electronic resources made available by the vendors and information providers. Usage reports and the monitoring of long-standing usage trends are crucial in determining the collection development policy and developing the promotion strategy. The »one-stop shop« principle of automated data harvesting greatly facilitates the review and analysis of data, especially when compared to viewing reports from individual vendors in the administrative interface or spreadsheets.

Keywords: libraries, collection development policy, electronic resources, analysis

1 Uvod

Zaradi hitre rasti interneta so knjižnice v devetdesetih letih prejšnjega stoletja začele svojim uporabnikom ponujati vedno večje število informacijskih virov v elektronski obliki z dostopom prek spleta. Hitro rastoče število teh virov je kmalu zahtevalo rešitev vprašanja, kako slediti njihovi uporabi. Knjižnice so namreč v licence za dostop vlagale precejšnja sredstva in so potrebovale način za oceno uporabniškega vedenja pri uporabi ponujenih vsebin, da bi lahko zagotovile čim bolj smotrno porabo sredstev.

S tem problemom se je v poznih devetdesetih spopadla britanska organizacija *Publishers and Libraries Service group* (PALS). Skupino so sestavljale organizacije *Jisc*, *Publishers Association* in *Association of Learned and Professional Society Publishers*. To sodelovanje je leta 2001 privedlo do mednarodnega foruma v Londonu in do ustanovitve organizacije *Project COUNTER* (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources). Njena naloga je bila ustvariti in uveljaviti kodeks ravnanja (angl. code of practice) za pripravo statističnih poročil, ki naj bi knjižnicam zagotovila kredibilne, konsistentne in primerljive podatke o uporabi spletno dostopnih naročniških virov.

Leto 2002 velja za uradni začetek iniciative COUNTER, prvi kodeks ravnanja pa je bil objavljen leta 2003. Z leti je število ponudnikov virov, ki so omogočali dostop do statističnih poročil strmo naraščalo in ročno prenašanje poročil je kmalu postalo nepraktično, posebej za knjižnice z velikim številom virov različnih ponudnikov. Kot odgovor na to vprašanje se je leta 2005 pojavila iniciativa za vzpostavitev protokola SUSHI (Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative) pod okriljem organizacije *NISO* (National Information Standards Organization). Namen te iniciative je bil omogočiti avtomatizirano zajemanje poročil, prva verzija standarda pa je stopila v veljavo leta 2007 (Pesch, 2016).

Poleg skrbi za kodeks ravnanja COUNTER izvaja tudi revizijo ponudnikov, s katero preverja skladnost njihovih poročil s kodeksom. Nekaj najosnovnejših točk, ki jih mora izpolnjevati ponudnik:

- Poročila morajo biti dostopna v naslednjih formatih:
 - v Excelovi razpredelnici oziroma v CSV ali kakem drugem tekstovnem formatu, ki ga je mogoče brez težav uvoziti v Excel;
 - v XML (COUNTER 4) oziroma JSON (COUNTER 5) formatu, skladnem s COUNTER shemo.
- Vsako poročilo mora biti shranjeno v ločeni datoteki (da le-te niso prevelelike).
- Poročila morajo biti na voljo na strani s kontrolo dostopa. Na voljo morajo biti obvestila prek elektronske pošte.
- Pri konzorcijskih poročilih mora imeti administrator z istim geslom dostop do skupnih poročil in do poročil posameznih članov konzorcija.
- Poročila morajo biti vedno dostopna.
- Poročila morajo biti dostopna mesečno.
- Na voljo morajo biti poročila vsaj za zadnjih 24 mesecev, razen pri ponudnikih, ki so se priključili na novo.
- Uporabnik mora imeti možnost izbirati časovni razpon na mesec natančno za zadnjih 12 mesecev. Če razpon ni določen, je privzeti razpon koledarsko leto oziroma zadnjih 12 mesecev.
- Poročila v formatu XML (COUNTER 4) oziroma JSON (COUNTER 5) morajo biti dostopna prek protokola SUSHI najkasneje 4 tedne po koncu termina za poročanje (The COUNTER ..., 2019).

Podrobnejše zahteve in proces revizije sta opisana v dokumentaciji, dostopni na spletnih straneh organizacije COUNTER.¹

Članstvo v organizaciji COUNTER je od začetkov naraslo na več kor 200 organizacij, med katerimi so založniki, ponudniki dostopa do virov, knjižnice, konzorciji in druge organizacije. Kodeks ravnanja se uporablja za sledenje uporabe več deset tisoč spletnih revij in več sto tisoč elektronskih knjig. Z njegovo pomočjo več deset tisoč knjižnic vrednoti in gradi svoje zbirke.

Organizacija COUNTER podpira tudi delovanje spletnega mesta Usus.² Usus je neodvisno spletišče, ki ga vodi skupnost uporabnikov in služi kot mesto za diskusijo o vprašanih glede poročil COUNTER in protokola SUSHI.

2 KODEKS RAVNANJA (CODE OF PRACTICE) COUNTER

Kodeks, ki ga pripravlja organizacija COUNTER, določa, katera poročila naj bi ponudniki zagotavljali svojim strankam, formalno obliko teh poročil, metrike, ki naj bodo vključene in pravila o tem, kako naj se podatki pridobijo iz dnevniških zapisov na strežniku. Prva verzija kodeksa je vsebovala sedem poročil, pet obveznih in dve izbirni.

Preglednica 1: Poročila in metrični tipi COUNTER 1

Poročilo	Opis	Status
Journal Report 1 (JR1)	Število uspešnih zahtev za polno besedilo članka po mesecih in revijah.	Obvezno
Journal Report 2 (JR2)	Zavrnitve po mesecih in revijah.	Obvezno
Database report 1 (DB1)	Vsa iskanja in seje po mesecih in podatkovnih zbirkah.	Obvezno
Database report 2 (DB2)	Zavrnitve po mesecih in podatkovnih zbirkah.	Obvezno
Database report 3 (DB3)	Vsa iskanja in seje po mesecih in storitvah.	Obvezno
Journal Report 3 (JR3)	Število uspešnih zahtev za vnos in zavrnitve po mesecih, revijah in vrsti strani.	Izbirno
Journal Report 4 (JR4)	Vsa iskanja po mesecih in storitvah.	Izbirno

V naslednjih izdajah se je seznam poročil povečeval in v verziji 4 obsegal 24 poročil (Priloga I).

Z razvojem se ni spremenilo samo število poročil, saj je moral kodeks slediti izredno hitremu razvoju spremenljivega in nepredvidljivega spletnega okolja, v katerem so se uporabljali elektronski viri. Obvezen je postal t. i. »double-click« filter – gre za ukrep, ki naj bi preprečil dvojno štetje v primerih, ko uporabnik zaradi počasne internetne povezave večkrat klikne na isto povezavo.

¹ Glej: <https://www.projectcounter.org/appendix-e-audit-requirements-tests/>.

² Glej: <http://www.usus.org.uk/>.

Kodeks določa, da se morata dva klika istega uporabnika na isto povezavo, ki se zgodita manj kot 30 sekund narazen, šteti kot en klik.

Štetje iskanj se je razdelilo na več kategorij: »običajno« (angl. regular) in »zunanje« (angl. federated), kasneje pa je bilo dodano še »avtomatizirano« (angl. automated). Pri običajnem iskanju gre za iskanje, ki ga je opravil uporabnik prek iskalnega vmesnika po podatkovni zbirki, ki jo je pred tem sam izbral. Za zunanje iskanje se šteje tisto, ki je bilo opravljeno prek zunanjega iskalnika, običajno s pomočjo programskega vmesnika (API). Avtomatizirano iskanje je tisto, ki je potekalo prek orodij za odkrivanje informacij (angl. discovery service) ali prek iskalnega vmesnika po večjem številu podatkovnih zbirk, ki jih uporabnik predhodno ni izbral.

Štetje uporabniških sej se je opustilo. Kot dopolnilo štetju dostopov do polnega besedila je bilo dodano še štetje dostopov do HTML in PDF verzij dokumenta, da bi se jasneje videl učinek, ki ga ima na štetje uporabniški vmesnik. Dodana so bila poročila o uporabi prek mobilnih naprav, multimedijskih zbirk in odprtega dostopa. Rasla je tudi dokumentacija, katere namen je bil povečati skladnost s priporočili in interoperabilnost.

3 PETA VERZIJA KODEKSA COUNTER

Okolje, v katerem se uporabljajo elektronski viri, se neprestano spreminja in kodeks ravnanja COUNTER je postajal vedno bolj zapleten in zahteven za implementacijo. Do vključno verzije 4 je namreč veljala praksa, da se je z vsako novo potrebo po specifičnem poročanju pojavilo novo poročilo in pogosto tudi novi metrični tipi. Med pripravami 5 verzije kodeksa je bila zato sprejeta odločitev, da se ta priložnost izkoristi za temeljito prevetritev. Glavni poudarek je bil na konsistentnosti, jasnosti, poenostavitvi, fleksibilnosti in vzdrževanju.

Konsistentnost: V začetku so bila poročila namenjena administratorjem. Njihovo oblikovanje je odražalo potrebo po berljivosti za ljudi. Ko je število poročil naraščalo, je začelo prihajati do nekonsistentnosti. Z uvedbo protokola SUSHI so se pojavila poročila v XML formatu, namenjena avtomatiziranemu zajemu. Razlike v granularnosti poročanja med XML in Excelovimi preglednicami so privedle do novih nekonsistentnosti med poročili.

Jasnost: Pomanjkanje jasnosti v kodeksu in spremljevalni dokumentaciji je povzročilo razlike v implementaciji poročil in SUSHI strežnikov. Verzija 5 poskuša rešiti te težave.

Poenostavitev in fleksibilnost: Poenostavitev pomeni predvsem zmanjšanje števila različnih poročil. Veliko izbirnih poročil je nastalo zaradi zelo specifičnih potreb in so se uporabljala redko. Verzija 5 je ta poročila nadomestila

z manjšim številom bolj splošnih poročil, vmesnik pa omogoča uporabo številnih filtrov za bolj specifične potrebe. Namesto 24 poročil se je število zmanjšalo na štiri t. i. »glavna poročila« (angl. master reports), ki pokrivajo: platforme, podatkovne zbirke, naslove (angl. title report – gre za naslove revij, knjig ipd.) in enote (angl. item report). Uporabniki lahko z uporabo različnih filtrov sestavijo poročilo po meri, ki najbolj odgovarja njihovim potrebam. Na osnovi teh štirih tipov poročil je definiranih tudi nekaj vnaprej določenih standardnih pogledov, ki naslavljajo najbolj pogoste potrebe pri analizi uporabe in izgradnji zbirk. Gre za prednastavljeno konfiguracijo in filtre, ki pokrivajo najpogostejše potrebe pri poročanju.

Kontinuirano vzdrževanje: Med verzijo 4 in verzijo 5 je minilo pet let, kar je veliko časa. Z verzijo 5 stopa v veljavo protokol t. i. »stalnega vzdrževanja« (angl. continuous maintenance), na podlagi katerega je možno dodajati spremembe, ne da bi bila zato potrebna nova verzija. Predvidene so procedure, po katerih lahko skupnost uporabnikov predlaga spremembe, določen je postopek obravnave in odobritve predloga ter postavitve časovnice za implementacijo. Glede na zahtevnost spremembe se ta lahko implementira takoj ali pa v določenem časovnem obdobju (Pesch, 2016).

Spremenili so se tudi metrični tipi, ki jih beležijo poročila. Število se je s 25, kolikor jih je bilo v verziji 4, zmanjšalo na 12, delijo pa se v tri splošne kategorije: metrike za iskanje; metrike za zavržen dostop; metrike za dejanja v zvezi z vsebino. Najbolj se je spremenila skupina, ki se nanaša na uporabo vsebin. V verziji 4 je ta skupina obsegala kar petnajst različnih tipov, ki so predstavljali zahteve po polnem besedilu in štiri, ki so šteli dejanja, povezana z ogledom metapodatkov o vsebini. Ti metrični tipi so bili pogosto preobremenjeni, saj so poskušali zajeti ne le vsebino, pač pa tudi format dokumenta oziroma vrsto naprave, uporabljene za dostop. V verziji 5 beležijo samo še dejanja nad vsebino, v kombinaciji z metričnimi tipi za vrsto dostopa (angl. access type) in tip podatkov (angl. data type) pa omogočajo bolj natančno analizo, če je to potrebno. Prav tako verzija 5 uvaja koncept »zahteve« (angl. request) in »preiskave« (angl. investigation) in ponuja nabor metrik, temelječih na teh dveh konceptih. Zahteva se nanaša na vsebino, ki je bila predmet ogleda oziroma jo je uporabnik prenesel s spleta. Ker je vsebina lahko zelo različna (besedilo, avdio, video, slika ipd.), je bil namesto starega izraza »polno besedilo« (angl. full text) izbran izraz »zahteva« (angl. request).

Preiskava se nanaša na vsa dejanja, povezana z vsebino, vključno z ogledom in prenosom. Vse zahteve so vsebovane tudi v preiskavi, obratno pa ne. Z uvedbo teh dveh pojmov so se v verziji 5 lotili dveh problemov, ki v verziji 4 nista bila rešena najboljše. Prvi je t. i. »učinek uporabniškega vmesnika« (angl. user interface effect). Do tega učinka pride zaradi različnega načina dostopanja do virov pri različnih ponudnikih. Nekateri ponudniki v HTML obliki ponujajo samo povzetek vsebine, za dostop do celega članka pa treba odpreti

PDF dokument, medtem ko drugi ponudniki ponujajo dostop do celotne vsebine tako v HTML kot v PDF obliki. Ko pride uporabnik na stran, na kateri je vsebina dostopna v HTML obliki, to šteje kot en dostop. Če se nato odloči odpreti PDF dokument, je to drugi dostop, kar pomeni, da se je isti dogodek štel dvakrat. Če ponudnik v HTML obliki ponuja samo povzetke vsebine, se kot dostop šteje za samo ogled PDF datoteke, kar daje vtis, da imajo slabši obisk.

Drugi problem so elektronske knjige. Nekateri ponudniki omogočajo prenos cele knjige, drugi pa dostop do vsebine ponujajo po posameznih poglavjih. Glede na to, kakšen pristop je izbral ponudnik, so lahko statistike za isto knjigo od ponudnika do ponudnika bistveno različne. Da bi bila mogoča vsaj primerljivost znotraj iste platforme, sta bili uvedeni dve poročili – BR1 za platforme, ki ponujajo celotne knjige, in BR2 za platforme, ki ponujajo knjige po poglavjih, ni pa bilo mogoče primerjati poročil med platformami. V verziji 5 skušajo ta dva problema rešiti s kombinacijo konceptov »preiskave« in »zahteve« ter s pojmom »unikatni element« (angl. unique item) in »unikatni naslov« (angl. unique title).

Z verzijo 5 kodeksa je prišlo tudi do bistvenih sprememb pri avtomatiziranem zajemu podatkov prek protokola SUSHI (Standardized Usage Statistics Harvesting Initiative). Kodeks določa, da morajo biti poročila dostopna tudi prek t. i. COUNTER_SUSHI API-ja. Do verzije 4 je bil v uporabi format XML, skladen z XML shemo COUNTER, ki je objavljena na spletni strani organizacije NISO.³ Ta shema določa format poročil, SUSHI pa predstavlja elektronsko kuverto, v kateri so spravljene podatki. Komunikacija med strežnikom in odjemalcem poteka prek protokola SOAP (Simple Object Access Protocol).

Z verzijo 5 je bil protokol SOAP opuščen v prid protokola REST (Representational State Transfer). Specifikacije so javno dostopne prek spletnega servisa SwaggerHub.⁴ Poleg tega se za poročila ne uporablja več format XML, ki je bil nadomeščen s formatom JSON (JavaScript Object Notation).

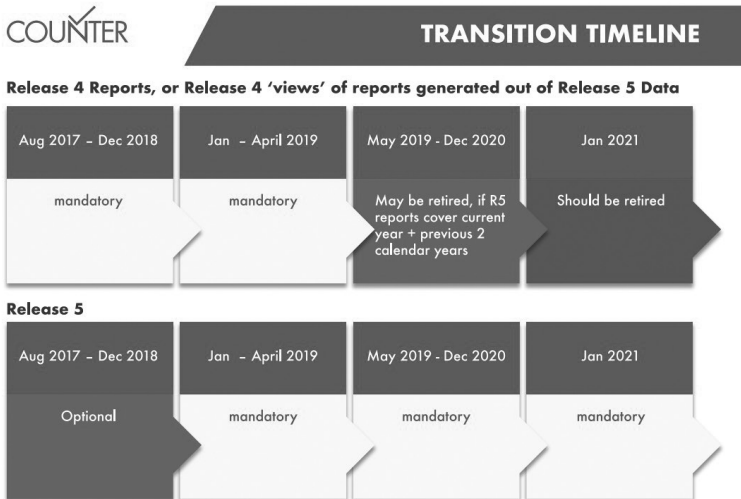
Razvoj verzije 5 sega v leta 2017, v veljavo je stopila z januarjem 2019. V prehodnem obdobju, ki bo trajalo do januarja 2021, sta veljavni obe verziji poročil – verzija 4 in 5. Ponudniki so morali verzijo 4 obvezno zagotavljati do aprila 2019, sedaj je ta možnost izbirna do januarja 2021, ko naj bi se ukinila. Verzija 5 je bila izbirna do decembra 2018, od januarja 2019 pa je obvezna. V prehodnem obdobju ponudniki lahko zagotavljajo dostop do obeh verzij poročil. Na voljo imajo več možnosti:

1. Vzpostavijo lahko dva ločena sistema z ločenim načinom zajema podatkov.
2. Vzpostavijo lahko dva ločena sistema s skupnim načinom zajema podatkov.

³ Glej: <https://www.niso.org/schemas/sushi>.

⁴ Glej: <https://app.swaggerhub.com/apis/COUNTER>.

3. Vzpostavijo lahko en sistem, ki vsebuje tako podatke iz verzije 4 kot podatke iz verzije 5.

Slika 1: Časovnica implementacije pete verzija kodeksa COUNTER (*The COUNTER ...*, 2019)

3.1 Poročila v verziji 5 kodeksa COUNTER

Peta verzija kodeksa uvaja bistveno spremenjen nabor poročil. Osnovo tvorijo štiri glavna poročila, t. i. »glavna poročila« (angl. master reports), in sicer »platform master report«, »database master report«, »title master report« in »item master report«. Kot povedo že imena, gre za poročila na ravni platforme, podatkovne zbirke, naslova (npr. revije ali knjige) in enote (npr. članka, poglavja iz knjige ipd.).

Poleg tega je bilo uvedenih nekaj novih atributov, ki omogočajo filtriranje podatkov in pripravo poročil za različne potrebe. Ti atributi so:

1. **Podatkovni tipi** (angl. data types) – opisujejo vsebino, o kateri se poroča, in omogočajo, da se poročilo omeji le na revije ali le na knjige. Podatkovni tipi so: Book, Database, Dataset, Journal, Multimedia, Newspaper or Newsletter, Other, Platform, Repository item, Report, Thesis or Dissertation.
2. **Tipi sekcije** (angl. section types) – v kombinaciji s podatkovnimi tipi lahko še podrobneje določijo, o katerih vsebinah naj govori poročilo. Tipi sekcij so: Article, Book, Chapter, Other, Section.
3. **Tipi dostopa** (angl. access types) – opredeljuje vrsto kontrole pristopa, ki je v trenutku dostopa veljala za vsebinski element. Tipi dostopa so: Controlled, OA_Gold, Other_Free_To_read.

4. **Metode dostopa** (angl. access methods) – dostop je razdeljen na regularni dostop in na TDM (angl. text and data minig). Dostopi, povezani s TDM lahko umetno napihnejo statistike ponudnikov, zato so iz standardnih pogledov izključene. Metodi dostopa sta: Regular, TDM.
5. **Leto objave** (angl. year of publication – YOP) – omogoča analizo uporabe starejšega in arhivskega gradiva ter vrednotenje naročil na starejše izdaje (The COUNTER ..., 2019).

Za najpogostejše potrebe pri poročanju je že vnaprej pripravljenih nekaj standardnih pogledov (Priloga 2), ki se delno ujemajo z najpogosteje uporabljanimi poročili iz verzije 4. Pri teh pogledih gre za glavno poročilo, pri katerem so že bili uporabljeni določeni filtri in atributi.

4 PRAKTIČNA UPORABA V NUK

V NUK prek protokola SUSHI avtomatično zajemamo podatke o rabi elektronskih virov od leta 2015. Na tak način prenašamo in obdelujemo statistične podatke naslednjih ponudnikov: American Physical Society, CREDO Reference, EBSCOHost, Emerald, GALE Engagement Services, MGG Online, OECD iLibrary, Oxford Journals, ProQuest, SAGE Journals, Taylor and Francis. Začeli smo z uporabo programa »SUSHI Starters Client for COUNTER«, odprtokodnega programa, napisanega v programskem jeziku PHP. Program je mogoče konfigurirati kot odjemalca za različne ponudnike in različne vrste poročil do četrte verzije kodeksa COUNTER. Poročila v formatu XML se shranijo na lokalni disk, žal pa program ne omogoča nadaljnje obdelave poročil in njihove pretvorbe v format, ki je ljudem lažje berljiv.

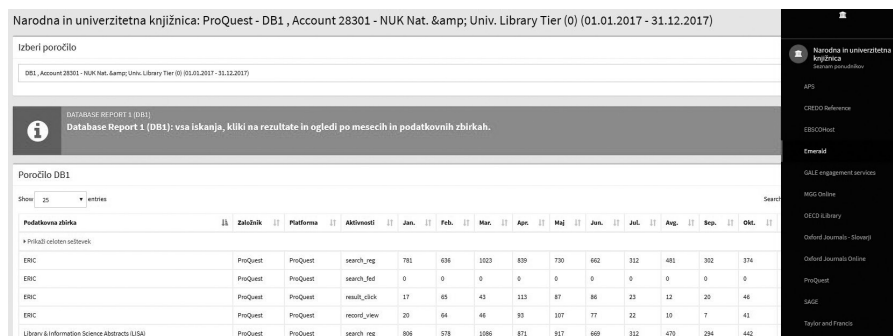
Ker je bilo treba celotno obdelavo in pripravo poročil implementirani od začetka, smo se odločili, da v nastajajočo aplikacijo vključimo tudi zajem poročil, tako da bodo vse funkcionalnosti združene v eni aplikaciji. Aplikacija je napisana v programskem jeziku Python. Poročila, ki jih od ponudnikov dobi v formatu XML, razčleni in podatke shrani v podatkovno zbirko. Tako pridobljene podatke je mogoče poljubno prikazovati v obliki preglednic ali grafov, jih filtrirati glede na časovno obdobje, vrsto poročila, ponudnika ipd.

Zajem podatkov je mogoče sprožiti ročno, lahko pa se aplikacija konfigurira tudi tako, da zajem poteka samodejno v določenih časovnih intervalih.

4.1 Prednosti aplikacije

Enaka poročila so na voljo v administrativnih vmesnikih, ki jih različni ponudniki elektronskih virov ponujajo svojim strankam za upravljanje z naročili, zato se seveda postavlja vprašanje, čemu potreba po avtomatiziranem

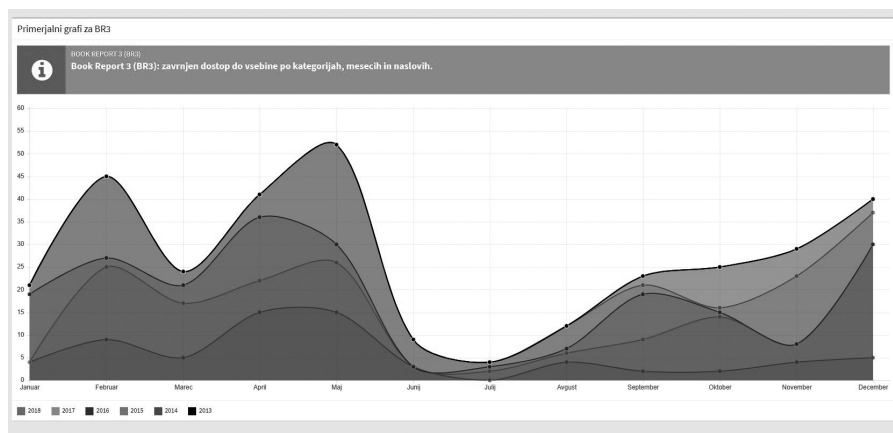
zajemu in prikazu podatkov. Ena pglavitnih prednosti je, da so podatki vseh ponudnikov zbrani na enem mestu, torej odpade potreba po prijavljanju v različne administracije. Po specifikacijah organizacije COUNTER morajo ponudniki obvezno zagotavljati podatke za zadnjih 24 mesecev. Starejše podatke ponudnik sicer lahko zagotavlja, ni pa nujno, da jih. S tem ko podatke shranimo pri sebi, imamo na voljo statistiko za daljša časovna obdobja, kar omogoča lažjo analizo dolgoročnih trendov uporabe.

Slika 2: Poročilo DB1 ponudnika ProQuest

4.2 Omejitve aplikacije

Aplikacija trenutno podpira poročila do verzije 4 kodeksa COUNTER. Odjemalec in modul za prikaz poročil verzije 5 je v delu, a še ni dokončan.

Slika 3: Prikaz uporabe virov skozi celo leto; pogled združuje prikaze za več zaporednih let

Podprta so naslednja poročila: Journal Report 1, Journal Report 1a, Journal Report 1 GOA, Journal Report 2, Journal Report 3, Journal Report 5, Book Report

1, Book Report 2, Book Report 3, Book Report 4, Database Report 1, Database Report 2, Consortium report 1, Consortium report 2, Platform Report 1.

Ker aplikacijo uporabljamo interno, ima zelo preprosto zasnovan sistem za upravljanje z uporabniškimi pravicami, ki bi ga bilo za širšo uporabnost treba razširiti in nadgraditi.

4.3 Težave, na katere smo naleteli

Če smo pri prednostih aplikacije navedli možnost primerjave uporabe skozi daljša časovna obdobja, je prav, da navedemo tudi ključno omejitev, ki ji je taka primerjava podvržena – spremembe v načinu poročanja glede na verzijo poročila, ki je v uporabi. Pri prehodu s tretje verzije kodeksa na četrto je bila definicija avtomatiziranega iskanja (angl. automated search) bistveno spremenjena – v tretji verziji je šlo za iskanja, ki jih je izvedel računalniški program, v četrto pa za iskanja, ki so bila izvedena prek orodij za odkrivanje informacij (angl. discovery service). Prav tako je bilo opuščeno beleženje uporabniških sej (Pratesi, 2018). Te spremembe, tako kot tudi razlike med verzijo 4 in 5, ki so še bistveno večje, imajo za posledico, da poročila različnih verzij med seboj niso primerljiva in analiza uporabe skozi daljša obdobja ni nujno zanesljiv pokazatelj dejanske uporabe virov.

S težavami pri zajemu je tesno povezan odzivni čas strežnikov. Še posebej pri obsežnih poročilih, ki vsebujejo veliko podatkov, je bila lahko prva zahteva po podatkih neuspešna, saj je priprava poročila trajala predolgo, zato jo je bilo treba ponoviti. To je sicer v skladu s specifikacijami, ki pravijo, da mora SUSHI strežnik odgovor vrniti v 120 sekundah, če to ni mogoče, pa mora vrniti napako »Server Busy« in v ozadju pripraviti poročilo, ki ga lahko posreduje ob naslednji zahtevi. Konfiguracija avtomatiziranega zajema podatkov se je s tem precej zapletla, ročno prenašanje pa je postalo bolj zamudno.

Nevšečnosti so nam povzročale tudi razlike v ažurnosti ponudnikov pri pripravi poročil – pri nekaterih ponudnikih so bila poročila pripravljena že kmalu po izteku meseca, pri drugih pa šele po štirih tednih, kolikor je skrajni rok za pripravo po specifikacijah organizacije COUNTER. To je prav tako povzročalo zaplete pri konfiguraciji avtomatiziranega zajema in zamudnejše ročno prenašanje poročil.

Nekaj težav smo imeli tudi zaradi nekonsistentne implementacije XML sheme za prenos podatkov. Kjer so bile specifikacije v dokumentaciji premalo specifične in zato dvoumne, so se različni ponudniki odločili za različno interpretacijo, kar je privedlo do razlik v strukturi XML dokumentov in do napak med zajemom podatkov, zaradi katerih je bil prenos predčasno prekinjen.

PRILOGA I: POROČILA IN METRIČNI TIPI COUNTER 4

Poročilo	Opis	Status
Journal Report 1	Števil uspešnih zahtev za polno besedilo članka po mesecih in revijah.	Obvezno
Journal Report 1 GOA	Števil uspešnih zahtev za polno besedilo GOA članka po mesecih in revijah z GOA.	Obvezno
Journal Report 1a	Števil uspešnih zahtev za polno besedilo članka iz arhiva po mesecih in revijah.	Izbirno
Journal Report 2	Zavrnen dostop do polnega besedila članka po mesecih, revijah in kategorijah.	Obvezno
Journal Report 3	Števil uspešnih zahtev za vsebinsko enoto po mesecih, revijah in tipu strani.	Izbirno
Journal Report 3 Mobile	Števil uspešnih zahtev za vsebinsko enoto po mesecih, revijah in tipu strani za uporabo na mobilnih napravah.	Izbirno
Journal Report 4	Vsa izvedena iskanja po mesecih in zbirkah.	Izbirno
Journal Report 5	Števil uspešnih zahtev za polno besedilo članka po letu objave in reviji.	Obvezno
Database Report 1	Vsa iskanja, kliki na rezultate in ogledi zapisov po mesecih in podatkovnih zbirkah.	Obvezno
Database Report 2	Zavrnen dostop po mesecih, podatkovnih zbirkah in kategorijah.	Obvezno
Platform Report 1	Vsa iskanja, kliki na rezultate in ogledi zapisov po mesecih in platformah.	Obvezno
Book Report 1	Število uspešnih zahtev za celo knjigo po mesecih in naslovih.	Obvezno
Book Report 2	Število uspešnih zahtev za del knjige po mesecih in naslovih.	Obvezno
Book Report 3	Število zavrnenih dostopov do vsebinskih enot po mesecih in kategorijah.	Obvezno
Book Report 4	Zavrnen dostop do vsebinskih enot po mesecih, platformah in kategorijah.	Obvezno
Book Report 5	Vsa iskanja po mesecih in naslovih.	Obvezno
Book Report 7	Število uspešnih zahtev za unikatni naslov znotraj seje po mesecih in naslovih.	Izbirno
Multimedia Report 1	Števil uspešnih zahtev za vsebino multimedijske enote po mesecih in zbirkah.	Obvezno
Multimedia Report 2	Števil uspešnih zahtev za vsebino multimedijske enote po mesecih, zbirkah in tipu enote.	Izbirno
Title Report 1	Število uspešnih zahtev za polno besedilo članka ali dela knjige po mesecih in naslovih na mobilnih napravah.	Izbirno
Title Report 1 Mobile	Število uspešnih zahtev za polno besedilo članka ali dela knjige po mesecih in naslovih na mobilnih napravah.	Izbirno
Title Report 2	Zavrnen dostop do polnega besedila po mesecih, naslovih in kategorijah.	Izbirno

Title Report 3	Število uspešnih zahtev za enoto vsebine po mesecih, naslovih in tipih strani.	Izbirno
Title Report 3 Mobile	Število uspešnih zahtev za enoto vsebine po mesecih, naslovih in tipih strani za uporabo na mobilnih napravah.	Izbirno
Metrični tip	Opis	Nanaša se na
ft_ps	Zahteva po polnem besedilu v postscriptu.	Uporaba virov
ft_ps_mobile	Zahteva po polnem besedilu v postscriptu, prilagojenem za mobilne naprave.	Uporaba virov
ft_pdf	Zahteva po polnem besedilu v PDF formatu.	Uporaba virov
ft_pdf_mobile	Zahteva po polnem besedilu v PDF formatu, prilagojenem za mobilne naprave.	Uporaba virov
ft_html	Zahteva po polnem besedilu v HTML formatu.	Uporaba virov
ft_html_mobile	Zahteva po polnem besedilu v HTML formatu, prilagojenem za mobilne naprave.	Uporaba virov
ft_epub	Zahteva po polnem besedilu v EPUB formatu, prilagojenem za mobilne naprave.	Uporaba virov
sectioned_html	V Book Report 2, Consortium Report 1 in Title Report 1 omogoča razločiti, kolikšen del vsebine knjige je bil posredovan.	Uporaba virov
ft_total	Vse zahteve po polnem besedilu.	Uporaba virov
toc	Zahteve po kazalu vsebine.	Uporaba virov
abstract	Zahteve po izvlečku članka (podrobni metapodatki brez polnega besedila).	Uporaba virov
reference	Število ogledov strani z bibliografskimi referencami, ki so povezane s člankom.	Uporaba virov
data_set	Zahteve po dodatnih podatkih, na katere se sklicuje članek.	Uporaba virov
audio	Zahteve po avdio posnetkih, na katere se sklicuje članek.	Uporaba virov
video	Zahteve po video posnetkih, na katere se sklicuje članek.	Uporaba virov
image	Zahteve po slikah, na katere se sklicuje članek.	Uporaba virov
podcast	Zahteve po podcastih, na katere se sklicuje članek.	Uporaba virov
multimedia	Število uspešnih zahtev po multimediji vsebini (vključuje avdio, video, slike, podcaste in druge nebesedilne enote).	Uporaba virov
record_view	Število ogledov podrobnih zapisov pri podatkovni zbirki.	Uporaba virov
result_click	Število klikov na rezultate iskanja po podatkovni zbirki.	Uporaba virov
search_reg	Število rednih iskanj, ki so jih izvedli uporabniki.	Iskanje
search_fed	Število zunanjih in avtomatiziranih iskanj.	Iskanje
turnaway	Število zavrnitev zaradi preseženega števila hkratnih uporabnikov, ki jih dovoljuje licenca.	Zavrnen dostop
no_license	Število zavrnitev zaradi neizpolnjevanja licenčnih pogojev.	Zavrnen dostop
other	Število zavrnitev zaradi drugih razlogov.	Zavrnen dostop

PRILOGA II: COUNTER 5 POROČILA IN METRIČNI TIPI

Kratka oznaka	Ime poročila	Opis
PR	Platform Master Report	Prilagodljivo poročilo, ki povzema aktivnosti vseh platform ponudnika in omogoča uporabo filtrov in drugih konfiguracijskih možnosti.
PR_P1	Platform Usage	Poročilo o uporabi na ravni platforme po metričnem tipu.
DR	Database Master Report	Prilagodljivo poročilo, ki povzema aktivnosti po podatkovnih zbirkah in omogoča uporabo filtrov in drugih konfiguracijskih možnosti.
DR_D1	DatabaseSearch andItem Usage	Poročilo o iskanju, pregledovanju in uporabi virov.
DR_D2	Database Access Denied	Poročilo o zavrnjenih dostopih.
TR	Title Master Report	Prilagodljivo poročilo, ki povzema aktivnosti po naslovih (revij, knjig, ...) in omogoča uporabo filtrov in drugih konfiguracijskih možnosti.
TR_B1	Book Requests (Excluding OA_Gold)	Dejanja, povezana s polnim besedilom knjig (brez GOA).
TR_B2	Book Access Denied	Zavrnen dostop do knjige.
TR_B3	Book Usage by Access Type	Poročilo o uporabi knjige razčlenjeno po tipu dostopa.
TR_J1	Journal Requests (Excluding OA_Gold)	Poročilo o uporabi revij (brez GOA).
TR_J2	Journal Access Denied	Zavrnen dostop do vsebine revije.
TR_J3	Journal Usage by Access Type	Poročilo o uporabi vsebine revij razčlenjeno po tipu dostopa.
TR_J4	Journal Requests by YOP (Excluding OA_Gold)	Uporaba vsebine revij (brez GOA) po letu objave.
IR	Item Master Report	Podrobno, prilagodljivo poročilo o aktivnostih na ravni vsebinskega elementa (članek, poglavje, medijski objekt, ...).
IR_A1	JournalArticleRequests	Zahteve za članke iz revij na ravni članka.
IR_M1	MultimedialItemRequests	Zahteve za multimedijske vsebine na ravni enote.

Metrični tip	Opis	Nanaša se na
Total_Item_Investigations	Celotno število dostopov do enote ali informacij o njej.	Uporaba virov
Unique_Item_Investigations	Število unikatnih enot (npr. poglavij), kjer je uporabnik dostopal do vsebine ali informacije o enoti.	Uporaba virov
Unique_Title_Investigations	Število unikatnih naslovov (npr. knjig), kjer je uporabnik dostopal do vsebine ali naslovu o enoti.	Uporaba virov
Total_Item_Requests	Celotno število ogledov ali prenosov polnega besedila enote.	Uporaba virov
Unique_Item_Requests	Število unikatnih enot (npr. poglavij), kjer je uporabnik dostopal do vsebine enote.	Uporaba virov
Unique_Title_Requests	Število unikatnih naslovov (npr. knjig), kjer je uporabnik dostopal do vsebine naslova.	Uporaba virov
No_License	Dostop je bil zavrjen zaradi licenčnih omejitev – institucija nima licence.	Zavrjen dostop
Limit_Exceeded	Dostop je bil zavrjen, ker je bilo doseženo maksimalno število hkratnih uporabnikov, ki jih še dovoljuje licenca.	Zavrjen dostop
Searches_Regular	Število iskanj, ko je uporabnik namerno izbral podatkovno zbirko oz. je na voljo samo ena	Iskanje
Searches_Automated	Število iskanj, ko uporabnik ni izrecno izbral podatkovne zbirke. Gre za primere, ko platforma ponuja več podatkovnih zbirk in uporabnik ni izrecno omejil iskanja.	Iskanje
Searches_Platform	Število iskanj ne glede na to, koliko podatkovnih zbirk je vključenih.	Iskanje
Searches_Federated	Število iskanj, ki so jih opravili računalniški programi.	Iskanje

SLOVENSKA RETROSPEKTIVNA BIBLIOGRAFIJA ČLANKOV 1797–1945: SNOVANJE BIBLIOGRAFIJE IN REDAKCIJA PODATKOVNE ZBIRKE

SLOVENE RETROSPECTIVE ARTICLE BIBLIOGRAPHY 1797–1945: THE COMPOSITION OF THE BIBLIOGRAPHY AND THE REDACTION OF THE DATABASE

Urška Obal

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: urska.obal@nuk.uni-lj.si

Boris Rifl

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
e-pošta: boris.rifl@nuk.uni-lj.si

UDK 015(045)(497.4)"1797/1945"

IZVLEČEK

S formalnim začetkom leta 1950, ob ustanovitvi Leksikografskega zavoda FNRJ, je ob retrospektivnem popisu člankov periodičnih publikacij za potrebe *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* (Ujević, 1956) nastal obsežen listkovni katalog, katerega dopolnjevanje je v osemdesetih letih zamrlo. V izogib propadu je bil konec devetdesetih let prenesen v digitalno okolje in skupaj s posebej za to izdelano programsko opremo shranjen na CD plošček. Od leta 2004 pa je zaradi zastaranja programja v obliki podatkovne zbirke shranjen na strežniku Narodne in univerzitetne knjižnice. Ker so ob pretipkavanju obsežnega kataloga in kasnejšega prenosa v drugo programsko okolje nastale številne napake, podatkovno zbirko redigiramo. Redakcija je v času pisanja članka še v teku, delni rezultati analize, izpeljane po urejanju, pa kažejo nacionalne specifikke pri retrospektivnem popisu člankov sledeč navodilom, oblikovanim v neslovenskem kulturnem okolju.

Ključne besede: listkovni katalogi, slovenska retrospektivna bibliografija člankov, nacionalne bibliografije, podatkovne zbirke, Narodna in univerzitetna knjižnica

ABSTRACT

Beginning with the inception of Leksikografski zavod FNRJ in 1950, the composition of a large card catalogue began for the purposes of the composition of

Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova. Work on the project ceased in the 1980s. To prevent further decay, the catalogue was transferred into a digital format in late 1990s and stored, together with purposefully designed software, on a CD. Since 2004, it has been housed on the library's servers as a database. It is currently being edited as it contains mistakes that occurred during the process of transferring into the digital environment and subsequent data transfers. Partial results of the analysis highlight the national specifics of the retrospective cataloguing practice that came about due to the discrepancies between the cataloguing practice and guidelines that do not correspond to the cultural environment in which the articles were published.

Keywords: card catalogues, Slovene retrospective article bibliography, national bibliographies, databases, National and University Library

1 Uvod

Namen pričujočega prispevka je predstaviti Slovensko retrospektivno bibliografijo člankov iz obdobja 1797–1945 (v nadaljevanju SRBČ), osnovano v petdesetih letih prejšnjega stoletja, opisati postopek in okoliščine njenega nastanka, predstaviti postopke prenosa v digitalno okolje in redakcijo podatkov ter se opredeliti do pomena, ki ga ima ta zbirka za stroko in uporabnike.

Bibliografske podatke so izbirali, zapisovali in urejali zgodovinarji, jezikoslovci in bibliografi. Z znanjem in strokovnim pristopom je nastala bogata podatkovna bibliografska zbirka. Pri tem je zanimiv časovni obseg bibliografskega popisa, ki je omejen z letnicama 1797 in 1945: leta 1797 so začele izhajati *Lublanske novice*. Obravnavano obdobje se sklene z letnico 1945, ki ne pomeni le konca druge svetovne vojne, pač pa tudi začetek snovanja nove jugoslovanske države. V retrospektivno bibliografijo člankov niso zajeti partizanski tiski, saj so »[t]o gradivo in podatke o njem [...] sistematično zbirale in popisovale razne institucije (propagandna komisija pri IOOF, Znanstveni inštitut pri predsedstvu SNOS, Direkcija za informacije pri vladi FLR)« (Bajec, 1973, str. 5), ki so sezname tega gradiva tudi objavljale.

Članek prikaže, da je snovanje in izdelava bibliografije dolg in zahteven postopek. Retrospektivna bibliografija člankov 1797–1945 je bila sestavljena na podlagi priročnika Leksikografskega zavoda FNRJ. Prva knjiga je izšla leta 1956, zadnja, štirinajsta, pa leta 1986. Nastali listkovni katalog vsebuje skoraj tristo tisoč bibliografskih enot slovenske retrospektivne bibliografije člankov in je hranjen v Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK). V devetdesetih letih je bil prenesen v elektronsko obliko, vendar nikoli ni bil objavljen, saj je nastala podatkovna zbirka vsebovala napake. Redakcija in urejanje podatkovne zbirke sta v času pisanja tega članka v teku; vse podatke o tem, koliko različnih publikacij, avtorjev in predmetnih področji je zajetih v njej, bo moč pridobiti

šele, ko bo postopek zaključen. Izkaže se, da obstajajo številne razlike med bibliografskimi podatki v SRBČ in retrospektivno bibliografijo člankov, v odnosu do pravil in navodil, objavljenih v *Priručniku Leksikografskog zavoda FNRJ* (Leksikografski ..., 1952), ki je nastal po bogati korespondenci sodelujočih bibliografov iz jugoslovanskih bibliografskih centrov leta 1952. Proučevana zbirka bibliografskih podatkov, ki je bila sestavljena z namenom, da bi služila kot podlaga za vseobsegajočo jugoslovansko enciklopedijo, predstavlja neprecenljivo podatkovno zbirko s skupnim obsegom 293.802 enoti in je uporabljana kot neposreden informacijski vir za dostopanje do bibliografskih informacij ali knjižničnega gradiva ter kot vir za pripravo specialnih bibliografij, kar je ena od nalog nacionalne bibliografije.

2 NASTANEK IN RAZVOJ SLOVENSKE RETROSPEKTIVNE BIBLIOGRAFIJE ČLANKOV

Pri sestavljanju prve jugoslovanske enciklopedije, ki naj bi obsegala vsa področja javnega življenja Jugoslovancev, je bilo za uredništvo enciklopedije najprej treba pripraviti vsestransko bibliografijo študij, člankov in literarnih prispevkov, objavljenih v serijskih publikacijah vseh jugoslovanskih republik, saj takšna bibliografija poprej še ni obstajala (Leksikografski ..., 1952, str. 23). V Sloveniji se je že leta 1947 »začelo sistematično zapisovanje člankov iz vseh slovenskih časnikov in časopisov. To delo se je razširilo tudi na leto [sic] 1945 in 1946« (Narodna ..., 1948, str. 8). Tako se je začel prvi poskus sistematičnega popisa periodike na slovenskih tleh. V letnem poročilu NUK za leto 1947 Šle-binger piše o potrebi po popisu člankov za preteklih sto let, vsaj za »važnejše panoge« (Narodna ..., 1948, str. 8), saj bi tako raziskovalcem olajšali delo.

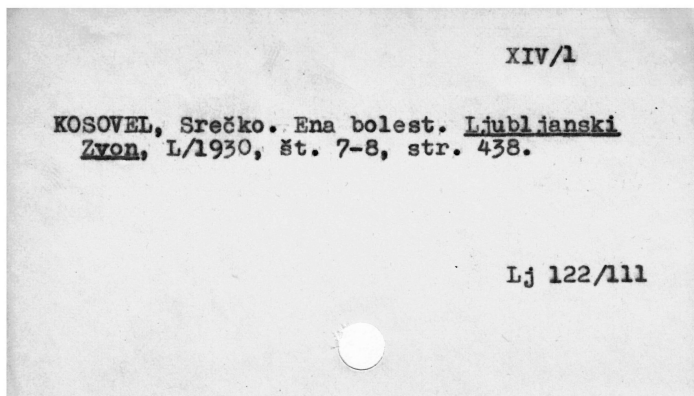
2.1 Snovanje in sestava stvarnega listkovnega kataloga

Leta 1952, dve leti po ustanovitvi, je Leksikografski zavod FNRJ izdal priročnik (Leksikografski ..., 1952), s smernicami in navodili za katalogizacijo sestavnih delov jugoslovanske periodike, ki je bil namenjen sodelavcem Leksikografskega zavoda ter uporabi v podružnicah leksikografskega zavoda, ustanovljenih v Beogradu in Ljubljani, kjer sta bila ustanovljena večja centra, ter v manjših centrih v Subotici, Novem Sadu, Skopju, Sarajevu, Dubrovniku, Splitu, Zadru, na Reki in v Pulju. Namen priročnika je bil na enem mestu zbrati, predstaviti in opredeliti ureditev in naloge Zavoda ter določiti metodo in standarde dela.

Leto poprej pa je bil narejen popis najpomembnejše periodike, ki je bil kasneje večkrat dopolnjen, da bi zajel kar največje število publikacij, ki so izhajale v posameznih jugoslovanskih republikah. V sklopu tega projekta so bili popisani fondi vseh jugoslovanskih knjižnic, rezultati opravljenega dela, pa so bili objavljeni v *Analih Leksikografskog zavoda FNRJ* (Ujević, 1956). Nastali seznam je služil kot osnova za popis sestavnih delov periodičnih publikacij.

Z izjemo periodike, ki v času nastajanja prve knjige *Bibliografije* še ni bila popisana, so bili popisani »članki, študije in literarni prispevki, objavljeni v periodiki s področja FLRJ, ne glede na jezik, v katerem so bili objavljeni. Poleg tega [je bilo obdelanih] tudi veliko število serijskih publikacij, ki so izhajale v [jugoslovanskih] jezikih in so jih izdajali [Jugoslavani], a niso izhajale na območju FLRJ.« (Ujević, 1956, str. XI) Popisani so tudi članki iz tujih časopisov, ki obravnavajo tematike, povezane s kulturo, zgodovino in naravnimi danostmi Jugoslavije (Ujević, 1956, str. XI). Glavno vodilo za izbor je bila zahteva po obravnavi serijskih publikacij z vsebinami, pomembnimi za razvoj znanosti (Ujević, 1956, str. X). Obsežni seznam publikacij je zajemal časnike in časopise, letopise, zbornike, almanaha, koledarje, poročila in druge publikacije, ki so izhajale v daljšem časovnem obdobju in v katerih so bili praviloma objavljeni prispevki več avtorjev.

Model za katalogizacijo sestavnih delov periodičnih publikacij je bil osnovan na podlagi hrvaškega, uporabljenega pri pisanju *Bibliografije članka, rasprava in književnih priloga NR Hrvatske* in mestoma dopolnjen (Leksikografski ..., 1952, str. 23–24). Vsak bibliografski opis članka na listku vsebuje naslednje bibliografske podatke: naslov, dodatek k naslovu, avtorja(-e), vir, letnik, letnico, številko in stran, gesla in vsebinsko skupino. Podatki so strukturirani po naslednjem modelu: priimek avtorja – vejica – ime avtorja – pika – naslov članka – pika – naslov periodične publikacije – vejica – letnik izražen z rimsko številko – poševnica – leto izida – vejica – številka – vejica – številka strani – pika – opombe (Slika 1).

Slika 1: Format listka z bibliografskimi podatki

Posamezni listkovni katalogi bibliografskih centrov so se dopolnjevali z izmenjavo listkov po redakciji in verifikaciji med centri. Iz korespondence je razvidno označevanje in usmerjanje setov listkov v določen katalogizacijski center. Janez Logar je tako leta 1955 za Slovensko bibliografijo pridobil že 50.000 listkov (Narodna ..., 1955).

Listkovne kataloge in kasneje *Bibliografije članka, rasprava in književnih radova* (1956–1986) so zasnovali po glavnih vsebinskih skupinah, ki so jih natančneje razdelili in opredelili glede na pripravo posameznega zvezka. Sprva so izoblikovali pravila in izhodiščne vsebinske bibliografske skupine. Kasneje so jih dopolnjevali in razširjali glede na potrebe bibliografije.

Projekt pripravljanja retrospektivnega listkovnega kataloga je v osemdesetih letih zamrl. Nastal je unikatni stvarni listkovni katalog, ki je shranjen v predalčkih in urejen po vsebinskih skupinah, označenih z rimskimi številkami od I do XLIV, znotraj skupin pa po abecednem vrstnem redu imen avtorjev člankov.

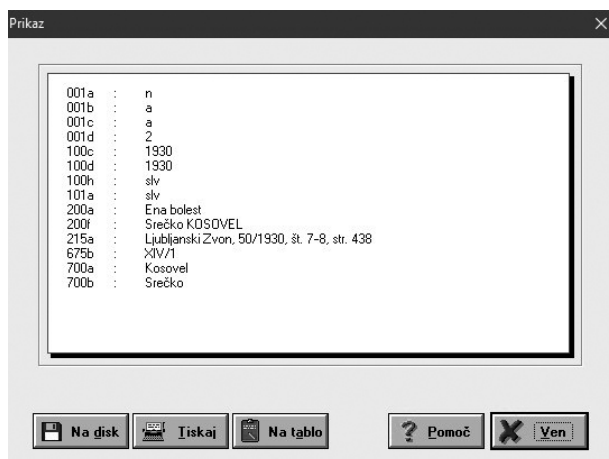
2.2 Od listkovnega kataloga do digitalne zbirke podatkov

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je bil listkovni katalog zaradi pogoste uporabe v že precej slabem stanju; »[z]aradi zelo slabega stanja kataloga, zaradi boljšega in hitrejšega iskanja informacij, zaradi širše dostopnosti do tega gradiva« (Narodna ..., 1994–1997), je bila sprejeta odločitev, da se katalog prenese na sodobnejši medij. Pri konverziji kataloga v digitalno okolje je sodelovalo slovensko podjetje I-ROSE iz Laškega. Podatki so bili preneseni v PC okolje Windows, najprej poskusno, kasneje pa je bil prenesen celotni katalog (Narodna ..., 1994–1997).

Slika 2: Obrazec za iskanje

Računalniško okolje, v katerem naj bi bila podatkovna zbirka bibliografskih enot predstavljena, je moralo delovati na osebnih računalnikih s procesorjem 386 ali več, v operacijskem sistemu MS/DOS 3.30, v grafičnem okolju Windows 3.1, zapisano pa je moralo biti na standardnem CD ploščku (Slovenska ..., 1994). Prav tako je bil leta 1996 v računalniškem okolju Windows, v sodelovanju s podjetjem I-ROSE, pripravljen vnosni obrazec oziroma maska po vzoru formata COMARC-B za prepisovanje osnovnih bibliografskih podatkov.

S prenosom podatkov iz klasičnega listkovnega kataloga v digitalno obliko se je oblika zapisa približala standardu COMARC-B. Vsebovala je podpolja¹ za vnos bibliografskih podatkov z listkovnega kataloga. Pripravljen je bil tudi preprost iskalnik (Slika 2) ter funkcija za izpis podatkov po naslovu, avtorju in letu izida. Prepis kataloga je bil končan leta 1997. Podatki so bili po prepisovanju, brez redakcijskega postopka, skupaj s programsko opremo preneseni na CD-ROM. V tem času je podjetje I-ROSE vzporedno razvijalo tudi programsko opremo in podatkovno bazo za CD plošček s tekočo letno Slovensko bibliografijo knjig.

Slika 3: Izpis bibliografskih podatkov v CORMAC-B formatu

Da ne bi izgubili dostopa do podatkovne zbirke SRBČ zaradi dotrajanja nosilca, menjavanja strojne opreme oziroma zastarelosti računalniškega programa, je bila podatkovna zbirka leta 2005 prenesena v spletno okolje, na NUK-ov strežnik. Uporabniški vmesnik za dostopanje do podatkovne zbirke je bil že leto poprej spremenjen tako, da je bilo vanjo možno vnesti popravke, saj so v zbirki prisotne napake (Kavčič, Kanič, Kalčič, Rozman in Wagner, 2006, str. 94). Med urejanjem in prilagajanjem urejevalnika podatkovne zbirke je prišlo do novih napak. Večinoma so nastale sekundarne sistemske napake zaradi neskladnosti znakovnih kodnih tabel; prav to pa je razlog, da zbirka nikoli ni izšla na CD-ROM-u niti ni bila vključena v sistem COBIB.

O neprijetnostih, ki lahko nastanejo pri retrospektivni konverziji katalogov je pisal že Bahor, ki opozarja na »grožnj[o] neskončnega popravljanja in čiščenja konvertiranih zapisov« (1994, str. 149). Ker pa je listkovni katalog enovita

¹ Podpolja za vnos bibliografskih podatkov, osnovana na standardu CORMAC-B, v aplikaciji za pregledovanje SRBČ: 001a, 001b, 001c, 001d, 100c, 100d, 100h, 101a, 200a, 200f, 215a, 675b, 700a, 700b.

zbirka (katalogizacija sledi enotnemu modelu) s popolnimi bibliografskimi zapisi in veliko informacijsko vrednostjo, smo ocenili, da je zbirko smotrno redigirati in urediti ter jo ponuditi v uporabo.

Manjši del digitalnih bibliografskih podatkov iz SRBČ je bil že izvožen na dLib.si v metapodatkovno shemo Dublin Core² in podprt s semantičnim standardom XML.³ Metapodatki so bili povezani z digitalnimi objekti za potrebe digitalne knjižnice, s tem pa so bile v portal vgrajene funkcionalnosti, ki omogočajo iskanje po posameznih sestavnih delih bibliografskega zapisa: avtorju, naslovu, viru, predmetnih oznakah ter letu izida. Med prvimi so bili digitalni knjižnici tako dodani podatki revije za leposlovje, književnost in kritiko *Ljubljanski zvon*, glasbenih revij *Novi akordi* in *Nova Muzika* ter revije *Dom in svet* (Ambrožič, Šavnik, Krstulović, Katić in Svolfjšak, 2006, str. 19).

3 REDAKCIJA BIBLIOGRAFIJE

Redakcija obsežne bibliografije člankov poteka v več korakih in v času pisanja tega prispevka še ni zaključena. Bibliografska baza SRBČ je zaključena bibliografija, neodvisna od sistema COBISS. Pred objavo podatkovne zbirke je treba opraviti natančno redakcijo, s katero bomo kakovost in strukturo približali enotnemu bibliografskemu sistemu. Z redakcijo želimo zbirko podatkov urediti na način, ki bo omogočal podrobno analizo. Ugotoviti želimo številčno porazdelitev avtorjev, naslovov publikacij, vsebinskih skupin in jezikov besedil, zajetih v zbirki. Bibliografijo moramo urediti na način, ki bo omogočal izčrpano obdelavo in ponovno uporabo za pripravo novih bibliografij, po zgledu specialne bibliografije, kot je na primer Šaleharjeva bibliografija *Zgodovinski viri o slovenskih avtohtonih pasmah* (2007).

Ob prenosu v spletno okolje so zaradi neskladnosti znakovnih kodnih tabel nastale sekundarne sistemske napake. Enkratne, nepravilne znake smo s pravimi zamenjali sistemsko po vseh bibliografskih podatkih, druge, ki so bili prisotni v manjšem obsegu, posebej nekatere znake, ki so v pretvorbi prevzeli pomen več znakov, pa ročno, torej s posameznimi posegi v bibliografski zapis prek posebej za to ustvarjenega spletnega urejevalnika (Slika 4). Odpravljali smo številne napake, pri čemer smo se v prvi fazi lotili vnosa vseh že zaznanih napak, ki smo jih hranili v pisni dokumentaciji (Narodna ..., 1994–1997).

² Dublin Core metapodatkovna shema je standard za meddomenski opis informacijskih virov, ki vsebuje petnajst osnovnih elementov in neobvezne dodatne kvalifikatorje. Uporablja se za opisovanje objavljenih gradiv na portalu dlib.si in za omogočanje interoperabilnosti z drugimi digitalnimi knjižnicami (Ambrožič idr., 2006, str. 29).

³ XML (Extended Markup Language) je semantični standard, ki definira semantiko metapodatkov v dlib.si. Omogoča definiranje hierarhične strukture zapisa, ki je nujno potrebna za realizacijo metapodatkovnih opisov (Ambrožič idr., 2006, str. 29).

Pogosti tip napake, nastale pri ustvarjanju digitalne podatkovne zbirke, se pojavlja v zapisu leta izida članka s ciframi za desetletje in brez cifer za stoletje, tako je leto izida napisano kot »18« namesto »1918«, kar pa je v neskladju s katalogizacijskimi pravili za zapis letnic (Dimec, Hočevar in Kavčič, 2000) in rabo v podpoljih 100c in 100d v formatu COMARC-B. Napaka je izvirala iz zapisa letnice v listkovnem katalogu, kjer je bil izpust cifer za zapis stoletja pogosta praksa, ki je izšla iz potrebe po racionalni rabi izjemno omejenega prostora za pripravo zapisa. Korektura po letu izida je potekala z vpeljavo dveh podpolj: 100c in 100d, ki sta bili ustrezno izpolnjeni z letnicama, zapisanima s popolno arabsko številko.

Uredi zapis

000g	95834		
001a	n		☐
001b	a		☐
001c	a		☐
001d	2		☐
100c	1930		☐
100d	1930		☐
200a	Ena bolest		☐
200f	Srečko KOSOVEL		☐
215a	Ljubljanski Zvon, 50/1930, št. 7-8, str. 438		☐
675b	XIV/1		☐
700a	Kosovel		☐
700b	Srečko		☐
+			
			Zapri Shrani

Slika 4: Maska urejevalnika podatkovne zbirke

Večina popravkov pa v podatkovno zbirko ni vnešenih neposredno, pač pa redakcija poteka v okolju MS Office. Pripravili smo izpis podatkov v MS Excel datotekah, kar nam omogoča boljše preglednost in olajša urejanje. Tako so bile za potrebe redakcije pripravljene tri datoteke, z naslednjimi podatki: datoteka, ki vsebuje zapis imena avtorja iz podpolj 700a in 700b s pripadajočimi ID številkami bibliografskih enot; datoteka vseh oblik zapisa vsebinskih

skupin 675b in datoteka z izpisom naslova periodičnih publikacij v polju 215a do znaka vejica.

3.1 Imena avtorjev

Urejanje imen avtorjev poteka v več korakih. Pripravljeni izpis iz podatkovne zbirke (Excelov dokument) urejamo s pomočjo programskega paketa MS Office, in sicer tako, da med seboj združujemo ID bibliografskih zapisov z imeni avtorjev, kjer obstajajo variantne oblike imen, vendar gre za enega avtorja, pri čemer pa v podpolju 200f v skladu s pravili ohranjamo navedbo odgovornosti iz vira oziroma prepisano obliko iz listkovnega kataloga. V podpolji 700a in 700b pa se bo, po implementaciji na novo urejenega seznama, v podatkovno zbirko vpisala normativna,⁴ oziroma kjer te ni, najpogostejša oblika imena avtorja. Kazalke smo po implementaciji redaktiranih podatkov v zbirko prepisali v povezani podpolji 900a in 900b. Sekundarni avtorji v SRBČ niso pogosti (Narodna ..., 1994–1997) in so bili, sledeč navodilom Priručnika (Leksikografski ..., 1952), v listkovnem katalogu vpisani v območje opomb, ki so bile ob digitalizaciji prepisane v podpolje 300a. V skladu s CORMAC-B formatom smo ustvarili podpolji 702a in 702b, ki nam omogočata urejanje takšnih zapisov. Na ta način podatkovna zbirka ohranja zgodovinskost podobe listkovnega kataloga ob upoštevanju zahtev po funkcionalnosti, ki jih nalagata prenos v digitalno okolje ter potrebe sodobnih uporabnikov.

V stopetdesetletnem obdobju, ki ga zajema popis bibliografije člankov, naletimo na primere različnih oseb, ki so imeli enako ime. Tak je primer Janka Babnika. Pri pregledu člankov se je izkazalo, da gre za dve različni osebi, ki sta pisali o pravu oziroma o čebelarstvu. Na podlagi pridobljenih informacij iz pregledovanja virov, uporabe podatkovne zbirke CONOR.SI in Slovenske biografije smo dopolnili podatke o obeh avtorjih tako, da je mogoče razlikovati med njima, ter obema avtorjema dodelili ustrezne ID številke bibliografskih člankov.

Na različne načine zapisana imena avtorjev povezujemo v primerih, ko se lahko prepričamo, da gre za eno osebo. Takšni so predvsem primeri, ko gre za slovenjene oblike imen tujih avtorjev, predvsem iz drugih slovanskih jezikov in nemškega govornega okolja, ali pa izpuščanje naglasnih znamenj. Zgodi se namreč, da so v SRBČ vpisani avtorji tako z njihovim izvirnim, torej tujim imenom kot tudi s poslovenjeno obliko, ne glede na to, kaj piše na viru.

Na omenjena načina ter z odpravljanjem napak, ki so nastale pri pretipkavanju listkovnega kataloga, bomo prišli do točnejših podatkov o številu avtorjev,

⁴ Kot referenco za iskanje normativnih oblik uporabljamo normativno bazo podatkov imen avtorjev CONOR.SI.

katerih članki so zajeti v retrospektivni bibliografiji. V času pisanja članka se je število vnosov po odpravljanju napak zmanjšalo iz začetnih 45.900 oblik imen na 40.600. Pričakujemo, da bo po končani redakciji skupno število imen, ki ostajajo kot enoznačno prepoznavne entitete, opisane v polju 700, manjše od 40.000.

3.2 Vsebinske skupine

Redakcija vsebinskih skupin oziroma podatkov v polju 675b je zaključena. Zahtevala je predvsem dopolnjevanje manjkajočih podatkov – posameznim bibliografskim enotam namreč ni bila dodeljena vsebinska skupina. Pri uvrščanju člankov v stvarni katalog so popisovalci sledili navodilom, objavljenim v Priručniku (Leksikografski ..., 1952), za sestavo bibliografije pa navodilom, ki so bila med pripravljanjem posameznih zvezkov bibliografije natančneje opredeljena v korespondenci med centri. Tako na primer *Navodila za redigiranje zgodovinske bibliografije* (Korespondenca ..., 1948–1974) natančno določijo, kako v vsebinske skupine uvrstiti članke s specifičnimi vsebinami, poudarijo pa tudi pomembnost presoje vsakega posameznega primera. To načelo smo upoštevali tudi pri redakciji.

Vsak članek, ki ga je bilo treba uvrstiti v vsebinsko skupino (dopolniti polje 675b), smo na podlagi prej opravljene analize sorodnih vsebin in bibliografskih praks⁵ uvrstili v ustrezno skupino oziroma podskupino. Ugotovili smo, da so bili prej neuvrščeni članki pogosto sorodni po vsebini. V večini primerov je šlo za biografske članke oziroma nekrologe oseb, ki so bile prepoznane kot pomembne na posameznih področjih delovanja. Na podlagi uveljavljene prakse smo članke z biografsko vsebino uvrstili v vsebinsko skupino oziroma podskupino, ki sovпада s področjem, na katerem je oseba delovala. Druga večja skupina neuvrščenih člankov je bila s področja športa, večinoma planinstva, in je vsebovala tako biografske članke kot članke, ki so se ukvarjali s posameznimi športnimi panogami (avtomobilizem, planinstvo, gimnastika). Pri tem smo zaznali potrebo po snovanju (primer: biografije) oziroma razčlenitvi (primer: šport) posameznih predmetnih skupin, ki vsebujejo mnogo bibliografskih zapisov.

3.3 Naslovi periodičnih publikacij

Tretji izpis iz podatkovne zbirke vsebuje podatke o naslovih popisanih periodičnih publikacij iz podpolja 215a do znaka vejica – presledek ter pripadajoče

⁵ Opravljen je bil podroben pregled deleža bibliografskih zapisov v posamezni skupini ter analiza virov.

pogostosti pojavitve v SRBČ. Takšna oblika izpisa nam omogoča hiter in natančen pregled nad napakami, ki jih je v zbirki še treba odpraviti. Tu gre predvsem za napake, ki so nastale pri pretipkavanju listkovnega kataloga in v manjšem obsegu napake, ki so nastale pri popisu gradiva. Vse zapise pa med seboj povežemo po zbirnem principu.

Napake prvega tipa v datoteki z izpisom podatkov odkrijemo prek majhne frekvence pojavitve, saj gre večinoma za enkratne napake. Te odpravljamo z neposrednim posegom v bibliografski zapis oziroma tako, da povežemo identifikacijske številke zapisov z napako s tistimi brez nje, na podlagi česar nato napravimo sistemski prepis podatkov v polje 215a do prve vejice.

Napake drugega tipa pa se pojavljajo pri naslovih periodičnih publikacij, katerim se je v času izhajanja spreminjal naslov. Katalogizacijska navodila (Leksikografski ..., 1952) narekujejo, da se pri popisu naslovov periodičnih publikacij naslove navaja natanko tako, kot so navedeni na viru, pri čemer se, če je naslov tako zapisan, ohranja arhaični pravopis. Če se naslov publikacije med letniki spreminja, se spremembe pri katalogizaciji ustrezno upošteva (Leksikografski ..., 1952, str. 44–45). Katalogizacijska praksa pa ni venomer sledila temu načelu. Tako na primer nekateri bibliografski zapisi v listkovnem katalogu ne upoštevajo vedno sprememb naslova *Kmetijskih in rokodelskih novic*⁶ za posamezna leta. Bibliografske zapise pa urejamo po zbirnem principu tako, da jih med seboj povežemo oziroma pripisujemo identifikacijske številke k naslovu periodične publikacije, ki ustreza urejeni obliki zapisa v sistemu COBISS ali kot je bila objavljena v bibliografijah slovenskega časopisja (Šlebinger, 1937; Bajec, 1973).

Priručnik Leksikografskog zavoda (Leksikografski ..., 1952) narekuje, da se v primeru, ko ima več publikacij enak naslov in izhajajo istočasno, poleg imena v oglatem oklepaju navaja kraj, kjer je publikacija izhajala oziroma vrsta publikacije. Pogosto pa se zgodi, da obstajata dva ali več načinov navajanja podatkov o publikaciji. Tako je na primer časopis *Slovenec*, ki je izhajal med letoma 1873 in 1945 v Ljubljani, v 19.194-ih primerih popisan kot »Slovenec« in v 1.421-ih primerih kot »Slovenec [Ljubljana]«; ker gre za isto publikacijo, zapise poenotimo, da uporabnikom olajšamo uporabo podatkovne zbirke, hkrati pa pridobimo informacije, koliko posameznih naslovov člankov je popisanih v periodični publikaciji.

⁶ Časopis začne izhajati leta 1843 pod naslovom *Kmetijske in rokodelske novice*. Med 1849 in 1984 izhaja kot *Novice kmetijskih, rokodelskih in narodskih reči*, leta 1855 se preimenuje v *Novice gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari* in 1856 izhaja kot *Novice, gospodarske, obertnijske in narodske* (Šlebinger, 1937, str. 5).

4 ANALIZA PODATKOV, PRIDOBLENIH PO REDAKCIJI PODATKOVNE ZBIRKE

Podatkovna zbirka, nastala iz listkovnega kataloga za slovensko retrospektivno bibliografijo člankov, vsebuje 293.802 zapisa. V času pisanja pričujočega besedila je redakcija podatkovne zbirke, izvzemši vsebinske skupine, še v teku, na voljo pa so nam že nekateri podatki: ob zadnjem pregledu je bilo redaktiranih 29.906 vnosov, odkritih pa je bilo tudi 224 podvojenih vnosov, ki so bili označeni za izbris.

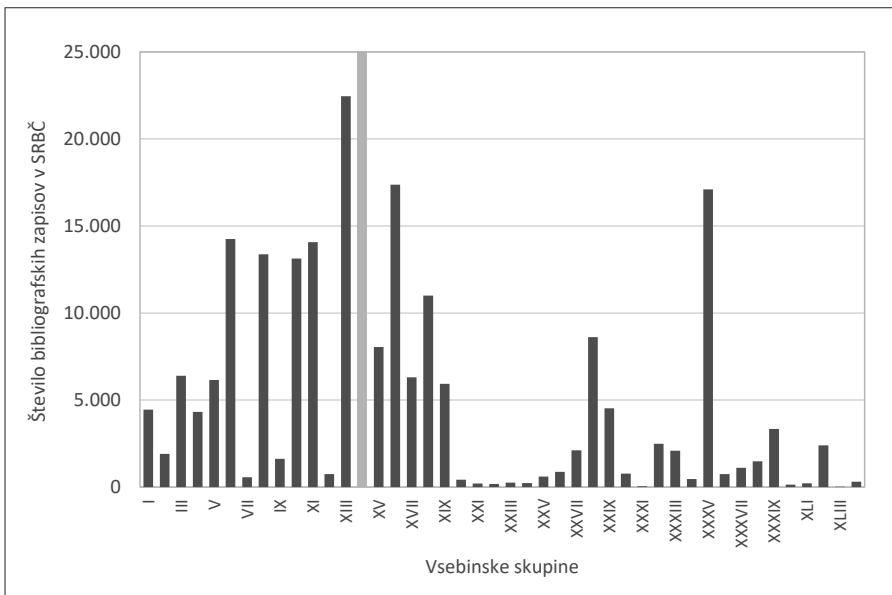
4.1 Vsebinske skupine

Preglednica 1: *Vsebinske skupine, na katere je razdeljen listkovni katalog SRBČ (Leksikografski ..., 1952, str. 62–66)*

I	Članki splošnega značaja: Bibliotekarstvo. Časnikarstvo. Založništvo. Pisave. Čitalnice	XX	Radio. Radiotehnika
II	Filozofija. Psihologija	XXI	Matematika
III	Sociologija. Socialno skrbstvo	XXII	Naravoslovne vede
IV	Politična ekonomija. Ekonomska politika. Finance	XXIII	Fizika
V	Pravo. Sodstvo. Zakonodaja. Mednarodne pravne ustanove. Mednarodne pogodbe	XXIV	Kemija
VI	Društva in organizacije (sindikati, politične, verske, kulturne, pomorske)	XXV	Mineralogija. Paleontologija. Geologija
VII	Vojne vede	XXVI	Astronomija. Geofizika (geodezija, meteorologija, klimatologija)
VIII	Zgodovina (arheologija, diplomacija, osebnosti)	XXVII	Biologija. Fiziologija. Botanika. Zoologija
IX	Osvobodila bobra jugoslovanskih narodov	XXVIII	Geografija in sorodne vede (etnografija, antropologija, izseljeništvu, oceanografija, migracije, kartografija)
X	Politika in politično-ekonomski odnosi na Jadranu	XXIX	Medicina in higiena
XI	Šolstvo in vzgoja, narodna zavest	XXX	Veterina
XII	Jezikoslovje	XXXI	Farmacija
XIII	Književnost (splošno). Literarna kritika. Zgodovina književnosti. Pregled del književnikov (jugoslovanskih, slovanskih, neslovanskih). Biografije književnikov	XXXII	Tehnika (tehnologija, strojništvo, elektrotehnika, arhitektura, gradbeništvo, aeronavtika, metalurgija)
XIV	Jugoslovanska književnost	XXXIII	Industrija in obrt (lesna, gradbena, živilska, kemijska, težka, tekstilna)
XV	Slovanske književnosti	XXXIV	Rudarstvo. Goriva
XVI	Književnost neslovanskih narodov	XXXV	Gospodarstvo [kmetijstvo]
XVII	Umetnost splošno. Umetnostna zgodovina. Likovna umetnost.	XXXVI	Gozdarstvo
XVIII	Glasba	XXXVII	Fitopatologija. Varstvo rastlin
XIX	Gledališče. Film. Balet. Artistika (cirkus)	XXXVIII	Zadruge. Zadrugištvo
		XXXIX	Trgovina. Promet. Turizem
		XL	Organizacija in poslovanje gospodarskih podjetij
		XLI	Pomorstvo in rečna plovba
		XLII	Telesna vzgoja. Šport.
		XLIII	Filatelija
		XLIV	Fotografija

Vsakemu bibliografskemu zapisu v SRBČ je dodeljena vsaj ena vsebinska skupina. Šifrant vsebinskih skupin sestavlja 44 glavnih skupin (Preglednica 1), od

katerih je 17 skupin razdeljenih v podskupine, pri čemer se nadalje deli le ena podskupina (Leksikografski ..., 1952, str. 62–66). Za prikaz podatkov na Sliki 5 so številčne porazdelitve podskupin prištete h glavnim skupinam. Primer vsebinske razdelitve in številčne porazdelitve člankov razdeljene skupine XIV (Jugoslovanska književnost) je prikazan na Sliki 7. Posameznemu članku je lahko dodeljena več kot ena predmetna skupina, zato smo za vsa vrednotenja po vsebini izbrali eno, to je prvo skupino, v katero se uvršča posamezni bibliografski zapis SRBČ. Glavne vsebinske skupine, ki imajo podskupine oziroma razdelke, so prazne ali vsebujejo le manjše število bibliografskih zapisov. Ti so razvrščeni najbolj natančno, in sicer glede na vsebino v članku in vsebino skupin v šifrantu.

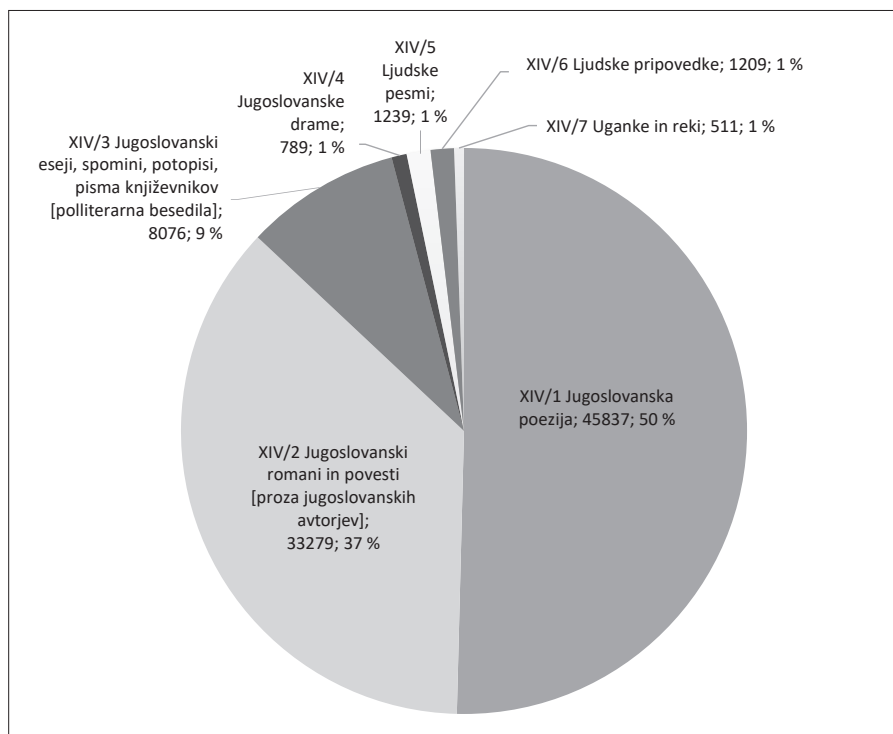
Slika 5: Porazdelitev števila bibliografskih zapisov v SRBČ po vsebinskih skupinah

Vsebinska razdelitev od I. do XLIV. skupine je le delno podobna današnjemu standardu univerzalne decimalne klasifikacije. Posamezne vsebinske skupine so strukturirane manj hierarhično. Podrobnost delitve skupin in podskupin izhaja iz potrebe pri nastajanju bibliografije člankov književnosti, zgodovine, umetnosti in glasbe, druge skupine pa se priključujejo z bolj ali manj poudarjenim obsegom vsebinske delitve in polnitve z bibliografskimi zapisi.

4.2 Sistematizacija skupin in podskupin: problem književnosti in medicine

Književnost je predstavljena v štirih glavnih vsebinskih skupinah, in sicer v XIII., XIV., XV. in XVI. skupini (Preglednica 1). Skupine, ki vsebujejo zapise

s področja književnosti, se nadalje delijo na podskupine, na primer: skupina XIII je razdeljena na podskupine o življenju jugoslovanskih književnikov, njihovih delih, delih drugih slovanskih in neslovanskih književnikov, članke o literarnih revijah, posebna podskupina pa je namenjena ljudskemu slovstvu. Najobsežnejša je prva podskupina (XIV/1) – Jugoslovanska poezija skupine Jugoslovanska književnost, ki poleg poezije zajema še popise objav proznih del (XIV/2), polliterarna besedila (eseji, spomini, potopisi, pisma; XIV/3), dramatiko (XIV/4), ljudske pesmi in pripovedke (XIV/5 in XIV/6) ter uganke in reke (XIV/7). Slika 5 prikazuje to skupino izven veljavne skale, z označenim nizom in ponovno posebej s podskupinami je prikazana na Sliki 6.

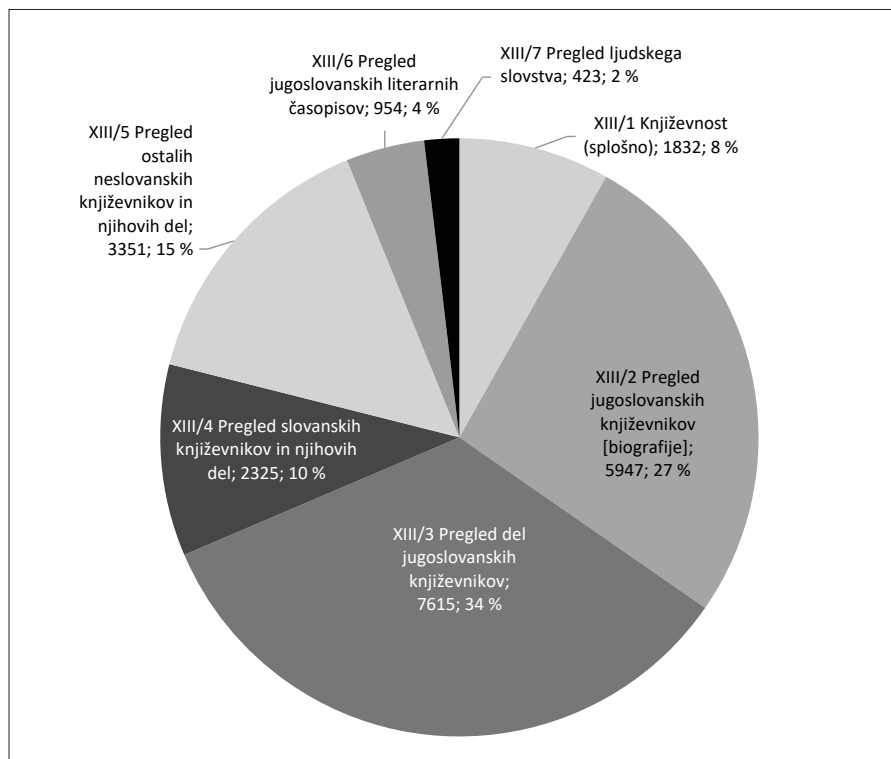

Slika 6: Številčna porazdelitev bibliografskih zapisov člankov v skupini XIV Jugoslovanska književnost

Obsežnost te skupine, predvsem poezije, je bila predmet polemik v drugi polovici petdesetih let, ko so sodelavci Leksikografskega zavoda redaktirali in urejali gradivo za objavo *Bibliografije*. V korespondenci lahko beremo, da je Leksikografski zavod do leta 1957 prejel 180.000 bibliografskih zapisov o poeziji iz republiških zbirnih centrov (Korespondenca ..., 1948–1974), o čemer je urednik *Bibliografije* izrazil skrb, da je v popis vključenih preveč »priložnostnih pesnikov«, ki so napisali dve do tri pesmi, oziroma tistih piscev, katerih

pesmi so brez umetniške vrednosti, zato je predlagal, da se v bibliografijo uvrsti popisana dela uveljavljenih pesnikov, preostalega gradiva pa se ne zavrže, pač pa se ga uvrsti v Dokumentacijski register (Korespondenca ..., 1948–1974). Tako je bila za potrebe *Bibliografije* količina zajetih bibliografskih enot zelo skrčena, v listkovnem katalogu SRBČ pa so ohranjene vse enote.

Na tem mestu velja posebej poudariti pomen pridevnika 'jugoslovanski', ki v SRBČ pomeni večinoma 'slovenski', torej izpolnjuje vsaj enega od osnovnih kriterijev, ki jim še danes sledi Slovenska bibliografija: slovenski avtor, slovenski jezik ali slovenska založba, torej v tem primeru slovenski časopis (Šušterčič in Rifl, 2010, str. 126).

Slika 7: Številčna porazdelitev bibliografskih zapisov člankov v skupini XIII Književnost (splošno). Literarna kritika. Zgodovina književnosti

Kljub temu da književnost predstavlja velik del SRBČ, je, glede na obseg, sistematizirana precej splošno. Nasprotno je skupina s članki o medicini, ki vsebuje le 4528 enot, razdeljena v 22 podskupin, pri čemer je najbolj zastopana XXIX/1 Medicina (splošno), sledi ji Zgodovina medicine z 903 enotami, tej pa XXIX/19 Higiena, Socialna in Sodna medicina s 761 članki in podskupina,

posvečena tuberkulozi (545 enot) – poleg omenjenih edina, ki vsebuje večje število zapisov.

4.3 Kulturne specifike in sistematizacija vsebinskih skupin: primera pomorstva in planinstva

Zanimivo posebnost prostora in časa ali zahteve bibliografije, je opaziti v skupini XLI Pomorstvo in rečna plovba. Skupina je razdeljena na sedem oziroma deset podskupin; zadnja, sedma, se namreč nadalje deli na tretji hierarhični nivo. Vojna mornarica je razdeljena na XLI/7a Splošno, XLI/7b Strategijo in taktiko in XLI/7c Orožje. Vsebinska razporeditev, oblikovana po hrvaškem modelu (Leksikografski ..., 1952, str. 23), seveda, ustreza hrvaškemu kulturnemu prostoru, zato ni presenetljivo, da so v Slovenski retrospektivni bibliografiji te skupine slabo zastopane; celotna skupina namreč šteje le 218 člankov.

Nasprotno bi bil za slovenski prostor bolj zanimiv podrobnejši prikaz in razdelitev skupine XLII Telesna vzgoja. Šport., vendar skupina z 2.395 članki ni podrobneje sistematizirana. Slovenci lahko beremo *Planinski vestnik* že od leta 1895, pred vojno pa so bila aktualna tudi različna telovadna gibanja in avtomobilizem, tako športne tematike v časopisju niso izostajale, na kar kaže tudi sorazmerno velik delež popisanih člankov.

4.4 Med sistemizacijo in prakso: primera geografije in kmetijstva

Na posebnost bibliografije kot tudi na njeno organizacijo ali tedanje splošno razumevanje organizacije stroke ter znanosti kaže skupina XXVIII Geografija in sorodne vede. Podskupine obsegajo geografijo na splošno, regionalno geografijo, etnografijo, etnologijo in mitologijo, antropologijo, izseljenstvo, oceanografijo, migracije prebivalstva na področju Jugoslavije in kartografijo. Skupina vsebuje skupaj 8.609 bibliografskih zapisov, prevladujeta pa podskupini regionalne geografije s 3.395 zapisi in skupina etnologije z 2.681 zapisi.

Skupina XXXV Gospodarstvo predstavlja večinoma tedaj vodilno panogo kmetijstva. Sestavljajo jo podskupine s splošnimi vsebinami, pedologijo, agronomijo, poljedelstvom, vrtnarstvom, kmetijskimi rastlinami, sadjarstvom, vinogradništvom in vinarstvom, živinorejo in mlekarstvom, čebelarstvom, ribištvom, lovom, kmetijskimi orodji ter stroji in gospodinjstvo. V celotni skupini je 17.108 bibliografskih zapisov s številčno primerljivimi porazdelitvami, od cca. 500 do 3.000 bibliografskih zapisov v podskupini.

Biografski članki so uvrščeni v posamezne strokovne skupine glede na dejavnost obravnavane osebe. Tako npr. v skupini XXVIII/5 Izseljenstvo najdemo nekrologe izseljencev, v skupini XIII/2 Biografije jugoslovanskih književnikov.

5 ZAKLJUČEK

Pri snovanju *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* (Ujević, 1956) v petdesetih letih prejšnjega stoletja in sočasnem nastajanju listkovnega kataloga je bilo opravljeno veliko pionirskega dela, saj prave standardizacije zares še ni bilo, kar je razvidno tudi iz korespondence med centri Leksikografskega zavoda (Korespondenca ..., 1948–1974). V želji po doseganju čim večje enotnosti katalogizacijske prakse je tako Društvo bibliotekarjev Slovenije že leta 1950 ustanovilo komisijo, ki se je ukvarjala z izpopolnjevanjem pravil za abecedno imensko katalogizacijo (Kalan, 1967, str. 5). Sistematiziran in sistematičen popis periodičnih publikacij, ki so izhajale v jugoslovanskih republikah, je bil sicer nadzorovan in voden na zvezni ravni, vendar so kljub temu posamezni centri pri svojem delu udeleževali svoj nacionalni interes. Tako je nastala obsežna zbirka bibliografskih podatkov slovenskih periodičnih publikacij, ki so izhajale v obdobju od 1797 do konca druge svetovne vojne. Po obsegu in natančnosti je najbolj popisano področje književnosti, vendar nastala bibliografija člankov nudi natančen pregled slovenske publicistike za omenjeno obdobje, kot je bilo popisano v času formiranja nove države in poskusov ustvarjanja skupnega kulturnega spomina in baze znanja, ki naj bi ga predstavljala *Enciklopedija Jugoslavije*, za katere podlago naj bi služila *Bibliografija*.

Obsežen listkovni katalog, ki je med tem procesom nastal, je bil v izogib propadu prepisan v digitalno obliko. Pri prenosu v digitalno okolje se kljub spremembi formata v CORMAC-B ohranja unikatnost podatkovne zbirke, saj so podatki, zajeti v listkovnem katalogu, zgolj prepisani, ne pa tudi dopolnjeni. Implementacija uveljavljenega standarda omogoča enostavno interpretacijo v podatkovno bazo zajetih podatkov ter možnost povezovanja z drugimi podatkovnimi zbirkami.

Analiza z redakcijo pridobljenih podatkov osvetljuje razvoj stroke in kulturne dejavnike, ki so vplivali na nastanek, razvoj in uporabo retrospektivne bibliografije člankov ter utira pot ponovni oživitvi rabe te neprecenljive podatkovne zbirke.

NAVEDENI VIRI

Ambrožič, M., Šavnik, M., Krstulović, Z., Katič, U. in Svobljak, Š. (2006). *Strategija razvoja Digitalne knjižnice Slovenije: dLib.si 2007–2010*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Bahor, S. (1994). Retrospektivna konverzija – zahteva sedanjosti v slovenskem knjižničnem informacijskem sistemu. *Knjižnica*, 38(3–4), 147–159.

Bajec, J. (1973). *Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled od 1. januarja 1937 do osvoboditve 9. maja 1945*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Dimec, Z., Hočevar, M. in Kavčič, I. (ur.). (2000). *Prekat: priročnik za enostavno uporabo katalogizacijskih pravil*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Kalan, P. (1967). *Abecedni imenski katalog* (nova izd.). Ljubljana: Društvo bibliotekarjev Slovenije.

Kavčič, I., Kanič, A., Kalčič, D., Rozman, D. in Wagner, L. (2006). Bibliografska obdelava in nacionalna bibliografija. V D. Balažic (ur.), *Slovenska nacionalna knjižnica: ob 60-letnici preimenovanja v Narodno in univerzitetno knjižnico* (str. 83–95). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Korespondenca z Leksikografskim zavodom v Zagrebu (Janez Logar, Mate Ujevič, Nikola Zec). (1948–1974). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Leksikografski zavod FNRJ. (1952). *Priročnik Leksikografskog zavoda FNRJ*. Zagreb: Izdavački zavod Jug. akademije.

Narodna in univerzitetna knjižnica. (1948). *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1947*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Narodna in univerzitetna knjižnica. (1955). *Letno poročilo Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani 1954*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Narodna in univerzitetna knjižnica. (1994–1997). *Dokumentacija oddelka Slovenska bibliografija* [interno gradivo]. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Slovenska bibliografija – CD-ROM izdaja: osnutek predloga razpisanih pogojev za programsko podporo [interno gradivo]. (1994). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Šlebinger, J. (1937). *Slovenski časniki in časopisi: bibliografski pregled od 1919–1936*. Ljubljana: J. Blasnik.

Šušterčič, M. in Rifl, B. (2010). Izbor gradiva za slovensko bibliografijo: s posebnim poudarkom na selekciji člankov. *Knjižnica*, 54(4), 119–135.

Ujevič, M. (ur.). (1956). *Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.

Wagner, L. (1995). *Retrokonverzija starega kataloga člankov*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

UPORABLJENI VIRI

Ujevič, M. (ur.). (1955). *Anali Leksikografskog zavoda FNRJ*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.

PRIMERJAVA MISELNIH PROCESOV KATALOGIZATORJEV PRI PROSTEM OPISU PUBLIKACIJ IN PRI KATALOGIZACIJI

A COMPARISON OF THE CATALOGUERS' THOUGHT PROCESS BETWEEN FREE DESCRIPTION OF PUBLICATIONS AND CATALOGUING

Mihela Pauman Budanović

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: mihela.pauman@ff.uni-lj.si

dr. Maja Žumer

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: maja.zumer@ff.uni-lj.si

UDK 025.3:159.955(497.4)

IZVLEČEK

Namen: V prispevku so povzeti rezultati raziskav miselnega procesa pri slovenskih katalogizatorjih v dveh kontekstih, in sicer v realnem delovnem okolju med procesom katalogizacije in verbalnim prostim opisom monografskih publikacij brez konkretnih katalogizacijskih orodij.

Metodologija/pristop: V raziskavi prostega opisa monografskih publikacij je bila za zbiranje podatkov uporabljena metoda opazovanja v kombinaciji z metodo glasnega razmišljanja, pri analizi katalogizacijskega procesa pa smo poleg omenjenih metod uporabili še snemanje zaslona s programsko opremo Morae Recorder. Udeleženci obeh raziskav so bili aktivni slovenski katalogizatorji iz različnih tipov in velikosti knjižnic. V dveh študijah opisa monografskih publikacij je skupaj sodelovalo 46 katalogizatorjev, medtem ko smo raziskavo katalogizacijskega procesa izvedli na vzorcu tridesetih katalogizatorjev.

Rezultati: Primerjava najpogostejših potekov obeh procesov je pokazala kar nekaj podobnosti, pa tudi razlik med njima. Katalogizatorji so med prostim opisom publikacij navajali skoraj iste podatke kot pri katalogizacijskem procesu, vrstni red teh podatkov pa je bil nekoliko drugačen, ko orodja in pravila niso vplivala na njihove miselne procese. Posamezni prosti opisi so se med seboj precej razlikovali, medtem ko je bil proces katalogizacije pri večini podoben. Ugotovili smo tudi, da nimajo istega miselnega modela pri opisu publikacije za domače in pristočasno branje.

Omejitve: Čeprav vzorec katalogizatorjev ni bil dovolj velik za statistično pomembne rezultate, je omogočil vpogled v katalogizatorjeve miselne procese.

Izvirnost/uporabnost: Izsledki raziskav so bili uporabljeni pri razvoju konceptualne zasnove sistema za katalogizacijo. Lahko bi bili v pomoč razvijalcem bibliografskih informacijskih sistemov pri načrtovanju in razvoju orodij za katalogizacijo. Lahko bi pripomogli tudi pri organizaciji katalogizacijskih pravil ter pri poenostavitvi postopka katalogizacije.

Ključne besede: bibliografski podatki, katalogizatorji, knjižnični katalogi, mentalni modeli, opisna katalogizacija

ABSTRACT

Purpose: This article summarizes the results of the studies looking into mental processes of Slovenian cataloguers in two contexts, i. e. in their actual environment during the cataloguing process and by a free verbal description of monographic publications without specific cataloguing tools.

Methodology/approach: A combination of observations and think-aloud protocols was used for data gathering in a free description of monographic publications. In addition to the mentioned methods, the screen recording software Morae Recorder was also used in the study of the cataloguing process.

Participants in both studies were active Slovenian cataloguers from different types and sizes of libraries. A total of 46 cataloguers took part in the two rounds of the first study, a free description of monographic publications, while the study of the cataloguing process was carried out on a sample of 30 cataloguers.

Results: A comparison of the most common processes in both studies has shown both differences and similarities between cataloguers' mental processes. During the free description of publications, cataloguers identified almost the same data as in the cataloguing process, but the order of these data was somewhat different when the tools and rules did not affect their thought processes. Individual free descriptions differed considerably, while the cataloguing process was similar in most cases. We also found that they do not have the same mental models when describing a publication for required reading for school compared to leisure reading.

Limitations: Although the sample of cataloguers was not large enough for statistically significant results, it offers some insight into the cataloguer's thought process.

Originality/practical implications: The results of the studies have been used in the conceptual design of a cataloguing system. They could assist the developers of bibliographic information systems in the design and development of cataloguing tools. They could also contribute to the organization of cataloguing rules and the simplification of the cataloguing process.

Keywords: bibliographic data, cataloguers, library catalogues, mental models, descriptive cataloguing

1 Uvod

Knjižnični katalogi imajo v primerjavi s spletnimi iskalniki konkurenčno prednost v bogatih bibliografskih podatkih, ki so sistematično urejeni, normativni kontroli in konsistentnosti, ki ostaja ena največjih želja uporabnikov (Christensen, 2013), a kljub temu zaostajajo za trendi na svetovnem spletu, zato se uporabniki raje zatekajo k spletnim iskalnikom (Lewandowski, 2010).

Če želijo knjižnice uporabnikom ponuditi kvalitetne in uporabne storitve, katalogizatorjem pa olajšati delo, je nujno potrebna izgradnja naprednejših sistemov, ki bodo kos kompleksnim in hitro spreminjajočim se okoliščinam na področju organizacije informacij in bodo obenem izkoriščali ves potencial bibliografskih in normativnih podatkov. Za to pa bi bilo treba razviti nov pristop h kreiranju bibliografskih podatkov.

Pogoj za izboljšanje bibliografskih informacijskih sistemov in storitev, ki končnim uporabnikom omogočajo odkriti in uporabiti dostopne vsebine, pa so podatki, ki morajo ustrezati jasnemu konceptualnemu modelu, ki omogoča interpretacijo in ponovno uporabo teh podatkov v različnih okoljih. Model IFLA LRM (Library Reference Model) (Riva, Le Boeuf in Žumer, 2017) predstavlja veliko priložnost za premik v smeri izboljšanja in spremembo paradigme zastarelega knjižničnega kataloga. Gre namreč za drugačen koncept organiziranja bibliografskih zapisov, saj so predlagane spremembe v načinu katalogizacije prilagojene današnjim okoliščinam, ko imajo elektronski katalogi pomembnejše funkcije kot zgolj nadomestiti listkovne kataloge. LRM je torej konceptualna osnova za boljši ustroj katalogov in daje priložnost za premagovanje obstoječih pomanjkljivosti bibliografskih informacijskih sistemov in izboljšanje katalogizacije. Tako ne bodo pridobili le uporabniki, temveč tudi knjižničarji.

Preoblikovanje obstoječih katalogov je dolgoročen projekt, ki se ne bo rešil kar čez noč, zato je najprej potrebno postaviti dobre temelje. Da bi načrtovali prihodnost, moramo poznati razloge za sedanost. Prva stopnja pri razvoju novih orodij je razumevanje miselnih modelov in procesov odločanja katalogizatorjev. Celovito razumevanje miselnih modelov je pomembno ozadje pri ugotavljanju razlik med trenutno katalogizacijsko prakso in spremembami, ki jih bo prineslo novo okolje. V zadnjih letih smo izvedli številne raziskave miselnih procesov slovenskih katalogizatorjev z namenom konceptualne zasnove prototipnega sistema za vnos bibliografskih podatkov, ki bo temeljil na izkoriščanju prednosti modela IFLA LRM. V prispevku so povzete raziskave miselnega procesa pri slovenskih katalogizatorjih v dveh kontekstih, in sicer v realnem delovnem okolju med procesom katalogizacije in verbalnim prostim opisom monografskih publikacij brez konkretnih katalogizacijskih orodij.

2 OZADJE IN PREGLED LITERATURE

Katalogizatorji vložijo veliko časa in truda v pripravljanje zapisov za kataloge, vendar kljub temu številne raziskave kažejo, da zapisi niso tako uporabni in uporabljeni kot bi pričakovali (Bade, 2002; Hider in Tan, 2008; Shin, 2003). Za to obstaja več razlogov, vključno s trenutno in preteklo katalogizacijsko prakso, pomanjkljivimi podatki, človeškimi napakami in napačno presojo katalogizatorjev.

Različni vidiki katalogizacijske teorije in prakse so bili tema številnih razprav v zadnjih nekaj desetletjih. Analiza katalogizacijskega procesa pogosto sovпада z organizacijskimi spremembami znotraj knjižnic (Cheryl, 2004), pri izgradnji novih sistemov pa je ta korak pogosto spregledan, oziroma ga ustvarjalci sistemov kar preskočijo. Motivacija za analizo procesa je pogosto tudi ugotavljanje in izboljšanje časovne oziroma stroškovne učinkovitosti (Gibson, 2015; Dragon in Barricella, 2006; Hurlbert in Dujmic, 2004). Nekateri avtorji (Green, 1996; Heaney, 1995; Taniguchi, 2002) opisujejo analizo katalogizacijskega procesa na konceptualni ravni z namenom izboljšanja oziroma preoblikovanja katalogizacijske prakse ter opisujejo orodja in tehnike (Hunt, 2010).

Kljub dolgi tradiciji katalogizacije pa je malo raziskav o tem, kako dejansko poteka proces opisne katalogizacije. Bistveno več je raziskav, ki se ukvarjajo z določanjem vsebine dokumenta oziroma z vsebinsko obdelavo (Kos in Šauperl, 2011).

Opisna katalogizacija je faza katalogizacijskega procesa, ki se nanaša na identifikacijo in opis informacijskega vira. Identifikacijo sestavlja izbira vrednosti elementov na podlagi dogovorjenih mednarodnih standardov (Taylor, 2006). Opis po ISBD je le del celotnega bibliografskega zapisa. Katalogizator mora opraviti miselni proces prepoznavanja in izbora ustreznih podatkov iz publikacije, jih razvrstiti v strukturo, določeno s katalogizacijskimi pravili, in jih pravilno preslikati v podatkovni format bibliografskega sistema, ki je oblikovan tako, da zagotavlja (pod)polja za elemente, določene s katalogizacijskimi pravili. Format lahko zato pogojuje katalogizacijski proces prenosa podatkov od publikacije do kataloga. Ko katalogizator opredeli vrednosti elementov, zagotovi, da je opis edinstven in da se razlikuje od drugih, s katerimi bi jih lahko zamenjali.

Na proces oziroma na presojo pogosto vpliva tudi konkretna situacija. Ne glede na izbor katalogizacijskih pravil je pri zagotavljanju kakovosti bibliografskih podatkov na koncu odločilnega pomena subjektivni dejavnik, katalogizatorjeva presoja. S konceptom katalogizatorjeve presoje je možno delno pojasniti, zakaj prihaja do različnih rezultatov katalogizacije. Ferris (2008) jo opredeljuje kot »raven strokovnega znanja, doseženega z izkušnjami uporabe načel

bibliografske kontrole«. Presoja je odvisna od katalogizatorjevih izkušenj, izobrazbe, katalogizacijske prakse v nekem okolju in v veliki meri tudi od splošne razgledanosti. Ker pravilniki in priročniki ne pokrivajo vseh primerov, na katere naleti katalogizator, ima ta lahko tudi nekaj svobode pri prilagajanju tem pravilom na način, da zadovolji potrebe uporabnikov.

Čeprav razprave o katalogizatorjevi presoji v literaturi zasledimo že dobrih 30 let, je na tem področju izvedenih malo raziskav (Diao, 2018; Hasenyager, 2015). Prav tako se doslej niso v nobeni raziskavi ukvarjali z razlikami med miselnim procesom katalogizatorjev pri katalogizaciji in njihovim intuitivnim izvajanjem iste naloge, prostim opisom publikacije brez kakršnega koli orodja, kar je bil povod za naše raziskave.

3 METODOLOGIJA

3.1 Vzorec katalogizatorjev

V raziskavi prostega opisa publikacij, ki smo jo izvajali v dveh krogih, je v prvem krogu (maja in junija 2014) sodelovalo 30 katalogizatorjev iz sedmih knjižnic. Drugi krog smo izvedli med 32 katalogizatorji iz šestih knjižnic (februarja in marca 2016). Nekaj katalogizatorjev (16) je sodelovalo v obeh krogih. Raziskava katalogizacijskega procesa je potekala v osemmesečnem obdobju od junija 2015 do januarja 2016 med 30 katalogizatorji iz devetih knjižnic. Edini kriterij za sodelovanje v raziskavah je bil, da se kandidat ukvarja s katalogizacijo.

V vzorec vsake raziskave smo poskušali zajeti katalogizatorje iz različnih tipov in velikosti knjižnic. Sodelovali so katalogizatorji iz knjižnic: Narodna in univerzitetna knjižnica, Univerzitetna knjižnica Maribor, Mestna knjižnica Ljubljana, Mariborska knjižnica, Osrednja knjižnica Celje, Knjižnica Josipa Vošnjaka Slovenska Bistrica, Cankarjeva knjižnica Vrhnika, Knjižnica Ivana Potrča Ptuj, Knjižnica OHK (Filozofska fakulteta Ljubljana) Miklošičeva knjižnica (Filozofska fakulteta Maribor), Knjižnica Pedagoške fakultete v Ljubljani.

3.2 Zbiranje podatkov

Za zbiranje podatkov smo uporabili različne metode. Pri prostem opisu publikacij smo izvedli opazovanje v kombinaciji z metodo glasnega razmišljanja. Na podlagi vnaprej pripravljenih nalog z jasnim okvirjem in sistemom kodiranja smo opazovali, kako poteka proces odločanja, katere dele publikacij pregledujejo in katere podatke so identificirali za opis. Celoten opis smo v prvem

krogu posneli s tabličnim računalnikom, v drugem pa s pomočjo programske opreme *Morae Recorder*.

Pri raziskavi katalogizacijskega procesa smo poleg omenjenih metod s pomočjo programske opreme za snemanje zaslona *Morae Recorder* opazovali katalogizatorje pri njihovem delu z obstoječim sistemom (*Cobiss3/Katalogizacija*). Z uporabo metode glasnega razmišljanja so nas vodili skozi katalogizacijski proces, saj smo jih prosili, da razložijo in komentirajo izvajanje posameznih akcij.

3.3 Naloge

Prost opis publikacij je potekal v dveh krogih. V prvem krogu so katalogizatorji opisovali tipično publikacijo za domače branje (*Romeo in Julija*), v drugem pa publikacijo, namenjeno predvsem rekreativnemu branju (*Boter*). V vzorec publikacij smo vključili pet različnih verzij dela *Romeo in Julija* in tri različne verzije *Botra*. Izbrali smo publikacije, ki se med seboj razlikujejo glede na opremo, ilustracije, prevajalca, avtorja in obseg spremne besede, zbirko, založnika ipd. Uporabniki imajo v različnih situacijah različne potrebe in iščejo različne verzije nekega dela.

Katalogizatorji so dobili v obeh krogih enako nalogo, in sicer, da identificirajo in jasno definirajo bistvene podatke, ki so z vidika različnih uporabnikov in različnih situacij uporabe potrebni za uspešno opravljene postopke kot so najdenje, identifikacija in izbira. Pri tem smo jih spodbudili, da se ne ozirajo na katalogizacijska pravila in prakso ali obliko zapisa, ampak opišejo publikacije na način, za katerega mislijo, da bi bil najprimernejši za iskanje različnih uporabnikov v različnih situacijah (za šolo, prosti čas ipd.). Pri opisovanju so imeli pred sabo vse publikacije. Opozorili smo jih tudi na razlike med njimi.

V raziskavi katalogizacijskega procesa so dobili katalogizatorji realno nalogo. Kreirali so bibliografski zapis za monografsko publikacijo *Bistroumni plemič don Kihot iz Manče*. Publikacija je vsebovala tudi spremno besedo in ilustracije.

4 REZULTATI

Z raziskavo prostega opisa publikacij smo želeli ugotoviti, kakšen je miselni proces identifikacije in izbire ustreznih podatkov iz publikacij in ali so koraki v primerjavi s katalogizacijo drugačni, če jih obstoječi sistem ne omejuje. Za namen tega prispevka smo se podrobneje posvetili analizi podatkov, ki so jih katalogizatorji identificirali kot pomembne z vidika različnih uporabnikov in namena uporabe za uspešno opravljene postopke, kot so najdenje,

identifikacija in izbira, v primerjavi s podatki, ki jih popisujejo pri katalogizaciji. Primerjali smo tudi najpogostejši potek obeh procesov.

4.1 Primerjava podatkov v obeh procesih

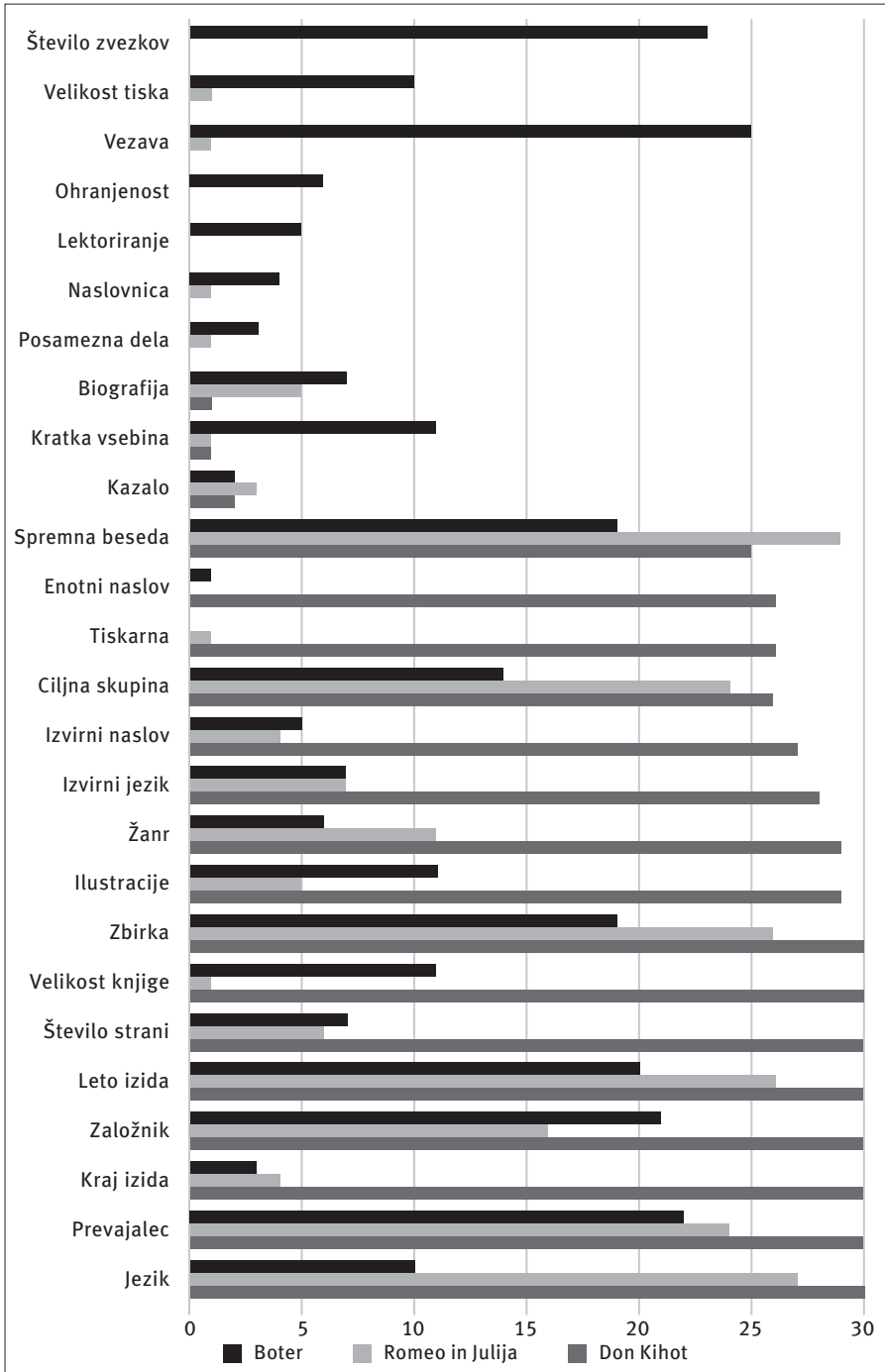
Medtem ko so nekateri katalogizatorji primerjali različne verzije in izpostavili podrobne podatke, ki bi uporabnikom omogočili razlikovanje različnih verzij istega dela, so drugi navedli le nekaj osnovnih podatkov. V povprečju so pri opisu *Romea in Julije* navedli sedem, pri opisu *Botra* osem podatkov, pri katalogizaciji *Bistroumnega plemiča don Kihota iz Manče* pa kar 24 bibliografskih podatkov. Na Sliki 1 je prikazana primerjava podatkov, ki so jih katalogizatorji identificirali v vseh treh primerih.

Pri katalogizaciji publikacije *Don Kihot* so vsi katalogizatorji dosledno navajali obvezne podatke kot so jezik, prevajalec, kraj izida, založnik, leto izida, število strani, velikost knjige (oziroma mere) ter zbirko (Slika 1). Pri prostem opisu je v primeru *Romea in Julije* jezik kot pomemben podatek za identifikacijo navedlo 27 katalogizatorjev, verjetno tudi zato, ker je bila ena publikacija v angleškem jeziku in so jezik omenili zaradi očitne razlike, sicer ga morda ne bi. To domnevo smo preverili v drugem krogu pri opisu *Botra*, saj smo v vzorec vključili samo publikacije v slovenskem jeziku. V tem primeru je jezik identificiralo le 10 katalogizatorjev. Nekateri so komentirali, da je znanje oziroma neznanje jezika eden od pomembnejših kriterijev pri izbiri leposlovja ter da vse več mladih raje bere v angleškem jeziku. Prevajalca je v obeh krogih prostega opisa identificiralo več kot 20 katalogizatorjev, nekateri so komentirali tudi razlike v prevodu, da gre na primer pri Jesihovem prevodu *Romea in Julije* za čisto drugačen, sodobnejši jezik, ki ga imajo mlajši bralci verjetno raje, medtem ko bi starejši bralci morda prej izbrali Župančičev prevod.

Tudi leto izida je bilo v obeh krogih identificirano 20 ali večkrat. Pri opisu *Romea in Julije* so bili nekateri katalogizatorji mnenja, da uporabniki ne berejo radi starejših izdaj zaradi arhaičnega jezika, ki ga predvsem mladi morda ne razumejo najbolje, pri *Botru* pa so leto izida pogosto povezovali z ohranjenostjo.

Med najpomembnejšimi kriteriji so omenjali tudi zbirko, nekatere so uporabnikom znane po dobri spremni besedi (npr. Klasje in Kondor) in primernosti za domače branje.

Pri opisu publikacije za domače branje (*Romeo in Julija*) so z izjemo enega katalogizatorja vsi ostali za identifikacijo navedli spremno besedo. Nekateri so dodatno komentirali še obseg ali kakovost spremne besede. Nekoliko manj (19) jih meni, da je spremna beseda pomembna tudi za publikacije za rekreativno branje (*Boter*).

Slika 1: Število katalogizatorjev, ki so identificirali posamezen podatek

Pri katalogizaciji podatka o spremni besedi udeleženci niso dosledno navajali, čeprav najdemo publikacijo *Don Kihot* na seznamu gradiva za domače branje.

Več kot polovica katalogizatorjev je kot pomemben podatek izpostavila tudi založnika. Poudarili so, da imajo nekateri založniki pri uporabnikih večji ugled ter da pogosto povezujejo kakovost jezika s posameznimi založniki. Zato je v nekaterih primerih dobrodošel tudi podatek o lektoriranju.

Ciljna skupina je eden izmed podatkov, ki v trenutnih bibliografskih zapisih ne pove prav veliko, medtem ko so katalogizatorji pri prostih opisih temu podatku pripisovali dodatno vrednost, saj so poskušali predvideti možnosti uporabe knjige oziroma namen uporabe (za prosti čas, za maturo, za domače branje ipd.) in ne samo namembnost kot tako (npr. leposlovje za odrasle).

Po drugi strani pa se nekateri podatki, ki se popisujejo v trenutni katalogizacijski praksi, katalogizatorjem očitno ne zdijo tako zelo pomembni z vidika uporabnika. To so na primer kraj izida, tiskarna, izvirni oziroma enotni naslov, izvirni jezik, obseg oziroma število strani. Slednje naj bi bil po mnenju katalogizatorjev pomembno predvsem dijakom, ki pogosto izberejo najkrajšo verzijo, med tem ko npr. kraj izida in tiskarna uporabnikov sploh ne zanimata.

Katalogizatorji so navajali tudi podatke, ki jih trenutno ni v katalogih, ali pa so skriti in težko najdljivi (vezava, ohranjenost, velikost tiska). Pri opisu publikacije za rekreativno branje (*Boter*) so najpogosteje navajali vezavo, ki v bibliografskih zapisih ni navedena. Treba je omeniti, da je bila v vzorcu tudi publikacija iz zbirke Žepna knjiga, zato smo katalogizatorje izrecno vprašali, ali mislijo na zbirko ali vezavo. Komentirali so, da imajo nekateri uporabniki raje takšno ali drugačno vezavo, da so žepne knjige bolj primerne, če želimo brati na vlaku ali na dopustu. S tem je povezana tudi informacija o številu zvezkov, saj uporabniki raje izberejo eno knjigo kot dve, pa tudi pri izposoji je bolj praktično (npr. izposodiš si samo en del in ne obeh, plačaš eno zamudnino, ne dve). Tudi velikost tiska bi bilo po mnenju nekaterih treba vključiti v bibliografski zapis, saj se predvsem starejši in slabovidni težko odločijo brez konkretnega izvoda v rokah. Prav tako bi uporabnikom z disleksijo koristil podatek o primernosti oziroma neprimernosti gradiva zanje.

Po izkušnjah katalogizatorjev uporabniki izbirajo tudi na podlagi ohranjenosti knjige, kar iz bibliografskega zapisa ni razvidno in bi bilo treba vanj vključiti tudi to informacijo.

Redko, a vendar, so omenjali tudi podatke, ki jih sicer že vsebujejo nekateri katalogi prihodnjih generacij oziroma se vključujejo v tako imenovane obogatene zapise (kazalo, kratka vsebina, povezana dela, naslovnica, biografija avtorja).

4.2 Primerjava najpogostejšega poteka obeh procesov

V naslednjem koraku nas je zanimalo, kakšen je najpogostejši način opisovanja brez orodij v primerjavi s katalogizacijo.

Po analizi posameznih opisov smo na osnovi omenjenih podatkov pripravili potek miselnega procesa za vsakega posameznika. Upoštevali smo samo prvo navedbo podatka. Ker se zavedamo, da to predstavlja relativni položaj podatka in ne proces opisovanja, smo analizirali vrstni red še glede na predhodno omenjene podatke in na ta način vzpostavili najpogostejši potek. Za ugotavljanje najpogostejšega procesa smo v obeh raziskavah uporabili isto metodologijo, kar je omogočilo primerjavo, v katero smo vključili prvih deset podatkov. Informacije o avtorju in naslovu so samoumevne, zato jih nismo upoštevali.

Slika 2 prikazuje primerjavo najpogostejših potekov miselnih procesov pri prostem opisu publikacij in pri katalogizaciji. Vzporedna analiza obeh postopkov je pokazala, da katalogizatorji v prostem opisu navajajo skoraj iste podatke kot med katalogizacijo, le da je vrstni red teh podatkov nekoliko drugačen, če orodja in pravila ne omejujejo njihovih miselnih procesov. Treba je omeniti, da so nekatere razlike pri prostih opisih posledica narave publikacij, na primer spremna beseda v primeru *Romea in Julije* ter vezava v primeru *Botra*.

Slika 2: Primerjava najpogostejših potekov miselnih procesov pri prostem opisu publikacij in pri katalogizaciji

Primerjava najpogostejših potekov obeh procesov je pokazala kar nekaj podobnosti med njima (Slika 2):

- Na začetku opisa v obeh procesih so katalogizatorji najpogosteje identificirani leto izida, ciljno skupino in prevod.
- V primeru *Romeo in Julija* je na začetku opisa najpogosteje identificirana spremna beseda.
- Na koncu najpogosteje identificiranih elementov so v obeh postopkih informacije o zbirki, fizičnem opisu in ilustracijah.

Zanimiv vidik v primerjavi obeh procesov je bil tudi pregled publikacij. Če primerjamo oba procesa, je pregled bolj intuitiven pri prostem opisu in bolj omejen oziroma naučen pri procesu katalogizacije. Pri prostem opisu smo opazili tri različne pristope: katalogizatorji so omenili podatek, ko so ga opazili (npr. ilustracije, jezik, zbirka), podatek so iskali v publikaciji (npr. število strani, spremna beseda), podatek so identificirali na pamet (leto izida, založnik, prevajalec). Pri katalogizaciji pa gre v glavnem za iskanje podatkov po predpisanih virih podatkov za posamezno polje COMARC formata.

5 RAZPRAVA

V raziskavi prostega opisa publikacij smo katalogizatorje postavili v nekoliko drugačno vlogo, kjer katalogizacijskih orodij niso potrebovali in so imeli proste roke pri opisu publikacij, ključnega pomena je bila njihova osebna presoja oziroma njihovo mnenje. Ugotoviti smo želeli, kakšen je katalogizatorjev proces odločanja, če ga katalogizacijski vmesnik in pravila ne omejujejo, saj nas je zanimalo tudi to, ali so koraki in kognitivni procesi drugačni kot pri običajnem katalogizacijskem procesu.

Ugotovili smo, da so bili opisi nekaterih katalogizatorjev zelo podobni formalnemu bibliografskemu opisu in so sledili tipičnemu poteku katalogizacije. Iz tega lahko sklepamo, da je pri nekaterih slovenskih katalogizatorjih pri načelih organizacije informacij opazen vpliv katalogizacijske prakse, kar je razvidno tudi iz primerjave najpogostejših potekov obeh procesov. Po drugi strani pa so številni katalogizatorji publikacije opisali na popolnoma drugačen način. Primerjali so različne verzije in zagotovili dodatne dragocene informacije, ki bi jih morali vsebovati tudi knjižnični katalogi. Nekateri so se osredotočali na posamezne podrobnosti in razlike med publikacijami, ki so se nanašale predvsem na obseg in kakovost spremne besede, jezik, razlike v prevodih ter dodatno opremo (komentarji, ilustracije, opombe ipd.). Mnogi so komentirali, da uporabnike pogosto zanima točno določena verzija. Tako na primer šolarji in dijaki najpogosteje iščejo določeno zbirko, ki je primerna za domače branje (npr. Klasje) oziroma verzije s kakovostnimi dodatki, spremnimi besedami in komentarji. Poudarili so tudi, da mnogi uporabniki povezujejo kakovost spremne besede z določeno zbirko, kakovost jezika pa z

založnikom. Z druge strani sta vezava in število zvezkov pomembnejša tistim, ki knjigo s seboj vzamejo na vlak, dopust ali jo berejo v postelji, povečan tisk pa starejšim in slabovidnim. Na splošno se zdijo fizične značilnosti (vezava, število zvezkov, povečan tisk, ilustracije, velikost knjige) katalogizatorjem pomembnejše pri publikaciji za rekreativno branje, kar potrjuje tudi uporabniška študija (Ross, 2000). Tudi izgled knjige (npr. ohranjenost) so pogosteje omenjali pri publikaciji za rekreativno branje, med tem ko sta za domače branje bolj pomembni spremna beseda ter zbirka.

Iz primerjave obeh postopkov je razvidno tudi, da so katalogizatorji v prostem opisu publikacij navedli nekatere informacije, ki se ne pojavljajo v bibliografskem opisu po formatu COMARC, npr. kratka vsebina, biografija, vezava, velikost tiska, ohranjenost knjige ipd. Zaradi pomanjkanja teh podatkov v trenutnih katalogih uporabniki pogosto lahko le sklepajo na osnovi prikazanih podatkov (npr. o vezavi lahko sklepajo iz podatka o zbirkah (Zbirka Žepna knjiga), o ohranjenosti iz leta izida ipd.), vendar tak način ni vedno najbolj ustrezen.

Pri prostem opisu so katalogizatorji bistveno več razmišljali o uporabnikih in njihovih potrebah kot pri katalogizaciji. Vsi podatki niso enako pomembni v različnih okoliščinah in namenih ter za različne skupine uporabnikov. Zanimivo je, da so nekateri katalogizatorji pri prostem opisu predvideli različne kontekste uporabe nekaterih verzij in poudarili specifične podatke, kar je še ena od številnih pomanjkljivosti knjižničnih katalogov in trenutne katalogizacije. Omeniti je treba, da so nekateri katalogizatorji tudi med samim procesom katalogizacije komentirali, da razmišljajo tudi o tem, kako bodo uporabniki iskali, saj je razumevanja ter poznavanja posledic katalogizacijskih odločitev za najdenje ključnega pomena.

Opazili smo tudi razlike med knjižnicami. Katalogizacijska praksa v posamezni knjižnici je med drugim odvisna tudi od okoliščin, v katerih knjižnica deluje. V večini manjših knjižnic in v nekaterih visokošolskih katalogizatorji opravljajo še druga opravila. Predvsem tisti katalogizatorji, ki občasno izvajajo delo referenčnega knjižničarja in imajo dober vpogled v potrebe uporabnikov, so se pogosteje vživeli v njihovo vlogo. Eden med njimi je izpostavil potrebo po tem, da bi morali imeti vsi katalogizatorji vsaj občasen stik z uporabniki, kar se v večini knjižnic tudi izvaja.

Uporabniki pri izbiri uporabljajo tiste bibliografske podatke, ki so jim na voljo. Raziskava z uporabniki (Švab in Žumer, 2015) je pokazala, da pričakujejo od knjižničnih katalogov več podatkov, kot jih je navedenih v obstoječih tradicionalnih knjižničnih katalogih, oziroma drugačne podatke. V glavnem so v bibliografskih zapisih najbolj pozorni na: jezik, leto izida, obseg, založbo, zbirko in zvrst. Nabor se sicer spreminja glede na okoliščine, uporabniško skupino ter omejitve pri izbiri med podatki, ki so navedeni v bibliografskem

zapisu. Pri navajanju kriterijev, po katerih se na splošno odločajo za leposlovje, pa so našteali še: avtorja in kratko vsebino na zadnji strani knjige ter tematiko in žanr. Nekateri so omenili še naslovnico, jezik, spremno besedo ter najnovejšo izdajo knjige.

Obogatitev bibliografskega opisa z dodatnimi elementi bi nedvomno prispevala k podpori uporabniškemu postopku. Bibliografski zapisi bi potrebovali obogatitev vsaj v tolikšni meri, da bi se uporabnikovo zadovoljstvo povečalo. V zadnjih letih se pojavlja trend obogatenih bibliografskih zapisov in nekateri od teh elementov (kratka vsebina, naslovnica, kazalo vsebine, biografija ipd.) so že vključeni v bibliografske zapise knjižničnih katalogov prihodnjih generacij. Za katalogizatorje bi sicer tovrstno dodajanje predstavljalo dodatno obremenitev, a po drugi strani obstajajo predlogi, kako bi k izboljšanju bibliografskih zapisov lahko pripomogli uporabniki sami, kar bi moral postati eden od ciljev katalogizacije (Aalberg in Žumer, 2013; Snow, 2017; Spiteri, 2009). Omogočili bi jim lahko, da na primer dodajajo svoje oznake in komentarje (Calhoun, 2006, str. 40).

Smiselno bi bil tudi razmislek, ali vsi obstoječi bibliografski podatki (še) služijo namenu, oziroma ali so za uporabnike uporabni in potrebni ter razmisliti o morebitni odstranitvi vsaj iz prikaza bibliografskega zapisa, če že ne iz katalogizacije.

Bibliografski zapisi bi morali biti usklajeni s potrebami in pričakovanji končnih uporabnikov. Postavi se vprašanje, zakaj temu ni vedno tako? Trenutno so katalogizatorji pri svojem delu zelo omejeni s pravili, smernicami in formati, ki jih silijo v to, da v bibliografski zapis vključijo točno določene podatke in pri tem nimajo veliko izbire oziroma možnosti za vnos dodatnih podatkov (Hider in Tan, 2008).

Eden od večjih problemov so zagotovo zastarela katalogizacijska pravila in standardi, ki so privedli do pomanjkanja kakovosti bibliografskih zapisov. Slovenska katalogizacijska praksa še vedno temelji na načelih, ki izvirajo iz časa listkovnih katalogov in ne zagotavlja rešitev za vse težave, s katerimi se katalogizatorji srečujejo vsakodnevno, da bi zadovoljili kompleksne potrebe uporabnikov. Glede na usmeritve, ki se kažejo v svetu, je potreba po novih katalogizacijskih pravilih vse večja in vse bolj nujna tudi pri nas. Tega se zaveda tudi veliko katalogizatorjev, saj so se pritoževali predvsem glede nejasnih, nedoslednih in nedorečenih pravil, ki včasih celo silijo v napačna ravnanja. Kar nekaj jih meni, da je katalogizacija postala preveč zapletena, da se preveč ukvarjajo z ločili in oklepaji, kar ne spremeni iskanja in da bi moralo biti bistvo katalogizacije, da uporabniki gradivo najdejo. Predlagajo, da bi bilo treba poenostaviti proces ter zmanjšati število podatkov, ki niso potrebni in za katere se dostikrat vprašajo, komu služijo.

Problem predstavlja tudi zastarela informacijska struktura sistemov. Katalogizacijska orodja imajo velik vpliv na katalogizatorjeva načela organizacije informacij, saj so njihovi miselni modeli zaznamovani s konkretnim sistemom. Pogosto je zabrisano, kaj je posledica formata, katalogizacijskih pravil, programske opreme. Treba je poudariti dejstvo, da je večina slovenskih katalogizatorjev navajena na en sam modul za katalogizacijo (Cobiss3/Katalogizacija). Katalogizacijski proces po navadi sledi poljem MARC formata kot si sledijo v modulu za katalogizacijo, kar se je po pričakovanih izkazalo tudi v naši raziskavi. Katalogizatorji so pogosto komentirali svoj proces v smislu: »Bibliografske podatke vnesem v skladu z obstoječimi pravili in v obliki, kot je predvidena v formatu COMARC« ali »Zame je to rutina, avtomatsko vnašam podatke v predvidena polja«. Nekateri so izpostavili omejitve katalogizacijskih orodij, v glavnem v smislu potrebe po izboljšanju vnosa podatkov (črkovalniki, dodatni indikatorji, predloge ipd.)

Katalogizacijska skupnost bi se morala čim prej odzvati na nove zahteve. Preučitev katalogizacijske prakse je bistvenega pomena in mora privedi tudi do razvoja učinkovitejših in bolj intuitivnih orodij za katalogizacijo. Rešitve za številne težave na področju katalogizacije se skrivajo prav v prevetritvi katalogizacijske teorije in prakse. Po navedbah Kavčič in Šulek (2017) vse spremembe na področju katalogizacije tudi pri nas že usklajujemo s standardom RDA. Avtorici menita, da bi bilo smiselno nekatere pomanjkljivosti odpraviti že pred posodobitvijo katalogizacijskih pravil ter da za to ni treba čakati na prevod in implementacijo RDA. Omeniti je treba, da je tudi v okviru sedanjega bibliografskega formata možno vnašati podatke na način, da bo omogočena ali vsaj olajšana avtomatska ekstrakcija entitet LRM iz obstoječih zapisov (Aalberg in Žumer, 2013).

Omeniti je treba še nekatere omejitve. Vzorec katalogizatorjev v raziskavah ni bil dovolj velik za statistično pomembne rezultate, vendar je zadostoval za pridobitev vpogleda v njihove miselne modele. Upoštevati je treba tudi vpliv specifičnega katalogizacijskega okolja ter narave izbranih publikacij. Rezultati bi bili v okolju z drugačno katalogizacijsko prakso in drugimi primer najbrž nekoliko drugačni.

6 ZAKLJUČEK

Uporabniki imajo v različnih situacijah različne informacijske potrebe in načine iskanja, osnova za katalogizacijo in za odločitve katalogizatorja pa so postopki uporabnikov. Pri opisu publikacij je zelo pomembno razmisliti, kakšne informacije o publikacijah potrebujejo potencialni uporabniki, da jih prepoznajo, da se znajo pravilno odločiti in izbrati. Knjižnice so tiste, ki se bodo morale prilagoditi uporabnikom in njihovim načinom iskanja in ne obratno.

Dostopnost gradiva v katalogih je odvisna predvsem od ustreznih podatkov, ki bi morali biti v prvi vrsti namenjeni temu, da uporabnikom omogočijo, da na čim lažji način najdejo gradivo, ki ga iščejo, in ne slepemu zadovoljevanju katalogizacijskih pravil in standardov. Pomembno je razumeti, katere podatke je treba vključiti v bibliografske zapise in predvsem, za koga to počnemo. Le tako bomo ustvarili želene rezultate, saj le celoviti bibliografski zapisi zagotavljajo uporabnikom dovolj informacij, da ugotovijo, ali vir ustreza njihovim potrebam.

V raziskavah smo se usmerili v katalogizatorje, torej tiste, ki pripravljajo bibliografske podatke in pri tem uporabljajo specifična orodja, ki jim pomagajo pri delu. Verjamemo namreč, da so njihovo znanje in načela organizacije informacij ključnega pomena za prihodnost katalogizacije. Proučevali smo miselne procese pri katalogizatorjih ter bistvene prednosti in slabosti sedanje katalogizacijske prakse. Sodelovanje s katalogizatorji je med drugim pripomoglo k pridobivanju povratnih informacij o specifičnih zahtevah za zasnovo ustreznega prototipnega sistema, ki bo z izkoriščanjem prednosti modela IFLA LRM omogočil lažjo in kvalitetnejšo pripravo bibliografskih podatkov in bo sledil miselnemu procesu katalogizatorjev.

NAVEDENI VIRI

Aalberg, T. in Žumer, M. (2013). The value of MARC data, or, challenges of frbrisation. *Journal of documentation*, 69(6), 851–872.

Bade, D. (2002). *The creation and persistence of misinformation in shared library catalogs: language and subject knowledge in a technological era*. Champaign: University of Illinois at Urbana–Champaign, Graduate School of Library and Information Science.

Calhoun, K. (2006). *The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools: final report*. Washington, DC: Library of Congress.

Cheryl, M. (2004). Workflow analysis as a basis for organizational redesign at McMaster University Library. V B. L. Eden (ur.), *Innovative redesign and reorganization of library technical services: paths for the future and case studies* (str. 199–246). Westport, Connecticut: Libraries Unlimited.

Christensen, A. (2013). Next-generation catalogues: what do users think?. V S. Chambers (ur.), *Catalogue 2.0: the future of the library catalogue* (str. 1–15). London: Facet Publishing.

Diao, J. (2018). Conceptualizations of catalogers' judgment through content analysis: a preliminary investigation. *Cataloging and classification quarterly*, 56(4), 298–316.

Dragon, P. in Barricella, L. S. (2006). Assessment of technical services workflow in an academic library: a time-and-path study. *Technical services quarterly*, 23(4), 1–16.

Ferris, A. M. (2008). The ethics and integrity of cataloging. *Journal of library administration*, 47(3–4), 173–190.

- Gibson, S. (2015). Utilizing a time-to-shelf study to start a conversation on change. *Performance measurement and metrics*, 16(1), 28–33.
- Green, R. (1996). The design of a relational database for large-scale bibliographic retrieval. *Information technology and libraries*, 15(4), 207–221.
- Hasenyager, R. L. (2015). *Convenience to the cataloger or convenience to the users?: an exploratory study of catalogers' judgment*. Doktorska disertacija. Denton, Texas: University of North Texas.
- Heaney, M. (1995). Object-oriented cataloguing. *Information technology and libraries*, 14(3), 135–153.
- Hider, P. in Tan, K. C. (2008). Constructing record quality measures based on catalog use. *Cataloging and classification quarterly*, 46(4), 338–361.
- Hunt, S. (2010). Improving performance in cataloguing and technical services workflows. *Catalogue and index*, (161), 10–15.
- Hurlbert, T. in Dujmic, L. L. (2004). Factors affecting cataloging time: an in-house survey. *Technical services quarterly*, 22(2), 1–14.
- Kavčič, I. in Šulek, S. (2017). Identifikacija entitet in odnosov med entitetama delo in izrazna oblika v bibliografskih zapisih v podatkovni zbirki COBIB. *Knjižnica*, 61(1–2), 49–86.
- Kos, J. in Šaupperl, A. (2011). Proces vsebinske analize pri katalogizaciji knjižničnega gradiva: primer visokošolskih knjižnic. *Knjižnica*, 55(2–3), 87–109.
- Lewandowski, D. (2010). Using search engine technology to improve library catalogs. *Advances in librarianship*, 32, 35–54.
- Riva, P., Le Boeuf, P. in Žumer, M. (2017). *IFLA library reference model: a conceptual model for bibliographic information*. Haag: IFLA.
- Ross, C. S. (2000). Making choices: what readers say about choosing books to read for pleasure. *Acquisitions librarian*, 13(25), 5–21.
- Shin, H. S. (2003). Quality of Korean cataloging records in shared databases. *Cataloging and classification quarterly*, 36(1), 55–90.
- Snow, K. (2017). Defining, assessing, and rethinking quality cataloging. *Cataloging and classification quarterly*, 55(7–8), 438–455.
- Spiteri, L. F. (2009). The impact of social cataloging sites on the construction of bibliographic records in the public library catalog. *Cataloging and classification quarterly*, 47(1), 52–73.
- Švab, K. in Žumer, M. (2015). Izbiranje leposlovja v knjižničnem katalogu in v knjižnici. *Knjižnica*, 59(1–2), 53–72.
- Taniguchi, S. (2002). A conceptual model giving primacy to expression-level bibliographic entity in cataloging. *Journal of documentation*, 58(4), 363–382.
- Taylor, A. G. (2006). *Introduction to cataloging and classification*. Westport: Libraries Unlimited.

PROJEKT ERASMUS+ KOT PRILOŽNOST ZA RAZMISLEK O OBVLADOVANJU PODATKOV

ERASMUS+ PROJECT AS AN OPPORTUNITY FOR CONSIDERATION OF DATA MANAGEMENT

dr. Urška Repinc

Osnovna šola dr. Janeza Mencingerja Bohinjska Bistrica, Bohinjska Bistrica
e-pošta: urska.repinc@osbohinj.si

Marija Helena Logar

Osnovna šola dr. Janeza Mencingerja Bohinjska Bistrica, Bohinjska Bistrica
e-pošta: marijah.logar@gmail.com

UDK 027.8:37.091.313(497.4)

IZVLEČEK

Šolski knjižničar ima na šoli specifično vlogo. V primerjavi z učitelji je običajno na šoli en sam. Pedagoške cilje večinoma dosega v tvornem sodelovanju z ostalimi strokovnimi delavci. Pri svojem delu se srečuje z izzivi, kako obvladovati podatke, kako slediti novostim in predvsem, kako te večšine predajati naprej. Namen prispevka je predstaviti izkušnje večletnega sodelovalnega dela med šolskim knjižničarjem in učitelji v sklopu osnovnošolskega raziskovalnega in projektne delo z vidika obvladovanja podatkov. Avtorici prispevka sva (šolska knjižničarka in slovenistka) vsaka iz svoje perspektive osvetlili sodelovalno vlogo v procesu nastajanja raziskovalnih nalog v sklopu slovenskega tekmovanja *Srečanje mladih raziskovalcev* ter drugih projektne nalog. Te so preraščale lokalno naravnano (sodelovanje šole z lokalno skupnostjo) prek nacionalnih (npr. *Turizmu pomaga lastna glava*) in mednarodnih projektov v sklopu programa *Erasmus+*. Predvsem stalno akcijsko raziskovanje naju je vodilo do vedno bolj kompleksnih in dalj časa trajajočih projektov. Prav dalj časa trajajoči projekt predstavlja priložnost za poizvedovalno učenje – učenje, ki vsebuje tako smiselno iskanje podatkov, njihovo vrednotenje kot tudi njihovo rabo za nastanek novih vsebin (npr. raziskovalnih nalog, razstav, glasil in drugih publikacij). V tem procesu se srečujemo z različnimi izzivi, ki jih odrasli rešujemo v medsebojnem sodelovanju in s pomočjo drugih ustreznih institucij (npr. bližnje splošne knjižnice), ter na ta način tudi spodbujamo učence za sodelovanje, poizvedovanje in stremenje k doseganju zastavljenih ciljev. Zadnji mednarodni projekt, v katerega je bohinjska osnovna šola aktivno vpeta, je tematsko povezan z branjem. Njegov naslov je *Spodbujanje branja knjig* (angl. Enhancing book reading). Sodelujemo s Španijo, Italijo, Poljsko in Turčijo. Pomemben izziv

nam med drugim predstavlja, kako ravnati, da so rezultati raziskovalnega in projektnega dela vidni in najdljivi tudi pozneje, ko so projekti že zaključeni.

Ključne besede: šolske knjižnice, projektno delo, raziskovalno delo, Erasmus+

ABSTRACT

A school librarian plays a specific role in a school. In comparison with teachers, there is usually only one in the school. Pedagogical goals are achieved in cooperation with other professional workers. Librarians face the challenges of how to manage data, how to keep up with novelties, and above all, how to transfer those skills. The purpose of the paper is to present the experience of several years of collaborative work between the school librarian and the teachers in the primary school's research and project work in terms of data management. There are two authors of the paper (the school librarian and the Slovene language teacher), and each highlighted her own collaborative role by creating research tasks in the framework of the Slovenian Young Researchers Meeting and other project tasks. The latter have outgrown local orientation (the school's involvement with the local community) through national (e.g. *Tourism is helped by its own head*) and international projects under the Erasmus+ programme. Our continuous research has led us to increasingly complex and long-lasting projects. An ongoing project presents opportunities for inquiry-based learning – learning that contains meaningful data retrieval, evaluation and usage for the creation of new content (e.g. research assignments, exhibitions, newsletters and other publications). In the process, we face various challenges that adults solve in collaboration with each other and with the help of other relevant institutions (e.g. a nearby public library), and thus, we encourage students to collaborate, inquire and strive to achieve their goals. The latest international project that the Bohinj primary school is actively involved in is thematically related to reading. Its title is Enhancing Book Reading. We cooperate with Spain, Italy, Poland and Turkey. An important challenge, among other things, is how to deal with the research results and project work being visible and retrievable even after the projects have been completed.

Keywords: school libraries, project work, research work, Erasmus+

1 SODELOVANJE

Avtorici prispevka sva strokovni sodelavki na OŠ dr. Janeza Mencingerja Bohinjska Bistrica: šolska knjižničarka in slovenistka – poleg pouka slovenščine vodi še druge dejavnosti, kot so izbirni predmeti in interesne dejavnosti, v zadnjem času predvsem izbirni predmet šolsko novinarstvo, novinarski krožek in bralna značka. Nabralo se nama je precej skupnih delovnih izkušenj, večina od njih je povezana tudi z delom s podatki. Med drugim so to izkušnje dela z nadarjenimi učenci v sklopu mentorstva pri raziskovalnih nalogah,

pripravljenih za tekmovalno nacionalno *Srečanje mladih raziskovalcev Slovenije*. Še več učencev je bilo vključenih v projektne naloge nacionalnega programa *Turizmu pomaga lastna glava*, katerega osnova je prav tako daljši pisni izdelek. Omenjeno delo je pestro, precej obsežno in kar kliče po sodelovanju. Veliko je strokovnih razprav o pomembnosti sodelovalnega učenja pri učencih. Prepričani sva, da zgled konstruktivnega sodelovanja mentorjev vpliva tudi na željeno sodelovalno kulturo učencev. Obe obliki dela sta dalj trajajoči in kot taki nudita priložnost, da se tako mentorji kot učenci lahko temeljito posvetimo različnim fazam dela. Predvsem nama je po navadi predstavljalo velik izziv, kako se poistovetiti s temo projekta, in preden smo jo dokončno opredelili, smo na različne načine veliko delali s podatki. Izziv za obe strokovni sodelavki je živeti se v strokovno delo druga druge, saj tako lažje vidiva cilje določenega projekta in lažje usmerjava delo. Knjižničarka, na primer, lahko učencu pokaže in ga nauči, kako priti do podatkov o določeni temi, učencu pa vendarle ostaja še zahtevna naloga, kako se s podatki spopasti. Pravzaprav to ni enostavna naloga niti za odrasle.

Kje se konča vloga šolskega knjižničarja in prične vloga učitelja? Prav to medsebojno spraševanje in dopolnjevanje vlog omogoča, da se lahko lotevamo vedno kompleksnejših in zahtevnejših izzivov. Knjižničarji in učitelji imajo na voljo vedno nove vire podatkov, dostop do mnogoterih podatkovnih baz z vedno naprednejšimi tehnološkimi rešitvami. Knjižničarjevo poslanstvo pa ostaja enako – pomagati uporabnikom do informacij, ki jim bodo pomagale pri kreiranju znanja in zadovoljevanju drugih potreb, povezanih z branjem. Poudarek pri tem delu se premika od tega, kako najti in organizirati podatke, do tega, kako jih ovrednotiti in smiselno uporabiti. Dolgoletne izkušnje kažejo, da ima strokovno sodelovanje pri tem veliko vlogo. V nadaljevanju prispevka je prikazanih nekaj primerov sodelovanja šolske knjižničarke z učiteljico v sklopu raziskovalnega in projektnega dela, s poudarkom na delu s podatki oziroma informacijami, ki je privedlo do sodelovanja v dvoletnem mednarodnem projektu Erasmus+ z naslovom *Enhancing book reading* oziroma *Spodbujanje branja knjig*, ki še traja.

2 RAZISKOVALNO IN PROJEKTNO DELO

Motiv šolske knjižničarke za delo pri raziskovalnih nalogah je bil predvsem ta, da je tovrstno delo omogočalo temeljit poizvedovalni proces, za eno temo pa smo si lahko vzeli več časa. Motivacija učencev za dodatno raziskovalno in projektno delo ni enostavna in k spodbudi za dodatno delo lažje pristopita dva mentorja. Kako sta se dva mentorja našla? Različni vzgibi so pogojevali to odločitev, med drugim motiv šolske knjižničarke, da je priložnost za delo z različnimi viri prispevek k delu z nadarjenimi učenci. Tako je knjižničarka poiskala stik z učiteljico, ki ji je bilo dodeljeno delo z nadarjenimi učenci. Konkretno je prvi odločitvi k tekmovalnemu delu na področju raziskovalnih

nalog botrovalo več dejavnikov (Repinc, 2007). Takratna ravnateljica je spodbujala strokovne delavce, naj prispevajo k uveljavljanju koncepta dela z nadarjenimi učenci; knjižničarka je poznala možnost sodelovanja pri tovrstnih nalogah prek pripovedovanja kolegic z drugih šol. Videla je, da na ta način lahko učenci dobijo priložnost iti skozi informacijski proces bolj temeljito, da se spodbudi sodelovalno delo in da knjižničarji hkrati prispevamo k spoznavanju in promociji kulturne ter naravne dediščine kraja, v katerem deluje šola (Bohinj). Prvo leto (leta 2005) smo se lotili štirih raziskovalnih nalog s precej različnih področij. K delu sem privabila prav toliko sodelujočih mentorjev. Nekateri od njih so v naslednjih letih ostali zvesti takemu sodelovanju, drugi ne. Z leti so se pričenjali vključevati še drugi (mlajši).

Večletne izkušnje so nam pokazale, da pisni izdelki, nastali v sklopu tovrstnega dela, lahko predstavljajo vir podatkov za nekoga drugega. Temu primerno smo poskušali delovati in ustrezno hraniti ter popisati nastale izdelke. Namige smo našli v medsebojni komunikaciji in v dostopni literaturi, ki naslavlja podobna vprašanja (Lesjak in Vodeb, 2016). Raziskovalne in turistične naloge objavljamo na šolski spletni strani in so tako dostopne uporabnikom te strani. Nekatere naloge so dostopne na spletnem portalu KAMRA. Splošna knjižnica Knjižnica Antona Tomaža Linharta Radovljica pa je nekatere naloge vpisala v sistem Cobiss in predstavljajo del domoznanske zbirke ter so tako širše dostopne.

V primerjavi z rednim šolskim delom (poukom) opisane dejavnosti niso obvezne. Zanje se strokovni sodelavci odločijo prostovoljno ter k delu pritegnejo nekatere učence. Zaradi velike intenzivnosti dela so izkušnje tako močne, da vplivajo tudi na ostalo šolsko skupnost in še širše. Izkušnje sodelovalnega interdisciplinarnega dela vplivajo na sodelujoče, tako da novosti (spoznanje ali veščino, ki so jo v procesu dela pridobili) vnašajo v svoje vsakdanje delo. Tudi informacijske potrebe v takih primerih so morda zahtevnejše, kompleksnejše, pot do njihove zadovoljitve pa pestrejša, zahtevnejša in zanimivejša. Kar se naučimo in spoznamo na tej poti, pa smiselno uporabimo pri nadaljnjem vsakodnevnem delu.

3 MEDNARODNI PROJEKT ERASMUS+ *ENHANCING BOOK READING*

V letu 2018 je bila naša šola ponovno uspešna na razpisu programa Erasmus+. Dve šolski leti bomo sodelovali v mednarodnem projektu z naslovom *Enhancing book reading* oziroma *Spodbujanje branja knjig*. Partnerske šole prihajajo iz različnih držav: Španije, Turčije, Italije in Poljske. Tokratni projekt naslavlja tematiko upadanja branja knjig s ciljem ponovno povečati zanimanje za branje. Hkrati želimo izboljšati še socialne veščine, uporabo IKT (informacijsko-komunikacijska tehnologija), medkulturno ozaveščenost, znanje jezika ipd.

Aktivnosti, ki vodijo k temu, so poleg branja knjig še pisanje spisov, priprava tematske revije, organiziranje dogodkov, povezanih z branjem, mednarodna srečanja. Med seboj se sporazumevamo v angleščini. Projekt je tudi priložnost za izmenjavo dobrih praks med partnerskimi šolami. Partnerske šole so vsaka na svoj način že do zdaj izkazovale različna prizadevanja za motiviranje bralnih navad učencev.

Začetni meseci minevajo v spoznavanju teme. Glavne dejavnosti pri nas potekajo v sklopu bralne značke na predmetni stopnji (od šestega do devetega razreda), izvajamo pa jih predvsem učiteljice slovenščine in angleščine. Pozorni smo, da branje vključujemo tudi v različne tekoče dogodke na celotni šoli, kot je bilo obeležje dneva jezikov (učenci so spoznavali, kako lahko berejo slepi in slabovidni), akcija *Nacionalni mesec skupnega branja* ipd. Učenci so pri bralni znački, denimo, ustvarjali predloge za logotip projekta, s tajnim glasovanjem pa so skupaj z mentorji izbrali najboljšega. Največ glasov je prejel italijanski predlog in tako postal logotip projekta.

Nekatere naloge smo si partnerske šole razdelile. Španska šola je koordinatori- ca celotnega projekta in skrbi za ustrezno komunikacijo med vsemi partnerji. Italijani so pripravili vse potrebno za eTwinning – portal, ki omogoča varno komunikacijo in delo (nalaganje vsebin). Poljaki so izvedli natečaj za logo- tip in vzpostavili Facebook stran projekta. Na naši šoli pripravljamo glasila (Newsletters), v katerih sodelujočim partnerjem na kratko predstavljamo naše največje književne ustvarjalce (npr. Ivana Cankarja, saj smo se prav v tem obdobju spominjali stoletnice njegove smrti). V glasila vključujemo prispevke učencev, ki na temo branja in bralnih dejavnosti poustvarjajo pod našim mentorstvom. Turki so pripravili vse potrebno za prvo mednarodno srečanje, ki so se ga udeležili samo odrasli. Tam smo tudi bolj konkretno določili, kaj bodo učenci s svojimi mentorji lahko ustvarjali, ko se bodo srečevali med seboj – od dramatizacij, pisanja pesmi, spisov do medsebojnega spoznavanja ipd. Želimo in upamo, da bo preplet različnih aktivnosti prispeval k temu, da bodo učenci še vedno radi brali tudi knjige, saj to v današnjem času ni tako samoumevno, kot je bilo včasih.

Jedro projektnega dogajanja pomenijo mednarodna srečanja, poimenovana aktivnosti učenja, poučevanja in izpopolnjevanja. Srečanja so si po programu podobna, vsako pa ima svoje posebnosti – odvisno od predhodnega dogovo- ra glede določene teme, povezane s spodbujanjem branja knjig. Priprava na posamezno mednarodno srečanje je med drugim spoznavanje različnih tipov literature, enkrat je poudarek na dramatizaciji, drugič je v ospredju poljudna literatura, poezija, biografije ipd. Poleg branja je pomembno tudi spoznavanje dežel, medsebojno spoznavanje in spoznavanje različnih kultur. Rezultati dela so tudi različni pisni izdelki, kot so glasila ipd.

Prvo mednarodno srečanje v Turčiji je bilo namenjeno le strokovnim delavcem. Priprava na tovrstno srečanje med drugim zahteva precej dela s podatki, od katerih mnoge najdemo v knjižnici – načrtovanje poti, seznanitev s krajem obiska in z literarnimi ustvarjalci, branje in iskanje strokovne literature na temo spodbujanja branja med mladimi ipd. Ob vrnitvi v domače (službeno) okolje je bilo treba doživetja in nova spoznanja smiselno sporočiti oziroma prenesti zainteresiranim. V tem primeru smo to storili prek revije in spletne strani.

Naslednjega srečanja v Španiji so se udeležili tudi učenci. Med samo pripravo na srečanje je potekalo intenzivno delo z različnimi viri podatkov tako pri učencih kot mentorjih. Vsaka sodelujoča partnerska šola je morala namreč na zanimiv način predstaviti znano pripovedno delo prek dramatizacije. Ob iskanju gradiva v šolski in splošni knjižnici smo se skupaj z učenci odločili, da predstavimo Levstikovo pripovedko *Martin Krpan*. Učenci so preverjali dostopnost književnega dela v angleškem jeziku in knjiga, ki so si jo pozneje prebrali še v angleščini, jim je olajšala samo sestavljanje scenarija za dramatizacijo v angleščini. V tem primeru se je izkazalo, kako pomembno je, da mentorji znano usmerjati učence k iskanju pravega gradiva in da smo pri tem potrpežljivi in vztrajni. Dostikrat je namreč hitreje, če kot mentor sam opraviš določeno delo glede upravljanja s podatki, vendar pravega cilja ne dosežeš – tj. naučiti in voditi učence skozi ves poizvedovalni proces, čeprav je dolgotrajnejši. Ob takih dejavnostih se izkaže pomembnost sodelovalnega projektnega dela ne le med strokovnimi sodelavci samimi, ampak tudi med učitelji in učenci. Tudi pri delu s podatki se namreč mentorji marsičesa naučimo od učencev.

4 IZBOLJŠAVA KOMPETENC V SKLOPU MEDNARODNEGA PROJEKTA

Projektno delo v primerjavi z ostalim v večji meri omogoča, da v učni proces vključujemo vse tri domene (Kennedy, 2015):

- kognitivno oziroma spoznavno domeno, ki vključuje miselne procese;
- afektivno oziroma čustveno domeno, ki vključuje stališča, čustva, vrednote in
- psihomotorično domeno, ki poudarja zlasti motorične spretnosti z zahtevo po usklajevanju možganske in mišične aktivnosti.

K projektnemu delu, ki je predstavljeno v tem prispevku, prispevajo posamezne skupine učencev različne deleže. Vendar pa si na šoli vodje, koordinatorji in sodelujoči mentorji prizadevamo, da bi od tega dela na razne načine pridobili vsi. Vedno poskušamo najti priložnosti, da bi z rezultati dela seznanili vse: prek dogodka, organiziranega za celo šolo, ki vsebuje predstavitev dela, z objavami na spletu, v glasilu, lokalnem časopisu, strokovni reviji ipd.

Ravnanje s podatki ima v tem procesu veliko vlogo. Šolska knjižničarka in slovenistka (ter hkrati mentorica novinarskega krožka) sva na ta vidik še posebno pozorni. Veliko časa in razmisleka posvečava začetnim projektnim aktivnostim, ko se vsi skupaj še sprašujemo o tematiki projekta in se poskušamo z njo čim bolj poistovetiti. V ta namen uporabljamo različne vire. Iskanje podatkov v šolski knjižnici je eden od teh. Čeprav nas računalniški katalogi in podatkovne zbirke privedejo do mnogih zanimivih vsebin, še vedno veliko najdemo prek živih virov. Tu gre za priporočila nekoga, ki se je s konkretno tematiko že srečeval, pa tudi za načrtovane obiske ljudi in institucij, ki so domači v tej temi. Poseben izziv predstavlja pomen podatkov že v pripravljalni fazi, ko pri pripravi projekta sodelujejo odrasli. Prepričani sva, da dinamika med strokovnimi sodelavci, ki poteka v času priprav, vpliva tudi na poznejše delo z učenci. Projektno delo, čeprav je dobro načrtovano, v realnosti vsebuje marsikaj, kar je za vse nekaj novega. Sodelavci v medsebojni komunikaciji iščemo priložnosti in rešitve, kar je prav gotovo zgled tudi za komunikacijo in sodelovalno delo med učenci. Učinkovita raba najdenih podatkov vedno znova predstavlja svojevrsten izziv. Temeljito izpeljane predhodne naloge predstavljajo osnovo, da se bomo lahko lotili naslednje, morda še bolj kompleksne, zahtevnejše, a hkrati tudi zanimivejše. Za šolskega knjižničarja je to priložnost, da se poveže s sodelavci, ki tako uresničujejo medpredmetno povezovanje (Novljan, 2018). Hiter priklic informacij z uporabo knjižničnega kataloga lahko ponudi veliko število zadetkov. Kako s tem ravnati, pomeni vsakokratni izziv tako za uporabnika kot knjižničarja. To pa terja veliko mero potrpežljivosti in vztrajnosti z obeh strani, pri čemer je tudi knjižničar sprejemljiv za dobronamerno kritiko (Šlajpah, 1961).

Opisano projektno delo po mnenju sodelujočih strokovnih delavcev prispeva k izboljševanju sedmih ključnih področij (Fekonja, 2019): iskanje informacij, uporaba informacij, razvijanje bralnega interesa, uporaba računalnikov doma in v šoli, razvijanje znanja, samostojno učenje in dosežki. Še posebej se nam pri tovrstnih projektih zdi spodbuden preplet veščin, znanja, kompetenc, izkušenj med mladimi in starejšimi. Rezultati raziskovalnega in projektnega dela so velikokrat tudi pisni dokumenti: raziskovalne naloge, zborniki, revije, glasila, informativni letaki ipd. To spet pomeni izziv, kako to gradivo urediti, da bodo ustrezne podatke čez določen čas našle nove generacije učencev in drugi uporabniki.

NAVEDENI VIRI

- Fekonja, R. (2019). Konferenca COBISS 2018. *Šolska knjižnica*, 27(4), 40–41.
- Kennedy, D. (2015). *Pisanje in uporaba učnih izidov: praktični vodnik*. Ljubljana: Center RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja.

Lesjak, B. in Vodeb, G. (2016). Stanje zagotavljanja digitalnih zbirk v slovenskih organizacijah s področja kulturne dediščine: rezultati tretje statistične raziskave ENUMERATE. *Knjižnica*, 60(1), 83–112.

Novljan, S. (2018). Knjižničar informator, empatični povezovalc. *Knjižnica*, 62(1–2), 9–36.

Repinc, U. (2007). Raziskovalno delo na Osnovni šoli dr. Janeza Mencingerja Bohinjska Bistrica. *Šolska knjižnica*, 17(2), 95–99.

Šlajpah, M. (1961). *Ljudske knjižnice: priročnik za knjižničarje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

OBVLADOVANJE UDK

MASTERING UDC

mag. Darija Rozman

Narodna in univerzitetna knjižnica, 1000 Ljubljana
e-pošta: darija.rozman@nuk.uni-lj.si

025.45(497.4)

IZVLEČEK

Namen: Namen prispevka je predstaviti vlogo UDK v vzajemnem katalogu, predvsem razvoj, lastnosti in pomen seznama klasifikacijskih oznak, ki so pri katalogizaciji obvezne in so v sistemu COBISS od leta 1996 poznane kot klasifikacijske oznake UDK za iskanje. Prispevek opisuje nastanek in lastnosti seznama, učinke sprememb v glavni referenčni datoteki UDK na seznam in njegovo vzdrževanje. Omenjene klasifikacijske oznake so točke dostopa, ki omogočajo zbirno funkcijo kataloga. Z uporabo klasifikacijskih oznak je mogoča integracija raznolikih podatkovnih virov in je pri vsebinskih metapodatkih lahko ena od gradnikov razvoja funkcionalnosti slovenskega javnega kataloga skladno s cilji in funkcijami kataloga, ki so opredeljeni v novem Iflinem knjižničnem referenčnem modelu.

Metodologija/pristop: Raziskava je obsegala pregled več seznamov klasifikacijskih oznak, osredotočala pa se je na seznam klasifikacijskih oznak UDK za iskanje, od nastanka do prenovljenih različic ob uvedbi slovenskih prevodov posodobljene glavne referenčne datoteke UDK v letih 2006, 2009 in 2014.

Rezultati: Število klasifikacijskih oznak v seznamu klasifikacijskih oznak za iskanje se je od leta 1996 do danes povečalo za 38 %. Pregled dopolnitev seznamov v dveh desetletjih kaže na dobro vzdrževanost.

Omejitve: Raziskava se osredotoča na seznam klasifikacijskih oznak UDK za iskanje in je omejena na slovenski prostor. Navedeni so značilni primeri.

Izvirnost/uporabnost: Raziskava predstavlja prvi poskus celostnega pregleda in obravnave seznama klasifikacijskih oznak UDK za iskanje. Ker je dosledno klasificirana večina knjižničnih virov, lahko v prihodnosti klasifikacijske oznake za iskanje postanejo zelo uporaben del povezanega spletnega podatkovnega okolja.

Ključne besede: klasifikacija, UDK, klasifikacijske oznake za iskanje, vzajemni katalog, COBIB

ABSTRACT

Purpose: The purpose of the article is to present the role of UDC in the union catalogue, in particular, the development, properties and importance of the list of classification codes, which are mandatory in cataloguing and have been known in the COBISS system since 1996 as 675c list. The article describes the creation and properties of the list, the impact of the UDC Master Reference File changes to the list and its maintenance. The classification codes are access points that enable the collocation function of the catalogue. Their use provides the integration of diverse data sources. With regard to the content metadata, they can be one of the building blocks for the development of the functionality of the Slovenian public catalogue in accordance with its goals and functions, which are defined in the new Ifla Library Reference Model.

Methodology/approach: The research included an overview of several UDC code lists and focused on the 675c list, from the origin to the revised editions of the Slovenian translations of the updated UDC Master Reference Files in 2006, 2009 and 2014.

Results: The number of codes in the 675c list has increased by 38% from 1996 to the present. A review of the list updates over two decades indicates good sustainability.

Limitations: The research focused on the 675c list and was limited to the Slovenian territory. The typical examples are described.

Originality/practical implications: The research represents the first attempt to comprehensively review and address the 675c list. The majority of library resources are consistently classified, therefore, in the future, 675c list can become a very useful tool for the linked data in the web environment.

Keywords: classification, UDC, union catalogues COBIB, 675c list

1 UVOD – OBVLADOVANJE PODATKOV

»Podatki pomenijo obvladovanje.« zapiše Joan Didion v delu *Leto čudodelnih misli* (Didion, 2018, str. 47).

Knjižnica je ustanova, enota ustanove, ki sistematično zbira, obdeluje, hrani in posreduje knjižnično gradivo in informacije. Knjižnica je sistematično zbrano in urejeno knjižnično gradivo (Bibliotekarski terminološki slovar, 2009). V prvem in drugem opisu izraza »knjižnica« najdemo besedo »sistematično«. Izraz »sistematičen« pomeni urejen, načrten, premišljen. Knjižnični katalog je po abecedi ali po kakem drugem sistemu urejen popis knjižničnega gradiva. V knjižničnem katalogu so podatki o gradivu in njegovi lokaciji, kar omogoča, da uporabniki lahko dostopamo do gradiva. Katalogizatorji pripravljamo v skladu s pravilnikom o katalogizaciji kataložne zapise, ki vsebujejo podatke o gradivu knjižnice. Knjižničarji morda pri besedi »obvladati« tradicionalno

mislimo na upravljanje knjižničnega prostora in gradiva, kadar na osnovi podatkov informiramo uporabnike oziroma poiščemo sistematično urejeno gradivo na polici. Katalogizatorji ob izrazu »obvladati« pomislimo tudi na vpisovanje podatkov v bibliografske in normativne zapise, poznavanje podatkov o avtorjih, razločevanje soimenjakov, poznavanje podatkov o vsebini in kontekstu vsebinskih podatkov. Klasifikatorji razmišljamo o obvladovanju sistematično razvrščenega gradiva in najdljivosti gradiva. Uporabniki, ki pogosto zahajajo v knjižnico in sami preiskujejo in iščejo gradivo, imajo občutek, da obvladajo knjižnico, če poznajo razporeditev gradiva in najdejo ter pridobijo iskane vire.

Kaj še pomeni beseda obvladovati? V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) (Fran, 2019) najdemo pri besedi obvladati več razlag:

1. biti telesno ali duševno enako ali bolj sposoben kot nasprotnik,
2. biti sposoben odločujoče vplivati na pojavitev, potek, stopnjo česa,
3. biti sposoben (uspešno) opravljati kako delo, dejavnost,
4. dobiti, doseči nad kom oblast, gospostvo.

Glede na SSKJ bi lahko zapisali tudi, da knjižničarji obvladamo podatke, če v času integracije informacijskega prostora odločilno vplivamo na njihovo pojavitev znotraj ali zunaj bibliografskega sveta. Ker v glavnem ugotavljamo, da pojav svetovnega spleta, družbenih omrežij in drugih medijskih produktov učinkuje na oddaljevanje bralcev od elektronskih katalogov, so pomembne raziskave, kako končnim uporabnikom na nov način ponuditi podatke, ki so ujeti v kataložnih zapisih. Pred desetletjema je bilo dovolj, da je knjižnični katalog omogočal najdenje enega ali več bibliografskih virov, prepoznavanje, razlikovanje in identificiranje virov, izbor in končno pridobivanje virov. Danes to ni dovolj! V spletnem okolju si uporabniki želijo tudi gibanja in povezav v katalogu, skok ven iz kataloga (v muzej, arhiv, galerijo ipd.) in spet nazaj, torej brskanja in raziskovanja. Uporabniki si želijo spoznati kontekst, v katerem se pojavi podatek, njegov izvor, prepletenost z drugimi podatki, saj taka analiza budi intuicijo, omogoča »iskanje z navdihom« ter naključno najdenje novih podatkov in informacij. Prav ta odsotnost konteksta, ki je bil v sistematskem listkovnem katalogu še na voljo s pregledom sosednjih listkov, je vzrok, da uporabnik v računalniškem katalogu (OPAC) ni več mogel brskati in raziskovati. S pojavom spletnih iskalnikov in brskalnikov se je razvadil in prilagodil zlasti na »enostavno iskanje«. Ko se je na ekranu izpisal rezultat »nič zadetkov« brez napotil k drugim rešitvam, se je uporabnik katalogom začel izogibati. Danes se zdita izbirni ali ukazni način iskanja za uporabnike zahtevna. Obvladajo ga le izkušeni bibliotekarji. Kako naj uporabnike privabimo nazaj?

Ker knjižničarji ne poznamo semantičnih tehnologij in tudi ne poznamo dobro elementov semantičnega spleta, veliko pričakujemo od *IFLA Library Reference Model (IFLA LRM)*, tj. novega teoretičnega modela mednarodne bibliotekarske organizacije, ki je most med tradicionalnimi knjižnicami s

katalogi, razvitimi na osnovi listkovnih katalogov, in semantičnim spletom. IFLA LRM predstavlja harmonizacijo in uskladitev treh modelov družine FRBR (Functional Requirements for Bibliographic Records). V praksi se bo uresničeval z načrtovanjem novih funkcionalnosti kataloga in opozarjanjem na nove načine uporabe podatkov. IFLA LRM definira pet osnovnih uporabniških postopkov in cilje, ki jih uporabnik s temi postopki želi doseči (najti, identificirati, izbrati, pridobiti, raziskovati) ter opiše osrednja uporabniška opravila, ki jih mora bibliografski informacijski sistem omogočati in podpirati. Bibliografski univerzum sestavljajo entitete, ki se nanašajo na knjižnično gradivo. Vse entitete na področju obravnave so podrazredi entitete RES. NOMEN pa pokriva poimenovanje, ki ga uporabljamo, ko o primerku entitete govorimo. Definicija poimenovanja kot entitete nam omogoča, da poimenovanju priredimo specifične vrednosti atributov, kot so jezik, pisava in kontrolirani slovar, iz katerega poimenovanje izhaja (Žumer, 2017).

Večjo dostopnost do podatkov obeta tudi katalogizacijski standard *Resource description and access (RDA)*, ki je usklajen z IFLA LRM in se namesto na zapis osredotoča na podatke. Zasnovan je za digitalno in mednarodno okolje (Petek, 2017).

V Izjavi o mednarodnih katalogizacijskih načelih iz leta 2009 je zapisano, da je pri izdelavi katalogizacijskega pravilnika treba slediti različnim načelom. Vseh načel je skupaj devet (drugo poglavje), najpomembnejše pa je načelo ustreznosti za uporabnike kataloga (Kavčič in Šulek, 2017, str. 255). V posodobljenih katalogizacijskih načelih (ICP 2016) (Izjava ..., 2017) so dodana tri nova načela, to so interoperabilnost, odprtost in dostopnost. Klasifikacijske oznake so skupaj s predmetnimi oznakami zapisane med bistvenimi točkami dostopa.

Tako Iflini konceptualni modeli kot najnovejši knjižnični referenčni model IFLA LRM kot tudi ICP 2016 in RDA so »uporabniškocentrični«, torej vodijo k čim boljšemu izvrševanju uporabniških opravil pri uporabi bibliografskih informacijskih sistemov. Predvidevamo, da se bo uresničitev in uporaba knjižničnega referenčnega modela IFLA LRM odražala tudi v racionalizaciji delovnega procesa katalogizacije, saj se postopki zaradi razpršenosti in nepovezanosti podatkov podvajajo, kar je eden od vzrokov neracionalne obdelave gradiva.

Ker se omenjeni novejši dokumenti dotikajo obsežnih področij, se bomo v nadaljevanju omejili le na klasifikacijo, ki jo navedeni dokumenti tudi vključujejo (Žumer in Zang, 2015).

2 KLASIFIKACIJSKE OZNAKE

Večina knjižničnih klasifikacij izhaja iz znanstvenih sistemov, kajti konstrukcija katerega koli klasifikacijskega sistema zahteva podrobno poznavanje sistematike znanosti. Medtem ko ima sistematika znanosti teoretičen značaj, ukvarja se s povezavo med posameznimi vedami, ima knjižnična klasifikacija praktično nalogo – identifikacijo vsebine publikacij in njihovo uvrstitev v ustrezno znanstveno ali strokovno skupino (Banič, Berčič, Filo in Veselko, 1987, str. 178). V slovenskih knjižnicah to praktično nalogo že desetletja opravlja Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK). Vključena je v postopke pri organizaciji gradiva, torej pri postavitvi gradiva, razvrščanju metapodatkov, katalogizaciji, urejanju bibliografij in drugih seznamov, pri pregledih nad vsebinami zalog in smiselni nabavni politiki, naslanjajoči se na statistične podatke.

V slovenski knjižnični javnosti UDK v zadnjih dveh desetletjih ni bila v fokusu, je pa bila ves čas prisotna in živa! Za utrditev vloge in neprekinjene rabe UDK je bilo ključno strokovno posvetovanje o uporabi Univerzalne decimalne klasifikacije, 14. novembra 2007 v Ljubljani. Iz zaključkov enodnevnega posvetovanja je razvidna mnogostranska uporabnost UDK pri organizaciji informacij v Sloveniji in želja po izboljšanju izkoriščenosti (Šauperl, Ločniškar Fidler, Rozman in Rozman Salobir, 2007). Od tedaj se vrstijo objave (omenjene so le nekatere) o uporabi UDK pri postavitvi gradiva (Kobal, 2009), strukturi UDK (Rozman, 2017), primerjave z drugimi klasifikacijami (Slatinšek, 2016) ipd. Na mednarodnih ravneh pa so pomembna bilateralna srečanja, ki so bila v zadnjih letih v Haagu (2007, 2009, 2011, 2013), v Lizboni (2015) in v Londonu (2017). Izobraževanje uporabnikov pri iskanju gradiva je pomembno, začne pa naj se že zgodaj. Mojiceja Podgoršek vodi otroke v devet hišk z devetimi vrati, skozi katera lahko stopajo v še manjše hiške ... tam se skrivajo dobre knjige (Podgoršek, 2018).

Raziskav o tem, kako knjižničarji obvladajo UDK, je malo. Šauperl (2016, str. 111) navaja, da po ugotovitvah njenih študentov knjižničarji redko uporabljajo UDK, kaj šele bralci; knjižničarji redko poznamo kaj več kot postavitvene vrstice svoje knjižnice. Po drugi strani pa je slovenski prevod tablic UDK med visoko izobraženimi knjižničarji z bibliotekarsko izobrazbo sedme ali višje stopnje najbolj uporabljeni priročnik (Levičar in Petek, 2017, str. 172).

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK) redno organizira tečaje o novostih. Objavila je že tri slovenske elektronske izdaje glavne referenčne datoteke (2007, 2008, 2014) (Slika 1).¹ Naslednji prevod UDCMRF 2012 bo predvideno izšel v letu 2020. Tretjina dostopov do spletne izdaje klasifikacije je iz splošnih

¹ Glej: <http://udcmrf2011.nuk.uni-lj.si/GlavnaTabela.aspx>.

knjižnic, tretjina iz visokošolskih, tretjina s strani osnovnih in srednjih šol ter drugih institucij. Slovenska spletna izdaja glavne referenčne datoteke UDK ni del podatkovne zbirke COBIB, za katalogizatorje tudi ni neposredno dostopna preko modula COBISS3/Katalogizacija. Nasprotno pa je Šifrant iskalnega indeksa UC (UDK za iskanje) baze COBIB.SI (2017),² to je seznam klasifikacijskih oznak, ki so pri katalogizaciji obvezne za vse vire, vgrajen v modul COBISS3/Katalogizacija in viden v modulu za iskanje COBISS+.

UDK: 52 Besedilo: npr. Metodologija Išči

Posebni privesni vrstilci

Poljubni niz znakov
 Začetni niz znakov
 Natančno iskanje

Poljubni niz znakov
 Začetni niz znakov
 Natančno iskanje

|<< prejšnja stran 1 naslednja stran >>|

52	Astronomija. Astrofizika. Raziskovanje vesolja. Geodezija
52-1/-8	Posebni privesni vrstilci za astronomijo Ti posebni privesni vrstilci so uporabni le za 52/524
52-1	Način obdelave

Slika 1: Tretja elektronska izdaja tabel Univerzalne decimalne klasifikacije – UDC MRF 2011

Nekateri katalogizatorji kot vir klasifikacijskih oznak uporabljajo Spletni splošni slovenski geslovník (SSSG).³ V SSSG so predmetnim oznakam dodane ustrezne klasifikacijske oznake (Slika 2), kar je prvi korak k integraciji različnih vsebinskih oznak v smeri povezanih podatkov, prepoznavnih za uporabnike in za razvijajoča se orodja semantičnega spleta. Če so med podatki mostovi, torej povezave, so podatki kljub dislociranosti v stiku.

Ker so v Splošnem geslovníku COBISS.SI (SGC)⁴ klasifikacijske oznake preširoke (dve številki), ga katalogizatorji ne uporabljajo kot vir klasifikacijskih oznak.

V Preglednici 1 predstavljamo tudi podatke o večjezičnem spletnem viru UDC Summary (2019) ali kratko udc S.⁵ Vsebuje izbor približno 2.600 klasifikacijskih oznak z besedno razlago v 57 jezikih. V pripravi je seznam

² Glej: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/help/cobib/uc/codelist>.

³ Glej: <http://old.nuk.uni-lj.si/ssg/geslovník.html>.

⁴ Glej: <https://plus.cobiss.si/opac7/sgc/>.

⁵ Glej: <http://www.udcsummary.info/php/index.php>.

klasifikacijskih oznak, ki bodo kot odprti podatki ustrezale povezavam na semantičnem spletu.

SPLETNI SPLOŠNI SLOVENSKEGA GESLOVNIKA

Izraz:

Način iskanja:

Vrste predmetnih oznak:

Uvodna pojasnila
Navodila za predmetno označevanje
Predlogi novih predmetnih oznak
Uredništvo

SEZNAM PREDMETNIH OZNAK

Arheoastronomija	UDK:520/524; 903
Asteroidi	UDK:523.44
Astrobiologija	UDK:52:57
Astrofizika	UDK:52
Astronomija	UDK:52
Astronomski instrumenti	UDK:520
Črne luknje	UDK:524.882
Daljinsko zaznavanje	UDK:528.8
Digitalni model reliefa	UDK:528.91:004
Dolžina	UDK:528.512
Dvojne zvezde	UDK:524.38
Elektronski razdaljemerji	UDK:528.021
Fotogrametrija	UDK:528.7
Galaksije	UDK:524.6
Geodeti	UDK:528-051
Geodetska merjenja	UDK:528.02

Slika 2: V Spletnem splošnem slovenskem geslovniku (B. d.) so predmetnim oznakam dodane klasifikacijske oznake

Preglednica 1: Število klasifikacijskih oznak v nekaterih virih UDK

Vir klasifikacijskih oznak	3. slovenska izdaja UDCMRF 2011	Spletni splošni slovenski geslovník	Seznam 675c	UDC Summary
Število klasifikacijskih oznak	70.626	19.200	1.051	2.600

2.1 Seznam klasifikacijskih oznak za iskanje – podpolje 675c

S prehodom od listkovnega v računalniški katalog je še bolj prišla do izraza želja po enotni, natančni in dosledni klasifikaciji. Ker knjižničarji ne poznamo vseh področij enako dobro, je pri obdelavi prihajalo do neenotnosti in različne globine klasifikacije, od najbolj ohlapne do zelo natančne. Pojavila se je potreba po standardizirani ravni klasifikacije. Komisija za klasifikacijo je prvi seznam klasifikacijskih oznak zasnovala na podlagi najbolj pogosto dodeljenih oznak.⁶ Od leta 1996 je v sistemu COBISS v polju 675c seznam

⁶ Informacijo je maja 2019 avtorici prispevka ustno podal član omenjene komisije, Darko Vrhovšek.

klasifikacijskih oznak, ki so pri katalogizaciji obvezne za vse vire. V dvajsetih letih je bil seznam večkrat dopolnjen glede na zahteve knjižničarjev ali glede na novosti v glavni referenčni datoteki.⁷

Katalogizatorji iz šifranta 675c izberejo najožjo, najnatančnejšo klasifikacijsko oznako, ki čim bolj podrobno označi vsebino. Dodelijo lahko več klasifikacijskih oznak za iskanje. V vzajemnem katalogu je minimalna raven vsebinske obdelave prav izpolnitev podpolja 675c, čeprav ne zadošča raznolikim potrebam uporabnikov.

Za seznam klasifikacijskih oznak za iskanje je značilna univerzalna pokritost področij in strukturiranost. Trenutni šifrant UDK v polju 675c vsebuje 1.051 klasifikacijskih oznak. Iz šifranta 675c prepoznamo lastnosti UDK: numeričnost, univerzalnost, hierarhičnost in fasetnost. Klasifikacijska oznaka nadrejenega pojma je vsebovana v oznaki podrejenega pojma. V nekaterih skupinah UDK je z uporabo privesnih vrstilcev vzpostavljen fasetni princip. Beseda faseta je v Bibliotekarskem terminološkem slovarju (2009) razložena kot vidik, po katerem je mogoče opisati vsebino publikacije. Pri izražanju vsebine s fasetno klasifikacijo fasete kombiniramo v nize po točno določenih pravilih in tako izražamo kompleksnejše pojme. Mnogi pojmi v tabelah torej niso naštet. Njihovo oznako dobimo s kombinacijo faset (Sternad, 2014, str. 28).

Preglednica 2: *Delež klasifikacijskih oznak kombiniranih s privesnimi vrstilci v glavnih skupinah UDK seznama 675c*

Razredi	0	1	2	3	5	6	7	8	9	Skupaj
Število oznak s privesnimi vrstilci	1	6	27	38	4	32	45	50	30	233
Odstotek oznak s privesnimi vrstilci	1 %	19 %	60 %	16 %	3 %	14 %	39 %	44 %	61 %	22 %
Število oznak	98	32	45	244	131	221	116	115	49	1.051

Fasetna narava klasifikacijskih oznak omogoča izražanje vsebin, ki označujejo naše kulturno okolje, na primer navajanje krajevnega in časovnega vidika v glavni skupini 94 (Slika 3). Fasetna narava klasifikacije je v seznamu 675c različna (Preglednica 2), najmanj je izražena v skupinah 0 in 5, najbolj v skupinah 2 in 9. V seznamu klasifikacijskih oznak 675c ima 22 % oznak fasetno strukturo (Rozman, 2017).

⁷ Glej: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/help/cobib/uc/codelist>.

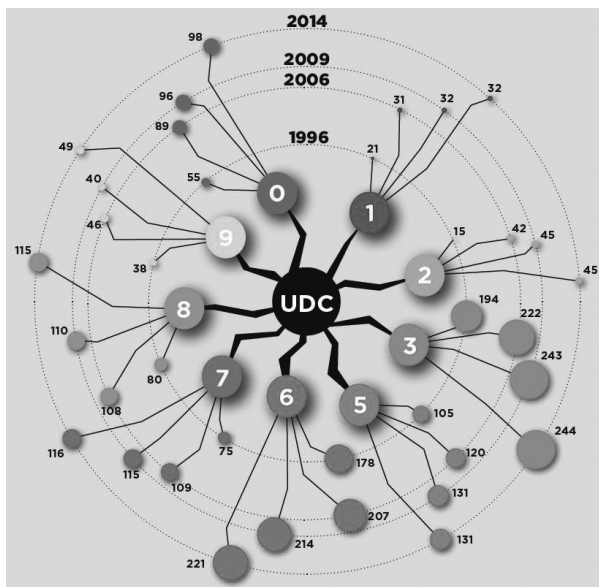
94(100) - Svetovna zgodovina

- 94(100)".../04" - Splošna antična zgodovina. Zgodovina antičnih ljudstev
- 94(100)".../05" - * Svetovna zgodovina, stari vek == glej 94(100)".../04
- 94(100)"04/18" - Splošna srednjeveška in novoveška zgodovina
- 94(100)"05/..." - * Svetovna zgodovina, srednji in novi vek == glej 94(100)"04/18" ali 94(100)"19/20
- 94(100)"19/20" - Splošna zgodovina 20. in 21. stoletja
- 94(100)"1914/1918" - Prva svetovna vojna
- 94(100)"1939/1945" - Druga svetovna vojna
- 94(3) - Zgodovina antičnega sveta
- 94(37) - Zgodovina antičnega Rima
- 94(38) - Zgodovina antične Grčije
- 94(4) - Zgodovina Evrope
- 94(4)"0375/1492" - Zgodovina Evrope v srednjem veku
- 94(4)"1492/1914" - Zgodovina Evrope v novem veku
- 94(4)"19/20" - Zgodovina Evrope v 20. in 21. stoletju
- 94(41/49) - Zgodovina posameznih evropskih držav
- 94(497.1) - Zgodovina Jugoslavije (do 1991)
- 94(497.4) - Zgodovina Slovenije
- 94(497.4A/Ž) - Zgodovina posameznih krajev v Sloveniji
- 94(5/9) - Zgodovina neevropskih držav

Slika 3: Fasetna struktura v skupini 94 seznama 675c omožča izražanje krajevnega in časovnega vidika

2.1.1 Vzdrževanje seznama klasifikacijskih oznak za iskanje

V minulih dveh desetletjih je bil seznam na pobudo knjižničarjev ali zaradi novosti v glavni referenčni datoteki postopno razširjen in dopolnjen. Iz Slike 4 je razvidno, da je število klasifikacijskih oznak z leti naraščalo.

Slika 4: Število klasifikacijskih oznak v glavnih skupinah seznama 675c v letih 1996, 2006, 2009 in 2014 (Rozman, 2015)

Največji porast števila klasifikacijskih oznak v seznamu 675c je bil v letu 2006, ko smo knjižničarji dobili spletno izdajo slovenskega prevoda UDCMRF 2001, to je glavne referenčne datoteke 2001, ki je štela ok. 50.000 glavnih vrstilcev. Prejšnja, skrajšana tiskana izdaja iz leta 1991, ki je bila v uporabi kar 15 let, je vsebovala blizu 11.000 oznak. Seznam v podpolju 675c se je takrat povečal za 28 % glede na število klasifikacijskih oznak v prvem seznamu leta 1996. Najbolj se je povečalo število vrstilcev v glavni skupini 2 (verstva) in to kar za 300 % glede na začetno število leta 1996 (Slika 4). Danes vsebuje seznam za 38 % več klasifikacijskih oznak kot na začetku.

V letih 2005 in 2006, ko je IZUM izvedel projekt izboljšanja kakovosti zapisov v COBIB.SI, so bile fiktivne kode, vnesene v podpolje 675c, delno ročno, delno avtomatsko, skladno z odgovarjajočo oznako v 675a, zamenjane z ustreznimi klasifikacijskimi oznakami. Na podlagi konverzijske tabele pripravljene v NUK in IZUM, so bile v zapisih neveljavne klasifikacijske oznake v 675c pretvorjene v nove (Rogina, 2007).

2.2 Klasifikacijske oznake in uporabniška opravila

Kako lahko knjižničarji z doslednimi in dobro načrtovanimi postopki zagotovimo, da bodo uporabniki učinkovito izvedli svoja opravila? Ker je vprašanje obsežno, se spet omejujemo na klasifikacijo. Kakšna je moč bibliografskega podatka, v našem primeru klasifikacijske oznake?

Klasifikacijske oznake stopijo v zapise tiskanih in elektronskih publikacij vzajemnega kataloga že na stopnji priprave CIP zapisa in večinoma spremljajo knjižnično gradivo do končnih uporabnikov oziroma do polic, tablic in pametnih telefonov. V segmentu katalogizacije programa COBISS3 so na podlagi poslanega gradiva v preliminarnem kataložnem zapisu poleg vpisa osnovnih podatkov kreirane tudi klasifikacijske oznake, ki v podpolju 675a podrobno označijo vsebino dela in vplivajo na postavitve gradiva, v podpolju 675b je publikacija klasificirana za potrebe bibliografije, za podpolje 675c pa se izbere klasifikacijska oznaka iz seznama 675c, oznaka je uporabnikom ponujena za iskanje. Kataložni zapis se po izidu publikacije dokončno uredi in dopolni. Zapis ves čas lahko uporabljajo oziroma si ga delijo tudi drugi: knjigarne, spletne prodajalne, v končni fazi uporabniki oziroma bralci.

Klasifikacijske oznake so udeležene tako pri fizičnem iskanju po policah kot tudi pri iskanju v elektronskem vzajemnem katalogu, kjer lahko izberemo osnovno iskanje, tako da v okence vpišemo besedo ali klasifikacijsko oznako. Pri izbirnem iskanju nam sistem ponudi iskanje s klasifikacijskimi oznakami s seznama klasifikacijskih oznak 675c. V ukaznem načinu iskanja s klasifikacijsko oznako uporabimo predpono UC. Rezultati iskanja so prikazani v logičnem zaporedju, ki ga uporabniki kataloga lahko še prilagodimo svojim

potrebam. Na primer Grafenauerjeve objave, ki vsebinsko sodijo v leposlovje in so bile objavljene v periodiki, poiščemo s predponama AU=Grafenauer, Niko*/ART and UC=821.163.6* in se nato preko faset osredotočamo dalje. Leta 2017 objavljeno slovensko leposlovje v vzajemnem katalogu poiščemo z UC=821.163.6 and PY=2017 (Slika 5).

The screenshot shows the COBISS+ search results page. The search query is 'uc=821.163.6 and py=2017'. The results are filtered by 'vrsta vsebine' (literary works) and 'vrsta gradiva' (books). The search results table is as follows:

	Gradivo (zadetkov: 1.195)	Za izposojajo
1.	Re kapitulacije : prototipski retroroman z luknjo za zgodbe Snoj, Jože Življenjepis slovenski 2017 e-dostop: SFX	☐ prosto - za čitalnico (omejena dostopnost - čitalnica)
2.	Ljubezen pod jadrji : erotično-ljubezenski roman Čaušević, Jasmin roman slovenski 2017 e-dostop: SFX	☐ prosto - za čitalnico (omejena dostopnost - čitalnica)
3.	Živa sila : pakt med dobrim in zlim Jakop, Denis (znanstveno)fantastična proza slovenski 2017 e-dostop: SFX	☐ prosto - za čitalnico (omejena dostopnost - čitalnica)
4.	Nezaslišano Pride, B. L.	☐ prosto - za čitalnico (omejena dostopnost - čitalnica)

Slika 5: Primer ukaznega načina iskanja slovenskega leposlovja v vzajemni bazi COBIB: UC=821.163.6 and PY=2017 (COBISS+, 2017)

Iskanje s predponami je za končnega uporabnika morda zapleteno, s preprostim omejevanjem pa lahko zmanjša število rezultatov, ker se preko faset opredeli na vrsto vsebine (na poezijo, kratko prozo, slikanice, zbornike, antologije ipd.) ali na vrsto gradiva (na knjige, članke, zvočne posnetke ipd.). Fasetiranje na literarne zvrsti sloni na kodiranih poljih, ne na klasifikacijskih oznakah, saj so v seznamu 675c le štiri predmetne oznake za označevanje slovenske književnosti brez opredelitve na vrsto vsebine (Slika 6).

- 821.163.6 - Slovenska književnost
- 821.163.6(075) - Slovenska književnost (čitanke, učbeniki)
- 821.163.6-93 - Slovenska mladinska književnost (vključno študije)
- 821.163.6.09 - Slovenska književnost (študije)

Slika 6: V seznamu 675c je slovenska književnost predstavljena s štirimi klasifikacijskimi oznakami

Tako je zaradi nedodeljenih ali slabih metapodatkov gradivo pri filtriranju oziroma fasetiranju lahko spregledano!

Klasifikacijske oznake so v pomoč pri postopkih identificiranja, izbire in pridobivanja virov in jih srečujemo kot del signaturnih nalepk, kar je za

knjižnično osebje nepogrešljivo ne le pri iskanju, ampak tudi pri vračanju gradiva na police.

Slika 7: Tradicionalna raba UDK na signaturni nalepki Gryllsove knjige, ki vsebuje klasifikacijsko oznako 821.111-94 in krajšo 8-94 (Humerca, 2015)

Ker novi Iflini dokumenti usmerjajo razvoj katalogov, ki bi uporabnikom omogočali tudi raziskovanje, je vreden razmislek, kako uporabniku na ekranu, kjer je priklic, ponuditi še sosednje klasifikacijske oznake s seznama, pa tudi ožje in širše oznake in s tem prekiniti sramežljivo skrivanje klasifikacijskih oznak. V slovenski izdaji UDCMRF 2011 (2016) je že zdaj omogočena navigacija in s tem raziskovanje. Žal si s tem pomagamo le katalogizatorji v postopkih klasifikacije gradiva. Z bodočim razvojem funkcionalnosti javnega kataloga s cilji in funkcijami kataloga, ki so opredeljene v Izjavi (Izjava ..., 2017), in v Iflinem knjižničnem referenčnem modelu, bosta dosežena integracija in povezovanje metapodatkov o vsebini gradiva v vsem informacijskem sistemu.

3 ZAKLJUČEK

Ker potrebuje uporaba katalogov nov zagon, moramo učinkoviteje ponuditi podatke, ujete v bibliografske zapise. Podatke moramo obvladati tako, da jih sprostimo in naredimo zaznavne za spletna orodja in uporabnike. Med temi podatki so gotovo klasifikacijske oznake, ki sodijo med bistvene točke dostopa (ICP 2016) (Izjava ..., 2017) in omogočajo zbirno funkcijo kataloga.

Klasifikacijske oznake v podpolju 675c slovenskega vzajemnega kataloga so zaradi doslednega vnosa pomemben korak naprej glede konsistentnosti vsebinske obdelave kot pogoj za prihajajoči proces integracije tradicionalnih podatkov v povezano spletno podatkovno okolje. Pri opisovanju odlik klasifikacijskih oznak seznama 675c lahko poudarimo univerzalno pokritost vsebin, jasnost in doslednost. Oznake so funkcionalne, ker v vzajemnem katalogu do neke mere že podpirajo uporabniška opravila: najti, identificirati, izbrati, pridobiti in raziskovati. Natančnost podatkov je odločilna za najdenje in identificiranje ter za izbiro in pridobitev vira, od klasifikatorjev pa zahteva, da dodelijo najožjo klasifikacijsko oznako, ki ustreza gradivu in ne širše. Seznam

klasifikacijskih oznak za iskanje je skrbno vzdrževan, število klasifikacijskih oznak se je od leta 1996 do danes povečalo kar za 38 %.

V novem modulu COBISS+ so klasifikacijske oznake skupaj z besedno razlago bolje izkoriščene kot prej. S fasetnim omejevanjem po vsebini na osnovi predmetnih in klasifikacijskih oznakah je ves paket vsebinskih oznak končno koristno uporabljen v dobro uporabnikov, ne da bi bili uporabniki obremenjeni s samo klasifikacijo, pač pa je z možnostjo izbiranja med fasetami delno ustrezno njihovi želji po raziskovanju.

ZAHVALA

Prisrčna hvala mag. Špeli Zupanc za pomoč pri pripravi tabel in slik.

NAVEDENI VIRI

Banič, T., Berčič, B., Filo, B. in Veselko, M. (1987). *Osnove knjižničarstva*. Ljubljana: Posebna izobraževalna skupnost za kulturo.

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

COBISS+ [spletno mesto]. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/bib/search>

Didion, J. (2018). *Leto čudodelnih misli*. Ljubljana: UMco.

Fran: slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU [spletno mesto]. (2019). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <https://fran.si/201/esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>

Humerca, K. (2015). *Kako v svoji knjižnici na policah poiščem iskano knjigo?* [spletna stran]. Radovljica: Knjižnica A. T. Linhartaradovljica. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.rad.sik.si/kako-v-svoji-knjiznici-na-policah-poiscem-iskano-knjigo/>

Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017. (2017). *Knjižnica*, 61(1–2), 261–278.

Kavčič, I. in Šulek, S. (2017). Revidirana Izjava o mednarodnih katalogizacijskih načelih (ICP), izdaja 2016 z manjšimi popravki, 2017. *Knjižnica*, 61(1–2), 251–260.

Kobal, M. (2009). Modeli postavitve knjižničnega gradiva v slovenskih splošnih knjižnicah s posebnim ozirom na postavitev gradiva v mladinskih oddelkih. *Knjižnica*, 53(1–2), 99–122.

Levičar, J. in Petek, M. (2017). Programska oprema COBISS3/Katalogizacija: ovrednotenje sistemskih sprememb in funkcionalnosti modula z vidika katalogizatorjev. *Knjižnica*, 61(1–2), 155–189.

Petek, M. (2017). Katalogizacijski standard Resource description and access (RDA): razvoj, spremembe in primerjava s Pravilnikom i priručnikom za izradbu abecednih kataloga (PPIAK). *Knjižnica*, 61(1–2), 23–47.

Podgoršek, M. (2018). *Uuuu! Dobra knjiga!*. Domžale: Epistola

Rogina, A. (2007). Projekt Izboljšanje kakovosti zapisov v COBIB.SI. *Organizacija znanja*, 12(2), 58–67.

Rozman, D. (2015). Experience with UDC updates: the Slovenian perspective. V A. Slavic in M. I. Cordeiro (ur.), *Classification and authority control: expanding resource discovery: proceedings of the International UDC Seminar 2015, Lisbon* (str. 227–232). Würzburg: Ergon Verlag.

Rozman, D. (2017). UDC facets in action in Slovenia. V A. Slavic in C. Gnoli (ur.), *Faceted classification today: theory, technology and end users: proceedings of the International UDC Seminar 2017, London, UK* (str. 297–303). Würzburg: Ergon Verlag.

Slatinšek, R. (2016). *Kitajska knjižnična klasifikacija in Univerzalna decimalna klasifikacija, pregled in primerjava*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Spletni splošni slovenski geslovnik [spletno mesto]. (B. d.) Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.nuk.uni-lj.si/ssg/geslovnik.html>

Sternad, M. (2014). *Vsebinska obdelava knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Šauperl, A. (2016). Kratek opis leposlovja: smernice za kratek vsebinski opis književnih del v knjižničnih katalogih in na portalu Dobreknjige.si. *Knjižnica*, 60(2–3), 101–126.

Šauperl, A., Ločniškar Fidler, M., Rozman, D. in Rozman Salobir, M. (2007). Conclusions from the Conference on the use of the UDC in Slovenia. *Extensions and corrections to the UDC*, (29), 21–23.

Šifrant iskalnega indeksa UC (UDK za iskanje) baze COBIB.SI [spletna stran]. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 17. 4. 2019 s spletne strani: <https://plus.si.cobiss.net/opac7/help/cobib/uc/codelist>

UDC summary [spletno mesto]. (2019). The Hague: UDC Consortium. Pridobljeno 27. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.udcsummary.info/php/index.php>

UDCMRF 2011 [spletno mesto]. (2016). Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <http://udcmrf2011.nuk.uni-lj.si/Predstavitev.aspx>

Žumer, M. (2017). IFLA Library Reference Model (IFLA LRM), pomemben korak k sodobnim bibliografskim informacijam. *Knjižnica*, 61(1–2), 9–22.

Žumer, M. in Zang, M. L. (2015). Application of FRBR and FRSAD to classification systems. V A. Slavic in M. I. Cordeiro (ur.), *Classification and authority control: expanding resource discovery: proceedings of the International UDC Seminar 2015, Lisbon* (str. 37–38). Würzburg: Ergon Verlag.

UPORABLJENI VIRI

COMARC/B Format. (1991–2008). Maribor: Institut informacijskih znanosti.

COMARC/B Format za bibliografske podatke [spletna stran]. (2017). Maribor: Institut informacijskih znanosti. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: http://izobrazevanje.izum.si/EntryFormDesktopDefault.aspx?tabid=38&type=manual&manual=1_Comarc_B_svn

Kovač, T., Pelhan, A., Zupanc, Š., Rozman, D., Rupar Korošec, M., Sternad, M. in Vrhovšek, D. (2006). *Univerzalna decimalna klasifikacija: priročnik*. Ljubljana: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Statement on the ICP [spletna stran]. (2009). Haag: IFLA. Pridobljeno 21. 5. 2019 s spletne strani: <http://www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>

tensor

OSNOVNOŠOLSKA KNJIŽNICA IN UPRAVLJANJE S PODATKI

A PRIMARY SCHOOL LIBRARY AND DATA MANAGEMENT

Gregor Škrlj

OŠ Prule, Ljubljana
e-pošta: gregor.skrlj@guest.arnes.si

UDK 347.121.2:027.8

IZVLEČEK

Namen: Upravljanje s podatki v osnovni šoli je nekaj nujnega ter neizbežnega in del tega sta tudi šolska knjižnica in knjižničar. Osnovnošolski knjižničar opravlja več vlog, ki se med seboj prepletajo ter dopolnjujejo. Za optimalno delovanje osnovnošolske knjižnice mora biti ustrezno izobražen in povezan z vsemi organi na šoli. V članku so predstavljene teoretične podlage, praktični primeri ter izkušnje in kako je vse to povezano z varovanjem podatkov.

Metodologija/pristop: Prispevek prikazuje v glavni meri teoretične (zakonske) podlage, ki jih mora osnovnošolska knjižnica upoštevati ter uporabljati in nekaj praktičnih primerov ter izkušenj.

Rezultati: Šolski knjižničar mora, poleg svojih delovnih področij (knjižničarsko in vzgojno-izobraževalno delo), dobro poznati in obvladati tudi pravno in zakonodajno vejo, ki kreirata nacionalni prostor ter definirata pravno-formalne odnose vpetih v šolstvo. Knjižničar mora biti znotraj svojega zavoda sposoben vzpostaviti formalne poti, ki funkcionirajo ter so skladne s predpisi. Kaj pravzaprav so podatki, povezani z osnovnošolsko knjižnico, kaj pravzaprav pomeni upravljanje podatkov v osnovnošolski knjižnici in zakaj je potrebno ter ob upoštevanju vseh predpisov hkrati uporabno?

Izvirnost/uporabnost: Avtor prispevka prikazuje in hkrati opozarja na dejansko stanje in sistem, v katerega je vpet osnovnošolski knjižničar; ti se večini primerov sami srečujejo z obravnavano problematiko.

Gljučne besede: šolske knjižnice, upravljanje, zakonodaja, varstvo osebnih podatkov

ABSTRACT

Purpose: In primary schools, data management is necessary and unavoidable, and school libraries and librarians are a part of it. The primary school librar-

ians perform several roles that are intertwined and complementary. For the primary school libraries to function optimally, the librarians should be properly educated and they should liaise with all school governing bodies. The paper presents the theoretical background, practical examples, experiences and their relation to data protection.

Methodology/approach: The paper mainly introduces the theoretical (legal) basis that primary school libraries should follow and apply, as well as some practical examples and experiences.

Results: In addition to their areas of work (librarianship and education), the school librarians should have a good knowledge of the legal and legislative fields that create the national framework and define the legal and formal relationships of all who are involved in education. The librarians should establish formal ways within their institutions that function and comply with the regulations. What exactly is the data related to the primary school library, what does data management in the primary school library mean, and why is it necessary and useful (at the same time) to be subject to all regulations?

Originality/practical implications: The author shows and points out the actual situation and the system in which the primary school librarian is involved, and in most cases, faced with the problems alone every year.

Keywords: school libraries, information, management, legislation, personal data, data protection

1 Uvod

V prispevku bo predstavljeno področje upravljanja s podatki na osnovni šoli, katere del je tudi šolska knjižnica. Nanizane bodo teoretične osnove in zakonske podlage s področja zbiranja ter obdelave podatkov v osnovni šoli.

Osnovna šola je javni zavod, ki opravlja javno službo in obsega javno veljavni izobraževalni program, ki je sprejet na način in po postopku, določenim z zakonom. Da pa lahko opravlja javno službo in javno veljavni izobraževalni program, zbira tudi določene podatke o deležnikih ter vodi evidence. V 95. členu Zakona o osnovni šoli (ZOsn) (2006) je zapisano, da šola vodi naslednje zbirke podatkov: zbirko podatkov o učencih, vpisanih v osnovno šolo, in njihovih starših; zbirko podatkov o napredovanju učencev, izdanih spričevalih, vzgojnih opominih in drugih listinah; zbirko podatkov o gibalnih sposobnostih in morfoloških značilnostih učencev in zbirko podatkov o učencih, ki potrebujejo pomoč oziroma svetovanje. V 96. členu ZOsn je določeno, da se podatki pridobivajo iz že obstoječih zbirk pristojnih upravljavcev. Če se teh podatkov ne da pridobiti iz obstoječih zbirk, se podatki pridobijo neposredno od posameznika, na katerega se nanašajo, oziroma od staršev učenca. Starši so dolžni sporočiti šoli vsako spremembo podatkov, hkrati pa imajo pravico

do vpogleda v osebne podatke svojega otroka. Za potrebe pridobivanja podatkov in soglasij staršev ima šola izdelane posebne obrazce in vloge. Poleg omenjenih podatkov, se na osnovi drugih predpisov¹ zbira tudi podatke kot so: seznam učencev, ki ponavljajo razred; seznam obiskovalcev knjižnice; evidenca o izposoji knjižničnega gradiva; evidenca vseh učbenikov in učnih gradiv za prvi razred; evidenca o izposoji učbeniškega gradiva in še mnoge druge.

Šolska knjižnica je del šole, kot to določa Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI) (2007), hkrati pa Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1) (2001) v 28. členu določa, da šolska knjižnica podpira izobraževalni proces, tako da izvaja knjižnično dejavnost predvsem za učence in za strokovne delavce šole. V nadaljevanju bodo predstavljena teoretična izhodišča o podatkih v šolski knjižnici, njihovem obdelovanju, zbiranju in posredovanju.

2 ŠOLSKA KNJIŽNICA IN PODATKI

Kot že zapisano, je šolska knjižnica del šole. Natančneje je v 68. členu ZOFVI (Zakon o organizaciji ..., 2007) pojasnjeno, da ima šola knjižnico, ki zbira knjižnično gradivo, ga strokovno obdeluje, hrani, predstavlja in izposoja ter opravlja informacijsko-dokumentacijsko delo kot sestavino vzgojno-izobraževalnega dela v šoli. V Zakonu o knjižničarstvu (2001) je še zapisano, da je za potrebe vzgojno-izobraževalnega procesa, za vodenje, obdelavo in izposajo knjižničnega gradiva, šolska knjižnica vključena v nacionalni bibliografski sistem. Ob vsem tem delu šolska knjižnica ustvarja različne podatke.

Kaj pa je pravzaprav podatek? Slovar slovenskega knjižnega jezika (1994) podatek opredeli kot dejstvo, ki o določeni stvari kaj pove ali se nanjo nanaša. Podatek torej na nek način predstavlja opredmeteno dejstvo, s katerim predstavimo informacijo o določeni stvari (s črkami, številkami) in omogoča njeno prepoznavanje.

Skladno z Zakonom o varovanju osebnih podatkov (ZVOP-1) (2007) so definicije, ki se uporabljajo pri osebnih podatkih, zapisane v 6. členu in se uporabljajo tudi v šoli oziroma šolski knjižnici (zbiranje osebnih podatkov o svojih članih):²

- Osebni podatek je katerikoli podatek, ki se nanaša na posameznika, ne glede na obliko, v kateri je izražen.

¹ Zbirke podatkov, ki jih šola pridobiva na podlagi drugih predpisov ali pisnega soglasja staršev, so potrebne za uveljavljanje ali priznavanje posameznih pravic učencem.

² Z besedo »člani« so zajeti vsi deležniki: učenci, starši in zaposleni.

- Obdelava osebnih podatkov pomeni kakršno koli delovanje ali niz delovanj, ki se izvaja v zvezi z osebnimi podatki. Obdelava je lahko ročna ali avtomatizirana.
- Zbirka osebnih podatkov je vsak strukturiran niz podatkov, ki vsebuje vsaj en osebni podatek, ki je dostopen na podlagi meril, ki omogočajo uporabo ali združevanje podatkov. Strukturiran niz podatkov je niz podatkov, ki je organiziran na takšen način, da določi ali omogoči določljivost posameznika.
- Avtomatizirana obdelava je obdelava osebnih podatkov s sredstvi informacijske tehnologije.

Osebni podatki učencev iz zbirk podatkov, navedenih v 95. členu ZOsn (Zakon o osnovni ..., 2006), se zbirajo, obdelujejo, shranjujejo in uporabljajo za potrebe obveznega izobraževanja in za izvajanje z zakonom določenih nalog. Roki za hrambo posameznih zbirk podatkov so določeni glede na tip podatkov (trajna hramba, arhivska hramba ter časovno omejena hramba). Nekateri ostali podatki iz zbirk podatkov, ki jih vodi osnovna šola, pa se hranijo eno leto po zaključku šolanja učenca. Natančneje so roki hrambe določeni v Pravilniku o dokumentaciji v osnovni šoli (2012).³

Kot že predhodno omenjeno, je šolska knjižnica del vzajemnega bibliografskega sistema in z delom ter sodelovanjem v sistemu v lokalnem katalogu ustvarja različne podatke (podatke o gradivu, avtorstvu, zalogi, uporabnikih ipd.), ki jih nato zbira, obdeluje, hrani in posreduje različnim deležnikom. Torej v šolski knjižnici, poleg osebnih podatkov članov, zbiramo in obdelujemo tudi podatke o gradivu, ki predstavljajo bibliografske podatke. Bibliografski podatek je »vsak podatek o delu, dokumentu, publikaciji, ki skupaj z drugimi podatki omogoča njegovo identifikacijo in/ali opis« (Bibliotekarski ..., 2009, str. 46). Z ustvarjanjem in upravljanjem osebnih podatkov članov in bibliografskih podatkov knjižničnega gradiva se ustvarjajo še podatki o izposoji, obisku ter uporabi določenih storitev, ki se nato zbirajo in oblikujejo ter služijo za izdelavo različnih statistik.

Delo z veliko količino podatkov je lahko precej zamudno in zahtevno, kar se je v preteklosti, ko so se podatki v šolski knjižnici vodili ročno (pisali in izdelovali so se kataložni listki, sezname in tabele, obrazci za izkaznice, evidence so se vodile v posebnih zvezkih oziroma registratorjih), izkazalo za težavo. Zaradi prevelikega števila knjižničnega gradiva in članov je ročno zapisovanje podatkov postalo prezahtevno in časovno potratno, večkrat so se zgodile tudi napake. V nekaterih primerih so se določeni podatki celo izgubili. To je bil tudi povod, da se je delo šolske knjižnice avtomatiziralo. Za lažje in bolj

³ Posamezna določila veljajo tudi za zbirke oziroma evidence podatkov v šolski knjižnici in sodijo v drugo vrsto dokumentacije.

pregledno upravljanje s podatki v šoli in šolski knjižnici so na voljo različne programske rešitve (med njimi tudi COBISS), ki pomembno vplivajo na upravljanje in poslovanje šolske knjižnice.

2.1 Šolski knjižničar in upravljanje podatkov v šolski knjižnici

Šolski knjižničar je tisti, ki opravlja delo v šolski knjižnici in upravlja s podatki. Njegove naloge in obseg dela so določene z zakonodajo (zapisane v kolektivni pogodbi in sistemizaciji) in delno izhajajo tudi iz 119. člena ZOFVI (Zakon o organizaciji ..., 2007), kjer je zapisan obseg dela strokovnega delavca, kar šolski knjižničar tudi je. Med drugim je navedeno, da zbira in obdeluje podatke v zvezi z opravljanjem vzgojno-izobraževalnega in drugega dela (vezano na šolo).

Šolski knjižničar prvenstveno upravlja podatke oziroma evidence:

- a) za potrebe dela v šolski knjižnici (osebne podatke članov – učencev, staršev, zaposlenih; podatke o izposojenemu gradivu; sezname zamudnikov; podatke o obisku knjižnice, podatke o zastopnikih in založbah; inventarno knjigo; sezname odpisanega gradiva ...),
- b) evidence za potrebe učbeniškega sklada (evidenco vseh učbenikov in učnih gradiv za prvi razred po avtorju, naslovu, letu izdaje, letu nakupa, nabavni ceni, številu izposoj, številu odkupov, številu odpisov; evidenco izposoj za tekoče šolsko leto z navedbo imena, priimka in razreda uporabnika ter avtorja in naslova učbenika; evidenco odpisa; evidenco nakupov učbenikov ter drugih prejemkov in izdatkov učbeniškega sklada) in
- c) evidence za potrebe pouka (dnevnik; letne in dnevne priprave na pouk) ter
- d) evidence dejavnosti (evidence za bralne značke; evidence za nacionalne projekte; podatke o uganki meseca; podatke o tekmovanjih ...).

Ob vseh nalogah in delu mora šolski knjižničar poznati aktualno zakonodajo, da lahko ravna v skladu s predpisi, ko gre za obdelavo in posredovanje podatkov. Zelo pomembno je poznavanje zakonodaje s področja varovanja podatkov, da ve, katere podatke lahko zbira in komu jih lahko posreduje. Osebne podatke je namreč treba obdelovati zakonito, pošteno in na pregleden način ter le za določene, zakonite namene. Podatki morajo biti ustrezni, relevantni in omejeni na to, kar je potrebno za namene, za katere se obdelujejo (najmanjši obseg podatkov). Upravljanje s podatki pomeni pregledovanje in urejanje vseh zbranih podatkov. Sama obdelava podatkov pa je postopek, ko iz enostavnih podatkov oziroma števil pridobimo, oblikujemo uporabne informacije v smiselne prikaze, tabele ali grafe, iz katerih lahko sklepamo, delamo zaključke in omogočimo sprejemanje odločitev.

Avtomatizacija poslovanja knjižnice je delno omogočila natančnejše urejanje podatkov, upoštevanje ustreznih pogojev, omejitve za lažje obvladovanje

podatkov ter priprave določenih evidenc. Z avtomatizacijo se je poslovanje z vidika shranjevanja in zbiranja podatkov močno olajšalo, je pa vse to povečalo količino ustvarjenih podatkov in dokumentacije, ki je shranjena za praktično vsak posamezen klik v sistemu. Zmožnosti upravljanja in obdelave tako velikih količin podatkov ter nenehne spremembe pa so velik izziv, še posebej za šolsko knjižnico. Izziv je povezan tudi z dejstvom, da na šoli uporabljamo več različnih sistemov za zbiranje in obdelavo podatkov, ki medsebojno niso kompatibilni (kar do neke mere predstavlja celo neučinkovitost). Torej je kljub tehnologiji in informatizaciji postopkov še vedno veliko dodatnega dela. Nekatera podjetja sicer omogočajo storitve proti plačilu, ki jih nato izvedejo njihovi zaposleni z nekaj kliki na miško in z ukazi na tipkovnici. A kljub temu marsikatero zbirko podatkov še urejamo ročno, saj smo porabniki javnih sredstev.

Kadar se pokaže možnost, lahko podatke prepisujemo oziroma kopiramo iz že izdelane tabele ali dokumenta v drug program. S tem se vsakoletno srečujemo pri vzpostavljanju evidenc prvošolcev. Podatke bodočih prvošolcev imamo zbrane v dokumentu, ki jih nato ročno vpisujemo v več različnih programov (eAsistent, COBISS in drugo). Podatkov in posledično evidenc je vsako leto več. Vse te podatke pa zbiramo skladno z zakonodajo in posebnimi obrazci. Zbiranje podatkov, ki zakonsko ni predpisano, mora biti izkazano s pisnim soglasjem starša oziroma skrbnika. Zbirajo se tudi podatki z naročilnicami za učbeniški sklad (nekaj časa smo šole morale voditi namensko evidenco za ministrstvo, pristojno za šolstvo, do katere se je dalo dostopati zgolj z veljavnim davčnim certifikatom).

Če ponazorimo z enim primerom obdelave podatkov s pomočjo sistema COBISS. V segmentu izposoje je vsaj enkrat mesečno treba pripraviti sezname oziroma obvestila zamudnikov (člani knjižnice, ki zamujajo z vračilom gradiva iz knjižnice). Avtomatizirani procesi znotraj sistema, po vnosu potrebnih parametrov (rok poteka, oddelki, kategorije članov ipd.) za pripravo obvestil, sami generirajo ustrezne sezname. Pridobljene podatke se lahko prikaže na zaslону, shrani v datoteko (Word dokument) ali se jih natisne. Zelo uporabni so izvozi podatkov v različne programe, kot je denimo Excel, ki pripomorejo pri nadaljnji obdelavi in hrambi podatkov. Ob pripravi seznamov je nujno treba upoštevati zakonodajo s področja varovanja osebnih podatkov, saj če gre za sezname učencev, ki jih posredujemo razrednikom, moramo s pomočjo avtomatizacije pripraviti ustrezen izpis z oznako I-CG-09: člani in iztekajoči se rok izposoje – brez podatkov o gradivu. Kadar pa pripravimo izpis za posameznega člana, pa je najbolj ustrezen izpis zadolžnice. V primeru zamudnikov in obveščanja njihovih staršev preko pošte ali e-pošte je ravno tako treba upoštevati zakonodajo, če sploh obstaja možnost tovrstnega obveščanja (kot to navaja 9. člen Pravilnika o zbiranju in varstvu osebnih podatkov na področju osnovnošolskega izobraževanja (2008) ali če je podpisano soglasje oziroma ustrezna izjava), da v šolski knjižnici sploh posedujemo podatke kot je naslov stalnega bivališča ali e-naslov posameznika.

3 ZAKLJUČEK

V prispevku smo želeli predstaviti osnovnošolsko knjižnico kot del osnovne šole, ki opravlja javno službo in obsega javno veljavni izobraževalni program ter šolskega knjižničarja. Opisati smo želeli vidik dejanskega stanja na področju upravljanja s podatki v osnovnošolski knjižnici. Šolski knjižničar namreč nastopa v več različnih vlogah (knjižničar, upravljavec, učitelj, mentor ipd.), sodeluje v organih znotraj šole (član sveta, član komisije) in mora, poleg svojega osnovnega dela in poslanstva, poznati tudi širši kontekst in zakonodajo delovanja šole. Primarno delo je sicer povezano s šolsko knjižnico, kjer zbiramo in obdelujemo podatke za različne namene: osebne podatke članov; podatke o zalogi knjižničnega gradiva; podatke o dnevnem obisku knjižnice; podatke o izposoji (dnevno/mesečno); podatke o izposoji učbeniškega gradiva; podatke o inventuri; podatke o odpisu knjižničnega gradiva; podatke, ki so del letnega poročila o realizaciji dela šolske knjižnice; statistične podatke, ki smo jih dolžni posredovati skladno z 39. d členom Zakona o knjižničarstvu (2001); podatke o porabi sredstev in druge podatke). Opisan je bil tudi primer obdelave podatkov s pomočjo sistema COBISS v segmentu izposoje.

Ugotavljamo, da se vsako leto oziroma šolsko leto srečujemo z novimi načini in omejitvami pri upravljanju s podatki, še posebej pri zbiranju in posredovanju osebnih podatkov, predvsem tistih, ki se vodijo in hranijo v elektronski obliki.

Pred nami so še izzivi, s katerimi se bo treba soočiti, predvsem na področju uporabe informacijskih tehnologij, s pomočjo katerih si bomo olajšali upravljanje podatkov ter se ustrezno izobrazili za uspešno pridobivanje oblikovanih, končnih zbirk podatkov.

NAVEDENI VIRI

Bibliotekarski terminološki slovar. (2009). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Pravilnik o dokumentaciji v osnovni šoli. (2012). *Uradni list RS*, št. 61/2012 in 51/2013.

Pravilnik o zbiranju in varstvu osebnih podatkov na področju osnovnošolskega izobraževanja. (2004). *Uradni list RS*, št. 80/2004 in 76/2008.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. (1994). Ljubljana: DZS.

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUIJK in 92/2015.

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (ZOFVI). (2007). *Uradni list RS*, št. 16/2007 – UPB, 36/2008, 58/2009, 64/2009 – popr., 65/2009 – popr., 20/2011, 40/2012 – ZUJF, 57/2012 – ZPCP-2D, 47/2015, 46/2016, 49/2016 – popr. in 25/2017 – ZVaj.

Zakon o osnovni šoli (ZOsn). (2006). *Uradni list RS*, št. 81/2006 – UPB, 102/2007, 107/2010, 87/2011, 40/2012 – ZUJF, 63/2013 in 46/2016 – ZOFVI-L.

Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1). (2007). *Uradni list RS*, št. 94/2007.

UPORABLJENI VIRI

Pravilnik o upravljanju učbeniških skladov. (2017). *Uradni list RS*, št. 27/2017 in 47/2017.

Rebolj, V. (2008). *E-izobraževanje: skozi očala pedagogike in didaktike*. Radovljica: Didakta.

PODATKI IN ZAČETEK STRUKTURNE SPREMEMBE

DATA AND THE INITIATION OF STRUCTURAL CHANGE

mag. Marijan Špoljar

Mestna knjižnica Ljubljana, Ljubljana
e-pošta: marijan.spoljar@mklj.si

UDK 027.022:025.321(497.4)

IZVLEČEK

Prispevek povzema izkušnje obvladovanja podatkov v Mestni knjižnici Ljubljana (MKL) skozi ontologijo podatkov in kritični pregled metodologij zbiranja, urejanja, analize, segmentiranja in uporabe podatkov ter podatkovnega rudarjenja. Postopki, ki jih izvaja MKL, so lahko uporabni kot model za obvladovanje podatkov v splošnih knjižnicah ter lahko služijo kot osnova in nadgradnja za različne namene in dejavnosti v knjižnicah. Učinkovito obvladovanje podatkov izhaja iz izzivov, ki jih je knjižnica prepoznala v preteklih letih ter iz Strokovnih priporočil za splošne knjižnice 2018–2028, ki narekujejo razvoj te dejavnosti v prihodnosti. Prispevek prinaša tako primere učinkovite rabe podatkov na nekaterih področjih knjižnične dejavnosti z namenom zaznavanja stanja, spremljanja trendov in načrtovanja razvoja proaktivnega delovanja knjižnice, kakor tudi pasti, ki lahko pomenijo neučinkovito upravljanje s podatki in posledično onemogočeno razvojno naravnost. Kot primer učinkovite rabe podatkov in kot ilustracijo teoretskih izhodišč prispevek predstavlja v smislu dobre prakse rezultate raziskave o kakovosti informacij in pomoči v MKL ter metodologijo ocene uporabe knjižnične zbirke.

Ključne besede: podatki, zbiranje podatkov, vrednotenje storitev, načrtovanje, proaktivnost

ABSTRACT

The paper summarizes the experience of data management at the Ljubljana City Library through a data ontology and a critical review of methodologies for data collection, compilation, analysis, segmentation and use, and data mining. The Ljubljana City Library processes can be used as a model for data management in public libraries and can serve as a basis and upgrade for different purposes and activities in libraries. The effective data management is a result of the challenges identified by the library over the years and the Professional Recommendations and Standards for Public Libraries 2018-2028, which anticipate the future development in this field. The paper provides examples of efficient use of data in some areas of library services in order to detect and monitor trends, and

plan the development of library's proactive operation, as well as pitfalls that may result in inefficient data management and consequently impaired development orientation. As an example of efficient use of data and as an illustration of theoretical backgrounds, the paper presents, in terms of good practice, the results of a survey on the quality of information and assistance in the Ljubljana City Library and the methodology for assessing the library collection usage.

Keywords: data, data collection, service evaluation, planning, proactivity

1 Uvod

Splošne knjižnice zbirajo različne podatke, na podlagi katerih lahko preverjajo in usmerjajo svoje dejavnosti v smislu vrednotenja rezultatov in ugotavljanja potreb lokalnih skupnosti. Zbiranje podatkov pomeni za splošne knjižnice dejavnost, ki je lahko osnova za ustrezne kakovostne spremembe tako v ponudbi, ki jo zagotavljajo, kakor tudi v načrtovanju knjižnične mreže in umeščenosti knjižnic v lokalni prostor. Učinkovito obvladovanje podatkov je za knjižnice lahko vir pravih odločitev in načrtovanja ustreznih storitev.

V nadaljevanju prispevka izpostavljam prakso MKL, ki načrtno upravlja s podatki v smislu iskanja najboljših poti do uresničevanja knjižničnih politik in načrtovanja knjižničnih vlog, kakor to predvidevajo Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018); posledično lahko knjižnica uspešno načrtuje in zagotavlja svoje storitve ter krepi svoj vpliv v lokalni skupnosti.

Zbiranje podatkov ima za splošne knjižnice večplastni pomen, in sicer za:

- ustrezno umestitev knjižnice v fizičnem okolju z namenom prepoznavnosti in zagotavljanja storitev čim večjemu številu uporabnikov,
- uvajanje dejavnosti z namenom proaktivno naravnanih storitev,
- preverjanje upravičenosti aktivnosti z namenom ustreznega odgovaranja na potrebe,
- prikaz kazalnikov z namenom vrednotenja dejavnosti,
- analizo kazalnikov z namenom prepoznavanja trendov.

Splošne knjižnice zbirajo podatke upoštevajoč 15. člen Zakona o knjižničarstvu (ZKnj-1) (2001), ki predvideva ustrezno varovanje osebnih podatkov.

Ontologija podatkov je v pričujočem prispevku razumljena v smislu filozofske discipline, ki obravnava bivajoče. V tem kontekstu so lahko podatki prisotni ali odsotni. Knjižnica lahko skozi zbiranje, opazovanje in raziskave omogoči prisotnost podatkov, in jih nato z obdelavo in analizami strukturira v močan informacijski pripomoček, s katerim lahko argumentira svojo družbeno

prisotnost in pravočasno prepoznava potrebe po dinamičnem spreminjanju lastne strukture. V tem smislu lahko razumemo proaktivno usmerjenost knjižnice, kakor jo predvidevajo in promovirajo Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018).

Odsotnost podatkov lahko za knjižnico pomeni poziv k strukturiranemu raziskovalnemu delu, ki bo omogočilo tako vpogled v trenutno stanje, kakor tudi možnost sprejemanja pravilnih odločitev za nadaljnje aktivnosti knjižnice ter strokovno argumentiranje stanja in potreb knjižnice v dialogu z ustanoviteljem in odločevalci. V določenih primerih lahko celo zaznamo svojevrsten paradoks: tudi odsotnost podatkov je lahko podatek.

Strukturno spremembo v tem prispevku razumemo kot potrebo po prilaganju knjižnice v kontekstu evolucije družbenega okolja in je pomembna za preživetje knjižnic ob soočenju z dinamiko uporabe knjižnic, ki vključuje različne vidike rabe splošnih knjižnic in uresničevanja knjižničnih vlog.

2 POSTOPKI ZBIranJA IN UPRAVLJANJA S PODATKI V MKL

Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018) predvidevajo možne kazalce uspešnosti, kar pomeni za knjižnice potrebo po zbiranju podatkov tako pri uresničevanju knjižničnih politik kakor tudi pri implementaciji knjižničnih vlog v smislu programa proaktivne knjižnice v lokalnem okolju. Postopki sistematičnega zbiranja podatkov, ki lahko izhajajo iz obstoječega segmenta Izpisi (Segment Izpisi, Bibliografije, Izvozi podatke) programske opreme Cobiss3 in/ali iz raziskav, ki jih v ta namen (pridobitev različnih podatkov) izvede knjižnica, pomenijo začetno fazo učinkovite uporabe podatkov. Načrtovano upravljanje s podatki posledično daje knjižnici možnost boljšega vpogleda v potrebe lokalne skupnosti ter odgovore, ki lahko pomenijo izboljšanje storitev knjižnice ter večjo prepoznavnost v lokalni skupnosti.

Odločitve, ki temeljijo na ključnih podatkih, bo knjižnica lahko učinkovito realizirala, saj bo imela boljši vpogled ne le v informacije, ki bi odgovarjale na vprašanja o preteklem dogajanju, denimo, kaj se je zgodilo in zakaj, ampak tudi v informacije, ki lahko v smislu analize predvidevanj (kaj se bo zgodilo) in »recepturne« analize (kaj moramo storiti, da se nekaj zgodi) (Anadiotis, 2017) pripomorejo k proaktivni kakovostni spremembi.

Podatkovni nizi (angl. datasets), ki jih knjižnica lahko uporablja pri zbiranju in analizah, predstavljajo t. i. velike podatke (angl. big data), ki jih poleg številnih definicij zaznamujejo štiri bistvene značilnosti: količina, raznolikost, hitrost in verodostojnost (Zhan in Widén, 2017b). Podatki, ki jih knjižnica ustvarja na lokalni ravni, so neposredno vključeni v podatkovne nize velikih

podatkov in jih knjižnice lahko pridobivajo z različnimi orodji segmentov programske opreme Cobiss3. V primeru orodja za izvoz podatkov, ki ga omogoča Cobiss3, je nabor možnih atributov zastavljen tako, da lahko knjižnica že ob pripravi predvidi pregled tistih vsebin, ki bodo pozneje pomembne za analizo, segmentiranje in prepoznavanje trendov.

Področje zbiranja podatkov, obvladovanja in upravljanja z njimi postavlja knjižnicam izziv, ki pomeni novo vlogo v kontekstu velikih podatkov (Zhan in Widén, 2017a), saj denimo splošna knjižnica ne služi le posameznikom v lokalni skupnosti, ampak tudi različnim organizacijam, ki imajo koristi od knjižničnih storitev.

Sistematično zbiranje podatkov za različne namene pomeni za MKL osnovno paradigmo v fazi načrtovanja in odločanja za vsebinske usmeritve krajevnih knjižnic v knjižnični mreži MKL, za uvajanje dejavnosti, ki bodo glede na predvidevanja lahko zasnovane v smislu proaktivnosti knjižnice, in za načrtovanje organizacije dela po krajevnih knjižnicah (ure odprtosti, kadri). V nadaljnjem procesu analiz podatkov MKL skrbi tako za količinske podatke, ki jih pridobiva iz sistema COBISS in beleženja informacij v mreži knjižnic MKL (aplikacija BelInfo),¹ kakor tudi za podatke o kakovosti aktivnosti, ki jih pridobiva s pomočjo rednih raziskav o dejavnostih (zadovoljstvo, navade in potrebe uporabnikov oziroma kakovost informacijske dejavnosti).

MKL se trudi že v fazi uvajanja aktivnosti predvideti možne scenarije in v smislu analize PDCA (načrtuj-naredi-preveri-ukrepaj) opredeliti dejavnike tveganja ter možne spremembe oziroma dopolnitve izvedene dejavnosti v primeru neželenih rezultatov. Za tak način delovanja je treba pravočasno predvideti, kateri so tisti podatki, ki zares štejejo, in jih knjižnica potrebuje za namene načrtovanja, preverjanja in vrednotenja določene dejavnosti ter kakšno metodologijo bo knjižnica izbrala za zbiranje in poznejšo analizo določene aktivnosti prek zbranih podatkov.

Vnaprejšnji razmislek o scenariju »kaj če« ima lahko preventivni učinek in omogoča tako vpogled v možne negativne posledice ter zmanjšanje tveganja neuspeha, kakor tudi v predvidevanje potrebnih aktivnosti, s katerimi bi knjižnica lahko brez negativnih posledic sanirala potencialno neučinkovito dejavnost.

V nadaljevanju je lahko pomenljivo povezovanje ugotovitev ter segmentiranje podatkov z analizo, ki omogoča globlji vpogled denimo v uporabniške navade ter boljše razumevanje, katero vedenje je pri uporabnikih posledica pozitivnih

¹ O aplikacij BelInfo bomo spregovorili v poglavju 3.2 v povezavi s primerom učinkovite rabe podatkov, ki ga nadgrajuje raziskava o kakovosti informacij in pomoči v MKL.

rezultatov (Showers, 2015). V MKL je segmentiranje podatkov, ki kažejo stvarno podobo delovanja knjižnice v njenem strukturnem ekosistemu, vezano na podatke, ki jih knjižnica določi v ta namen (notranji podatki) za primerjavo z demografskimi podatki – tako celotnega okolja knjižnične mreže, kakor tudi s podatki, ki obravnavajo lokalna okolja krajevnih knjižnic v knjižnični mreži (zunanji podatki), če so le-ti na voljo. Podatke knjižnica povezuje tako z zunanjimi podatki, denimo z demografskimi podatki o lokalnem okolju ob načrtovanju knjižnične mreže, kakor tudi s podatki že izvedenih raziskav v primernem časovnem obdobju, denimo ob načrtovanju dejavnosti za določeno starostno skupino. V tem primeru lahko obstoječe raziskave pripomorejo pri vsebinskih usmeritvah dejavnosti za določeno skupino prebivalstva v lokalnem okolju. V kolikor načrtujemo, denimo dejavnost za starejše, lahko povežemo filtrirane podatke (odgovori starejših) iz teh raziskav. Na ta način dobimo že na začetku načrtovanja dovolj pregledno sliko stanja, ki jo lahko nato »izostrimo« z raziskavo z bolj usmerjenimi vprašanji. V metodologiji raziskave (intervju, fokusna skupina, anketa) se lahko knjižnica nato usmeri v iskanje podrobnejših vsebin, lahko pa tudi ugotovi, da ima dovolj informacij za načrtovanje aktivnosti in nova raziskava ni potrebna. Tako lahko knjižnica z ustreznim segmentiranjem in analizo racionalizira aktivnosti ob pripravi dejavnosti ter bolj smotrno izkoristi vire (kadri, sredstva, čas), ki so na voljo.

Analiza podatkov je za knjižnico proces, ki vključuje postopke pregledovanja in povezovanja podatkov ter prepoznavanje vzorcev; v tem smislu pomeni skrbno razmišljanje o preteklih dogodkih/rezultatih, na podlagi katerih bodo sprejete nadaljnje odločitve. Za uspešno analizo je treba na začetku natančno definirati vprašanje/problem, ki ga je potrebno rešiti, ter ga preučiti v njegovih podrobnostih. V nadaljevanju podatke vrednotimo in na podlagi vseh treh korakov (definicija, podrobna analiza, vrednotenje) izdelamo priporočila za odločitve (Milton, 2009). V poslovnem svetu ima analiza podatkov pomembno vlogo pri strokovnem zagotavljanju odločitev, ki omogočajo učinkovito delovanje storitev (Data analysis, 2019).

3 UČINKOVITA RABA PODATKOV

Spremljanje podatkov, ki omogočajo vpogled v ustreznost delovanja knjižnice in so osnova širšega spektra informacij v smislu strukturiranja in analitičnega dela ter posledično učinkovite rabe podatkov, predvideva določeno stopnjo podatkovne pismenosti, ki jo lahko definiramo kot sposobnost branja, ustvarjanja in posredovanja podatkov v obliki informacij (Data literacy, 2019). Podatkovna pismenost je neposredno povezana z delom bibliotekarjev in daje knjižnicam, ki nudijo informacijske storitve, širši pomen v smislu omogočanja raziskovalne dejavnosti, kar lahko razumemo kot evolucijsko stopnjo stroke (Martin, 2014). Učinkovita raba podatkov bi v tem smislu bila posledično pričakovano organsko povezana s knjižnicami. Vendar obdelave podatkov, ki

jih postavljamo v kontekst vrednotenja, načrtovanja in odločanja, zahtevajo tudi statistično pismenost, ki vključuje razumevanje in razloge za pojave, ki jih prepoznamo preko podatkov. Wallman (1993) meni, da lahko statistično pismenost razumemo kot sposobnost razumevanja in kritičnega vrednotenja statističnih rezultatov, s katerimi se srečujemo. V tem vsebinskem okviru razumemo učinkovito rabo podatkov tudi kot proces povezovanja informacij ter prepoznavanje vzorcev in trendov, ki knjižnicam omogočajo pravočasno ukrepanje in uresničevanje zastavljenih vizij. Schield (2004) meni, da uporaba in razumevanje podatkov zahtevata dodatno sposobnost statistične pismenosti, ki je potrebna za izbor ustreznih orodij in načinov analize podatkov ter predstavljanja rezultatov, ki omogoča transparentno interpretacijo.

V prispevku se bomo omejili le na dva primera učinkovite rabe podatkov v MKL, in sicer izračun ocene obrata gradiva ter raziskavo o kakovosti informacij v knjižnici. V obeh primerih gre za preverjanje stanja ter posledično prepoznavanje potrebe po optimizaciji storitev.

3.1 Odzivnost knjižnične zbirke v lokalnem okolju

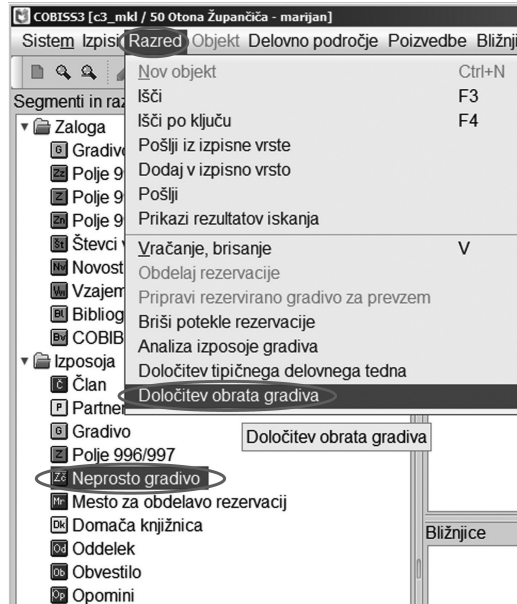
Najpogostejši način vrednotenja uporabe knjižnične zbirke je število izposoj gradiva na časovno enoto, le-ta je navadno vezana na kronološko leto, izposoja pa je definirana s parametri, ki jih predvideva ISO 2789 (2013). V nadaljevanju knjižnice vrednotijo obrat gradiva, ki je količnik med izposoj in zalogo gradiva. Podatek je poveden na ravni knjižnice oziroma krajevnih knjižnic, vendar ne pove dovolj o razmerjih, ki jih je smiselno upoštevati, če želi knjižnica utemeljeno presojati stanje in uporabo knjižnične zbirke v svoji knjižnični mreži. Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018) opozarjajo na stalno evalvacijo in predvidevajo vrednotenje upravljanja s knjižnično zbirko. V MKL je v preteklih letih nastal model ocene obrata gradiva za vsako postavitveno UDK skupino glede na način nabave, leto prirasta ter krajevno knjižnico prav z namenom aktivnega ukrepanja na podlagi statističnih podatkov, ki bi jih lahko uporabili v strokovno korist. S premišljenim povezovanjem podatkov je MKL želela zagotoviti učinkovito orodje, ki bi omogočalo učinkovit vpogled v stanje knjižnične zbirke, ki je lahko v povezavi s pregledom seznamov neizposojenega gradiva učinkovit pripomoček pri presoji potrebnih postopkov za proaktivno uresničevanje politike upravljanja s knjižnično zbirko.

Izhodišče modela je bila v knjižnični mreži MKL pričakovana uporaba zbirk, relativna uporaba ter faktor relativne uporabe gradiva, kakor jo predlaga Matthews (2013). Omenjeni podatki imajo pomembno vlogo pri vrednotenju uporabe knjižnice, pri presoji upravljanja s knjižnično zbirko z namenom večje odzivnosti zbirke pa jih je treba postaviti v ožji kontekst. V ta namen je bil nato narejen preračun ocene obrata gradiva določene postavitvene skupine

glede na vse krajevne knjižnice v mreži MKL. Ocena obrata je torej količnik doseženega obrata in povprečja obratov iste postavitvene skupine po vseh krajevnih knjižnicah v knjižnični mreži v odnosu do točke povprečja, ki je preračunana na vrednost 10 zaradi boljšega pregleda odstopanja in enostavnejše uporabe po krajevnih knjižnicah.

Vsaka krajevna knjižnica interpretira oceno obrata glede na vrednost obrata ter velikost posamezne postavitvene skupine. Ocena obrata služi kot indikator učinkovitosti uporabe določenih postavitvenih skupin v posamezni krajevni knjižnici, hkrati pa omogoča natančen pregled posameznih skupin in omogoča knjižničarjem po pregledu neizposojenega gradiva iz iste postavitvene skupine lažjo odločitev za odpis. Službi za pridobivanje in obdelavo knjižničnega gradiva MKL ocena služi kot poročilo za razmislek o ažurnosti pridobivanja gradiva v določeni skupini, oziroma o zanimivosti skupine za uporabnike ter o ustreznosti dostopa in promocije.

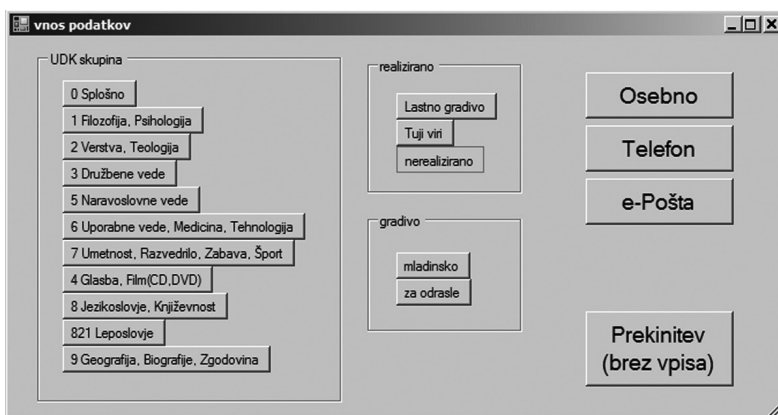
Ocena obrata gradiva je na pobudo in po izdelani metodologiji MKL sedaj na voljo kot pripomoček v Cobiss3. Knjižničarji ga najdejo v Izposoja/Neprosto gradivo/Določitev obrata gradiva oziroma pod Razred/Določitev obrata gradiva.

Slika 1: Določitev obrata gradiva v programski opreimi Cobiss3

3.2 Kvalitativno vrednotenje referenčne storitve

Posredovanje informacij in pomoč uporabnikom pri iskanju informacij je tradicionalna dejavnost splošne knjižnice. Informacijske storitve predstavljajo pomemben del knjižnične dejavnosti, ki jih izvajajo splošne knjižnice, kakor predvideva Zakon o knjižničarstvu (2001). Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018) v okviru programa proaktivne knjižnice v lokalnem okolju jedrnato izpostavljajo knjižnično vlogo informacijskega središča lokalne skupnosti in kot možno obliko dela predlagajo referenčni pogovor kot obliko priprave odgovorov na vprašanja uporabnikov ter na ta način zadovoljevanje njihovih informacijskih potreb. V nadaljevanju predstavljamo nekaj ugotovitev, ki jih je pokazala raziskava, ki je potekala v knjižnični mreži MKL leta 2018.

Slika 2: Vmesnik aplikacije BellInfo

MKL je leta 2012 zasnovala in uvedla sistematično spremljanje informacijske dejavnosti v svoji knjižnični mreži z uporabo aplikacije BellInfo.² Beleženje informacij zagotavlja knjižnici pregled vrste kvantitativnih podatkov (čas, krajevna knjižnica, namen, gradivo, način posredovanja, realizacija), vezanih na izvajanje informacijske dejavnosti (Slika 2). Beleženje količine dogodkov informacijske dejavnosti ne govori o kakovosti te dejavnosti. Z anketo, ki je bila izvedena med uporabniki MKL leta 2018, je knjižnica želela dobiti odgovor tudi na vprašanje o kakovosti posredovanja informacij in pomoči, ki ju nudi svojim uporabnikom (Kakovost ..., 2018) ter z vprašalnikom preveriti

² Aplikacija BellInfo je leta 2012 nastala v MKL. Beleženje referenčne dejavnosti poteka po vnaprej pripravljeni metodologiji in je časovno racionalizirano. Izpolnjevanje spletnega obrazca za beleženje informacij, na podlagi katerega se kreira baza podatkov, traja največ deset sekund. Uporabo aplikacije je leta 2014 uspešno uvedla tudi Mariborska knjižnica (Špoljar in Jesenek, 2017).

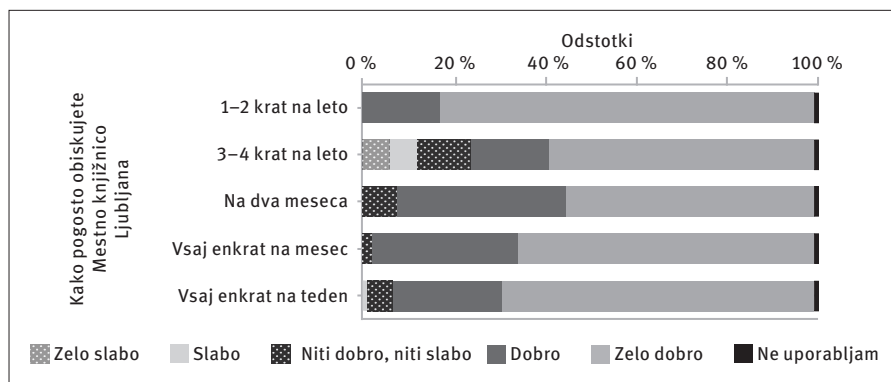
referenčno dejavnost MKL v primerjavi z raziskavo, v kateri se je oblikovalo »pravilo 55 %«³ (Hernon in McClure, 1986). Metodologiji se sicer razlikujeta, vendar so bili v našem primeru respondenti stvarni uporabniki, ki so zadovoljevali svoje informacijske potrebe, in ne navidezni, ki bi zgolj preverjali natančnost odgovorov glede na vnaprej pripravljena tipična vprašanja in izvedbo postopka referenčne storitve. Obe metodologiji imata svoje prednosti in svoje slabosti, vendar smisel raziskovalnega vprašanja (Kako uporabniki ocenjujejo kakovost informacij in pomoči/svetovanja pri izbiri gradiva, ki jih v knjižnici nudijo zaposleni?) ostaja v obeh primerih podoben. Podobno kot trdi Richardson (2002), smo menili, da je natančnost referenčne storitve veliko boljša od »pravila 55 %«. Hkrati pa smo raziskavo zastavili na tak način, da smo lahko opazovali odgovore tudi z gledišča raziskav o navadah (Navade ..., 2017) in o zadovoljstvu uporabnikov v MKL (Zadovoljstvo ..., 2016). Z nekaterimi vprašanji smo sicer posegli tudi v informacijske navade uporabnikov, s čimer smo lahko v nadaljevanju (pri analizi in interpretaciji) bolj natančno opredelili posamezne segmente uporabnikov ter pustili možnost natančnejših poizvedb.

Anketa je pokazala, da uporabniki visoko ocenjujejo pomoč zaposlenih v MKL pri iskanju informacij ne glede na vrsto gradiva, ki ga iščejo (leposlovje, strokovna literatura, glasba, film, gradivo za otroke). Povezani odgovori so pokazali, da tudi tisti, ki referenčne storitve sicer ne uporabljajo redno, izražajo visoko stopnjo zaupanja pomoči/svetovanju pri izbiri gradiva. Tudi trditve, ki neposredno izražajo kvaliteto in pravilnost odgovorov zaposlenih v referenčni službi, kažejo visoko stopnjo strinjanja. Zaposleni v knjižnici bi lahko izboljšali referenčno storitev z večjo izčrpnostjo odgovorov, saj uporabniki ravno na tem področju izkazujejo večja pričakovanja. Uporabniki sicer menijo, da v referenčni storitvi dobijo pravilne odgovore, ki vsebujejo dovolj informacij.

Pomoč/svetovanje knjižničarjev pri izbiri gradiva je uporabnikom pomembnejša pri iskanju leposlovja in strokovne literature ter nekoliko nižja pri iskanju gradiva za otroke. Glasbo in film uporabniki večinoma iščejo sami. Uporabniki navadno uporabljajo povezan pristop k iskanju informacij, in sicer si pomagajo sami in hkrati vprašajo knjižničarja. Sklepamo lahko, da obiskovalci prihajajo v knjižnico pripravljeni in jim je omogočena samostojna uporaba knjižnice. Frekvenca, ki kaže na pogosto ali redno uporabo referenčne storitve, lahko namiguje na socialno vlogo knjižnice, ki zagotavlja kvalitetno komunikacijo in primeren pretok informacij med zaposlenimi v knjižnici in uporabniki, ki prepoznavajo knjižnico kot varen prostor za pogovor v referenčni storitvi, čeprav komunikacija morda ni nujno vezana zgolj na pridobivanje informacij

³ »Pravilo 55 %« predvideva, da so odgovori referenčnih služb zgolj 55 % pravilni; oblikovalo se je na podlagi raziskave z vnaprej pripravljenimi vprašanji, ki so bila podobna tistim, ki jih dobivajo referenčni knjižničarji v visokošolskih in splošnih knjižnicah – oboje so bile vključene v raziskavo. Hkrati se je oblikovalo tudi pravilo »petih minut« glede na zabeleženo dolžino referenčnih pogovorov v raziskavi.

s pomočjo knjižnice, ampak predstavlja uporabnikom prostor izmenjave informacij o iskanih vsebinah (leposlovje, strokovno gradivo, gradivo za otroke).

Slika 3: Ocena pomoči knjižničarjev pri informacijah v povezavi z leposlovjem glede na frekvenco obiskov v knjižnici

Anketa je pokazala, da se uporabniki največkrat obrnejo po pomoč h knjižničarju v povezavi s prostočasnimi dejavnostmi/svetovanjem za branje ter z izobraževanjem. Iskanje informacij za področji osebne rasti in gradiva za otroke sta podobni; manjkrat pa se uporabniki obračajo na knjižničarje za informacije, ki bi bile povezane z delom.

Knjižnica bi lahko izboljšala referenčno storitev v smislu informacij, ki bi obiskovalcem morda omogočale večjo samostojnost pri uporabi knjižnice. Področja, ki so jih vprašani izpostavili ob vprašanju »Na katerem področju bi si želeli več pomoči/svetovanja?«, kažejo na vsebine, kot so: leposlovje, izobraževanje, učenje jezikov, zdravje in samopomoč; v povezavi z demografskimi podatki smo dobili predstavo o želji po »več pomoči/svetovanja« glede na izobrazbo, spol in starost v MKL in posamezni krajevni knjižnici.

Prijaznost zaposlenih v knjižnici ima močan vpliv na uporabo referenčne storitve knjižnice. Vprašani postavljajo zaposlenim v knjižnici visoka merila v odnosu do uporabnikov tako zaradi izraženega pričakovanja, ki predvideva prijaznost knjižničarjev, kakor tudi zaradi razlogov, ki jih navajajo kot pozitivno promocijo referenčne storitve.

Anketa je pokazala, da vprašani sami uspešno uporabljajo knjižnico, prihajajo pripravljeni po gradivo in se sami odločajo – zlasti v primeru leposlovja – katero gradivo si bodo izposodili. Odgovori namigujejo na že omenjeno povezano uporabo knjižnice: uporabnikova samostojnost in uporaba informacijskih storitev knjižnice. Vprašani so le v nekaterih posameznih primerih posebej navedli svetovni splet kot primarni vir iskanja informacij, kar lahko razumemo kot racionalno in kritično uporabo obeh virov (knjižnica in svetovni splet).

Rezultati izvedene ankete kažejo ustrezno usmeritev knjižnice na področju referenčne dejavnosti. Navade vprašanih in njihovo zaupanje delu zaposlenih v knjižnici postavljajo knjižničarjem visoka pričakovanja, ki so povezana s kompetencami in strokovnostjo, empatijo in dobrimi izkušnjami pri uporabi referenčne storitve ter z znanjem in kvaliteto, kar kaže mnenje o izvajanju referenčne dejavnosti.

Anketa nakazuje potrebo po dodatni raziskavi, ki bi lahko pokazala izvor »infrastrukturnih« težav uporabnikov: ali le-te nastajajo pri uporabniku ali v knjižnici. Odgovor bi lahko pripomogel k boljšemu načinu izvajanja referenčne storitve, usposabljanju uporabnikov in postavitvi gradiva. Anketa ima potencialne možnosti dodatnih vsebinsko usmerjenih analiz za specifične potrebe informacijskih storitev v knjižnici.

Z raziskavo o kvaliteti je MKL želela proaktivno nadgraditi podatke o količini posredovanih informacij. Odločitve, ki jih bo knjižnica v nadaljevanju sprejemala glede ponudbe in izvajanja informacijskih storitev, bodo ob učinkoviti rabi podatkov lahko bolj smotrno usmerjene v zagotavljanje dejavnosti za uporabnike ter uresničevanje poslanstva in vizije MKL.

4 IZZIV STRUKTURNE SPREMEMBE

Knjižnice se spreminjajo v času in prostoru. Prilagajanje potrebam lokalnega okolja in kontekstu družbenega okolja pomeni izziv, ki ga knjižnica lahko prepozna in nanj proaktivno odgovori, če načrtno upravlja s podatki in jih zna (samo)kritično interpretirati. V tem primeru bo sprememba aktivno strukturirana, ne bo pa vezana na knjižnico z gledišča njene strukture, in bo implementirana kot način »sanacije« stanja v družbenem okolju oziroma kot servis za trenutne potrebe lokalnega okolja, kar pomeni, da bo knjižnica delovala po strategiji »just-in-time«, ki se kaže tako v dinamiki upravljanja s knjižnično zbirko (Matthews, 2004), kakor tudi preneseno na različne druge vsebine delovanja knjižnice.

Če razumemo knjižnico kot organizem, za katerega veljajo zakoni evolucije oziroma je podvržen naravnemu izboru, lahko opazujemo njegov razvoj skozi kratko zgodovino družbenih sprememb. Zdi se, da so strukturne spremembe posledica bolj ali manj ključnih zunanjih okoliščin, ki vplivajo na nadaljnji razvoj organiziranosti knjižnic, ki želijo odgovarjati večplastnim potrebam posameznikov v določenem času na določenem področju. Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice 2018–2028 (Brenčič idr., 2018) postavljajo splošnim knjižnicam imperativ in izziv vnaprejšnjih aktivnosti (proaktivna komponenta) in predvidevanja situacij na podlagi podatkov, ki jih splošna knjižnica prepozna kot osnovo za dejavnost in s tem tudi neke vrste strukturno spremembo v svojem delovanju.

Strukturne spremembe so torej lahko dogodek v razvoju knjižnice, ki želi na podlagi preteklih izkušenj, ki so sestavljene iz surovih podatkov in jih knjižnica načrtno spreminja v povedne informacije, na podlagi katerih prepoznava boljše poti do uporabnikov in bolj kakovostnih storitev. V tem smislu lahko razumemo ponudbo splošne knjižnice kot aktivno prilagajanje potrebam posameznikov, ki sestavljajo lokalno skupnost. Raba splošne knjižnice je povezana z uresničevanjem knjižničnih vlog, ki lahko na daljši rok pomenijo splošnim knjižnicam polje nenehnih izboljšav kot posledico predvidevanj v smislu Kanovega modela⁴ (Matthews, 2004). Upoštevanje velikih podatkov, v luči katerih lahko splošna knjižnica uresničuje svoje poslanstvo, prehaja od preprostih demografskih vprašanj (kdo so naši uporabniki?) k manj strukturiranim podatkom o čustvenih odzivih uporabnikov na storitve/ponudbo splošne knjižnice (Greenberg, 2018). Učinkovit pripomoček, ki daje vpogled v delovanje knjižničnih storitev v odnosu do njenega poslanstva, vrednot in okoljskega konteksta, je situacijska analiza, s katero knjižnica zbere informacije s šestih različnih področij delovanja in na ta način ustvari profil lastne realnosti (Madziak, 2007).

5 ZAKLJUČEK

Knjižnice upravljajo z velikimi količinami podatkov, ki jih lahko uspešno povezujejo in na podlagi ugotovitev načrtujejo dejavnosti za svoje uporabnike. Učinkovitost upravljanja s podatki se kaže v aktivnem uresničevanju vizije knjižnice, ki pravočasno zaznava ključne spremembe in jim prilagaja ponudbo svojih storitev. Lokalno skupnost lahko razumemo kot poligon proaktivnih sprememb, ki jih knjižnica implementira na osnovi učinkovitega obvladovanja podatkov s hitrim zaznavanjem trendov in ustvarjanjem pogojev za dejavnosti, ki lahko preprečijo neuporabo knjižnice.

Povezovanje podatkov, ki nastajajo v knjižnicah, s podatki iz drugih virov, denimo z demografskimi podatki, ki jih objavlja Statistični urad RS, je lahko knjižnicam učinkovit pripomoček, ki omogoča prepoznavanje stanja in interpretacijo nastalih sprememb. Knjižnice, ki želijo delovati proaktivno, se v ta namen osredotočajo na predvidevanje okoliščin, ki jih je v knjižnici treba okrepiti, da bi prišlo do zelenega rezultata. V ta namen naj bi bilo delovanje načrtno usmerjeno na podlagi zbranih podatkov, ki so osnova za nadaljnje odločitve.

⁴ Kanov model napoveduje stopnjo zadovoljstva uporabnikov z neko storitvijo, na kar vpliva zadovoljitev zahtev in vrsta pričakovanj uporabnikov. Kanov model povezuje tri vrste faktorjev glede na stopnjo implementacije, in sicer: osnovni/pričakovani faktorji, normalni/temeljni faktorji ter navdušujoči faktorji.

Za pravočasno odločanje na osnovi zbranih podatkov bi bilo smiselno, da knjižnice sproti kritično vrednotijo svoje rezultate in jih povezujejo z nastalimi razmerami v lokalni skupnosti. Pravočasno preverjanje različnih storitev, ki jih izvajajo knjižnice (pridobivanje in obdelava knjižničnega gradiva, informacijske storitve, prireditve in izobraževanja), pomeni možnost ukrepanja, preden nastane situacija, ki bi lahko pomenila potencialno nevarnost/škodo za knjižnico. Hkrati je smiselno, da knjižnica sprejema odločitve, ki bodo učinkovale na daljši rok in bodo v delovanju pomenile strukturno spremembo, kar bo koristnejše kot reaktivna sanacija neželenih rezultatov, ki ne bo delovala na daljši časovni rok. V tem smislu bi bilo smiselno razmišljati tako na teoretski ravni organizacije knjižničnih dejavnosti, kakor tudi v upravljanju knjižnic o uporabi Kanovega modela in o procesu stalnih izboljšav (kaizen), za kar je potrebno učinkovito obvladovanje podatkov na različnih ravneh delovanja knjižnic. Omenjeni vsebini nista predmet tega prispevka, zato nanju le namigujemo v smislu možnosti strokovnega izpopolnjevanja in proaktivnih strukturnih sprememb v knjižnicah.

Investiranje virov v delo s podatki je lahko za knjižnice navidezno obremenjujoče, vendar je na daljše časovno obdobje smiselno in se kaže v obliki argumentiranih odločitev, ki lahko prinašajo pozitivne rezultate. Knjižnica ima kot ustanova kompetentnega posredovanja informacij hkrati tudi vlogo obvladovanja podatkov, ki ji dejansko omogočajo živeti lastno vizijo in poslanstvo.

NAVEDENI VIRI

Anadiotis, G. (2017, 11. junij). *Business analytics: the essentials of data-driven decision-making* [spletna stran]. London: Zdnet.com. Pridobljeno 5. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.zdnet.com/article/business-analytics-the-essentials-of-data-driven-decision-making>

Brenčič, P., Fras Popović, S., Podbrežnik Vukmir, B., Vilar, P., Vodeb, G. in Zdravje, A. (2018). *Strokovna priporočila in standardi za splošne knjižnice (za obdobje 2018–2028)*. Ljubljana: Nacionalni svet za knjižnično dejavnost.

Data analysis [spletna stran]. (2019, 10. maj). V *Wikipedija: prosta enciklopedija*. Pridobljeno 25. 5. 2019 s spletne strani: https://en.wikipedia.org/wiki/Data_analysis

Data literacy [spletna stran]. (2019, 14. maj). V *Wikipedija: prosta enciklopedija*. Pridobljeno 25. 5. 2019 s spletne strani: https://en.wikipedia.org/wiki/Data_literacy

Greenberg, P. (2018, 13. september). *What to do with the data? The evolution of data platforms in a post big data world* [spletna stran]. London: Zdnet.com. Pridobljeno 5. 5. 2019 s spletne strani: <https://www.zdnet.com/article/evolution-of-data-platforms-post-big-data>

Hernon, P. in McClure, C. R. (1986). Unobtrusive reference testing: the 55 percent rule. *Library journal*, 111(7), 37–41.

ISO 2789:2013 Informatika in dokumentacija – Mednarodna statistika za knjižnice. (2013). Ljubljana: Slovenski inštitut za standardizacijo.

Kakovost informacij in pomoči v Mestni knjižnici Ljubljana: analiza ankete. (2018). Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana. Pridobljeno 30. 3. 2019 s spletne strani: https://www.mklj.si/images/dokumenti/splosno/o_nas/informacije_javnega_znacaja/_O_kakovosti_informacij_in_pomo%C4%8Di_v_Mestni_knji%C5%BEnici_Ljubljana-PORO%C4%8CULO_ZA_OBJAVO_01.pdf

Madziak, A. M. (2007). *Creating the future you've imagined: a guide to essential planning.* Toronto, Ontario: Southern Ontario Library Service.

Martin, E. R. (2014). What is data literacy?. *Journal of eScience librarianship*, 3(1), 1–2. doi:10.7191/jeslib.2014.1069

Matthews, J. R. (2004). *Measuring for results: the dimensions of public library effectiveness.* Westport: Libraries Unlimited.

Matthews, J. R. (2013). *Research-based planning for public libraries: increasing relevance in the digital age.* Santa Barbara: Libraries Unlimited.

Milton, M. (2009). *Head first data analysis.* Sebastopol: O'Reilly Media.

Navade uporabnikov Mestne knjižnice Ljubljana: analiza anket. (2018). Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana. Pridobljeno 30. 3. 2019 s spletne strani: https://www.mklj.si/images/dokumenti/splosno/o_nas/informacije_javnega_znacaja/Analiza_anketa_o_navadah_uporabnikov.pdf

Richardson, J. V. (2002). Reference is better than we thought. *Library journal*, 127(7), 41–42.

Schild, M. (2004). Information literacy, statistical literacy and data literacy. *IASSIST quarterly*, 28(2–3), 6–11. doi: 10.29173/iq790

Showers, B. (2015). *Library analytics and metrics: using data to drive decisions and services.* London: Facet.

Špoljar, M. in Jesenek, S. (2017). The web-based application for reference service statistics: use and data analysis in public library: (case study: Ljubljana City Library and Maribor Public Library). V A. Katsirikou (ur.), *9th qualitative and quantitative methods in libraries: book of abstracts* (str. 118–119). B. k.: ISAST.

Wallman, K. K. (1993). Enhancing statistical literacy: enriching our society. *Journal of the American Statistical Association*, 88(421), 1–8.

Zadovoljstvo uporabnikov Mestne knjižnice Ljubljana. (2016). Ljubljana: Mestna knjižnica Ljubljana. Pridobljeno 30. 3. 2019 s spletne strani: https://www.mklj.si/images/dokumenti/splosno/o_nas/informacije_javnega_znacaja/_anketa_o_zadovoljstvu_teren_analiza_1.pdf

Zakon o knjižničarstvu (ZKnj-1). (2001). *Uradni list RS*, št. 87/2001, 96/2002 – ZUJIK in 92/2015.

Zhan, M. in Widén, G. (2017a). Public libraries: roles in Big Data. *Electronic library*, 36(1), 133–145. doi: 10.1108/EL-06-2016-0134

Zhan, M. in Widén, G. (2017b). Understanding big data in librarianship. *Journal of librarianship and information science*, 51(2), 1–16. doi: 10.1177/0961000617742451

MOČ BIBLIOGRAFSKIH PODATKOV PRI *PETELINJEM ZAJTRKU*

THE POWER OF BIBLIOGRAPHIC DATA OF THE *ROOSTER'S BREAKFAST*

dr. Katarina Švab

Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo
in Osrednja humanistična knjižnica Filozofske fakultete,
Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana
e-pošta: katarina.svab@ff.uni-lj.si

UDK 025.32(497.4)

IZVLEČEK

Knjižnični katalogi so na Slovenskem že od Matija Čopa naprej predmet analiz in proučevanj, ki se spreminjajo po svoji obliki, nosilcih in bibliografskih podatkih. Namen prispevka je prikazati pomembnost posameznih bibliografskih podatkov pri identifikaciji in izbiri leposlovja v knjižničnem katalogu. Raziskava je bila izvedena v letu 2014 kot osebni intervju in v priložnostnem vzorcu je sodelovalo 60 odraslih. Za bolj zanesljive podatke je bila izvedena realna naloga izbire med šestimi verzijami *Petelinjega zajtrka*. Polovica vprašanih je izbirala na podlagi bibliografskih zapisov iz obstoječega kataloga, druga polovica pa iz obogatenih bibliografskih zapisov, ki jim je bila priložena naslovnica in tipična stran. Ker se je v tem času spremenil uporabniški vmesnik v slovenskem knjižničnem katalogu, je bila v letu 2019 dodatno izvedena raziskava med 15 odraslimi, ki so uporabili bibliografske zapise v COBISS+. Rezultati raziskave potrjujejo poznavanje COBISS-a, vendar je uporaba knjižničnega kataloga za leposlovje omejena na iskanje znanega gradiva. Rezultati kažejo, da so v bibliografskem zapisu pomembni: vrsta gradiva, leto izida, jezik, naslovnica, povzetek oziroma kratka vsebina. Omejitve raziskave predstavlja majhen vzorec in vključenost samo enega naslova slovenskega leposlovnega dela. V slovenskem knjižničnem prostoru je zaradi zahtevnosti načrtovanja in izvedbe malo raziskav, ki bi proučevale knjižnični katalog, vendar je to področje v današnjem času izredno pomembno tudi zaradi napovedanih sprememb katalogizacijskih pravil, za katere si želimo, da bodo pripomogla k obogatenim bibliografskim zapisom in bodo bolj upoštevala tudi potrebe uporabnikov.

Ključne besede: bibliografski podatki, knjižnični katalogi, uporabniki, bibliografski zapisi

ABSTRACT

In Slovenia, the library catalogues, which have changed in their form, institutions and bibliographical records, have been the subject of analyses and studies since Matija Čop. The present study reveals the importance of the bibliographical elements for the identification and selection of fiction in the library catalogue. The survey was conducted in 2014 as a personal interview with 60 adults. A realistic task of choosing between six versions of the *Rooster's Breakfast* was included. Half of the respondents were given a bibliographic record from the existing catalogue, and the other half got enriched bibliographical records with a copy of the cover and a typical page. Further, as the user interface has changed in the Slovenian library catalogue since then, an additional survey was performed in 2019 among 15 adults who used bibliographic records in the COBISS+. The results of both surveys collectively confirmed the knowledge of COBISS, but the application of the library catalogue for fiction is limited to finding a known material. The relevant bibliographical categories revealed by the present study are the type of material, year of publication, language, cover design, and summary. The survey limitations are a small sample size and the inclusion of one Slovenian fiction title. Due to the complexity of planning and implementation, there are very few researches to study the library catalogue in the Slovenian library space, however, in present days, this area is very important. In view of the announced changes to the cataloguing rules aiming at enriched bibliographic record and considering users' needs, more studies are needed in the current period of time.

Keywords: bibliographic information, library catalogues, users, bibliographic records

1 UVOD

Knjižničarji so se vedno zavedali pomena kataloga za uporabnike in poznali tudi njegove pomanjkljivosti. Zato so ga že zelo zgodaj želeli izboljšati ter poenostaviti njegovo izdelavo in uporabo. Tako imamo na Slovenskem bibliotekarja Matija Čopa, ki je analiziral pomanjkljivosti obstoječega kataloga. Tudi njegov sodobnik, Anthony Panizzi je pred nadrejenimi zagovarjal potrebo po drugačnem katalogu, pri čemer je izrecno poudaril uporabnikove potrebe in pričakovanja kot npr. da uporabnik vidi povezavo med deli. Od takrat so se knjižnični katalogi že mnogokrat posodobili in spremenili tako obliko kot nosilce, a najpomembnejšo vlogo imajo prav bibliografski podatki. Ugotavljanje njihove pomembnosti in potrebnosti pri odgovarjanju na uporabnikove potrebe je zahtevna naloga knjižničarjev oziroma predvsem katalogizatorjev. Obenem morajo katalogizatorji delovati v okviru sprejetih katalogizacijskih pravilnikov ter se prilagajati sodobnim trendom in novostim ter načrtovati spremembe v skladu s potrebami uporabnikov. Namen prispevka je prikazati rezultate raziskave o bibliografskih podatkih, ki so pomembni pri izbiri verzij

leposlovja na različnih nosilcih v knjižničnem katalogu. Rezultati nam dajejo vpogled v uporabniški opravili izbire in identifikacije ter pomembnosti posameznih bibliografskih elementov.

2 PREGLED LITERATURE

Knjižnični katalog je bil predmet proučevanj že zelo zgodaj, saj so ga želeli izboljšati ter poenostaviti izdelavo in uporabo. Tako imamo na Slovenskem bibliotekarja Matija Čopa (1797–1835), ki je kot predstojnik licejske knjižnice analiziral pomanjkljivosti obstoječega kataloga (Kodrič-Dačić, 1997). S tem je pred nadrejenimi oziroma pristojnimi utemeljeval potrebnost uvedbe novega kataloga. Njegov sodobnik, Anthony Panizzi (1797–1879), prav tako pred nadrejenimi zagovarja potrebo po drugačnem katalogu, pri čemer izrecno poudari uporabnikove potrebe in pričakovanja (npr. da uporabnik vidi povezavo med deli) (Denton, 2007). Od takrat so se knjižnični katalogi že mnogokrat posodobili. A še danes knjižnični katalog uporabniki dojemajo kot zastarelega, težavnega za uporabo, s pomanjkljivimi podatki in kljub 30-letnemu opozarjanju (npr. Borgman, 1986) so se zgodili le majhni premiki. Računalniški katalog bi moral namreč biti več kot le računalniška kopija listkovnega kataloga. Tako se uporabniki še vedno srečujejo z iskanjem, ki ne vrne nobenega rezultata, ali z dolgimi, nepreglednimi sezname rezultatov, ki niso smiselno urejeni, med bibliografskimi zapisi tudi ni dovolj povezav, ki bi kazale na odnose med različnimi deli (Borgman, 1986, 1996). Razlogov za neuporabo je veliko in o težavah uporabnikov pri iskanju leposlovja v slovenskem knjižničnem katalogu sta med drugim pisali tudi Šauperl (2016) in Merčun (2014). Hkrati pa bi lahko trdili, da so katalogi zasnovani predvsem za iskanje znanega gradiva, saj brskanja in raziskovanja ne podpirajo dobro.

Eden od poskusov za boljšo uporabniško izkušnjo in povečanje uporabe knjižnic ter knjižničnega kataloga so raziskave, ki proučujejo pomen obogatitve bibliografskih zapisov. To pomeni, da obstoječim bibliografskim zapisom dodajajo nove elemente, kot npr. naslovnico knjige, kazalo, povzetke vsebine, recenzije, povezavo na druge vire, ter tako poskušajo izboljšati iskanje v mnogih knjižničnih katalogih naslednjih generacij (npr. Ballard in Blaine, 2011; Chickering in Yang, 2014). Pöntinen in Vakkari (2013) sta z metodo sledenja pogledu med 30 udeleženci primerjala uporabo tradicionalnega in obogatene knjižničnega kataloga za iskanje leposlovja. Ugotovila sta, da so se udeleženci odločali na podlagi zunanjih lastnosti knjige in opis vsebine ni imel ključnega pomena. Obogateni katalogi pa imajo tudi vpliv na večjo knjižnično izposajo (Tosaka in Weng, 2011).

Nerealiziranih ostaja veliko predlogov: izboljšani vsebinski vpis v katalogu, vključevanje ocenjevanja, uporabniškega označevanja (angl. tagging) in opisovanja vtisov. Zaradi pomanjkljivosti v opisu s klasifikacijskimi in

predmetnimi oznakami nekatere knjižnice vsebinski opis bogatijo z anotacijami. Te so lahko različno dolge (od ene do več povedi) in lahko obsegajo le informacije o zgodbi in glavnih junakih, lahko pa tudi podatke o doživetju bralca ob branju zgodbe (privlačno, napeto branje), spoznanje ob zgodbi oziroma nauk zgodbe ali tudi podatke o knjigi in avtorju. Čeprav je podatek o naslovu izvirnika (da bi uporabnik preko njega prišel do prevodov v različne jezike) neobvezen, a priporočen, je tako v slovenskem kot nekaterih drugih katalogih večkrat izpuščen (Šauperl, 2009; Willer, Šauperl, Petek in Tomić, 2011; Petek, 2012). Anketirani uporabniki Knjižnice Prežihov Voranc v Ljubljani menijo, da bi moral zapis v katalogu COBISS vsebovati kratko vsebino, ki je napisana tudi na platnici knjige, in vključiti možnost iskanja po literarni vrsti (Leskovec, 2005).

Raziskave in rezultati uporabniških študij pa bodo sami sebi v namen, če se spoznanj ne bo vključilo v katalogizacijsko prakso in katalogizacijske pravilnike. Morda bodo najbolj zavzeti katalogizatorji samoiniciativno vnašali podatke, za katere bodo menili, da jih njihovi uporabniki potrebujejo, mnogi pa bodo nadaljevali kar se da pragmatično: v skladu s katalogizacijskimi pravilniki, bolje manj kot več, saj je bibliografski zapis lahko kadar koli pod lupo ocenjevalcev. To je z vidika uporabnikovih pričakovanj problematično, poleg tega pa se v splošnem slovenski katalogizatorji zavedajo potreb svojih uporabnikov (Pauman Budanović, Švab in Žumer, 2018). Pojem kakovosti bibliografskih zapisov katalogizatorji še vedno povezujejo predvsem z upoštevanjem katalogizacijskih pravil in ne toliko z mislijo na uporabnike knjižnic ali vrednotenja iz uporabnikovega zornega kota. Z razvojem tehnologije bodo v prihodnje podatki lahko veliko bolje predstavljeni, morda bolj vizualno prikazani, a če podatki ne bodo vneseni, bodo knjižnični katalogi prikazovali izkrivljeno sliko (knjižničnega) gradiva v katalogih kot npr.: vsi prevodi in izdaje, literarno vrsto in ciljno skupino ipd.

Karen Snow (2019) v prispevku *Defining, assessing, and rethinking quality cataloging* predlaga pet korakov za izboljšanje katalogizacije, ki bo usmerjena na uporabnikove potrebe in pričakovanja. Pri tem opozarja, da bi morali opravljati uporabniške študije, da bi ugotovili, kakšne so izkušnje pri uporabi knjižničnega kataloga, rezultate pa vključiti v katalogizacijske pravilnike. Ponovno se pojavlja ideja, da bi katalogizatorji morali postali bolj odprti za idejo o vključenosti uporabnikov pri dodajanju metapodatkov in drugih informacij, ki bi obogatile knjižnični katalog.

Moč bibliografskih podatkov je seveda povezana s kakovostjo bibliografskih podatkov. Bruce in Hillmann (2004) sta kakovost opredelila s sedmimi kriteriji: popolnost, točnost, vir, skladnost s pričakovanji, doslednost, pravočasnost in dostopnost. Pri kakovosti je pomembno upoštevanje katalogizacijskih pravil, vendar avtorja jasno izpostavita pomembnost podatkov za uporabnika, kot npr. skladnost s pričakovanji uporabnikov in dostopnostjo do podatkov.

Uporabniki knjižničnih katalogov se ob pregledovanju bibliografskih zapisov srečajo z mnogimi kraticami (ilustr., et al., i.e., sic!) do najrazličnejših oznak in znakov (#, [2018!], ≠) in števil (UDK 655.4/.5(415)"19"(086.86), COBISS ID 68552802). Uporabniki v naših raziskavah so včasih kar sami od sebe komentirali, da so to podatki, ki jih potrebujejo knjižničarji in niso namenjeni njim. Ob tem se seveda lahko vprašamo, ali je smiselno, da so vsi ti podatki zapisani v obstoječi obliki in na tak način, če služijo samo knjižničarjem in ne tudi uporabnikom.

3 METODOLOGIJA

Z raziskavo smo preverjali, v kolikšni meri bibliografski zapisi z različnimi bibliografskimi elementi odgovarjajo uporabnikovim pričakovanjem pri izbiri in identifikaciji med različnimi verzijami, ki jih ponuja katalog. Ob tem smo želeli ugotoviti tudi, kateri manjkajoči elementi so tisti, ki povzročijo, da uporabnik ni zadovoljen z izbranim gradivom. Raziskavo smo zasnovali v okviru študija na Oddelku za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, pri predmetu *Načrtovanje in vrednotenje sistemov za poizvedovanje*, v okviru katerega so študenti raziskavo tudi izvedli.

Postavili smo naslednja raziskovalna vprašanja:

- Ali bibliografski zapis uporabniku ponudi dovolj informacij, da predvideva, kakšno gradivo bo dobil?
- Ali uporabnik gradivo lahko identificira in izbere na podlagi bibliografskih zapisov, ko ima seznam različnih verzij dela?
- Na katere elemente v zapisu so uporabniki pozorni in kateri so kriteriji pri izbiri?
- Kateri podatki so manjkajoči oziroma zavajajoči?

3.1 Potek raziskave

Za primer proučevanega primera smo vzeli delo *Petelinji zajtrk*. Roman je napisal Feri Lainšček leta 1999, sicer pa je delo postalo bolj znano, ko je po tej knjižni predlogi režiser in scenarist Marko Naberšnik leta 2007 posnel film. Film je bil do leta 2011 najbolj gledan slovenski film, ki je prejel tudi mednarodno in več slovenskih filmskih nagrad. Do dandanes pa je ostal najuspešnejša adaptacija literarne predloge na Slovenskem. Zato je tudi uvod v samo nalogo, ki so jo dobili uporabniki, napisan tako, da se vprašani lahko odloči za presojo dela po filmu ali po romanu: »Petelinji zajtrk je odmevna zgodba avtorja Ferija Lainščka, o kateri se je veliko govorilo in pisalo. Vas pa zanima, ali si omenjeno delo res zasluži toliko pozornosti. Izmed priloženih zapisov izberite tistega, ki vam najbolj pomaga pri izboru zelenega gradiva.«

Verzije so bile različne glede na vrsto oziroma vsebino (scenarij, roman, video), nosilec (DVD, e-knjiga), jezik (slovenski in nemški), leto izida (1999, 2006) in založbo Pomurska založba, Umco, Študentska založba).

Polovica udeležencev (30 vprašanih) je izbirala verzijo iz bibliografskih zapisov »starega COBISSa«, ki smo mu priložili naslovnico. Spletni katalogi knjigarn in tudi tuji knjižnični katalogi namreč že dalj časa poleg opisa knjige ponujajo tudi naslovnico. Iz tega razloga smo se tudi mi odločili, da »obogatimo klasične podatke« z vizualnim elementom. Bibliografske zapise smo natisnili in jim priložili barvne fotokopije naslovnice.

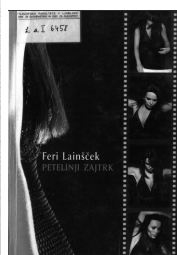
Vzajemna baza podatkov: **COBIB.SI** - Vzajemna bibliografsko-katalogna baza podatkov (štev. zapisov: 4.505.930)

Izbrani zapis trajna povezava

Število tipov: 2.470 @

Polni	ISBD	COMARC
Avtor	Lainšček, Feri	
Naslov	Petelinji zajtrk : roman / Feri Lainšček	
Vrsta/vsebina	roman	
Jezik	slovenski	
Leto	2006	
Založništvo in izdelava	Ljubljana : Študentska založba, 2006 ([Ljubljana] : Formatisk)	
Fizični opis	218 str. ; 20 cm	
Zbirka	Knjižna zbirka Posebne izdaje / Študentska založba	
ISBN	ISBN 961-242-059-9 : 3.900,00 SIT	
UDK	821.163.6-311.2	
COBISS.SI-ID	226633216	

WorksCat SFX → MEOKNJIŽNIČNA IZPOSLOJA SPREMEMI ISKALNO ZAHTEVO

Slika 1: Bibliografski zapis in priložena naslovnica za Petelinji zajtrk

Druga polovica vprašanih (30 vprašanih) je izbirala iz obogatenih bibliografskih zapisov, ki smo jih oblikovali sami in so jim bili dodani podatki, naslovnica in tipična stran iz publikacije. Tudi ti zapisi so bili natisnjeni na papir.

NASLOV: Petelinji zajtrk:
scenarij največjega sodobnega slovenskega filmskega hita

AVTOR: Marko Naberšnik

AVTORJI FOTOGRAFIJ: Stane Sršen in Zaklop

POVEZAVE:
Po tem scenariju je bil posnet film Petelinji zajtrk, 2007, režiser Marko Naberšnik.

VSEBUJE TUDI:
Od Babice gre na jug do Petelinjega zajtrka (Samo Ružič), str. 9-22
Kako govoriti hi (Marcel Štefanič jr., str. 157-176)

KLJUČNE BESEDE: ljubezen, nezvestoba v zakonu, Severna, stereotipi

GLAVNE OSEBE: Piši Gajaš, Djuro, Bronja, Cveto-Lepec.

KRAJ DOGAJANJA: Gornja Račgona

KRATKA VSEBINA: David - Đuro je vajenec v avtomehanični delavnici pri majstru Gajašu. Ko se zaljubi v Bronjo, ki je poročena z glavnim fraterjem v mestu, se mu življenje postavi na glavo. V avtomehanični delavnici živijo vsak svoje malo življenje ob vsakdanjih popravilih avtomobilov, ko v njihovo življenje vstopi hrvaška pop zvezdnica Severna.

VRSTA GRADIVA: scenarij

CILJNA SKUPINA: odrasli

ZAHTEVNOST BRANJA: nezahtevno

BESEDILO: celotno besedilo

JEZIK: slovenski

LETO IZIDA: 2008

KRAJ IZIDA: Ljubljana

ZALOŽNIK: Umco

IZDAJA: 1. izdaja

ZBIRKA: Knjižna zbirka Premiera, številka 74, Zelena Premiera

NOSILEC: papir

VEZAVA: mehka

OBSEG: 176 strani

VELIKOST: 21 cm

TEŽA: 0,3 kg

DEBELINA: 1,5 cm

VELIKOST TISKA: velika pisava

VRSTA PISAVE: male tiskane črke

ILUSTRACIJE: fotografije

Slika 2: Obogateni bibliografski zapis za Petelinji zajtrk

Z drugačno obliko in dodatnimi bibliografskimi elementi je bil oblikovan obogaten in neobičajen bibliografski zapis, ki v obstoječih bibliografskih sistemih seveda ne obstaja. Udeleženci so običajno prvi zapis natančno pregledali in prebrali vse elemente, ki jih zapis ponuja, potem pa so jih pregledovali na njihov lasten način in ni bilo opazno, da so imeli težave z orientacijo po zapisu, niti ne z izbiro in identifikacijo.

V marcu 2019 smo ponovili raziskavo, ki je zaradi majhnega vzorca pilotne narave. Uporabili smo bibliografske zapise COBISS+. Knjižnični katalog omogoča prikaz slike naslovnice in ker je to že dalj časa omogočeno tudi v segmentu za katalogizacijo, smo se odločili, da bodo uporabniki zapise pregledovali v COBISS+ na tabličnem računalniku in jim nismo priložili slike naslovnice. Zapisov nismo natisnili, temveč smo bili v času raziskave povezani preko interneta.

3.2 Vzorec raziskave

V decembru 2014 je v priložnostnem vzorcu sodelovalo 60 vprašanih. V vzorcu so tako sodelovali uporabniki in neuporabniki slovenskih knjižnic, izbirali so med bibliografskimi zapisi šestih verzij dela Petelinji zajtrk. Vključenih je bilo več žensk (41; 68 %) kot moških (19; 32 %) in več kot četrtnina jih je bila študentov (17; 28 %). Glede na starostno sestavo je bila polovica (30; 50 %) mlajših od 30 let. V vzorcu so bili le trije, ki so bili starejši od 61 let. Skoraj polovica (27; 45 %) vprašanih je imela zaključeno višješolsko oziroma univerzitetno izobraževanje.

V marcu 2019 smo v Osrednjeslovenski regiji izvedli dodatnih 15 intervjujev, z namenom, da preverimo ali bi zaradi novega vmesnika COBISS+ dobili drugačne rezultate kot smo jih dobili v predhodnih raziskavah s »starim COBISS-om«. V priložnostnem vzorcu je sodelovalo skoraj uravnoteženo število moških (7; 47 %) in žensk (8; 53 %). Večina (11; 73 %) jih je bila starih med 31–60 let in razen dijakinje so vsi imeli končano več kot srednjo šolo.

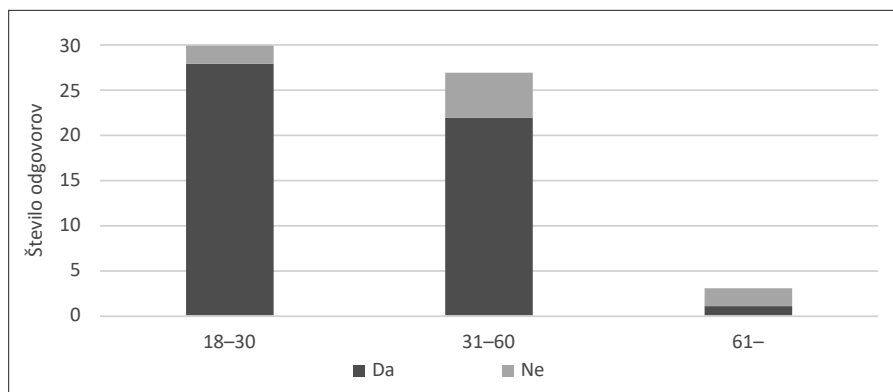
4 REZULTATI RAZISKAVE IZ LETA 2014

4.1 Branje leposlovja in obiskovanje splošne knjižnice

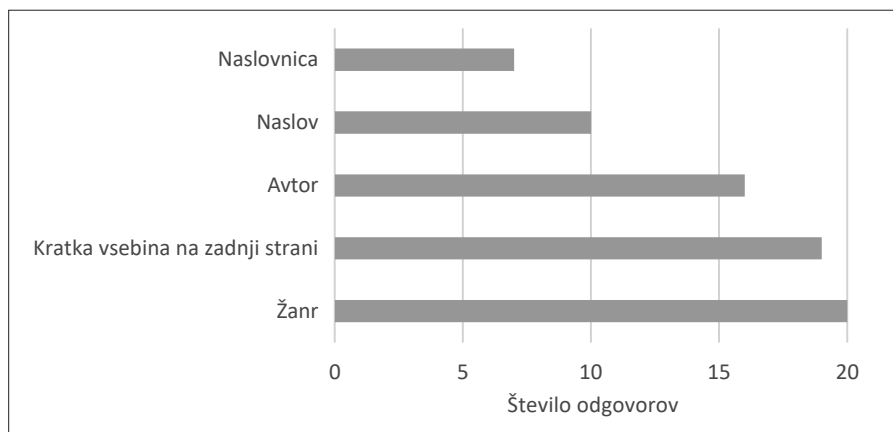
Večina vprašanih (51; 85 %) bere leposlovje, še več, 37 vprašanih (61 %) prebere več kot 3 knjige na leto.

Število prebranih knjig se razlikuje glede na starostno sestavo in čas, ki si ga namenijo za branje (Slika 3). Leposlovne knjige si izposojajo v knjižnici (45;

75 %), najdejo pa jih tudi v knjigarni (7; 11 %). Zanimalo nas je, po katerih kriterijih izbirajo leposlovje in njihove kriterije prikazuje tudi na Sliki 4.

Slika 3: Branje leposlovja glede na starost vprašanih (N=60)

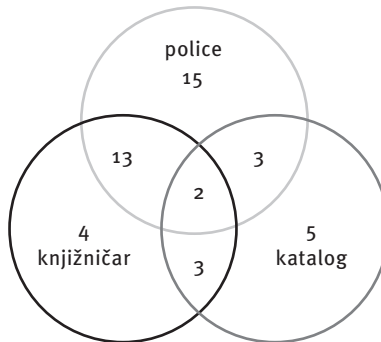
Slika 4: Kriteriji za izbiro leposlovja (N=51)

Izbira leposlovja je močno povezana z vsebino, ki jo želi bralec brati. Zato ne preseneča, da sta najpomembnejša kriterija žanr in kratka vsebina, ki jo preberejo na knjigi – običajno na platnici. Pomembna sta tudi avtor in naslov, naslovnica pa je tista, ki »pokliče« bralca, da knjigo vzame v roko in se odloči ali si jo bo izposodil ali ne.

Kot razlog izbire so navedli tudi priporočila v knjižnici (priporočilne police, novosti) in da se odločijo za branje leposlovja na podlagi priporočila prijateljev in sorodnikov.

4.2 Načini iskanja leposlovja v knjižnici in uporaba knjižničnega kataloga

Načini iskanja leposlovja tistih (45; 75 %), ki izbirajo leposlovje v knjižnici, so predstavljeni na Sliki 5. Leposlovje najdejo predvsem samostojno na policah ali za pomoč vprašajo knjižničarja, nato pa sami poiščejo knjigo. Dokaj nizek je delež tistih, ki za pomoč prosijo knjižničarja, pričakovano pa je najnižji delež tistih, ki si pri iskanju leposlovja pomagajo s knjižničnim katalogom. Podobni rezultati so bili ugotovljeni že v predhodnih raziskavah med uporabniki Mestne knjižnice Ljubljana (Švab in Žumer, 2014; Švab, 2017). Presenetljivo je dejstvo, da so tudi deleži iskanja tako zelo primerljivi s prejšnjimi raziskavami.

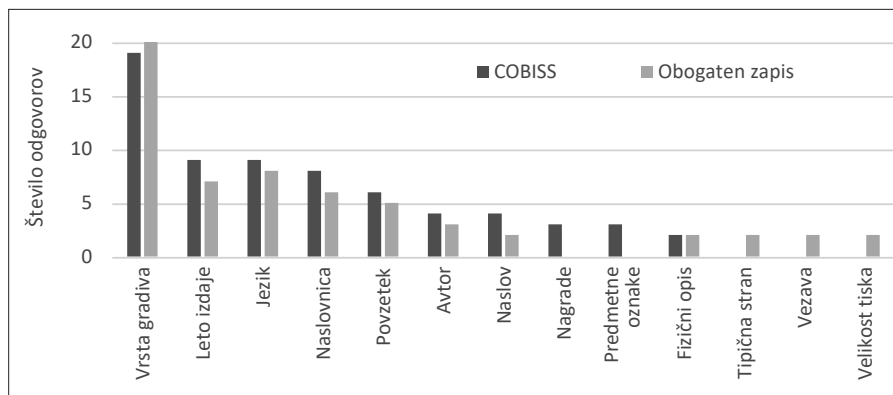
Slika 5: Načini iskanja leposlovja v knjižnici (N=45)

Vprašani katalog kot orodje za iskanje leposlovja zelo malo uporabljajo. Morda bi najprej pomislili, da je problem v nepoznavanju kataloga in potrebah po dodatnem izobraževanju uporabnikov. Vendar je bilo poznavanje slovenskega knjižničnega kataloga COBISS med vprašanimi dobro, saj polovica vprašanih pozna in uporablja COBISS. Pa vendar je uporaba kataloga omejena na iskanje znanega gradiva, ker vprašani iščejo predvsem po avtorju in naslovu. Samo osem udeležencev (od 28 vprašanih, ki uporabijo knjižnični katalog za leposlovje) išče tudi po ključnih besedah. Brskanja, kot ga podpirajo npr. spletni katalogi knjigarn ali katalogi prihodnjih generacij (t. i. next generation), pa slovenski knjižnični katalog ne omogoča.

4.3 Pomembnost bibliografskih podatkov

Uporabnikom je bila najpomembnejša naslovnica, na podlagi katere uporabniki identificirajo primernost zadetka. Obema tipoma so skupni tudi naslednji bibliografski elementi: vrsta gradiva, leto izida, kratka vsebina in ilustracije. Presenetljivo je največ vprašanih, ki so izbirali iz COBISS zapisa, izbiralo videoposnetek, oni drugi, ki so izbirali iz netradicionalnega zapisa, pa elektronsko knjigo. Njihovi razlogi so vezani na predhodne izkušnje oziroma

neizkušnje ter na samo vsebino in organiziranost podatkov v bibliografskem zapisu. Rezultati prikažejo pomembnost elementov za določeno vrsto gradiva in okoliščine.

Slika 6: Najpomembnejši bibliografski podatki za *Petelinji zajtrk*

Vprašani, ki so izbirali med bibliografskimi zapisi COBISS-a, so zadovoljni z izborom na podlagi bibliografskega opisa (23; 77 %). Od trideset vprašanih jih je sedem izrazilo nezadovoljstvo. Šestim ni bilo všeč, saj so izbrali e-knjigo oziroma scenarij. Čeprav so imeli možnost, da so pogledali naslovnico, ob prejemu knjige ena ni bila zadovoljna z naslovnico. Po njihovem mnenju bi moral biti bolj izpostavljen podatek o vrsti gradiva, prepisana kratka vsebina, ki je napisana na zadnji platnici ali na zavihkih knjige. Zanimiv je bil komentar, da je v bibliografskem zapisu preveč podatkov, predvsem nepotrebnih.

Izbiranje med obogatenimi zapisi pa je bilo še bolj uspešno (26; 86 %) uspešno. Preostali štirje so odgovorili, da niso bili pozorni na vrsto gradiva in ne bi brali e-knjige temveč tiskano knjigo.

5 REZULTATI LETA 2019 PONOVLJENE RAZISKAVE

V raziskavi, ki je bila ponovljena v marcu 2019, je 15 vprašanih sodelovalo v raziskavi, kjer so izbirali verzijo *Petelinji zajtrk* med šestimi bibliografskimi zapisi iz COBISS+, ki so jih pregledovali na tablici, ki je imela internetno povezavo tako, da bi lahko vprašani preklapljali med različnimi prikazi podatkov, ki so na voljo (Slika 7).

Osnovni podatki Podrobni podatki

Petelinji zajtrk : roman
Lainšček, Feri

Vrsta gradiva - roman
Založništvo in izdelava - Murska Sobota : Pomurska založba, 1999
Jezik - slovenski
ISBN - 86-7195-288-6
COBISS.SI-ID - 43392513

Išči dalje

Avtor
Lainšček, Feri

Vse izdaje in prevodi

Zaloga po knjižnicah

Klepet v živo

Slika 7: Eden izmed šestih Bibliografskih zapisov Petelinji zajtrk v COBISS+

5.1 Branje leposlovja in obiskovanje splošne knjižnice

V prostem času večina bere leposlovje (12; 80 %), šest vprašanih prebere celo več kot 10 knjig na leto. Največ jih prebere učitelj (ki pa ne poučuje slovenščine) in sicer okrog 50 knjig na leto. Bere jih na različnih medijih, največ pa na zaslonu in naslove, ki so prosto dostopni preko spleta. Leposlovne knjige si vprašani večinoma izposojajo v knjižnici (9; 60 %), dva tudi kupujeta v knjigarni. Upokojenka je omenila tudi uporabo svoje domače knjižnice, v kateri ponovno izbira med naslovi knjig, ki jih je že dolgo časa nazaj brala.

Kriteriji za izbiro leposlovja so avtor, vsebina ali tematika, naslov in založba. Vprašana, po izobrazbi zdravnica, izbere založbo in spremlja novo izdane naslove leposlovja in se potem odloči, da jih kupi ali izposodi v knjižnici. Za branje leposlovja se mnogi odločijo na podlagi priporočil: žene, moža, prijateljev, sestričen.

5.2 Načini iskanja leposlovja v knjižnici in uporaba knjižničnega kataloga

V knjižnico hodi 12 (80 %) vprašanih, vendar si dva od teh v knjižnici ne izposojata leposlovja, dva moška pa, ki bereta leposlovje, ne hodita v knjižnico, saj knjige bodisi dobita tako, da jih domov prinese žena, bodisi jih dobita za darilo.

Vsi razen enega poznajo vzajemni slovenski knjižnični katalog, vendar ga uporablja samo slaba polovica (7; 47 %). V katalogu iščejo samo znano leposlovje, zato uporabljajo iskanje po avtorju, naslovu in letnici izdaje.

Pomoč knjižničarja je bolj kot s poznavanjem knjižničnega kataloga povezana z uporabo COBISS+. Pomoč knjižničarja je pogostejša, če iščejo znano gradivo, iskanje med policami in po policah pa je povezano z brskanjem in iskanjem neznanega gradiva, ko se prepustijo, da jih »nagovorijo knjige«. Nekateri so pojasnili, da si izposodijo naslove, ki so v knjižnici izpostavljeni na priporočenih policah.

Rezultati načina iskanja nam kažejo, da mlajši od 40 let, četudi so izobraženi (imajo zaključeno univerzitetno izobraževanje) ter poznajo in uporabljajo katalog, pogosto v procesu iskanja leposlovja prosijo za pomoč knjižničarja.

5.3 Pomembnost bibliografskih podatkov

Vprašani so po uvodni predstavitvi naloge izrazili, da morajo prebrati knjigo, če si želijo ustvariti mnenje o nekem delu in gledanja filma ne morejo enačiti z branjem knjige. Dijakinja pa je menila, da »če knjiga ni full dobra, je škoda zabijati čas s knjigo in raje pogledaš film«. To odražajo tudi rezultati in sicer jih je 12 izbralo tiskano knjigo (8 roman iz leta 2006 in 4 roman iz leta 1996) in le trije film na DVD-ju.

Najpomembnejši bibliografski podatki so bili naslednji:

- vrsta gradiva (12 odgovorov),
- leto (5 odgovorov),
- jezik (2 odgovora).

S prejetim gradivom jih je bilo 11 zadovoljnih (73 %). Ostali, ki jim prejeta gradivo, ki so ga izbrali iz bibliografskega zapisa ni bilo všeč, so navedli, da niso zadovoljni z naslovnico (ki je bila po njihovem mnenju preveč erotična: »ne morem s takšno knjigo domov, pred otroke, saj ne gre za erotični roman«), enemu pa ni bila všeč sama vsebina.

Ko so videli vso gradivo, ki je bilo na voljo v fizični obliki (razen e-knjige, ki je bila naložena na tablični računalnik), bi jih največ izbralo najnovejšo izdajo (tudi zaradi naslovnice, ki je »manj erotična«), eden pa je izrazil, da ne bi vzel prav nobene.

Ker vse knjige v COBISS+ nimajo dodane naslovnice, so bili vprašani v tej pilotni študiji ponovno soočeni s problemom, da ni bilo dodanih nobenih vidnih elementov. Gotovo bi bilo zadovoljstvo z izborom večje, če bi bilo to omogočeno.

6 DISKUSIJA

Prva raziskava je bila sicer narejena z bibliografskimi zapisi iz starega vmesnika, pred COBISS+, ko uporabniki še niso imeli na voljo fasetne navigacije in fotografij naslovnice (čeprav jih imajo samo nekateri bibliografski zapisi v COBISS+). V tem času se je spremenil le uporabniški vmesnik, ne pa tudi količina in nabor bibliografskih podatkov.

Primerjava med starim COBISS-om in COBISS+ je z vidika rezultatov zelo otežkočena, saj je bila ponovljena raziskava pilotne narave z majhnim vzorcem. Pri ponovitvi nismo predvidevali, da bo pregledovanje zapisov na zaslonu veliko hitrejše, bolj »površno« in tako zelo drugačno. Bibliografskih zapisov na zaslonu vprašani niso želeli niti vseh pregledati, saj so se odločili že na podlagi vrste gradiva, večina pa je izbrala prvi zapis, ki je imel oznako, da je roman. Na podlagi opazovanja smo ugotovili, da na zaslonu vprašani niso gledali podatkov na desni strani. Študije so že potrdile, da se naš pogled na zaslonu najpogosteje ustavi v levem zgornjem kotu (Djamasbi, Siegel in Tullis, 2010). Tako je večina vprašanih v novem uporabniškem vmesniku, COBISS+ navedla, da pogledajo vrsto gradiva in polovica leto izida; najnovejšo (»najlepše ohranjeno«) ali najstarejšo izdajo (»originalno«). Ponovno se je potrdila ugotovitev, da je leto izida povezano z ohranjenostjo knjige: »izberem najnovejšo in upam, da bo knjiga lepa.« Dva sta pri pregledovanju zapisov omenila jezik, da je delo v slovenščini, saj da »kljub učenju nemščine v srednji šoli ne bi želel brati niti nimam dovolj znanja za branje romana v nemščini.« Eden izmed vprašanih se je na koncu raziskave razburil, da kljub poznavanju in uporabi COBISS+ za raziskovalne namene ne ve, kako naj na podlagi bibliografskih zapisov ugotovi, v čem se te knjige med seboj razlikujejo oziroma kako naj gradivo med seboj primerja.

Na podlagi zadovoljstva s prejeto publikacijo bi ocenili, da je obogaten bibliografski zapis ponudil največ tistih podatkov, ki so jih potrebovali in ob prejetju gradiva niso kazali znakov presenečenja. K temu je pripomogla naslovnica in pri obogatenem zapisu tudi tipična stran. Vendar pa je bilo pri obogatenem bibliografskem zapisu opazno, da zaradi prevelikega nabora podatkov spregledajo kakšen drug podatek, kot npr. vrsto gradiva. Iz tega vidika je pomembna organizacija in razporeditev podatkov.

6.1 Omejitve raziskave

V raziskavo smo vključili tako neuporabnike knjižnice kot tudi nebralce leposlovja. Morda bi lahko z drugačnimi kvalitativnimi metodami ugotavljali, kakšni so vzroki za nepoznavanje in neuporabo knjižničnega kataloga, saj bi bilo lahko to v veliko pomoč pri organizaciji in načrtovanju knjižničnih storitev.

Omejitev raziskave predstavlja vzorec raziskave kot npr. vključenosti majhnega deleža starejših nad 61 let, ki smo jih zajeli v obeh raziskavah. Po drugi strani pa je prav ta skupina dokaj homogena glede načina iskanja leposlovja v knjižnici in glede poznavanja in uporabe knjižničnega kataloga COBISS. Pri tej starostni skupini je težje pričakovati, da bodo uporabniki samoiniciativno želeli spreminjati že ustaljene navade in vzorce. Kot omejitev lahko navedemo tudi, da analize vključujejo le en naslov leposlovnega dela.

7 ZAKLJUČEK

Na podlagi vzorca 75 intervjuvanih oseb je opazno, da moški še bolj kot ženske zaupajo priporočilom prijateljev znancev, največ pa sorodnikom in »svoji ženi«. Nekateri se še vedno prepustijo izbiri leposlovja, ki ga iz knjižnice prinese žena in v teh primerih je moč bibliografskih podatkov zelo šibka. V raziskavi, ki je bila izvedena med uporabniki, ki so si v Mestni knjižnici Ljubljana izposodili leposlovje, tega nismo zaznali (Švab, 2017).

Za boljšo izbiro in identifikacijo uporabniki predlagajo, da bi ta zapis vključeval manj podatkov ter da bi bilo treba bolj poudariti vrsto gradiva in leto izida, napisati vsebino, ki je napisana na zadnji strani knjige, in v zapis vključiti več dodatnih povezav.

Nekateri zapisi imajo že vključene naslovnice, mnogi še ne, in nezadovoljstvu s prejetim gradivom bi se lahko izognili. Kratka vsebina v zapisih je bila ključnega pomena, da so si uporabniki ustvarili mnenje o delu in se odločili, katero vrsto gradiva bi si izposodili. Tipična stran je bila v pomoč tudi tistim, ki so spregledali vrsto gradiva in so na strani opazili, da knjiga vsebuje scenarij.

Nabor bibliografskih podatkov v bibliografskem zapisu je pomemben in posamezni podatki imajo večjo moč kot drugi. Seveda so razlike, v kakšnih okoliščinah in za kakšne namene uporabniki iščejo določeno gradivo, vendar je tako za knjižničarje, katalogizatorje in snovalce novih katalogizacijskih pravil pomembno upoštevati, katere podatke morajo bibliografski zapisi vsebovati.

V slovenskih knjižnicah so uporabniške študije, ki vključujejo osebne intervjuje in opazovanje, zaradi zahtevnosti načrtovanja in izvedbe manj pogoste. Zato so nam rezultati tovrstnih raziskav v veliko pomoč pri kritičnem premisleku o različnih vidikih potrebnih sprememb knjižničnega kataloga v prihodnosti, o obstoječih in prihodnjih bibliografskih zapisih, bibliografskih elementih in relacijah v sedanosti in za prihodnost. Mnoge države so v zadnjem času že storile pomemben korak pri posodabljanju oziroma sprejetju novih katalogizacijskih pravil. V Sloveniji je napovedano sprejetje RDA, kar daje priložnost za premislek o podatkih, ki jih zbiramo in organiziramo v knjižničnem katalogu.

Bibliografski podatki imajo moč, postavlja pa se vprašanje, ali se tega tudi zavedamo in jih prikazujemo na za uporabnike razumljiv način in dodajamo v zapis tiste, ki jih današnji uporabniki tudi potrebujejo.

NAVEDENI VIRI

Ballard, T. in Blaine, A. (2011). User search-limiting behavior in online catalogs: comparing classic catalog use to search behavior in next-generation catalogs. *New library world*, 112(5–6), 261–273.

Borgman, C. L. (1986). Why are online catalogs hard to use? Lessons learned from information-retrieval studies. *Journal of the American Society for Information Science*, 37(6), 387–400.

Borgman, C. L. (1996). Why are online catalogs still hard to use?. *Journal of the American Society for Information Science*, 47(7), 493–503.

Bruce, T. R. in Hillman, D. I. (2004). The continuum of metadata quality: defining, expressing, exploiting. V D. I. Hillmann in E. L. Westbrook (ur.), *Metadata in practice* (str. 238–256). Chicago: American Library Association.

Chickering, F. W. in Yang, S. Q. (2014). Evaluation and comparison of discovery tools: an update. *Information technology and libraries*, 33(2), 5–30.

Denton, W. (2007). FRBR and the history of cataloging. V A. G. Taylor (ur.), *Understanding FRBR: what it is and how it will affect our retrieval tools* (str. 35–57). Westport: Libraries Unlimited.

Djamasbi, S., Siegel, M. in Tullis, T. (2010). Generation Y, web design, and eye tracking. *International journal of human-computer studies*, 68(5), 307–323.

Kodrič-Dadič, E. (1997). Matija Čop in njegov prispevek k slovenskemu bibliotekarstvu. *Knjižnica*, 41(2–3), 17–31.

Leskovec, M. (2005). *Delo, izrazna oblika, pojavna oblika: kaj uporabniki res iščejo?*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Merčun, T. (2014). Čas za spremembe: prihodnost knjižničnega kataloga. *Šolska knjižnica*, 24(3–4), 144–155.

Pauman Budanović, M., Švab, K. in Žumer, M. (2018). The gap between users and cataloguers: perception of importance of bibliographic data for required reading and leisure reading. V *Libraries in the digital age (LIDA) 2018, University of Zadar, Croatia, 13–15 June 2018*. Pridobljeno 15. 3. 2019 s spletne strani: http://ozk.unizd.hr/lida/datoteke/abstracts_2018/LIDA_2018_Pauman_Budanovic_Svab_Zumer_paper_29.docx

Petek, M. (2012). Enotni naslov v teoriji in v slovensko-hrvaški katalogizacijski praksi. *Knjižnica*, 56(1–2), 127–148.

Pöntinen, J. in Vakkari, P. (2013). Selecting fiction in library catalogs: a gaze tracking study. V A. Trond idr. (ur.), *Research and advanced technology for digital libraries: international conference on theory and practice of digital libraries, TPDL 2013, Valletta, Malta, September 22–26, 2013: proceedings* (str. 72–83). Berlin: Springer.

Snow, K. (2019). Defining, assessing and rethinking quality cataloging. V L. R. Mugridge (ur.), *Assessment of cataloging and metadata services* (str. 4–21). London: Routledge.

Šauperl, A. (2009). Matilda, kje si?: vsebinski opis mladinskega leposlovja v slovenskem katalogu in katalogih sosednjih dežel. *Knjižnica*, 53(1–2), 165–177.

Šauperl, A. (2016). Kratek opis leposlovja: smernice za kratek vsebinski opis književnih del v knjižničnih katalogih in na portalu Dobreknjige.si. *Knjižnica*, 60(2–3), 101–126.

Švab, K. (2017). Uporabniki – ali jih poznamo dovolj?: tri uporabniške študije o načinih izbire leposlovja v knjižnicah. V T. Bešter in D. Vovk (ur.), *Povezovanje. Sodelovanje. Skupnosti: ustvarimo državo bralcev* (str. 143–160). Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije.

Švab, K. in Žumer, M. (2014). Razvajeni uporabniki ali težavni katalogi?. *Knjižničarske novice*, 24(9), 5–6.

Tosaka, Y. in Weng, C. (2011). Reexamining content-enriched access: its effect on usage and discovery. *College and research libraries*, 72(5), 412–427.

Willer, M., Šauperl, A., Petek, M. in Tomić, M. (2011). Jedinstveni stvarni naslov: zašto nam je potreban više nego ikad?. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 54(1–2), 93–119.

NA KRATKO

IN BRIEF

ELSEVIER

DE GRUYTER

KAKO NADGRADITI ONLINE KNJIŽNICO 2.0?

HOW TO UPGRADE TO ONLINE LIBRARY 2.0

Pavel Synek

(EBSCO)

IZVLEČEK

Pri zagotavljanju posodobitev svojih spletnih mest imajo knjižnice pogosto težave, povezane s komunikacijo s tehničnim osebjem, finančnimi omejitvami ter izborom ustreznih vsebin in virov. Ali ne bi bilo izvrstno, če bi vaše spletno mesto omogočalo celovito rešitev za potrebe knjižnice? EBSCO Information Services prvi ponuja rešitev na ključ z odzivno spletno platformo, ki omogoča »plug and play« integracije ter povezavo z mobilnimi aplikacijami. Rešitev omogoča knjižničarjem ustvarjanje vrhunskih knjižničnih izkušenj z združevanjem lokalnih vsebin, katalogov in elektronskih virov. Storitve Stacks ustvarja brezhibno uporabniško izkušnjo kjer koli in na kateri koli napravi.

ABSTRACT

Libraries are often challenged with explaining website updates to their tech team, budget constraints and curating the right content and resource. Wouldn't it be great if your website offered a complex solution to your library needs? EBSCO Information Services brings the first turnkey, responsive web platform with plug and play integrations and mobile apps connected in real time. Empowering librarians to create world class library experiences by bringing local content, catalogs, and electronic resources together. Stacks creates a seamless user experience on any device, anywhere.

IZBOLJŠANJE RAZISKOVALNEGA DELA SLOVENSКИH RAZISKOVALCEV Z UPORABO CELOTNE VSEBINE

WEB OF SCIENCE ENRICH SLOVENIAN RESEARCH
PROVIDING FULL WEB OF SCIENCE CONTENT

Josef Jílek

(Clarivate Analytics)

IZVLEČEK

Podatkovne zbirke Web of Science Group združujejo vrhunsko znanstveno vsebino s pametnimi rešitvami za končne uporabnike, s čimer omogočajo učinkovitejše raziskave kot kdaj koli prej. Odkrijte bogastvo celotne znanstvene vsebine, indeksirane v spletni platformi Web of Science v zadnjih 150 letih, in slovenskim raziskovalcem ponudite učinkovito orodje za raziskave ne glede na znanstveno področje. Na raziskave ne vpliva le trenutna znanost. Odkrijte ustrezne predhodno objavljene raziskave in pospešite slovensko raziskovalno delo.

ABSTRACT

Web of Science Group products combine premium scientific content with smart end user's solutions which can keep your research more efficient than ever. Discover the wealth of full scientific content indexed in Web of Science Platform in past 150 years and provide Slovenian researchers efficient tool for their research regardless the scientific field. Not only current science has impact on your research. Discover relevant early published research and boost Slovenian research.

IZZIVI PRI UPRAVLJANJU RAZISKOVALNIH PODATKOV

CHALLENGES IN RESEARCH DATA MANAGEMENT

Katarzyna Kryszczuk

(Elsevier)

IZVLEČEK

Učinkovita strategija upravljanja s podatki ima veliko vlogo, saj predstavljajo podatki, ki jih ustvari vaša organizacija, zelo dragocen vir. Pomen zanesljivih podatkov je nesporen, a le ob zavedanju organizacij – ustvarjalcev, da so podatki uporabni samo, če so na voljo takrat, ko jih potrebujemo. Predstavili bomo rešitve, ki so vam lahko v pomoč pri upravljanju raziskovalnih podatkov v vaših akademskih institucijah.

ABSTRACT

An effective data management strategy is very important because the data your organization create is very valuable resource. While the importance of accurate data is undeniable, organizations should understand that having accurate data is only a benefit if you can access that information when it is needed. I would like to present few solutions that can help you with research data management in your academic institutions.

DE GRUYTERJEV MODEL EVIDENCE BASED ACQUISITION – PROSTA IZBIRA ZA KNJIŽNICE

DE GRUYTER EVIDENCE BASED ACQUISITION – FREEDOM FOR LIBRARIES

Jacek Lewinson

(De Gruyter)

IZVLEČEK

Založniško podjetje De Gruyter vedno večji del nakupov e-knjig ureja preko modela Evidence Based Acquisition (EBA), ki je v uporabi že štiri leta. Podjetje je za podporo temu načinu nabave e-knjig uskladilo vse svoje delovne procese. Model je prilagodljiv tako vsebinsko kot časovno. Uporaba je možna kadarkoli in ni vezana na koledarsko leto. De Gruyterjev model Evidence Based Acquisition omogoča knjižnicam, da izberejo način nakupa e-knjig, ki jim najbolj ustreza. Preko tega modela je knjižnicam omogočen dostop do vseh e-knjig, vključno z vsebinami njihovih partnerjev (Harvard University Press, Princeton University Press, Cornell University Press itd. – skupaj 14) – v celoti ponudba vsebuje približno 60.000 e-knjig. V okviru delavnice bo predstavljena ponudba in možnosti najbolj učinkovite izbire. Predstavljeni bodo primeri vsebin De Gruyter in Princeton University Press na področju matematike ter virov De Gruyter in University of Pennsylvania Press, Harvard University Press, Cornell University Press na področju evropske zgodovine itd.

ABSTRACT

At De Gruyter an increasing amount of our eBooks business is done via EBA. We have been offering EBA for over 4 years now and therefore we have finely tuned back office systems/work flows in place to support this type of acquisition. Our model is relatively flexible in terms of the content segments available and EBA period. EBA model can start any time, and is not connected with calendar year. De Gruyter's Evidence Based Acquisition Model provides libraries with a flexible approach to eBook purchasing. Under this EBA model, institutions are given access to All De Gruyter eBooks including our Partner Press content (Harvard University Press, Princeton University Press, Cornell University Press etc. – 14 in total) – altogether ca 60.000 ebooks. During the workshop I am going to present the offer, and focus on how to get the best value out of the offer. I.e. will demonstrate the combination of De Gruyter and Princeton University Press offer on mathematics, or De Gruyter + University of Pennsylvania Press + Harvard University Press + Cornell University Press resources on European History etc.

RAZVOJ KNJIŽNIČNIH VIROV ZA DEJANSKE POTREBE VISOKOŠOLSКИH UČITELJEV IN ŠTUDENTOV

CONSTRUCTING LIBRARY RESOURCES FOR THE REAL-WORLD NEEDS OF FACULTY AND STUDENTS

Eva Czeglédi

(Proquest)

IZVLEČEK

Vsi dobro vemo, da so načini učenja in poučevanja z uporabo tehnologije in najnovejšimi raziskavami postali zelo dinamični. Vabimo vas na predavanje gospe Eve Czeglédi, ProQuest SrAccount Manager, ki bo v svoji interaktivni predstavitvi pokazala, kako ProQuest nekdanje linearne podatkovne zbirke preoblikuje v interaktivne oblike raziskovanja, učenja in poučevanja, ki se odzivajo na potrebe uporabnikov. Izvedeli boste, kako je ProQuest s poglobljenim pregledovanjem in raziskovanjem izzivov, s katerimi se soočajo visokošolski učitelji, študentje in knjižničarji, ustvaril največjo svetovno multidisciplinarno raziskovalno podatkovno zbirko ProQuest One Academic. Predavateljica bo ob tem predstavila tudi velike tržne raziskave o multidisciplinarnih virih in ponudila knjižničarjem rešitve, ki jim bodo omogočale, da bodo vedno v koraku z najnovejšimi trendi – danes in v prihodnosti.

ABSTRACT

We all know that learning and teaching strategies have become dynamic elements, changing with technology and current research. Join ProQuest SrAccount Manager Eva Czeglédi as she takes us through an interactive, fascinating journey into how ProQuest is reinventing yesterday's linear databases into interactive research, teaching and learning experiences that reflect and respond to the user. You'll learn about how digging deep into the challenges faced by faculty, students and librarians spurred the creation of the world's largest multidisciplinary research resource, ProQuest One Academic. Along the way, Eva will share compelling market research on multidisciplinary resources and give librarians insights into what will keep them ahead of the curve – today and in the future.

